

נגישות עירונית לאנשים עם מוגבלות –

ארגונים מקדמי נגישות, תפיסות ופרקטיקה

מחקר לשם מילוי חלקי הדרישות לקבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת

מריאלה יאבו

הוגש לסנאט אוניברסיטת בן גוריון בנגב

28.10.2024

כ"ו בתשרי תשפ"ה

באר שבע

העבודה נעשתה בהדרכת

פרופ' נורית אלפסי

במחלקה למדעי הסביבה, גאואינפורמטיקה ותכנון ערים

הפקולטה למדעי החברה והרוח

תודות

אני רוצה להודות מעומק הלב לפרופ' נורית אלפסי על ההנחיה, התובנות, ההשקעה והאמונה בי לאורך כל עבודת המחקר, ובעיקר על מתן ההזדמנות ועל ההתלהבות מהרגע הראשון לעסוק בתחום שכמעט ולא נחקר בישראל – נגישות עירונית.

עבודת המחקר התממשה בזכות עזרתם ותמיכתם של אנשים וגורמים רבים. ברצוני להודות:

- לחברי הוועדה המלווה שלי: פרופ' אבינועם מאיר, ד"ר נטליה חבורוסטיאנוב ופרופ' שגית מור, על הליווי המתמשך וההצעות שהובילו לשיפור עבודת המחקר.
- לצוות ולחברי הסגל במחלקה למדעי הסביבה, גאואינפורמטיקה ותכנון ערים, במרכז הישראלי למחקר איכותני, ובבית הספר קרייטמן ללימודי מחקר מתקדמים באוניברסיטת בן גוריון שבנגב, על העזרה הלוגיסטית והמחקרית שסייעה לי בביצוע המחקר בשלביו השונים.
- לצוות מוגבלויות ולצוות משאבי אנוש במכון מאירס-גיוינט-ברוקדייל, ובעיקר לד"ר ליטל ברלב, על התמיכה הרבה ומתן התנאים שאפשרו לי להתקדם בביצוע המחקר ולהגיע לסיומו.
- לשדה של לימודי מוגבלות בישראל, ובעיקר לד"ר דורון דורפמן, ד"ר נילי ברויאר, פרופ' רוני הולר, הילה רימון גרינשפן, ד"ר סלבה גרינברג, ד"ר נועה טל אלון וד"ר נצן אלמוג, על העצות הטובות והשיח הפורה שעזרו בצורה משמעותית בגיבוש המחקר.
- לחברי וחברות המעבדה לתכנון ודינמיקה עירונית, ובפרט ליעל ועידו, על השותפות, התובנות והסיוע הרב לאורך כל הדרך.
- להורים שלי על התמיכה האניסופית, ולחברות: גל, עירית, יעל, רחלי, ליאור, מאיה, רונה, הדר, ועוד רבות ויקרות, על העידוד, הבעת העניין הלא מובנת מאליה, והאוזן הקשבת ברגעים הקשים. תודה מיוחדת לנעמה על זמנה ותשומת ליבה.

לסיום, אני רוצה להודות למרואיינים ולמרואיינות, בלעדיהם המחקר לא היה יוצא לפועל, על שהשקיעו מזמנם היקר ומהידע והניסיון הרב שלהם בקידום נגישות עירונית כדי לעזור לי להבין את השדה הזה לעומק, לשתף אותי בעשייה הרבה שלהם ולחלוק איתי את האתגרים ואת השאיפות שלהם בתחום.

כולי תקווה שעבודת המחקר והתוצרים שלה יתרמו לעשייה הענפה המתרחשת כיום לקידום נגישות עירונית בישראל ותביא להרחבת העיסוק בה במרחבים שעד כה לא הקדישו לה מספיק תשומת לב. אני מאמינה שנגישות עירונית היא המפתח לשיפור איכות חייהם של תושבים עם מוגבלות, וכן רלוונטית בכל מרחב ובכל הקשר.

עבודת מחקר זו מוקדשת לשלושה חברים בשדה של מוגבלות ונגישות שהלכו לעולמם בשנים האחרונות: יובל לסטר, ד"ר נעמי ביטמן ונתנאל יהודה הלוי, וכן לאחד ממייסדי תחום הנגישות בישראל: אדר' שמואל חיימוביץ, אשר נתנו השראה למחקר זה בדרכים שונות וחסרונם מורגש ביותר.

תוכן עניינים

1	תקציר
3	1. מבוא
5	2. נגישות לאנשים עם מוגבלות
6	2.1. המשגה חברתית של נגישות לאנשים עם מוגבלות
7	2.2. נגישות בספרות: לימודי מוגבלות וגיאוגרפיה של מוגבלות
10	2.3. מדיניות בתחום הנגישות: מודל הזכויות
13	2.4. מדיניות בתחום הנגישות: גיאוגרפיה של מוגבלות
16	3. נגישות עירונית לאנשים עם מוגבלות ושחקנים מרכזיים
16	3.1. נגישות במרחב העירוני
20	3.2. שחקנים מרכזיים בפיתוח ויישום נגישות בערים
22	3.3. ייצור המרחב וארגונים חברתיים
26	3.4. ארגונים חברתיים ונגישות לאנשים עם מוגבלות
27	4. נגישות לאנשים עם מוגבלות בישראל
28	4.1. שינויי תפיסות ומדיניות עבור אנשים עם מוגבלות בישראל
29	4.2. חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות ופרק הנגישות
31	4.3. נגישות עירונית בישראל
33	4.4. ארגונים חברתיים בתחום אנשים עם מוגבלות בישראל
35	5. מטרות המחקר ומתודולוגיה
35	5.1. מטרות ושאלות המחקר
36	5.2. מתודולוגיה
36	5.2.1. פרדיגמה ומסורת מחקרית
37	5.2.2. כלי המחקר
37	5.2.3. אוכלוסיית המחקר ומקורות מידע
41	5.2.4. איסוף נתונים וניתוח המידע
41	5.2.5. "את יודעת" – דיון רפלקסיבי
42	5.2.6. מגבלות המחקר
43	6. ממצאים
43	6.1. הקדמה – מצב הנגישות בערים בישראל

46.....	מי? שחקנים ויחסי שיתוף וכוח בשדה של קידום נגישות עירונית.	6.2.
46.....	ארגונים מקדמי נגישות	6.2.1.
50.....	שחקנים מרכזיים בשדה	6.2.2.
50.....	הרשויות המקומיות	6.2.2.1.
55.....	שחקנים נוספים בשדה	6.2.2.2.
61.....	אנשים עם מוגבלות בשדה	6.2.3.
65.....	דינמיקות בשדה וסיכום	6.2.4.
69.....	למה? תפיסות, סיבות והצדקות לנגישות עירונית	6.3.
70.....	"כי זה החוק" – התפיסה המשפטית של נגישות	6.3.1.
73.....	מקרים בהם התפיסה המשפטית אינה מספקת	6.3.2.
	"כי זה מה שאנשים עם מוגבלות צריכים" – נגישות כאמצעי לקדם השתתפות	6.3.3.
77.....	עצמאית ושווה בעיר	
80.....	"כי זה טוב לכולם" – נגישות כמיטיבה לכלל תושבי העיר	6.3.4.
83.....	"כי זה כדאי" – נגישות כיעילה וכלכלית לרשות המקומית	6.3.5.
86.....	שימוש בתפיסות שונות וסיכום	6.3.6.
88.....	איך? פרקטיקות, דרכי פעולה וכלים לקידום נגישות עירונית	6.4.
89.....	יצירה, הפצה ופיתוח ידע ומידע על נגישות	6.4.1.
95.....	העלאת המודעות לנגישות	6.4.2.
103.....	דרכים להשפיע ולהניע לפעולה את הרשויות המקומיות	6.4.3.
111.....	בחירת ויישום הפרקטיקות וסיכום	6.4.4.
116.....	סיכום ודיון	7.
124.....	מקורות	8.
137.....	Abstract	

רשימות איורים

61.....	איור 1: שחקנים מרכזיים בשדה של נגישות עירונית בישראל
88.....	איור 2: תפיסות של נגישות ועיקר ההקשרים לשימוש בהן
102.....	איור 3: עלונים להעלאת המודעות, ארגון תושבים 3
102.....	איור 4: קמפיין להעלאת המודעות, התארגנות מקומית של הארגון המעורב
116.....	איור 5: פרקטיקות לקידום נגישות עירונית ויחסן להתמקצעות התחום

תקציר

נגישות במרחב עבור אנשים עם מוגבלות היא אחד הביטויים המרכזיים להתפתחותם של גישות ושיח חברתיים של מוגבלות. נגישות מציעה תכנון מותאם מראש או ביצוע התאמות בסביבה הקיימת כך שלאנשים עם מוגבלות תהיה אפשרות להשתתפות מלאה ושוויונית בחברה. בעשורים האחרונים התפתחה בעולם חקיקת נגישות לאנשים עם מוגבלות מקיפה, מבוססת על עקרונות של זכויות אדם, מניעת אפליה וקידום שוויון, ואשר לרוב מתורגמת למדיניות באמצעות תקנות נגישות מפורטות. חקיקה זו החלה לפעול גם בישראל בעקבות אישור פרק הנגישות שבחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, תשנ"ח-1998. החוק, שהגדיר לראשונה את הזכות לנגישות בישראל, יצר מנגנוני אכיפה מגוונים ואנשי מקצוע חדשים בתחום, וכן הוביל לניסוח של תקנות נגישות רבות.

בישראל, כמו בעולם, ערים הן אלה הנדרשות ליישם הלכה למעשה את הנגישות בהתאם לדרישות החקיקה. מצב הנגישות בערים אכן השתפר, והוא הטוב ביותר שהיה עד כה. ערים משקיעות משאבים רבים על מנת לקדם את התחום לעתים גם מעבר לנדרש מהן מהחקיקה. עם זאת, מרחבים עירוניים לא נגישים, או נגישים למחצה, ממשיכים להישמר ואף להיווצר, וכך להדיר אנשים עם מוגבלות מפעילויות ומרחבים עירוניים. בעקבות כך, שחקנים רבים מעורבים ופועלים מול הממסד העירוני או בשיתוף עמו במטרה לקדם את תחום הנגישות העירונית. מחקר זה מתמקד במה שהוגדר כ'ארגונים מקדמי נגישות', כלומר, התארגנויות מקומיות וארגונים חברתיים מסוגים שונים הפועלים ללא מטרות רווח לקידום של נגישות לאנשים עם מוגבלות כסוגייה מרחבית ועירונית.

המחקר מבקש להאיר על השדה של נגישות עירונית בישראל באמצעות התמקדות בפעילותם של חמישה ארגונים מקדמי נגישות: ארגון אחד מורכב מאנשי מקצוע, שלוש התארגנויות מקומיות של תושבים עם וללא מוגבלות, וארגון אחד המשלב בין פעילות מקצועית לבין ריכוז התארגנויות מקומיות. המחקר מבוסס על מחקר איכותני לפי הפרדיגמה הביקורתית של מוגבלות, ונשען על 34 ראיונות חצי מובנים ועשרות תכנים כתובים וחזותיים שנאספו בין פברואר 2021 למאי 2023, ואשר עוסקים בחמשת הארגונים מקדמי נגישות בהם מתמקד המחקר ובשדה של נגישות עירונית בישראל. כלל החומרים הוכנסו לתוכנה לקידוד וניתוח התוכן Atlas 24 לצורך ביצוע ניתוח תמטי, במטרה לתת מענה לשני מוקדי המחקר המרכזיים: הראשון הוא העמקת ההבנה כלפי תפיסות עירוניות של נגישות והדרכים בהן הן מוצגות ומוסברות; והשני הוא בחינת מקומם ואופן פעולתם של ארגונים מקדמי נגישות בפיתוח וקידום תפיסות אלה בשדה של נגישות עירונית בישראל.

ממצאי המחקר מחולקים לשלושה חלקים מרכזיים: הראשון מציג את השחקנים ואת יחסי השיתוף והכוח בשדה של קידום נגישות עירונית בישראל; השני עוסק בתפיסות, סיבות והצדקות לנגישות עירונית אותן מקדמות הארגונים; והשלישי מתעמק בפרקטיקות, דרכי הפעולה והכלים בהם הארגונים עושים שימוש לקידום נגישות עירונית בפועל. ממצאי המחקר מציגים את השדה כמצומצם יחסית. ארגונים מקדמי נגישות הינם מועטים אך מגוונים מבחינת אופיים, הרכבם, מיקומם בשדה והכלים בהם הם משתמשים. לצידם פועלים גורמים ברמה הלאומית והמקומית, כמוסדות או כעצמאיים, הלוקחים חלק בקידום הנושא מול הרשויות המקומיות, המתייחסות לנגישות באופן שונה אחת מהשנייה. החקיקה בתחום הנגישות ותהליכי ההטמעה של ארגונים חברתיים ברשויות המקומיות השפיעו על השדה בצורה משמעותית והגבירו את מעורבותם של גורמים מקצועיים, מה שהוביל לדחיקתם לשוליים של ארגוני תושבים מקדמי נגישות ושל אנשים עם מוגבלות בפרט, שכן הידע המקצועי נתפס כרלוונטי וחשוב יותר מהידע והניסיון של התושבים.

למרות שינויים וקשיים בשדה, ארגונים מקדמי נגישות עדיין ממלאים תפקידים חשובים לקידום הנגישות העירונית, בין אם הם ממוסדים, ארציים ומקצועיים, או בין אם קטנים, מקומיים ומבוססים על ניסיון אישי. לטענתי, צמצום מספר ארגוני התושבים וכן התמקצעות השדה חוסמים במיוחד את האפשרויות של תושבים עם מוגבלות להשתתף ולקחת חלק מהותי בתהליכי קבלת החלטות מקומיים ובקידום פתרונות נגישות.

התפיסה המשפטית של נגישות, המבוססת על החקיקה בתחום, עלתה כמשמעותית ביותר בשדה של נגישות עירונית, ואכן נראה שהיא הצליחה לקדם את הנושא במידה רבה. לצד זאת, המחקר מראה כי החקיקה והתהליכים הנלווים לה לא שיפרו במידה מספקת את מצב הנגישות ברוב הרשויות המקומיות, ואף גרמו להשלכות בלתי צפויות כגון יצירת אנטגוניזם כלפי החקיקה ומנגנוני האכיפה, וכן תפיסת התחום כמקצועי וטכני תוך ניתוקו מהבנת הצורך בנגישות עירונית. לפיכך, ברצוני לטעון שהתפיסה המשפטית של נגישות אינה ממצה את השיח בתחום, אשר ממשיך להתפתח על ידי ארגונים מקדמי נגישות לכדי תפיסות נוספות של נגישות. בניתוח הממצאים זוהו שלוש תפיסות נוספות של נגישות: נגישות כאמצעי לקידום השתתפות עצמאית ושווה של אנשים עם מוגבלות בעיר; כשירות מיטיב לכל תושבי העיר; וככדאית לרשות המקומית. תפיסות אלו מדגישות את הסיבות חברתיות מאחורי החקיקה ומציעות תשובות מגוונות ומתאימות יותר לשאלה 'למה להשקיע בנגישות עירונית?'. במקביל, הארגונים פועלים במגוון פרקטיקות כדי לתת ביטוי, להרחיב, לאתגר ולהשלים את הידע המקצועי על נגישות המבוסס על החקיקה, להגביר את המודעות הציבורית לצורך בנגישות, וכן להניע את הרשויות המקומיות לפעולה תוך יצירה ושמירה על קשרים חיוביים עמן. הפרקטיקות הבולטות הן אלו שמשלבות את הידע המקצועי על נגישות עם הידע המבוסס על ניסיון חייהם של אנשים עם מוגבלות ומגבירות את מעורבותם בתהליכי קבלת החלטות עירוניים בנושא.

מחקר זה תורם לתחום של לימודי מוגבלות, לתחום של גיאוגרפיה וייצור המרחב, ובפרט לתת-הדיסציפלינה המתפתחת של גיאוגרפיה של מוגבלות, על ידי העמקת הידע על קידום נגישות עירונית הלכה למעשה, ההשלכות הרחבות של חקיקת הנגישות על תהליכי יישום של נגישות עירונית, ומקומם של ארגונים מקדמי נגישות בשדה כדוגמא רלוונטית לתפקידם של ארגונים חברתיים בייצור המרחב העירוני. מדובר בתחומים ושחקנים אשר לא זוכים לתשומת לב מחקרית מספקת, בפרט לא בשדה העירוני בישראל. המחקר מראה כי ארגונים מקדמי נגישות משקיעים משאבים רבים בפיתוח קשרים, תפיסות ופרקטיקות, דרכם הם מנסים להתגבר על התנגדויות בשדה ועל השלכות ומוגבלות החקיקה על תהליכי יישום, במטרה להביא את הרשויות המקומיות לקדם פתרונות נגישות במרחב העירוני שישפרו את חייהם של אנשים עם מוגבלות בעיר.

מילות מפתח: נגישות לאנשים עם מוגבלות, נגישות עירונית, ארגונים חברתיים, התארגנויות מקומיות, חקיקת נגישות, גיאוגרפיה של מוגבלות, יישום מדיניות, ייצור המרחב.

1. מבוא

נגישות במרחב עבור אנשים עם מוגבלות היא אחד הביטויים המרכזיים שבמעבר מתפיסה רפואית ואינדיבידואלית של מוגבלות להמשגת מוגבלות גם כתופעה חברתית. במסגרת ההגדרה של מוגבלות כנובעת מהסדר החברתי, הכלכלי, התרבותי והפוליטי הקיים, אשר לא לוקח בחשבון אנשים עם מוגבלות, ישנה קריאה להסרת חסמים המונעים מהם לקחת חלק בפעילויות מרכזיות בחברה (Barnes et al., 1999; Berghs et al., 2020; Oliver, 1990; זיו, 2004). היעדר נגישות במרחב הציבורי מזוהה כאחד החסמים העיקריים התורמים למעמדם הנמוך ולהדרתם של אנשים עם מוגבלות, ומצביע על תכנון ללא התאמות למגוון הפיזי, הנפשי, הרגשי והחזיוני של המרקם האנושי (Feldman, 2007; Imrie & Hall, 2003; Shakespeare, 2006; Titchkosky, 2011). נגישות במרחב הציבורי מוצעת כתכנון מותאם מראש או ביצוע התאמות בסביבה הקיימת כך שלאנשים עם מוגבלות תהיה אפשרות גישה למקומות, משאבים ציבוריים, מידע ותהליכי קבלת החלטות, מה שיאפשר להם השתתפות מלאה ושוויונית בחברה (Jones, 2011; פלדמן, 2007).

תחום הנגישות מתרחב ומשתנה ללא הרף. הוא מוגדר באופנים שונים בהתאם להקשר בו עוסקים, תוך הבחנה בין רמות נגישות ותפיסות נגישות. הגישות העיקריות הן עיצוב מכיל (הנקרא לעתים התאמות נגישות או הסרת חסמים) ועיצוב אוניברסלי (Dolmage, 2017; Feldman, 2007; Hamraie, 2017; Iwarsson & Ståhl, 2003; Manley, 2011). בעשורים האחרונים נגישות מומשגת בעיקר במסגרת מודל הזכויות של מוגבלות, הבא לידי ביטוי בחקיקת חוקי זכויות אדם למניעת אפליה ולמען שוויון לאנשים עם מוגבלות במדינות רבות (Belt & Dorfman, 2020; Jones & Bassier, 1999; Kanter, 2003; Stein & Stein, 2007; זיו, 2004). בחוקים אלה נגישות תופסת מקום מרכזי ביותר והיא מוגדרת כזכות העומדת בפני עצמה, כאמצעי להשגת זכויות אחרות וכן כתנאי מקדים למימוש זכויות (Kayess & French, 2008; Lord & Mor, 2017; Brown, 2011; Mor, 2016). מטרת החקיקה היא לקדם הכלה במרחב הציבורי ואת השתתפותם המלאה והשוויונית של אנשים עם מוגבלות בכל תחומי החיים (Jones, 2011). החקיקה לרוב מתורגמת למדיניות באמצעות תקנות ותקנים המפרטים את הדרישות המינימליות שיש ליישם למען השגת נגישות במרחב ובשירותים הציבוריים (Imrie, 2000; Imrie & Hall, 2003).

חקיקה המקדמת את זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות בחברה עוגנה גם בישראל, עם אישורו של חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, תשנ"ח-1998 (להלן: חוק השוויון). החוק מקדם עקרונות של חירות, שוויון וכבוד האדם, ומציע גישה הוליסטית המתייחסת למגוון תחומי חיים (Ziv, 1998; אורן & דגן, 2007; זיו, 2004). בתיקון מספר 2 לחוק, שאושר בשנת 2005, נחקק מה שקרוי "פרק הנגישות", בו הוגדרה לראשונה בחקיקה הישראלית נגישות במרחב הציבורי כזכות. הפרק מפרט היבטים רבים ליישום נגישות בפועל כגון לוחות זמנים, מנגנוני אכיפה ותפקידים חדשים. בעקבותיו החל תהליך שעודנו נמשך של ניסוח תקנות נגישות המתייחסות לדרישות הנגישות שיש ליישם במגוון מרחבים ושירותים ציבוריים (אדמון, 2016; אורן & דגן, 2007; מור, 2016; פלדמן, 2007).

בישראל, בדומה לרוב מדינות העולם, ערים הן אלה הנדרשות ליישם הלכה למעשה את החקיקה בתחום הנגישות (Imrie & Hall, 2003; Malloy, 2015; חיימוביץ, 2017; צ'רצ'מן & רמות, 2007). יחסן של ערים לתחום הנגישות מורכב ומאופיין בדיאלקטיקה של הדרה והכלה, דיכוי והזדמנויות. מצד אחד, ערים כיום נגישות יותר מבעבר ורבות מהן מבקשות לקדם את תחום הנגישות בתחומן אף מעבר לדרישות החקיקה המחייבות. מצד שני, מרחבים עירוניים לא נגישים, או נגישים למחצה, ממשיכים להישמר ואף להיווצר,

ולחדיר אנשים עם מוגבלות מפעילויות עירוניות מרכזיות (McPhedran, 2011; Egard et al., 2022; Pineda, 2020; Prince, 2008; Stafford et al., 2022; פריגת, 2004). על רקע זה, שחקנים רבים מעורבים ופועלים מול הממסד העירוני או בשיתוף עמו במטרה לקדם את תחום הנגישות ולוודא את יישומו. מהספרות עולה שהבולטים מביניהם הם אנשי מקצוע בתחומי המרחב כגון מתכנני ערים, אדריכלים, מהנדסים, מומחי נגישות ועוד, וכן תושבים עם מוגבלות וארגונים של אנשים עם מוגבלות, מקומיים ובינלאומיים (Dorfman & Yabo, 2020; Hall & Imrie, 1999; Hamraie, 2017; Imrie & Hall, 2001; Kempin Reuter, 2019; צ'רצ'מן & רמות, 2007).

מחקר זה מבקש להתמקד בהתארגנויות וארגונים חברתיים. בדומה למתרחש בתחומים מרחביים-חברתיים אחרים, כגון צדק סביבתי, דיור, עוני ועוד (Betsill & Corell, 2001; Fisher, 1997; Foo, 2018; Leontidou, 2006; Mitlin, 2001), גם בתחום הנגישות ארגונים לקחו ולוקחים חלק בקידום הנושא הלכה למעשה (Gleeson, 1999; Hamraie, 2017; Imrie, 1999; Nijs & Heylighen, 2015; Prince, 2008). ספרות העוסקת בייצור המרחב מצביעה על כוחם של ארגונים חברתיים להשפיע הן ברמת השיח והן ברמה המטריאלית על מנת להביא לקידום אג'נדות חברתיות ולשינוי חברתי במרחב העירוני, כאשר הם מנהלים קשרים מגוונים של שיתוף וביקורת עם המנגנונים הממוסדים של תכנון עירוני וכן אחד עם השני (Alfasi, 2003; de Souza, 2006; Elwood, 2006; Köhler & Wissen, 2003; Leontidou, 2006; Nicholls, 2009). יחד עם זאת, קיים פער משמעותי בספרות בכל הנוגע לתפקידים אלה בקרב ארגונים חברתיים העוסקים בנגישות לאנשים עם מוגבלות. מחקר זה מבקש להשלים את הפער על ידי התמקדות במקומם של ארגונים חברתיים בשדה של נגישות עירונית.

באמצעות מחקר איכותני המבוסס על הפרדיגמה הביקורתית של מוגבלות (Berger & Lorenz, 2016; Oliver, 1992; Stone & Priestley, 1996), מחקר זה מתמקד בשדה של קידום נגישות עירונית בישראל דרך פעילותם של 'ארגונים מקדמי נגישות'. הכוונה היא להתארגנויות מקומיות וארגונים חברתיים מסוגים שונים הפועלים ללא מטרת רווח לקידום של נגישות לאנשים עם מוגבלות כסוגייה מרחבית ועירונית. דרך התמקדות בחמישה ארגונים מקדמי נגישות – ארגון אחד מורכב בעיקרו מאנשי מקצוע, שלוש התארגנויות מקומיות של תושבים עם מוגבלות, וארגון אחד המשלב בין פעילות מקצועית לבין ריכוז התארגנויות מקומיות – מחקר זה מבקש להשיג מטרה המורכבת משני מוקדים: הראשון הוא העמקת ההבנה כלפי תפיסות עירוניות של נגישות והדרכים בהן הן מוצגות ומוסברות; והשני הוא בחינת מקומם ואופן פעולתם של ארגונים מקדמי נגישות בפיתוח וקידום תפיסות אלה בשדה של קידום נגישות עירונית בישראל.

עבודה זו מתחילה בהצגת הספרות העוסקת בנגישות לאנשים עם מוגבלות, ראשית בהתפתחות ההמשגה החברתית של נגישות, ולאחר מכן בהעמקה על שני תחומי המחקר המרכזיים עליהם מתבססת עיקר הספרות בתחום הנגישות: לימודי מוגבלות, תחום מחקר חברתי וביקורתי על מוגבלות המתפרס על שלל דיסציפלינות, בפרט ממדעי החברה, מדעי הרוח ומשפטים (Oliver, 1990; Shakespeare, 2006; אדמון, 2016; זיו ועמיתים, 2016); ותת-הדיסציפלינה גיאוגרפיה של מוגבלות, תחום מחקר מתפתח המבקש לחקור את הקשר שבין מרחב, מוגבלות וחברה (Chouinard et al., 2010; Imrie & Edwards, 2007; Worth et al., 2017). מתוך שני אלה, אתמקד בספרות הקיימת על מדיניות בתחום הנגישות. בפרק השלישי תוצג הספרות הקיימת בארבעה הקשרים הרלוונטיים במיוחד למחקר זה: נגישות במרחב העירוני; שחקנים מרכזיים בשדה, בדגש על אנשי מקצוע מתחומי המרחב ועל תושבים עם מוגבלות; ייצור המרחב וארגונים חברתיים כלליים; וארגונים חברתיים בהקשר של נגישות לאנשים עם מוגבלות. הפרק הרביעי בעבודה מציג את ההתפתחות והספרות הקיימת בנוגע לנגישות לאנשים עם מוגבלות בישראל, כולל שינויים בתפיסות,

החקיקה בתחום, מקומן של ערים בישראל בקידום התחום וכן של ארגונים חברתיים. הפרק החמישי מציג ביתר פירוט את מטרות המחקר וכן את שיטות המחקר והסוגיות המתודולוגיות שעלו במהלך ביצועו.

הפרק השישי מציג את ממצאי המחקר. ראשית מוצגת הקדמה הנוגעת למצב הנגישות בישראל כפי שהיא עולה ממקורות המידע, ובפרט להיעדר הנגישות המספקת, שמהווה נקודת מוצא של עשייתם של ארגונים מקדמי נגישות עירונית. אחריה, ממצאי המחקר מוצגים תוך חלוקה לשלושה תתי-פרקים, המאורגנים סביב שאלות פשוטות – מי? למה? איך? – בהשראתה של החוקרת מתחום לימודי מוגבלות טיטצ'וקוסקי (Titchkosky, 2011), על מנת להציע מסגרת להצגת עיקר התמונת שעלו מניתוח הממצאים ולתת מענה לשאלות המחקר העיקריות והמשניות. לפיכך, תת-הפרק הראשון שואל את השאלה 'מי?' והוא עוסק בשחקנים ויחסי שיתוף וכוח בשדה של קידום נגישות עירונית בישראל. בפרט הפרק מציג את הארגונים מקדמי הנגישות בהם מתמקד המחקר, את יחסיהם עם שחקנים בולטים כמו רשויות מקומיות, המדינה ועוד, וכן מעלה סוגיות באשר למיקומם של אנשים עם מוגבלות אל מול אנשי מקצוע ולדינמיקות בשדה של קידום נגישות עירונית בישראל. תת-הפרק השני עוסק בתפיסות, סיבות והצדקות לנגישות עירונית אותן מקדמים הארגונים, ובכך הוא מבקש להציג את התשובות הניתנות לשאלת 'למה?' העולה תדיר סביב הצורך לקדם נגישות בעיר. הפרק מציג את מרכזיותה של התפיסה המשפטית בשדה, אך גם את המגבלות הרבות שבה ואת התפיסות הנוספות אותן מפתחים הארגונים על מנת להתגבר על מגבלות אלה. תת-הפרק השלישי עונה לשאלה 'איך?' ומציג את הפרקטיקות, דרכי הפעולה והכלים בהם הארגונים עושים שימוש לקידום נגישות עירונית בפועל, תוך חלוקה לשני תחומי תוכן מרכזיים (ניצירה, הפצה ופיתוח של ידע על נגישות; והעלאת המודעות לנגישות) וכן התייחסות לקשרים והדרכים שלהם להשפיע על הרשויות המקומיות ולגורמים המשפיעים על בחירת ואופן יישום הפרקטיקות השונות.

דרך הצגת ממצאים ומסקנות בהיבטים רחבים אלה על השדה הנחקר, מחקר זה מעמיק את הידע הקיים באשר לקידום נגישות עירונית הלכה למעשה ולמקומם של ארגונים מקדמי נגישות בכך. לפיכך, הוא תורם הן לתחום של לימודי מוגבלות על ידי התמקדות בהשלכות הרחבות של חקיקת הנגישות ומוגבלותיה על תהליכי יישום של נגישות עירונית, בקשיים לעשות זאת ובדרכים לנסות להתגבר על כך; הן לתחום של גיאוגרפיה עירונית וייצור המרחב על ידי הפניית הזרקור כלפי ארגונים חברתיים העוסקים בקידום נגישות, נושא ממנו המחקר בתחום נוטה להתעלם, והצגתו כמקרה רלוונטי בו ארגונים חברתיים יוצרים רשת מורכבת של קשרים, פרקטיקות וידע מרחבי מגוון לצורך קידום אג'נדה מרחבית; והן לתחום של גיאוגרפיה של מוגבלות, ובפרט למחקר המועט הקיים בו על מדיניות (Edwards, 2010; Imrie & Edwards, 2007), על ידי העמקת ההבנה סביב סוגיות של עיצוב השיח ויישום מדיניות עירונית עבור אנשים עם מוגבלות מתוך פרספקטיבה חברתית ומרחבית.

2. נגישות לאנשים עם מוגבלות

בפרק זה ובשני הפרקים הבאים אבקש להציג את הספרות הקיימת במגוון רחב של תחומים אשר רלוונטיים לעבודת מחקר זו. בפרק זה אציג סקירה מצומצמת על התפתחות ההמשגה החברתית של נגישות לאנשים עם מוגבלות, כפי שזאת הושפעה מתפיסות חברתיות על מוגבלות. לאחר מכן אציג את שני תחומי המחקר המרכזיים עליהם מתבססת עיקר הספרות בתחום הנגישות: לימודי מוגבלות ותת-הדיסציפלינה גיאוגרפיה של מוגבלות. מתוך שני תחומי מחקר אלה, אתמקד בספרות הקיימת על מדיניות בתחום הנגישות, ראשית

בלימודי מוגבלות, אשר מתמקדת במודל הזכויות, ושנית בגיאוגרפיה של מוגבלות, העוסקת גם היא במודל הזכויות אך גם בוחנת גישות נוספות של מדיניות על נגישות.

2.1. המשגה חברתית של נגישות לאנשים עם מוגבלות

החל מהחצי השני של המאה הקודמת חלו שינויים רבים בהמשגות ובמשמעויות החברתיות כלפי מוגבלות ואנשים עם מוגבלות. נגישות המרחב הפיזי והשירות עבור אנשים עם מוגבלות הינה אחד ההיבטים המרכזיים בשינויים אלה, המבטאים את המעבר שהחל בשנות ה-70 ותפס תאוצה בשנות ה-90 של המאה הקודמת, משיח של רווחה ושיקום אישי, כפי שהוא מאופיין במודל הרפואי של מוגבלות, לעבר שיח של זכויות ושינוי חברתי המזוהה עם המודל החברתי של מוגבלות (Barnes et al., 1999). שינוי זה הוביל על ידי אקטיביסטים וארגונים של אנשים עם מוגבלות, אשר ביקשו לערער על ההנחה כי מעמדם של אנשים עם מוגבלות נובע ממצבם הרפואי בלבד. לחלופין, הם ביקשו להגדיר כסיבה למוגבלות את הסדר החברתי, הכלכלי, התרבותי והפוליטי, אשר תוכננו ועוצבו מבלי לקחת בחשבון אנשים עם מוגבלות, ואשר מדירים אותם מהשתתפות בפעילויות חברתיות מרכזיות. מתוך הקריאה לשינוי חברתי, המודל החברתי שם דגש רב על מדיניות אשר תסיר את ההשפעות המדירות שיש למחסומים פיזיים, חברתיים וכלכליים מגבילים, כפי שהם נחווים על ידי אנשים עם מוגבלות. לתפיסתם, המאבק צריך להיות מאבק על זכויות של אנשים עם מוגבלות כאזרחים שווים, ולא רק על צרכיהם רפואיים כפי שנתפסו בשירותי רווחה וסעד (Barnes et al., 1990; Oliver, 1990; Berghs et al., 2020; al., 1999; זיו, 2004).

ארגוני אנשים עם מוגבלות מזהים מספר מחסומים מרכזיים להשתתפותם בחברה, כאשר המחסום המבני במרחב הפיזי הינו אחד העיקריים בהם, ובהחלט הגלוי ביותר. לפיכך יש לנגישות עבור אנשים עם מוגבלות תפקיד מרכזי בתיקון המרחב הציבורי וביצירת שינוי חברתי (Barnes et al., 1999). מרחב לא נגיש הוא כזה שעוצב מבלי לקחת בחשבון את המגוון הפיזי, הנפשי, הרגשי והחוויתי של המרקם האנושי, ואשר מייצר חוויה של ניכור או "אחרות" עבור מי שחורג ממודל "האדם הסביר" המקובל בתכנון המרחב (Feldman, 2007; Titchkosky, 2011). היעדר נגישות בסביבה הבנויה משפיע בצורה ישירה על מעמדם החברתי הנמוך של אנשים עם מוגבלות, ומדיר אותם מתחומי חיים מרכזיים כגון תעסוקה, חינוך, תרבות, פוליטיקה ועוד (Shakespeare, 2006). הקריאות לנגישות במרחב הציבורי מבקשות לשנות מציאות זו, להצביע על האחריות שיש למתכננים של מרחבים סביבתיים שונים כלפי אנשים עם מוגבלות וליישם תפיסות עולם שמתחברות לתפיסות של צדק סביבתי (Feldman, 2007).

המשמעות של נגישות לאנשים עם מוגבלות משתנה בין תרבויות והקשרים, כמו גם המושגים דרכם מתארים אותה. יש המתייחסים באופן שונה לנגישות לסביבה הפיזית, נגישות למידע, נגישות לפעילויות חברתיות ונגישות לשירותים. יש המכניסים גם הבחנות בין מיקרו-נגישות, מצו-נגישות ומאקרו-נגישות, כלומר נגישות בבית או במקום העבודה, נגישות בשכונה או בסביבה הציבורית בעיר ונגישות בקהילה ובחברה כולה, בהתאמה (Iwarsson & Ståhl, 2003). פלדמן (2007) מציינת כי על מנת להשיג נגישות המביאה לצדק סביבתי יש לשאוף לנגישות בארבעה תחומים מרכזיים: אפשרות הגישה למידע, אפשרות הגישה למשאבים ציבוריים, אפשרות הגישה למקומות, ואפשרות הגישה לתהליכי קבלת ההחלטות (פלדמן, 2007).

פעילים, אנשי מקצוע והוגים החלו לעסוק בסוגים שונים של נגישות לאנשים עם מוגבלות וברמות שונות של תכנון מרחבי הלוך בחשבון את צרכיהם. ברמות הנמוכות ביותר, זוהו פתרונות נגישות המכונים "סידורים מיוחדים", המיועדים באופן ספציפי לשירותים ומתקנים עבור אנשים עם מוגבלות, תוך ראייה מצומצמת של מוגבלות שגורמת להדרתם ממרבית הפעילויות במרחב הציבורי. ברמות הבינוניות ניתן למצוא צורות

שונות של התאמות נגישות במרחב, ביצוע התאמות ותיקונים על מנת לתת אפשרות לשימוש במרחב והסרת מכשולים קיימים. לעומת זאת, ברמות הגבוהות יותר ישנה התייחסות לחסמים בכלל המרחב הציבורי עבור אנשים עם מוגבלות וניסיון להתגבר עליהם באמצעות תכנון ועיצוב לכל (Manley, 2011; מור, 2016). ניתן גם להתייחס למידת השימושיות שנגישות מאפשרת, כאשר מרחב הוא נגיש יותר ככל שאדם עם מוגבלות יכול לא רק לגשת אליו אלא גם לנוע בתוכו ולהשתמש בו במידה שווה לאנשים אחרים (Iwarsson & Ståhl, 2003).

מתוך ניסיון להגדיר סוגי נגישות רצויים ניתן להתייחס לשתי תפיסות עולם מרכזיות המבקשות להציע סביבה ושירותים המתאימים לכלל הציבור באופן הרחב ככל האפשר: הראשונה הינה עיצוב מכיל (Inclusive design), לעתים מכונה גם הסרת חסמים (Barrier-free design), המבקשת לשנות את המציאות במרחב על ידי התאמות נגישות בשירותים ובסביבה הבנויה; והשנייה היא עיצוב אוניברסלי (Universal design), בה עיצוב ותכנון השירותים והסביבה מבוסס על גישה הוליסטית הבאה לתת מענה מראש לכלל האוכלוסייה (Dolmage, 2017; Feldman, 2007; Manley, 2011). לעתים תפיסות אלו מוצגות כמנוגדות אחת לשנייה, כאשר הגישה של הסרת חסמים נתפסת כמצומצמת מידי, המציעה תיקונים במרחב בלבד, בדומה לרמה הבינונית של נגישות שהוצגה לעיל, לעומת עיצוב אוניברסלי המציע פתרון מקיף יותר (Hamraie, 2017).

עיצוב אוניברסלי אכן פותח לכדי פרדיגמה רחבה יותר, שהושפעה מצד אחד מהחקיקה שהחלה לעסוק בדרישות להתאמות הסביבה הבנויה במדינות כמו ארה"ב, ומצד שני מתגובת המגזר העסקי להזדקנות החברה במדינות כמו יפן. ב-1997 הוגדר התחום וגובשו עקרונות המגדירים תהליך שמוביל לעיצוב מוצרים, סביבה ושירותים הניתנים לשימוש על ידי כלל האנשים, במידה רחבה ככל האפשר, ללא צורך בהתאמות ספציפיות (Ostroff, 2011). עיצוב אוניברסלי הוא חלק מאג'נדה רחבה יותר למען צדק חברתי, בהנחה שכל עוד נגישות תיתפס כמיועדת לקבוצת מיעוט בלבד, הסרת חסמים מהמרחב הציבורי לא תקבל עדיפות גבוהה על ידי קובעי מדיניות. לפיכך, הפרדיגמה מבקשת להראות כי עיצוב אוניברסלי יטיב עם מספר רב של אנשים, מכל המגדרים, הגילאים, המעמדות, הקבוצות האתניות ועוד (Dolmage, 2017; Hamraie, 2017; Manley, 2011). כיום, עיצוב אוניברסלי מפותח בפרט בתחום של חינוך, במגזר העסקי במגוון מוצרי צריכה ונכלל במדיניות של מדינות ואזורים מסוימים (Ostroff, 2011). יחד עם זאת, יש הטוענים שעיצוב אוניברסלי מציע פתרון חלקי בלבד להדרתם של אנשים עם מוגבלות מהמרחב, כאשר הביקורות מתחלקות לאלו המצביעות על התמקדותו בתפיסות מופשטות לעומת חוסר הישימות שלו, ומנגד לטוענים שהוא עוסק בפונקציונליות או פתרונות טכניים בלבד, מבלי להתייחס למבנים חברתיים מורכבים יותר המדירים אנשים עם מוגבלות מהמרחב (Imrie, 2012; Iwarsson & Ståhl, 2003).

לאור כל האמור, ניתן להתייחס לנגישות כמונח מטרייה למגוון רחב של פרדיגמות והגדרות, כאשר המשותף ביניהן הוא הנחת היסוד המצביעה על נגישות כמפגש שבין האדם ויכולותיו הפיזיות/מנטליות, הסביבה בה הוא נמצא, והדרישות מסביבה זו ומהפעילות שאמורה לקרות בה. פתרונות נגישות מתייחסים, בדרכים שונות, למפגש משולש זה (Iwarsson & Ståhl, 2003).

2.2. נגישות בספרות: לימודי מוגבלות וגיאוגרפיה של מוגבלות

המודל החברתי של מוגבלות, שבגרסה הבריטית שלו הדגיש את הסיבות המבניות להדרת אנשים עם מוגבלות ובגרסה האמריקאית נוסח סביב סוגיות של קבוצות מיעוט, הלך והתפתח לאורך השנים (Shakespeare, 2010), כאשר מקובל לראות שני כיוונים עיקריים: בסיס לפיתוח תיאוריה ביקורתית של

מוגבלות עליה ארחיב כעת, ובסיס למודלים שונים לפעילות, תפיסות חברתיות ומדיניות עבור אנשים עם מוגבלות עליהם ארחיב בתת-פרק הבא (Kayess and French, 2008).

תפיסות חברתיות של מוגבלות היוו בסיס להתפתחותה של תיאוריה ביקורתית של מוגבלות, כפי שזו מנוסחת בתחום המחקר של לימודי מוגבלות (Disability studies). תיאוריה ביקורתית של מוגבלות מתייחסת למוגבלות כמושג אשר מובנה בהקשר חברתי, תרבותי ופוליטי ספציפי וליחסי הכוח שהבנייה זו מכילה. היא מבקשת להתחקות אחר התהליכים והמנגנונים המשפיעים על תפיסת אנשים עם מוגבלות בחברה, הגורמים הבולמים את השתתפותם בחיים החברתיים, המשמעות המשתנות המיוחסות למוגבלות בקרב חברות שונות ועוד (Barnes et al., 1999; זיו ועמיתים, 2016). העיסוק בלימודי מוגבלות בתחום של נגישות הוא מגוון, בהתאם לאופי אינטר-דיסציפלינרי של תחום מחקר זה. חוקרים מדיסציפלינות של משפט ומדיניות ציבורית התמקדו במשמעויות המשפטיות של נגישות (אדמון, 2016), עליהן ארחיב בהמשך. לעומת זאת, הוגים המגיעים מתחומים של מדעי הרוח והחברה עסקו במשמעויות החברתיות והתרבותיות של קיומה והיעדרה של נגישות במרחב.

בין הדוגמאות הבולטות ניתן לציין את טיטצ'קוסקי (Titchkosky, 2011), חוקרת לימודי תרבות העוסקת במשמעויות של נגישות בקמפוסים אוניברסיטאיים בקנדה, כאשר היא מצביעה על הפער שבין המדיניות המוצהרת לטובת נגישות לבין העובדה שאנשים עם מוגבלות עדיין צריכים להיאבק על נגישות, בעוד אחרים מופתעים ואף כועסים על מאבקם. על מנת לבחון את הפער ואת השפעתו על החיים המשותפים במרחב הציבורי היא מנתחת באופן פרשני את השיח על נגישות, כפי שהוא עולה בדברים הנאמרים והנעשים באופן יומיומי סביב הנושא. היא עושה זאת סביב שאלות "מיי", העוסקות בסוגיות של זהות של מוגבלות ומי זכאי לנגישות; שאלות "מה", הדנות בייצוג של מוגבלות במרחב; שאלות "איפה", הבוחנות איפה אפשר לקבל נגישות ואיפה לא; ושאלות "מתי", המתייחסות לטיעון ה-"עוד לא" כלפי נגישות ומציעות ניתוח על היעדר הנוכחות של אנשים עם מוגבלות במרחב הציבורי. על ידי שאלות אלו היא מבקשת להבין נגישות כמארגנת את היחסים החברתיים-פוליטיים בין אנשים במרחב (Titchkosky, 2011).

דוגמא בולטת נוספת היא גרלנד-תומסון (Garland-Thomson, 2011) המפתחת גישה פמיניסטית מטריאליסטית של מוגבלות, ומבקשת להוסיף היבטים של מוגבלות המגולמים בגוף (embodied), מבלי לוותר על התפיסה של מוגבלות כתופעה חברתית. היא מציעה את המושג של "אי-התאמה" (misfit) כדי לנתח את הזהויות וחוויות החיים של אנשים עם מוגבלות כממוקמות תמיד במקום ובזמן, תוך מתן דגש לאינטראקציה הגופנית עם הסביבה כמפגש בין צדדים לא מתאימים. באמצעות מושג זה היא מערערת על גישות שמתייחסות למוגבלות כדבר אחיד וגנרי, תורמת לדיון הפמיניסטי סביב פגיעות ותלות בסביבה ועוסקת בזהות סובייקטיבית הנוצרת באמצעות יחסים אינטר-פרסונליים. כמו כן, מושג אי-ההתאמה, כמערכת יחסים מרחבית שהיא תמיד משתנה וזמנית, מקנה סוכנות וערך לאנשים עם מוגבלות על ידי הדגשת הגמישות, יכולת ההסתגלות, התושייה והידע החדש כתוצאות אפשריות של אי-ההתאמה (Garland-Thomson, 2011).

ההיבט החסר במודל החברתי ובחקר המוגבלות בכלל, בפרט בתחומי מדעי החברה והרוח, הוא פרספקטיבה גיאוגרפית הנעוצה בהבנה שתהליכים חברתיים אינם מנותקים מהיבטים מרחביים. היעדר מחקר בתחום מנע מאנשים עם מוגבלות משאבים תיאורטיים, מקצועיים ופרקטיים חשובים (Gleeson, 1999; Imrie, 2000; Imrie & Edwards, 2007). במקביל, למרות המקום המרכזי שתופסת המציאות המרחבית בחייהם של אנשים עם מוגבלות ובחסמים שהם חווים, העיסוק של תחום הגיאוגרפיה במוגבלות כסוגייה חברתית

ביקורתית החל להתפתח רק באמצע שנות ה-90 של המאה הקודמת. עד אז, העיסוק במוגבלות בתחום הגיאוגרפיה התמקד בהיבטים טכניים או תיאוריים על בסיס גישה פוזיטיביסטית. למשל, סביב סוגיות אפידמיולוגיות של זיהוי סיבות ותנאים ליצירת והפצת מוגבלויות באזורים שונים; או חסמי נגישות וניידות עבור אנשים עם מוגבלות בסביבה הבנויה, בעיקר במערכות תחבורה או מרחבים אורבניים. מחקרים אלה לא עסקו בבסיס המובנה והממוסד של אותם חסמים, התייחסו למוגבלות כבעיה אינדיבידואלית ולמרחב והתנאים הגיאוגרפיים כניטרליים, כאשר מוגבלות נתפסת כסוגיה שיש "לפתור" על ידי פתרונות טכניים (Chouinard et al., 2010; Imrie & Edwards, 2007). חשוב לציין, כי המחקר בתחום המרחב בשדות כגיאוגרפיה ותכנון ערים ממשיך לעסוק במידה רבה גם היום בהיבטים טכניים, בהצגת פתרונות פרקטיים או בהצגה תיאורית בלבד של נגישות במרחב (ראו למשל Bromley et al., 2007; Prandi et al., 2023; Rebernik et al., 2020) בעוד ההמשגה התיאורית והחברתית-פוליטית של אותם היבטים ניתנת בעיקר על ידי חוקרים מלימודי מוגבלות מעולם מדעי הרוח והחברה (ראו למשל Hamraie, 2018).

מחקרים תיאוריים וטכניים ראשוניים, יחד עם השפעות מהמודל החברתי של מוגבלות שהלך והתפתח, וכן התפתחויות תיאורטיות בחקר המרחב, היוו בסיס לפיתוחה של תת-דיסציפלינה המכונה **גיאוגרפיה של מוגבלות**, אשר ביקשה לעסוק במוגבלות ובמרחב באופן ביקורתי. הגל הראשון של גיאוגרפים שקידמו את התחום החל באמצע שנות ה-90, בטענה כי מחקרים קודמים לא השכילו להתייחס לאופי המגביל של הסביבה המרחבית-חברתית ואגב ביקורת על היעדרותם של אנשים עם מוגבלות ממחקרים בתחום הגיאוגרפיה. כך, מוקד המחקר עבר מקשייהם האינדיבידואלים של אנשים עם מוגבלות במרחב להבניות חברתיות והפוליטיות של מוגבלות בתוך ובאמצעות הסביבה הבנויה. לראשונה התקיים דיון מחקרי על תפקידו של המרחב בשחזור ושימור פרקטיקות של אפליה, הדרה ודיכוי כלפי אנשים עם מוגבלות (Butler, 1998; Parr, 1999; Chouinard et al., 2010; Kitchen, 1998). תת דיסציפלינה זו מושפעת מהמשגות ביקורתיות שפותחו בלימודי מוגבלות, כאשר היא מבקשת להאיר את הצדדים המרחביים שלהם. כך למשל, הוגים עושים שימוש במושג "אייבליזם" (Ableism) שפותח בלימודי מוגבלות, המתייחס לרעיונות, פרקטיקות, מוסדות ויחסים חברתיים המניחים מראש מסוגלות גופנית ו/או נפשית ומבנים אנשים עם מוגבלות כשוליים ושקופים, על מנת להתייחס לאופנים בהם תכנון המרחב ל"אדם הסביר" מנציח תפיסות אייבליסטיות ומדירות (Chouinard et al., 2010; Stafford et al., 2022). תיאוריות שהשפיעו על חקר הגיאוגרפיה השפיעו גם על תת-דיסציפלינה זו בתחילת דרכה, בפרט תיאוריות מרקסיסטיות, קונסטרוקטיביסטיות ומטריאליסטיות. למשל, רעיונותיו של לפבר על הגיאוגרפיה בהקשר של ייצור המרחב ושיח על מרחב כמשקף יחסי כוח הובילו למחקר על הפרקטיקות החברתיות והמוסדיות של דיכוי ועל מרחבים המאופיינים בהדרה של אנשים עם מוגבלות (Imrie & Edwards, 2007). דוגמא נוספת היא השפעת הקונסטרוקטיביזם על מחקריו של קיטצ'ין (Kitchen, 1998) העוסקים באופן בו המרחב מדיר ומדכא אנשים עם מוגבלות וכיצד ארגון המרחב פועל על מנת להשאיר אנשים עם מוגבלות "במקומם".

בעשורים האחרונים, הנושאים הנחקרים בתת-דיסציפלינה זו מתפתחים בהשפעת תיאוריות נוספות העוסקות במרחב כגון פוסט-סטרוקטורליזם, ומייצרים את מה שחלק מכנים 'הגל השני' של גיאוגרפיה של מוגבלות. גיאוגרפים החלו להתמקד בחוויותיהם של אנשים עם מוגבלות במרחבים שונים, תוך התייחסות לסובייקטיביות שבחוויה ומתן דגש למיקרו-גיאוגרפיה, זהות, פרפורמנס (performance), חוויה מגולמת בגוף של מוגבלות במרחב ואינטרקציה בין הגוף לסביבה החומרית בעת יצירת משמעות חברתית-מרחבית (Chouinard et al., 2010; Hall & Wilton, 2017). המחקר בשנים האחרונות עסק גם בהרחבת המשמעות של מוגבלות על מנת לכלול מגוון גופני ונפשי של חוויות במרחב, כגון אנשים זקנים, אנשים שמנים, אנשים

נמוכי קומה, אנשים עם מוגבלות שכלית ולקויות למידה, אנשים עם מחלות כרוניות, אנשים עם התמכרויות ועוד. כמו כן, המחקר התרחב לסביבות נוספות. למשל, הסביבה האקדמית והסביבה הווירטואלית (Chouinard et al., 2010; Imrie & Edwards, 2007; Worth et al., 2017).

תת-הדיסציפלינה של גיאוגרפיה של מוגבלות אמנם הולכת ומתפתחת, אך עדיין מאופיינת בשוליות בספירה הדיסציפלינרית הגיאוגרפית, שבאה לידי ביטוי בנוכחותה הדלה בכנסים, כתבי עת וספרים, וכן בהיעדר השפעה ממשית מחוץ לגיאוגרפיה. ניכר שרוב המחקר בתחום נעשה באזורים דוברי אנגלית, בפרט ארה"ב, אוסטרליה ואנגליה. בנוסף, עדיין קיים קושי לגרום לחוקרי גיאוגרפיה לשלב מוגבלות במחקריהם, באותו אופן בו הם משלבים קטגוריות חברתיות אחרות כגון מגדר, גיל, מעמד, אתניות ועוד (Gleeson, 1999; Imrie & Edwards, 2007; Worth et al., 2017). כל זה למרות שהעמקה ותיאורטיזציה של מרחב ומוגבלות בכלל, ושל נגישות בפרט, תעשיר הן את ההבנה הגיאוגרפית של מוגבלות והן את הדיון על ייצור המרחב המתקיים בגיאוגרפיה ובתכנון עירוני (Gleeson, 2001). עבודת המחקר הנוכחית מבקשת להוסיף למחקר הגיאוגרפי על מוגבלות ולתרום לדיון על ייצור המרחב על ידי הצגת ארגונים מקדמי נגישות כדוגמא רלוונטית לארגונים חברתיים הפועלים לייצור וקידום אג'נדות חברתיות במרחב.

כמו כן, לאחרונה מסתמן עניין הולך וגובר בתת-הדיסציפלינה במדיניות ובקידום אג'נדות העוסקות במיקומם של אנשים עם מוגבלות בחברה, תוך שימוש בניסיונם של אנשים עם מוגבלות. יש ניסיון לייצר ביקורת על הסביבה הבנויה באמצעות ניתוח מדיניות, בנושאים כמו הדרה ושילוב, דיור, תעסוקה ועוד (Chouinard et al., 2010). מאחר שמחקר זה בא להוסיף גם לתחום של קידום ויישום מדיניות מרחבית, אתמקד כעת בשינויים שהתרחשו במדיניות העולמית כלפי אנשים עם מוגבלות ובפרט בנושא של נגישות. אציג בהרחבה את השפעת מודל הזכויות על מדיניות הנגישות, את הביקורת עליו, וכן מחקרים של גיאוגרפיה של מוגבלות המתמקדים ביישום מדיניות של נגישות.

2.2. מדיניות בתחום הנגישות: מודל הזכויות

תחום המדיניות כלפי אנשים עם מוגבלות התפתח במקביל להתפתחות התפיסות החברתיות של מוגבלות ותוך השפעה הדדית עם השיח התיאורטי. בתקופה הטרומ-תעשייתית אנשים עם מוגבלות התגוררו לרוב עם משפחותיהם והיו חלק מהקהילה. עם עליית הקפיטליזם התעשייתי החל תהליך של הדרת אנשים עם מוגבלות והרחקתם למוסדות סיעודיים, בתי ספר מיוחדים ומרכזי יום. היחס לאנשים עם מוגבלות אשר לא יכולים או לא מוכנים לקחת חלק בשוק העבודה הקפיטליסטי היה כאל נטל ובעיה כלכלית עבור החברה, הדורשת פתרון רפואי או סיעודי (Oliver, 1999).

המדיניות כלפי אנשים עם מוגבלות הייתה לרוב חלק ממדיניות רחבה יותר, כגון מדיניות בנושא רווחה, עבודה או אבטלה, מבוססת על אידיאולוגיה של טרגדיה אישית ונתמכת בהתארגנויות אזרחיות פילנתרופיות למען נזקקים. עם קום מדינת הרווחה, האחריות על חבריה המוחלשים של החברה עברה מהמשפחות ומארגונים פרטיים אל המדינה. התחזקות מדיניות רווחה שיפרה את מצבם של אנשים רבים, אך יצרה קטגוריות של אנשים שהפכו תלויים במדינה לקבלת חינוך, שירותי בריאות, תמיכה כספית ושירותים נוספים. עם השנים החלה להישמע מחאה של אלו שהודרו מההסדרים שבמדינת רווחה, כגון נשים, מיעוטים אתניים ולאחר מכן גם אנשים עם מוגבלות. מדיניות הרווחה מבוססת על המודל הרפואי של מוגבלות שהוצג לעיל, מאחר שכדי להיות זכאי לשירותיה של המדינה יש צורך להוכיח כי האדם עומד בהגדרה רפואית של "אדם עם מוגבלות". הביקורת טענה כי אספקת שירותים מקצועיים מובילה לביורוקרטיזציה ולשליטה מקצועית ממוסדת, בשל האינטרס האדמיניסטרטיבי לתרגם את המוגבלות של

הפרט לצרכים ספציפיים למען מתן השירות. הגדרה ומדידה של רמת מוגבלותו של כל פרט שימרו את סמכותם של אנשי מקצוע טיפוליים על חייהם של אנשים עם מוגבלות וכן את התלות ואת אי השוויון החברתי הקיים, תוך פיקוח אנשי המקצוע על רוב תחומי החיים של אנשים עם מוגבלות, לרבות המישור הכלכלי, יכולת קבלת החלטות, מקום המגורים ועוד (Barnes et al., 1999; Jones & Bassar, 1999; Oliver, 1990).

המודל החברתי של מוגבלות היווה בסיס לפעילות ומדיניות שהתפתחו במספר כיוונים, אשר כולם דוחים גישות אינדיבידואליסטיות של מוגבלות, מבקשים לשים את האדם עם מוגבלות בהקשר חברתי רחב וקוראים לשינוי חברתי-פוליטי שישפר את חייהם של אנשים עם מוגבלות. בין הזרמים הבולטים ניתן למנות: המודל האפירמטיבי, שהתפתח בקהילות של אנשים עם מוגבלות כגון קהילת החירשים וקהילת האוטיסטים ומושפע בפרט מהמסורת הפוליטית בדמוקרטיה ליברלית כמו ארה"ב סביב זכויות אזרחיות וכן מפוליטיקה של זהויות (Shakespeare, 2006; Mizrachi, 2014); מודל הנורמליזציה, שהתפתח בעיקר במדינות נורדיות, מתבסס על הזכות לחיים בקהילה ויציאה ממוסדות סגורים (De-institutionalization), מדגיש את החשיבות שבמתן שירותים בזרם המרכזי בחברה (Mainstreaming) ובהשתתפות בקהילה (Shakespeare, 2006); המודל האוניברסלי או הדיס-מודרני, היוצא נגד הצגתם של אנשים עם מוגבלות כקבוצה מובחנת ומבקש לעסוק במוגבלות כקטגוריה נזילה, המשתנה והנוגעת לכל אדם ואדם, בדומה להנחות היסוד של גישת העיצוב האוניברסלי (זיו ועמיתים, 2016).

במקביל לזרמים אלה, המודל הבולט ביותר כיום הוא מודל הזכויות לאנשים עם מוגבלות, אשר החל במקור בארה"ב אך הפך לבסיס המדיניות כלפי אנשים עם מוגבלות ברוב מדינות העולם. הוא מניח בבסיסו תפיסה ליברלית של אדם עם מוגבלות כאזרח שזכויותיו הופרו (Belt & Dorfman, 2020; Kayess & French, 2008; Mizrachi, 2014; Young & Quibell, 2000). מודל זה טוען כי עקרונות של שיח זכויות אדם שהתפתח ברמה הגלובלית, ובמיוחד העקרונות של כבוד, שוויון, הכלה והשתתפות, כל אחד לחוד ושילובם יחד, עשויים להוות כלים להבאת צדק עבור אנשים עם מוגבלות בחברה (Rioux et al., 2011). מודל הזכויות בא לידי ביטוי ברוב מדינות העולם המערבי בחקיקה מקיפה של חוקים למניעת אפליה ולמען שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות החל משנות ה-90 של המאה ה-20, תוך מתן דגש על מניעת אפליה ושמירה על אוטונומיה (Stein & Stein, 2007; Jones & Bassar, 1999; Barnes et al., 1999; אורן & דגן, 2007). ההישג הראשון הגדול ביותר במאבק למען זכויות לאנשים עם מוגבלות החל בארה"ב, בחקיקת החוק Americans with Disabilities Act ב-1990. בעקבותיו, עשרות מדינות נוספות ניסחו חוקים דומים, המתמקדים בשמירה על זכויות אזרחיות על ידי מניעת אפליה, ביניהן אוסטרליה, ניו זילנד, צרפת ועוד (Kanter, 2003).

בשנות ה-2000, פעילי זכויות לאנשים עם מוגבלות הציעו לאמץ פרדיגמה של זכויות הוליסטית, המשלבת גם זכויות חברתיות. פרדיגמה זו דורשת מהמדינה להקצות משאבים על מנת לזהות מחסומים ולהסירם, ועל מנת לשלב אנשים עם מוגבלות באופן שאינו בסיסי בלבד, אלא יוביל לשוויון ממשי (Stein and Stein, 2007). זיו (2004) מפרטת כיצד פעילי זכויות לאנשים עם מוגבלות הצליחו להעניק לזכות לשוויון משמעויות חדשות ולשכלל את הגדרתה ותוכנה באופן שישקף טוב יותר את חוויית ההדרה של אנשים עם מוגבלות. כך, המושג שוויון קיבל גם את המשמעות של שילוב, הכלה והשתתפות. כלומר, נקבע כי הדרה והפרדה מהקהילה הכללית פוגעות בשוויון. בנוסף, שוויון מחייב ביצוע התאמות הנדרשות לשם השגת שילוב והכלה. בהתאם לכך, אנשים עם מוגבלות ביקשו לכלול באיסור האפליה גם חובה לביצוע התאמות נגישות, כך שאפליה תכלול גם אי נכונות לבצע התאמות אלו. בשלב מתקדם יותר, שוויון מקבל גם את המשמעות של מתן "מענה הולם" לצורכיהם הייחודיים של אנשים עם מוגבלות, במטרה לאפשר לאנשים עם מוגבלות

להשתלב במסגרת נורמטיבית ככל הניתן, תוך מתן סיוע מותאם על מנת שיוכלו ליישם זאת הלכה למעשה (זיו, 2004).

גישה הוליסטית ומורחבת של זכויות כלפי אנשים עם מוגבלות פרצה את הגבולות המקומיים של הדמוקרטיה הליברלית המערבית בהן צמחה ומהווה בסיס לשיח גלובלי חדש כלפי מוגבלות. גישה זו מיושמת במדינות רבות בשנים האחרונות, ביניהן גם בחקיקה בישראל, עליה ארחיב בהמשך. גישה זו הגיעה לשיאה בדצמבר 2006 עם אישורה של האמנה לזכויות אדם עבור אנשים עם מוגבלות של האו"ם (UN's Convention on the Rights of Persons with Disabilities) (אורן & דגן, 2007; Mizrachi, 2014; Stein and Stein, 2007). על האמנה חתמו 164 מדינות ואשררו אותה 191 מדינות נכון לחודש מאי 2024¹. האמנה עוסקת בכל תחומי החיים וגובשה בתפיסה הוליסטית הכוללת זכויות אדם, פיתוח חברתי וכלים נגד אפליה (Stein and Stein, 2007; Kayess and French, 2008).

נגישות מהווה אמצעי עיקרי להשגת שוויון ומניעת אפליה. בחוקים אלה, נגישות מוצגת הן כזכות בפני עצמה והן כאמצעי למימוש זכויות אחרות, בהן מימוש חירויות, השגת שוויון מהותי, השתתפות מלאה בחברה ושיפור באיכות חייהם של אנשים עם מוגבלות (מור, 2016). כמו כן, ברוב החוקים הלאומיים וכן באמנה הבינלאומית, נגישות מוצגת כתנאי מקדים למימוש זכויות, כך שההגדרה לאפליה כלפי אנשים עם מוגבלות כוללת סירוב למתן נגישות והתאמות סבירות. כך, העיקרון של נגישות מערער על ההבחנה שבין זכויות שליליות וחוביות, כאשר חקיקה המחויבת לשוויון מהותי עבור אנשים עם מוגבלות דורשת מעורבות אקטיבית חיובית מצד המדינה (Mor, 2017; Lord & Brown, 2011; Kayess & French, 2008). לפיכך, חקיקה זו מקדמת נגישות במרחב במטרה לקדם את עיקרון ההכלה במרחב הציבורי, לפיו אנשים עם מוגבלות זכאים להשתתף באופן מלא ושוויוני תוך ההכרה בזכות של כולם ליחסים משמעותיים, מעורבות ומחויבויות בכל תחומי החיים החברתיים. עיקרון ההכלה מתייחס לשלושה ממדים: יחס לא מפלה כלפי אנשים עם מוגבלות; הבטחת גישה חופשית להשתתפות בכל תחומי החיים; וביצוע התאמות עבור אנשים עם מוגבלות, על מנת לצמצם ככל האפשר את השפעת המוגבלות על חייהם החברתיים (Jones, 2011).

לאור מרכזיותה של חקיקת זכויות עבור אנשים עם מוגבלות, ובפרט בשיח על נגישות, מחקר רב ומגוון עוסק בהיבטים שונים של חוקים אלה. עיקר המחקר מגיע מתחום המשפט ומדיניות ציבורית, ובפרט מתוך הגישה המשפטית הביקורתית של מוגבלות (Critical Disability Legal Studies), העוסקת בהרחבה ובאופן ביקורתי בשיח זכויות אדם לאנשים עם מוגבלות והשלכותיו (Mor, 2017; Belt & Dorfman, 2020). כך למשל, ג'ונס ובאסר (Jones & Basser, 1999) מצביעות על כך שלחקיקה כלפי אנשים עם מוגבלות, בינלאומית ומקומית, יכולות להיות השפעות ישירות ועקיפות שונות: היא עשויה להיות מעצימה ותומכת עבור אנשים עם מוגבלות, ערכה יכול להיות סמלי בלבד (לדוגמה באמצעות הצהרה על ערכם וכבודם של אנשים עם מוגבלות ולא מעבר), היא עשויה להיות חינוכית, מתקנת או שתפקידה הראשי עשוי להיות הרתעה וענישה (Jones & Basser, 1999). הוגים אחרים עוסקים בצורך לשלב את כלי הזכויות באסטרטגיות נוספות כדי להביא לשינוי ממשי, כאשר רוב ההוגים מדגישים את הצורך המהותי שבשיתופם המלא של ארגונים של אנשים עם מוגבלות ושל החברה האזרחית בכל השלבים של קביעת מדיניות, החל מניסוח המדיניות ועד ליישומה והאכיפה עליה (זיו 2004; Stein & Stein 2007; Young & Quibell 2000). גם

¹ Department of Economic and Social Affairs. (n.d.). Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). United Nations. <https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd>

בעבודת מחקר זו מעלים הממצאים את החשיבות שבשילוב ארגונים חברתיים בהליכי החקיקה, על מנת לקדם את יישומה אך גם כדי להרחיב את השיח ואת העשייה בתחום מעבר לכך.

במקביל, הגישה המשפטית הביקורתית של מוגבלות מבקשת להדגיש את מגבלות החוק בעת יישומו. ישנו חשש שזכויות מייצרות אשליה של הכרה בכללים פורמליים בלבד, מבלי שאלה מחלחלים מטה ומובילים לשינוי אמיתי בחייהם של אנשים עם מוגבלות (זיו, 2004). זכויות סייעו לספק שירותים מינימאליים והגנה משפטית לפרטים ולקבוצות, אך במקרים רבים השוויון הפורמלי הקיים בחוק נותר שנוי במחלוקת או חמקמק בפרקטיקה. האחריות היא על גורמים מדיניים, פעילים, ארגונים, אנשי מקצוע ועוד לתרגם את ההנחיות שבחוק לכדי פעולות ושירותים יעילים, דבר שלא תמיד מתאפשר (Young & Quibell, 2000). אחרים מדגישים כי מבחנה של החקיקה היא בדרך אכיפתה: בין אם ביוזמת המדינה, בסיוע ארגונים חברתיים או באמצעות העלאת מודעותם של קהל היעד לזכויות החדשות שהחוק ובתי המשפט הקנו להם. ישנן ביקורות על השלכות בלתי רצויות בעת יישום אסטרטגיה זו, כגון תלות הולכת וגוברת במומחים, בעיקר משפטנים, להובלת המהלך, כאשר הקבוצה עצמה אינה עוברת תהליכי העצמה פנימיים, ההכרחיים כדי להביא לידי שינוי אמיתי ביחסי הכוח בחברה (זיו, 2004).

מעבר למגבלות שהספרות מציינת, מובעת ביקורת גם כלפי אסטרטגיית הזכויות באשר ליכולתה לממש בפועל שינוי חברתי עבור אנשים עם מוגבלות. ביקורות מופנות כלפי מאפיינים שונים בחוק עצמו, כמו אופיין הקבוע והלא גמיש של זכויות, המהווה מעין רשימת צרכים ושירותים קבועה שאינה לוקחת בחשבון מורכבות בחיי היומיום (Young & Quibell, 2000). חוקרים רבים עוסקים בהיותו של שיח זכויות מבוסס על תיאוריות מערביות, חילוניות וליברליות, שאינן מתאימות לחברות רבות בעולם (Bezmez, 2013; Davidson, 2006; Mizrahi, 2014). חוקרים מראים שבמדינות מסוימות, שיח הזכויות השפיע על שינויים מוסדיים ברשויות מקומיות ומדיניות סביב נגישות, אבל כמעט ולא השפיע על חייהם היומיומיים של אנשים עם מוגבלות (Yardimci & Bezmez, 2018). גם חוקרים מחוץ לדיסציפלינה המשפטית, בפרט אלה ממדעי הרוח, מבקרים את מודל הזכויות בטענה שהחקיקה משמרת את הגישה ההגמונית של תכנון המגיב למצב הקיים על ידי ביצוע "התאמות תלושות וזמניות" במרחב, במקום לתכנן אותו מראש בצורה נגישה, ומבלי לאתגר או לשנות משמעותית את המרחב הקיים. במילים אחרות, החקיקה מונעת משינוי מרחבי-חברתי מעמיק יותר מלהתרחש (Broyer, 2019; Dolmage, 2017; Hamraie, 2017). ניתן לציין כי ביקורות אלו כלפי החקיקה והמגבלות ביישום שלה עלו ברובן גם בממצאי המחקר הנוכחי, יחד עם ביקורות נוספות, כפי שיוצג בהמשך.

לצד הביקורת, יש המאמינים כי במידה בה חקיקת הזכויות מבוססת על המודל החברתי של מוגבלות, מנוסחת היטב ומפוקחת על ידי קהל היעד וארגונים חברתיים, היא מסוגלת להביא לצדק חברתי ושוויון הזדמנויות עבור אנשים עם מוגבלות. זכויות הוכיחו את עצמן כאסטרטגיה מוערכת במאבקים שונים. בדומה להוגים משפטיים ותיאורטיקנים בתחומים של מגדר ושל מיעוטים אתניים, גם בתחום של מוגבלות רואים בזכויות כמספקות כניסה לשיח החברתי הכללי, תוך הגדרת גבולות והבניית יחסים מחדש, כאשר מודגש הערך הרב שבהשתתפות בשיח של זכויות כמשתתפים שווים במרחב האזרחי והמשפטי (Jones, 1999; Jones & Bassar, 2011; מור, 2016).

2.4. מדיניות בתחום הנגישות: גיאוגרפיה של מוגבלות

עיסוק במדיניות בגיאוגרפיה של מוגבלות הינו מועט יחסית, למרות החשיבות והרלוונטיות שיש למדיניות חברתית על הבניית המרחב בכלל ועבור אנשים עם מוגבלות בפרט. חלק מהגיאוגרפיים מנסים להשתלב

וליצר מחקר יישומי למען קביעת מדיניות, ובכלל לעסוק במחקר שיתרום לחייהם המעשיים והפוליטיים של אנשים עם מוגבלות (Edwards, 2010; Imrie & Edwards, 2007). לאור מרכזיותה של החקיקה, יש גיאוגרפים המתייחסים להיבטים המשפטיים של נגישות המרחב, שמתורגמים למדיניות באמצעות תקנות, תקנים וקודים של נגישות ומעגנים את הזכות לנגישות במדינות השונות, כפי שעושים אימרי ושותפים נוספים במחקריהם (Imrie, 2000; Imrie & Hall, 2003).

תקנות נגישות מהוות חלק משמעותי ממדיניות הנגישות במדינות רבות, כאשר הן מפרטות דרישות וסטנדרטים מינימליים שיש ליישם על מנת ליצור מרחב ושירותים נגישים עבור אנשים עם מוגבלות. למרות שלטענתם אין כתיבה מעמיקה המציעה השוואה בין מדינות (Imrie & Hall, 2003, p. 66), אימרי והל מזהים שלושה סוגים מרכזיים של מסגרות חקיקה ומנגנוני אכיפה סביב נגישות. הסוג הראשון מבוסס על יישום וולונטרי של תקנות נגישות, שנוטות להיות מועטות ומעורפלות, ולרוב אינן נאכפות על ידי הרשויות. לטענתם, חקיקה מסוג זה משמרת את כוחו של המגזר העסקי באשר לקביעת הגבולות של מה מוגדר כעמידה בדרישות נגישות. תקנות מצומצמות כאלה ניתן למצוא במדינות ביבשת אסיה, למשל בהונג קונג, והן מלוות לרוב בתפיסות שליליות מצד אדריכלים ויזמים. לעומתן, הסוג השני מגדיר באופן מוסדר יותר דרישות מינימליות של נגישות במרחב, אך הוא מבוסס על עיקרון של שוויון לאנשים עם מוגבלות במסגרת מדיניות רווחה, שלרוב מדגישה את "צורכיהם המיוחדים". חקיקה במדינות אלה, כפי שניתן למצוא באזור סקנדינביה, למשל בשבדיה, נוטה להיות חלשה יחסית מאחר שהיא מעוצבת במטרה לחנך ולשכנע את הגורמים המיישמים ולרוב אינה נאכפת בקפידה. הסוג השלישי של תקנות נגישות הוא זה המעגן את דרישותיהן בחוקי זכויות אדם ואזרח האוסרים על אפליה, כפי שניתן למצוא בארה"ב או בניו זילנד. תקנות אלו נוטות להיות רבות ומפורטות ביותר ומתייחסות להיבטים שונים של נגישות בשירותים ובמרחב. הן כוללות גם מנגנוני אכיפה שלרוב מערבים את הרשויות המקומיות, מוסדות אכיפה מדינתיים, מומחים בעלי סמכויות שונות ועוד. יחד עם זאת, סוג זה של חקיקה כולל לרוב החרגות וסעיפים מקלים, כגון האפשרות לקבל פטור במקרים של נטל כבד מידי על הגוף המתבקש ליישם, מה שמחליש באופן משמעותי את יעילותן (Imrie & Hall, 2003). כפי שיוצג בהמשך, ניתן לאפיין את החקיקה הישראלית עם הסוג השלישי.

חשוב לציין כי גם בגיאוגרפיה של מוגבלות ישנם קולות המבקרים את מסגור הנגישות בחקיקת זכויות וטוענים כי חוקי ותקנות נגישות נותרו חלשים, מציבים דרישות מינימליות בלבד ואינם נאכפים בצורה מספקת (Imrie & Hall, 2003). כמו כן, התאמות נגישות במסגרת חקיקת זכויות עשויות לסמן אנשים עם מוגבלות כציבור שהינו "מחוץ למקום", למשל על ידי ביצוע התאמות נגישות ייחודיות, כגון כניסה נגישה נפרדת. כך שגם כשחקיקת נגישות מיושמת, הדבר לעתים נעשה ללא תפיסה רחבה של הכלה ושוויון (Worth et al., 2017). לפיכך, ישנם המציעים להמשיג את תחום הנגישות בדרכים אחרות, מחוץ למודל של זכויות.

אחת הגישות המרכזיות שיוצאות ממסגור הנגישות כזכות פורמלית בלבד מתייחסת לנגישות במסגרת של פיתוח סביבתי וקהילתי (Pineda, 2020). למרות שנגישות אינה עדיין חלק אינטגרלי מהפעילות המרכזית למען פיתוח סביבתי בעולם (Niewohner et al., 2020), ניתן למצוא ארגונים המקדמים גישה זו. לדוגמא, האגף לסוגיות חברתיות וכלכליות באו"ם, אשר במספר מסמכים, שפורסמו בעקבות ועידה בנושא שילוב ונגישות בפיתוח אורבני, מציע להתייחס לנגישות כאל משאב קולקטיבי ולא רק כאל זכות. על פי המסמך, נגישות מקלה על השתתפות מלאה ויעילה עבור כלל האוכלוסייה ולכן עליה להיחשב כמרכיב מרכזי של

מדיניות טובה להשגת הכלה ופיתוח אורבני בר קיימא עבור אנשים עם וללא מוגבלות באופן שווה². נגישות לרוב נתפסת כמחייבת עלות נוספת או כהיענות לרגולציה שמתחרה על המשאבים בתקציבי פיתוח. עם זאת, כמשאב קולקטיבי, פתרונות נגישות הם ראשית, לא-מתחרים, כלומר שימוש על ידי ציבור מסוים לא פוגע בכמות המוצעת לציבור אחר, ושנית, לא-מדירים, כלומר לא ניתן למנוע אותם מאף אחד³. פינדה (Pineda, 2020) מוסיף שאם קיימת מחויבות פוליטית לפיתוח אורבני מכיל, מגוון מגננונים ומוסדות שיקדמו את הנושא, כגון מדיניות השתתפותית, אחריות, גישה אוניברסלית לשירותים, הכרה בתפקידים המשלימים של מוסדות מדיניים ובינלאומיים, וכן העלאת המודעות הציבורית, ניתן ליצור מרחב אורבני ללא חסמים והדרה של אוכלוסיות, בהן אנשים עם מוגבלות (Pineda, 2020).

המשגה נוספת היא ההצעה להתייחס לנגישות לא כסוגיה של זכויות אלא של תכנון ושימוש בקרקע. מלוי (Malloy, 2015, 2018) מציע כי על הרשויות המקומיות לבצע תפקיד פעיל בניהול שימוש הקרקע על ידי תמיכה בתכנון מכוון שיעסוק בסוגיות של מוגבלות בניידות ושל הזדקנות בכלל המרחבים, בין אם הם לשימוש ציבורי או פרטי. לטענתו, אמנם לאנשים יש את הזכות החוקית להדיר מביתם ואת הזכות לפרטיות ולהתאגדות, אך עיצוב בטוח ומכיל אינו פוגע בשום צורה בזכות של בעלי נכסים להכיל או להדיר אנשים מבתיים. המיקוד צריך להיות יצירת קהילה בטוחה וקלה לניווט בשלמותה, מבלי להתייחס להיותו של נכס ציבורי או פרטי. ההבטחה שקהילה היא מכילה ונגישה היא מדיניות ממשלתית מתבקשת, השואפת להגן על ולקדם את אינטרס הציבור, וזהו תפקידו של תכנון, ותכנון אזורי בפרט (Malloy, 2015, 2018).

ההתייחסות אחרת של נגישות שאינה מבוססת על זכויות היא העיסוק בנגישות ככדאית מבחינה כלכלית, מאחר שהיא אמצעי להרחבת קהלי שוק. מספר חוקרים מתייחסים לכדאיות הכלכלית עבור העיר כאשר הם מצביעים על המשאבים הכלכליים השייכים לאנשים עם מוגבלות ובני משפחתם, אשר לא מנוצלים בסביבות לא נגישות, דבר הפוגע ביעילות הכלכלית של העיר (Pineda, 2020). גישה זו נפוצה בפרט בעולם התיירות, בו נעשה שימוש במונחים "תיירות נגישה", "תיירות מכילה" או "תיירות לכל" כדי להתייחס ליתרונות הרבים שעשויים להיות לפתרונות נגישות. לפי גישה זו, הסרת חסמים פיזיים, תרבותיים וחברתיים מיעדי תיירות, הנגשת המידע אודותיהם, הכשרת צוות העובדים הרלוונטיים ופרקטיקות נוספות עשויות להגביר את התחרותיות של יעדים אלה וכך להגדיל את קהל המגיעים (De La Fuente-Robles et al., 2020; Kastenholz et al., 2015; Stumbo & Pegg, 2008). גישות אלו מתקשרות לתפיסת הנגישות כמיטיבה עם קהל רחב יותר מאשר רק אנשים עם מוגבלות, וכן שמות דגש על הזדקנות האוכלוסייה ברוב מדינות העולם. לפיכך, תיירות נגישה תאפשר לפתוח את השערים עבור כל מי שנגישות מטיבה עימו, לרבות אנשים עם מוגבלות, אנשים זקנים, וכן אנשים עם עגלות ילדים, אנשים אחרי תאונה או מחלה ועוד, בני משפחותיהם וחבריהם, וכך להגדיל משמעותית את קהל הלקוחות ואת ההכנסות (Darcy & Dickson, 2009; Domínguez et al., 2013).

העיסוק המועט של גיאוגרפים במוגבלות משפיע גם על המדיניות המרחבית עבור אנשים עם מוגבלות. אימרי ואדוארדס (Imrie & Edwards, 2007) טוענים כי היעדרם של גיאוגרפים בדיונים על נושא זה עשוי להעיד על תפיסות של קובעי מדיניות לגבי חוסר הרלוונטיות של גיאוגרפיים וחוקרי מרחב להערכת מדיניות

² Secretariat for the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. (2016). *Good Practices of Accessible Urban Development*. Division for Social Policy and Development of the Department of Economic and Social Affairs, United Nations.

³ Department of Economic and Social Affairs. (2016). *Report High Level Forum on Disability Inclusion and Accessible Urban Development*. United Nations. Quito, Ecuador.

⁴ Department of Economic & Social Affairs. (2015). *Accessibility and Development: Mainstreaming disability in the post-2015 development agenda*. United Nations.

בהקשר לאנשים עם מוגבלות. משמעות הדבר היא כי דיסציפלינות אחרות כגון רפואה, בריאות הציבור, או עבודה סוציאלית, המאופיינות בגישה אינדיבידואליסטית של מוגבלות, עדיין נתפסות הן באקדמיה והן בדעת הציבור כמובילות תפיסות ונרטיבים של ועל מוגבלות בעת קביעת מדיניות (Imrie & Edwards, 2007).

לסיכום פרק זה, ניתן לראות כי העיסוק בנגישות לאנשים עם מוגבלות בעולם המחקר מנקודת מבט חברתית-מרחבית מתבצע היום בעיקר על ידי הוגים מתוך תת-דיסציפלינה של גיאוגרפיה של מוגבלות. תחום מחקר זה שונה מהמחקר על נגישות הקיים בחקר ביקורתי של מוגבלות בדיסציפלינות אחרות כגון משפטים או מדעי הרוח, המתמקד בתיאורטיזציה של נגישות כחלק ממודל הזכויות ובפרשנות וניתוח של היבטים תרבותיים של נגישות, אך החסרות נקודת מבט שלוקחת בחשבון היבטים גיאוגרפיים ומרחביים. גיאוגרפיה של מוגבלות מבקשת לפיכך לתרום את ההיבט המרחבי לחקר ביקורתי של מוגבלות וכן להציע את היבט המוגבלות למחקר הגיאוגרפי, אשר נוטה להתעלם מהנושא או לעסוק בנגישות באופן תיאורי וטכני בלבד. גיאוגרפיה של מוגבלות עוסקת גם היא במודל הזכויות וחקיקת הנגישות ובהשפעתם על המרחב עבור אנשים עם מוגבלות, לצד מודלים אחרים של נגישות במרחב. עם זאת, הספרות מצביעה על כך שהעיסוק של תת-הדיסציפלינה במדיניות ויישומה עדיין מצומצם יחסית.

במחקר זה ברצוני להוסיף לתת-דיסציפלינה של גיאוגרפיה של מוגבלות, ובפרט להעמיק את ההבנה סביב סוגיות של תכנון ויישום מדיניות עירונית עבור אנשים עם מוגבלות ושל יחסים חברתיים בייצור המרחב, שני נושאים המהווים חלק ממה שכונה 'הגל השני' בתחום. כאמור, אעשה זאת על ידי העמקת הידע על השדה של נגישות עירונית לאנשים עם מוגבלות בישראל, ובו את מקומם של ארגונים חברתיים מקדמי נגישות. לפיכך, בפרק הבא אציג את הספרות העוסקת בהקשרים ספציפיים אלה: נגישות במרחב העירוני, שחקנים מרכזיים בשדה, ומיקומם של ארגונים חברתיים בייצור המרחב בכלל, ובתחום של נגישות בפרט.

3. נגישות עירונית לאנשים עם מוגבלות ושחקנים מרכזיים

בפרק זה אבקש להתמקד בספרות הקיימת בנוגע להקשרים הספציפיים הרלוונטיים למחקר הנוכחי אשר כאמור מתמקד בנגישות עירונית ובארגונים חברתיים מקדמי נגישות עירונית. לפיכך תתי-הפרקים הבאים יציגו את הנושאים הבאים: ראשית, נגישות במרחב העירוני; שנית, שחקנים מרכזיים בקידום נגישות עירונית (בדגש על אנשי מקצוע מתחומי המרחב ועל תושבים עם מוגבלות); שלישית, ייצור המרחב וארגונים חברתיים כלליים; ולסיום, ארגונים חברתיים בהקשר של נגישות לאנשים עם מוגבלות.

3.1. נגישות במרחב העירוני

בעידן הניאו ליברלי הנוכחי, ערים מאגדות סביבן כוח פוליטי, חברתי וכלכלי ומחליפות בתחומים רבים את תפקידה המסורתי של המדינה, כאשר הן שואפות לניהול עצמי של משאביהן (Köhler & Wissen, 2003; Portugali, 2000). ערים מאופיינות בדיאלקטיקה המתבטאת בכך שהן משמשות בסיס למדיניות קפיטליסטית ניאו ליברלית לא שוויונית, ובו בזמן הן מהוות שדה פעיל של תהליכי שינוי, המצמיחים פרקטיקות אלטרנטיביות המתנגדות לכוחות הגמוניים (Köhler & Wissen, 2003; Peck et al., 2009).

ברוב מדינות העולם, הערים הן אלה הנדרשות ליישם הלכה למעשה את ההשלכות האופרטיביות של תחום הנגישות, בשל סמכותן על המרחב הציבורי והאחריות העקיפה שלהן כגוף רישוי ואכיפה בתחומן. רשויות מקומיות מכירות טוב יותר את צרכי הקהילה ואת הסביבה עליהן הן שולטות (Imrie & Hall, 2003;).

(Malloy, 2015). האופי הדיאלקטי של ערים בא לידי ביטוי גם ביחסים שבין נגישות לעיר, כאשר מעמדן של ערים בכל הנוגע לנגישות עבור אנשים עם מוגבלות מתאפיין בהדרה והכלה, דיכוי והזדמנויות (Prince, 2008). מצד אחד, ישנם הוגים המצביעים על האופן שבו תהליכי האורבניזציה שהחלו עם עליית הקפיטליזם התעשייתי הובילו ליצירת מרחבים אורבניים מדירים, אשר קידמו את צרכיהם של גברים לבנים ממעמד גבוה ובריא, והזניחו את צרכיהם של "האחרים" כגון נשים, בני מיעוטים, וכן אנשים עם מוגבלות. כך שעבור אנשים עם מוגבלות, החיים העירוניים רצופים בהגבלות (disablement) שהינן חלק מהשיח, המוסדות והמטריאליות של העיר. לפיכך העיר מאופיינת בחוסר נגישות פיזית, בידוד והדרה מהמרחבים החברתיים המרכזיים (Gleeson, 1999, 2001; Oliver, 1990; Prince, 2008).

מחקרים מראים כי עיצוב לא נגיש ותפקידה המדיר של העיר מצמצמים את היכולת של אנשים עם מוגבלות להשתתף בחיי הקהילה המרכזיים ולהרגיש שייכות לקהילה שלהם (McPhedran, 2011). רוב האנשים עם מוגבלות מודרים ממרחבי תעסוקה, פנאי, צרכנות ותנועה, שמרכיבים את המרחבים הציבוריים בערים. חוסר נגישות זה משקף את ההדרה החברתית הרחבה יותר של אנשים עם מוגבלות, כאשר עיצוב שלוקח בחשבון את צרכיהם של אנשים עם מוגבלות מעולם לא היה חלק משמעותי מתהליכי פיתוח או מתיאוריות ופרקטיקות של עיצוב אורבני (Imrie & Hall, 2003). לפיכך נגישות כקטגוריה של עיצוב ופיתוח מדיניות במרחב האורבני היא לרוב מחשבה בדיעבד (Afterthought) (Imrie, 2013; Manley, 2011), בעוד שהתחום של תכנון ערים עדיין לא פיתח גישה והמשגה מקיפה של נגישות, והוא נוטה להתעלם ממוגבלות כאחת מהחוויות הבסיסיות והמרכזיות של החיים האנושיים (Pineda, 2020).

מצד שני, ישנם קולות המבקשים להדגיש כי דווקא העיר היא הסביבה בה נגישות לאנשים עם מוגבלות היא אפשרית ביותר, לעתים הסביבה היחידה בה היא ברת יישום (Shakespeare, 2006). חיים עירוניים מציעים מגוון רחב של הזדמנויות להשתתפות פעילה. ערים כוללות קבוצות וזהויות שונות החיות יחד, מה שעשוי לאפשר שונות ללא הדרה. הוגים מדגישים את האפשרויות הקיימות בעיר להשתתפות ציבורית קולקטיבית של התושבים לפעול מול או יחד עם ממסדים עירוניים לעיצוב ויצירת מרחבים עירוניים נגישים ומכילים, שכן העיר עשויה להיות גמישה יותר ומסתגלת יותר, נתונה לביקורת ולשינוי יותר מאזורים אחרים (Prince, 2008). גופים בינלאומיים שונים כגון האו"ם, ארגונים מקצועיים וארגונים חברתיים של אנשים עם מוגבלות בעולם קוראים לקדם תהליכי אורבניזציה שבהם רכיב הנגישות הוא חלק אינטגרלי⁵. מהספרות עולה כי בערים רבות בעולם הוחלט לממן את תחום הנגישות באופן עצמאי וללא קשר לדרישות חקיקה ממשלתיות, מה שמוביל לכך שנוצרה בהן תפישה מקומית של נגישות, משולבת באמצעים ובתקציבים מוגברים (פריגת, 2004).

לצד הדואליות, חשוב לציין כי למרות התקדמות החקיקה בנושא, ורצון של ערים רבות לקדם את הנגישות בתחומן, מחקרים עדכניים רבים מעלים כי מצב הנגישות בערים בעולם עדיין לוקה בחסר. חוקרים מצביעים על הסתירה הקיימת בתחום הנגישות כיום, כאשר מצד אחד, אנשים עם מוגבלות אינם מודרים באופן מוצהר או ישיר ממרחבים ציבוריים, והשיח של שילוב והכלה הינו נפוץ. מצד שני, הם כן מודרים בפועל מפעילויות יומיומיות בעקבות היעדר נגישות. מצד אחד, ערים רבות כיום נגישות יותר ממה שהיו אי פעם. מצד שני, מרחבים לא נגישים, או נגישים למחצה, ממשיכים להישמר ואף להיווצר באופן שוטף (Egard et al., 2016).

⁵ Secretariat for the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. (2016). *Good Practices of Accessible Urban Development*. Division for Social Policy and Development of the Department of Economic and Social Affairs, United Nations.

⁶ Department of Economic and Social Affairs. (2016). *Report High Level Forum on Disability Inclusion and Accessible Urban Development*. United Nations. Quito, Ecuador.

(al., 2022). למשל, במחקר שבוצע על בסיס תוכניות עבודה של רשויות מקומיות בארה"ב, עלה ש-30 שנה לאחר חקיקת הנגישות במדינה, 65% מהמדרכות אינן נגישות לאנשים עם מוגבלות (Eisenberg et al., 2020). רחובות ומקומות דיור, תשתיות, מבנים ומרחבים פתוחים, עדיין מאופיינים בחוסר נגישות ובהדרה של אנשים עם מוגבלות. לדבריה של סטפורד ועמיתיה (Stafford et al., 2022) היעדר נגישות זו הינה תזכורת מתמדת עבור אנשים עם מוגבלות לכך שהעולם לא נבנה עבורם.

ספרות רבה בנושא נגישות בערים עוסקת בצורה פרגמטית בדיווח ובדיקה של רמות נגישות ופרקטיקות יעילות יותר או פחות (ראו למשל Pérez-Delhoyo et al., 2017; Eisenberg et al., 2024). עם זאת, מחקר מועט עוסק בנושא באופן תיאורטי ביקורתי, למרות שתיאוריות חברתיות של ייצור המרחב עשויות להתאים ביותר לניתוח של נגישות (Gleeson, 2001). בנוסף, תהליכי היישום העירוני של חקיקת הנגישות לא זכו למחקר חברתי רב (Barnes & Burke, 2012), למרות חשיבותו של ההקשר המקומי להבנת יישום מדיניות והשלכותיה וכן להכרת המתח שבין הנחיות מדיניות ברמה ארצית לבין הפרשנות והיישום ברמה המקומית (Edwards, 2010). המוקד במחקר הנוכחי בפעילותם של ארגונים חברתיים ברמה העירונית, הרמה בה מיושמות דרישות הנגישות הלכה למעשה, בא להוסיף לספרות המועטה הקיימת בנושא.

בין המחקרים המציעים ניתוח תיאורטי של הקשר שבין נגישות ועירוניות ניתן לציין את מחקריו של גליסון (Gleeson, 1999, 2001) אשר תורם לתיאורטיזציה של נגישות בעיר על ידי מחקר היסטורי, מטריאלי וגיאוגרפי. במחקריו הוא מציע מספר מסגרות קונספטואליות לנגישות עירונית, כגון חיבור להמשגה של בק (Beck) על "העיר הפתוחה" ותפיסות אורבניות של הוגות פמיניסטיות, על מנת ליצור עיר נגישה שאבני היסוד שלה הן סובלנות תרבותית, שילוב חברתי-מעמדי, דמוקרטיזציה של המרחב הציבורי, גיוון, הכלה וגלובליות. זאת, בניגוד לעיר המבוססת על הפרדה, גבולות, בטחון ושליטה (Gleeson, 2001). במחקר אחר הוא מתייחס לאידאל הפוליטי והאתי שהוא מכנה "צדק מאפשר" ליצירת סביבה מאפשרת ומרחבים חברתיים מכילים הכוללים סיפוק מטריאלי, השתתפות חברתית תרבותית והכלה חברתית מרחבית (Gleeson, 1999). דוגמא נוספת היא פרינס (Prince, 2008) המפתח את המושג "עיר של שונות" (City of difference) של יאנג (Young) והמציג את העיר כמרחב בו מתקיימות יחד קבוצות חברתיות שונות על בסיס זהות, מבלי ליפול לבינריות שטחית, כך שהעיר מאפשרת שונות ללא ההדרה, שימושים מגוונים של המרחב, חדשנות וציבוריות המאפשרים גישה חופשית ושוויונית למרחבים ציבוריים. בין הרעיונות והערכים של 'ערים של שונות' נמצאים מושגים כמו נגישות, שוויון, אוניברסליות ועוד (Prince, 2008).

ספרות אחרת מבקשת לבחון היבטים שונים של זכויות בהקשר של העיר. יש המדגישים היבטים מרחביים של זכויות אדם בעיר, היבטים שלרוב חסרים בשיח המשפטי על זכויות, גם בנושא של נגישות. למשל, יש הבוחנים כיצד יכולה האמנה הבינלאומית בדבר זכויות לאנשים עם מוגבלות של האו"ם להנחות תהליכי פיתוח אורבני ממוקדים באדם. אחרים מתבססים על המושג "הזכות לעיר", שפותח על ידי לפבר (Lefebvre), כדי לבחון את מקומם של אנשים עם מוגבלות בעיר. דיונים על הזכות לעיר לרוב מתחלקים לשני נושאים מרכזיים, שרלוונטיים ביותר גם להיבטים של אנשים עם מוגבלות והעיר: הזכות להשתתפות בעיר, כגון בתהליכי קבלת החלטות בפוליטיקה העירונית, והזכות לנכס את העיר, הכולל הן את השימוש הנוכחי של המרחב, נגישות פיזית ותפיסת מקום בעיר, והן את היצירה של מרחבים אורבניים חדשים פיזית, חברתית, פוליטית וכלכלית. לפיכך על מנת לממש את הזכות לעיר, שילוב ונגישות לכל תושביה צריכים להיות מטרות עירוניות עליונות (Kempin Reuter, 2019; Yardimci & Bezmez, 2018).

מחקרים אחרים עוסקים בתגובתן של ערים אל מול דרישות החקיקה המדינית אותה הן נדרשות ליישם. חלקם עושים זאת באופן תיאורי יחסי, סביב נושאים כמו יחס בעלי תפקידים ברשויות לדרישות החוק (Imrie, 2000) או מידת המוכנות של ערים לעמוד בדרישות הנגישות המפורטות בחקיקה המדינית (Eisenberg et al., 2020). חלק מהמחקרים עוסקים בסיווג מבנים ארגוניים של יחידות נגישות ברשויות שונות בעולם, תוך הבחנה למשל בין יחידות בעלות גישה פטרונית או ממוקדת מתן "שירותים מיוחדים" לאנשים עם מוגבלות, בדרך כלל באגפים חברתיים כגון אגף הרווחה, לעומת יחידות בעלות גישה טכנית מקצועית השמה דגש בהסרת מחסומים במרחב, לרוב ביחידות הנדסיות. רבים מבחינים כי רשויות מקומיות אשר הצליחו לעסוק בנושא באופן משולב, אסטרטגי והוליסטי, תוך הטמעתו בכלל פעולות העיר ובאופן שיתופי, הן אלו אשר הצליחו ביותר בהנגשת המרחב העירוני (Manley, 2011; פריגת, 2004).

אחרים מציעים גם תרומה תיאורטית וקונספטואלית לסוגיה זו. במחקר שאפשר לשייכו לגל הראשון של גיאוגרפיה של מוגבלות, שהתמקד בעיר דונדין בניו זילנד, גליסון (Gleeson, 1997) ניתח באופן תיאורטי ומשפטי את מידת וחוסר ההיענות לדרישות הנגישות על ידי העירייה. המראיינים, בעלי תפקידים ברשות המקומית, נתנו סיבות ארגוניות רבות לכישלון אכיפת החוק, בנוסף לבעיות בחקיקה עצמה, אשר כללו היעדר הכשרת העובדים ברשות המקומית, גישות מפלות ומתנשאות של העובדים, מחסור ביעוץ עם ארגונים של אנשים עם מוגבלות, ומחסור בהקצאת תקציב וכוח אדם לאגף הפיקוח על בניינים (Gleeson, 1997). במחקר עדכני יותר ברנס ובורקי (Barnes & Burke, 2012) התחקו אחר תהליך היישום של דרישות נגישות לכיסאות גלגלים בארגונים מהמגזר הראשון, השני והשלישי בארה"ב, תוך הדגשה של שלושה משתני תגובה ורמתם בכל ארגון: מחויבות למטרות החברתיות של החוק; פרופסיונליזציה המתבטאת בכתיבת נהלים, יצירת משרדים ייעודיים וקשר עם מומחים בתחום; ורוטיניזציה, שהיא המידה בה מטרות החוק חלחלו לפרקטיקות שגרתיות בארגון. הם מצביעים על רמת פרופסיונליזציה בינונית אך רמת מחויבות גבוהה יחסית ברשויות המקומיות שנחקרו (Barnes & Burke, 2012). דוגמא נוספת היא פינדה (Pineda, 2020) המציע, על בסיס מחקר שביצע על התפתחות הנגישות בעיר דובאי, את מודל המסוגלות למוגבלות (Capability model of disability), המציג מסגרת לטובת ערים המבקשות ליישם מדיניות אורבנית מכילה. המודל מציע להתמקד בארבעה תחומי חיים עיקריים (בריאות, שיקום, חינוך ותעסוקה) ולפעול למען חמש חירויות (ניידות, נגישות, שילוב בקהילה, השתתפות פוליטית וציבורית והעלאת מודעות) שצריכות להתקיים בכל תחום חיים. בנוסף, הוא מציע לבחון את המושג של בולטות (salience) כדי להעריך את הייתכנות התרבותית של חברה לאמץ נורמות בינלאומיות (כגון זכויות אדם) ברמה המקומית (Pineda, 2020).

לאחרונה, מחקרים מבקשים לבחון את השילוב של פתרונות נגישות במסגרת המשגות חדשות של העיר, כמו העיר החכמה (Smart city) או העיר בת-קיימא (Sustainable city). המחקרים בוחנים שימוש בכלים שגישות אלה מציעות לקידום מרחב נגיש יותר עבור תושבים עם מוגבלות, ושילוב של נגישות בתפיסות החדשות על מנת לוודא שהן מייצרות פתרונות נגישים מלכתחילה. למשל, איסוף וניתוח של דאטה על המציאות המרחבית על ידי כלים חכמים כגון GPS, חיישנים חכמים ועוד, לטובת תכנון פתרונות נגישות בעיר, או פיתוח כלי הערכה ומדידה שיבחנו את יעילות פתרונות הנגישות במרחב ויאפשרו לעקוב אחר מצבם והצורך בתחזוקה על מנת לוודא את תקינותם (Gossett et al., 2009; Pérez-Delhoyo et al., 2017; Pineda, 2020). מאחר שפתרונות טכנולוגיים ודיגיטליים נתפסים ככאלה העשויים לקדם את שילובן של קבוצות מודרות, ישנה ציפייה שערים חכמות יצרו מרחב נגיש ומכיל עבור אנשים עם מוגבלות. לעומת זאת, בעיות עירוניות כגון אי שוויון, הדרה ועוני, הרלוונטיות כולן לאנשים עם מוגבלות, נעדרות מהשיח הרווח

על עיר חכמה או עיר בת קיימא, ורוב השחקנים המעורבים בפיתוח גישות חדשות אלו לא מודעים לצורכי הנגישות של אנשים עם מוגבלות (Kempin Reuter, 2019; Rebernik et al., 2020).

3.2. שחקנים מרכזיים בפיתוח ויישום נגישות בערים

מעבר לתפקידן המרכזי של ערים, חוקרים מכירים בהשפעתם הרבה של שחקנים נוספים הלוקחים חלק בייצור, פיתוח ויישום התאמות נגישות במרחב העירוני. ביניהם ניתן לציין גורמים בממשל המדיני, עסקים פרטיים, החברה האזרחית, אקטיביסטים, בישראל ניתן לציין גם את מרכז השלטון המקומי, ועוד (Imrie & Hall, 2003; צ'רצ'מן & רמות, 2007). שחקנים מרכזיים נוספים בהקשר זה הם **אנשי מקצוע** מעולם המרחב, כגון אדריכלים, מתכננים ועוד. בנושא זה, החוקרים המרכזיים הם אימרי והאל (Imrie & Hall, 2001, 2003; Imrie & Hall, 1999) העוסקים בתפיסות של סוכנים הנמצאים בעמדות מפתח בתהליכי הנגשת מרחבים עירוניים באנגליה, בהם יזמים, מתכנני ערים, אדריכלים ועוד. לטענתם, אחת הסיבות המרכזיות להיעדר נגישות במרחב קשורה לתפיסותיהם של אנשי מקצוע כלפי נגישות לאנשים עם מוגבלות, אשר מצטמצמות לקטגוריות טכניות חסרות הקשר חברתי רחב. אנשי מקצוע המעורבים בתהליכי פיתוח המרחב נוטים להתעלם מצרכי המשתמשים בכלל, ואלה של אנשים עם מוגבלות בפרט, כאשר עיקר הדגש שלהם הינו ערכים של אסתטיקה, עקרונות של שימוש מקסימלי במרחב או רווחיות (Imrie & Hall, 2003). במחקריהם הם מראים כי יזמים ואדריכלים הינם בעלי ידע מועט בנושא נגישות. זרות זו הינה תוצר של היעדר מנגנון של ייעוץ ושיתוף בין בעלי תפקידים לאנשים עם מוגבלות, וכן תוצאה של התנגדות פרופסיונלית הנובעת בין היתר מאופן הכשרתם של אדריכלים. עם זאת, הם מראים כי בעלי תפקידים אלה ברשויות מקומיות הינם בעלי גישה חברתית ואכפתית לנושא יחסית לעמיתיהם בגופים פרטיים, בעקבות תפקידם הישיר ביישום החוק וחשיפתם לביקורת ציבורית. כמו כן, מידת המחויבות של רשויות מקומיות לנושא של נגישות משפיעה על הנכונות של אנשי מקצוע ליישם נגישות בפרויקטים עירוניים שונים (Hall & Imrie, 1999; Imrie & Hall, 2001, 2003).

ריבוי החקיקה והתקנות על נגישות ברוב המדינות יצרו "מבוך" של הנחיות טכניות ומורכבות של דרישות ורגולציה, מה שדרש מרשויות מקומיות להיעזר באנשי מקצוע שהתמחו בנושא (Imrie & Hall, 2001, 2003). כך נוצרה שכבה הולכת וגדלה של **מומחי ויועצי נגישות**. במקרים מסוימים, כמו במקרה של ישראל וחלק מהרשויות המקומיות בארה"ב (Dorfman & Yabo, 2020), שימוש במומחים וביועצי נגישות מתומרך בחקיקה (Imrie & Hall, 2003). חשוב לציין שבעלי מקצועות שונים, בפרט מעולם הרפואה והרווחה, משחקים תפקיד חשוב בחייהם של אנשים עם מוגבלות, לרוב על ידי פיתוח מומחיות ושימוש בפרקטיקות ושפה ייחודיות שנועדו לשמש ככלי שליטה והדרה (Shakespeare, 2006). אנשי תכנון תמיד שיחקו תפקיד מרכזי בחייהם של אנשים עם מוגבלות, בעיקר כאשר תהליכי האורבניזציה הפכו נרחבים יותר. חרף זאת, שחקנים אלה לא נדונו בספרות באותה מידה בה נותחו ונחקרו אנשי מקצוע אחרים (Dorfman & Yabo, 2020).

מחקרים על אנשי מקצוע מובילים לשחקן נוסף וחשוב בעיצוב המרחב העירוני: **תושבים עם מוגבלות**. האופי הטכני והמקצועי של החקיקה ותקנות הנגישות מוביל לכך שאנשים עם מוגבלות לא לוקחים חלק בתהליכי קבלת החלטות, והסמכות מועברת כמעט באופן מוחלט לאנשי המקצוע (Imrie & Hall, 2001). למרות זאת, הספרות מצביעה על החשיבות שבפיתוח גישות של עיצוב או אדריכלות "חברתיות" ו"משתפות", המכילות מחויבות להכללת מגוון צורות חיים במרחב ולשיתוף המשתמשים בתהליכי התכנון. הידע המגולם בגופם של אנשים עם מוגבלות נתפס כחשוב ביותר בפיתוח אסטרטגיות לשילוב חברתי והנגשת הסביבה הבנויה

עבורם (Lid & Solvang, 2016). תפיסות של נגישות שצוינו בפרקים הקודמים, בעיקר עיצוב אוניברסלי ועיצוב מכיל, מבוססות על השתתפותם של אנשים עם מוגבלות בתהליכי העיצוב, ולא על נקודות מבט מקצועיות בלבד (Hamraie, 2017; Imrie & Hall, 2003). דוגמא מרכזית לחשיבותו של ידע זה ניתן למצוא במאמרו.ה של האמרי⁷ (Hamraie, 2017, 2018) המציגים היבטים היסטוריים על היווצרותו של "ידע של נגישות" (Access knowledge) המבוסס על ניסיון חייהם של אנשים עם מוגבלות ועל החוויה המרחבית המגולמת בגוף. ידע של נגישות אפשר לאתגר את הידע המקצועי ולהיות המוקד של משא ומתן מתמיד בין אנשים עם מוגבלות לאנשי מקצוע, שהוביל ליצירת אסטרטגיות שונות והשתתפותיות של נגישות, כגון עיצוב אוניברסלי (Hamraie, 2017).

בהקשר של מדיניות עירונית, מחקרים מראים כי לרשות המקומית יש תפקיד מרכזי ביצירת תהליכי שיתוף בין שחקנים, ביניהם אנשי מקצוע, מומחי נגישות, יזמים, וכן תושבים עם מוגבלות. תהליכים אלה מטיבים בסופו של דבר עם כל הצדדים, כאשר תרומתם של אנשים עם מוגבלות נתפסת כמרכזית ויכולה לשמש ככלי חינוכי ושימושי, במסגרת החשיבות הרבה שיש לידע מניסיון ומגולם בגוף של אנשים עם מוגבלות על מרחב נגיש (Imrie & Hall, 2003). בפרט, להשתתפות קהילתית של תושבים עם מוגבלות בתהליכי שיתוף בתכנון מקומיים יכולה להיות תרומה משמעותית, שכן הם יכולים להצביע באופן ישיר ומדויק על החסמים עמם הם מתמודדים, לקחת חלק בקביעת סדר העדיפויות המקומי ואף לתרום למציאת פתרון שיתאים לסביבה המרחבית המקומית בה הם גרים (Drum et al., 2009). עם זאת, מחקרים מעלים כי כלים של שיתוף הציבור אינם מאפשרים השתתפות מהותית בתהליכי קבלת החלטות של אנשים עם מוגבלות, מעבר לחסמים הקיימים בשיתוף הציבור הרחב. אנשים עם מוגבלות נתפסים לרוב כ"מקבלי שירותים", כחסרים את הכישורים המתאימים להשתתף בדיון ציבורי או כתלויים באנשים אחרים, ולא כאזרחים שיש לקחת בחשבון בתהליכי שיתוף על התחדשות עירונית. כאשר הם כן חלק מתהליך של שיתוף, הדבר נעשה לרוב כחלק מ"אג'נדה למען שילוב" ולא כחלק מתהליך דמוקרטי תקין. לעתים, הם מנועים מתהליכי שיתוף בפועל בשל קשיי נגישות, כמו מקומות לא נגישים בהם מתקיים הדיון, היעדר תרגום או תמלול, פלטפורמות לא נגישות להיוועצות וכדומה. כמו כן, גורמים המנהלים תהליכי שיתוף לרוב אינם מכירים את צרכיהם של תושבים עם מוגבלות וטענותיהם נתפסות כמערערות על השיח המרכזי בתוכו מתנהל הדיון ועל הרצון לשאוף לקונצנזוס, ועל כן הן זוכות להתעלמות (Edwards, 2008; Imrie, 2013; Stafford et al., 2022).

ישנו מחקר מועט העוסק בתגובה של ערים ורשויות מקומיות אל מול השפעות רחבות יותר, ולא רק מצד שחקנים מקומיים, בתחום נגישות. למשל, בזמז (Bezmez, 2013) מתמקד בהתפתחויות מוסדיות שהתרחשו ברשות המקומית באיסטנבול בעקבות לחצים מגורמים חיצוניים, ביניהם **סוכנויות בינלאומיות** כגון האו"ם והאיחוד האירופי. בנוסף, מחקרים מייחסים חשיבות רבה ליישום מוצלח של נגישות על שיתופי הפעולה בין בעלי עניין בתוך העיר, כגון מחלקות מקצועיות שונות בעירייה, תושבים וארגונים מקומיים; ומחוץ לעיר, כגון משרדים ממשלתיים, החברה האזרחית, ארגונים בינלאומיים ועוד (Eisenberg et al., 2024; Kempin Reuter, 2019).

בנוסף לכלים לשיתוף הציבור שהוצגו לעיל, השחקנים המעורבים בקידום, פיתוח ויישום של נגישות עירונית משתמשים במגוון רחב של פרקטיקות וכלים. חלק רב מהם מבוסס על שימוש מגוון בידע ובניסיון של אנשים עם מוגבלות. מחקרים מראים כיצד ניתן לתרגם ידע כזה לכלים שימושיים ומקצועיים. למשל, בניית כלים

⁷ לשון הפנייה של אימי האמרי (Aimi Hamraie) בשפה האנגלית היא they/them, שמטרתה להימנע מיחס מגדרי מסוים. התרגום המקובל לעברית במקרים אלה הינו שימוש בנקודה או בלוחסן כדי להציג מילים בלשון זכר ונקבה במקביל, זאת משום שבשפה העברית לשון רבים הינה גם היא ממוגדרת.

להערכת נגישות במבנים, שלוקחים בחשבון את החוויה של המשתמש במרחב (Nijs & Heylighen, 2015); שימוש בכלים טכנולוגיים כגון GIS לתרגום רעיונות על נגישות למונחים טכנולוגיים מקצועיים (Elwood, 2006); שימוש בפלטפורמות דיגיטליות מבוססות ידע המוני (Crowdsourcing) כגון Google Maps או אפליקציות ייעודיות למיפוי והמשגה מחדש של מידע על נגישות, באופן השתתפותי ומתעדכן בשוטף (Hamraie, 2018; Pérez-Delhoyo et al., 2017); מתן כלים מקצועיים לתושבים עם מוגבלות על מנת שאלה יבצעו סקירות, תיעוד וביקורות (כולל ביקורות פתע או ביקורות "לקוח סמוי") במרחבים שונים (Egard et al., 2022; Friedner & Osborne, 2013; Imrie, 1999); ותיעוד ויצירת ידע באמצעי מולטי-מדיה כמו תמונות וסרטונים כדי לתווך את החוויות והצרכים של תושבים לאנשי מקצוע (Sánchez Criado & Cereceda Otárola, 2016).

ערוץ פעולה משמעותי נוסף של השחקנים בתחום מתמקד בהעלאה המודעות בקרב הציבור הרחב, מתוך אמונה שנגישות לא יכולה להיות מלאה ללא הבנה ברורה מצד החברה את צרכיהם של אנשים עם מוגבלות. לפיכך, השחקנים השונים נוקטים בפעולות שיקדמו שינוי עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות ויצילו את פתרונות הנגישות כמשפרים את איכות החיים של כלל החברה (אחד העם, 2007). פרקטיקות אלה יכולות לכלול מגוון רחב של פעולות, בהן: פעולות חינוכיות לקהל מסוים (למשל הרצאות בבתי ספר) או לקהל הרחב (למשל, על ידי קמפיינים בתקשורת); מפגשים בין-אישיים בין אנשים עם מוגבלות לבין אנשים ללא מוגבלות, למשל במפגשים מובנים כמו הרצאות של אנשים עם מוגבלות לקהל ללא מוגבלות, או במגוון רחב של הקשרים פחות מובנים, החל מפעילויות פנאי משותפות ועד לעצם הימצאותם של אנשים עם מוגבלות במרחבים ציבוריים קהילתיים שונים (Wiesel & Bigby, 2014); הפעלות לאנשים ללא מוגבלות כגון הדמיה וסימולציה על שימוש בכיסא גלגלים או ניידות בעיניים מכוסות על מנת לחוות בגוף ראשון את חוויותיהם של אנשים עם מוגבלות במרחב (Burgstahler & Doe, 2014)⁸; ופרקטיקות מחאתיות כמו הפגנות, השתלטות על מבנים ועוד הנועדות בין היתר להעלאת מודעות ציבורית למצוקות ולדרישות של אנשים עם מוגבלות (Hamraie, 2017).

שחקן מרכזי נוסף בפיתוח ויישום של נגישות במרחב העירוני הוא **החברה האזרחית**, ובה התארגנויות וארגונים חברתיים מגוונים (Gleeson, 1999; Imrie, 1999; Prince, 2008). מאחר שמחקר זה מתמקד בארגונים חברתיים, ארchiב בשני תתי-הפרקים הבאים על מקומם המרכזי של ארגונים אלה בייצור המרחב בכלל, ובתחום הנגישות בפרט.

3.3. ייצור המרחב וארגונים חברתיים

בתת-פרק זה אבקש להתמקד בספרות העוסקת במקומם של ארגונים והתארגנויות מסוגים שונים בייצור המרחב העירוני. בתוך התחומים של גיאוגרפיה ותכנון עוסקים בצורה רחבה בשחקנים השונים ובכוחות המבניים הלוקחים חלק בייצור המרחב. כוחות אלה כוללים תמורות גיאופוליטיות ברמה העולמית, האזורית והמקומית, תמורות דמוגרפיות, כלכליות, חברתיות ותרבותיות, התחדשות טכנולוגית ועוד. בנוסף, הספרות מתייחסת לכוחם של שחקנים בולטים כגון מתכננים ואנשי מקצוע נוספים, תנועות עירוניות וחברתיות, נציגי ציבור, בעלי הון ועוד (חסון, 2015).

⁸ פרקטיקה אשר זוכה גם לביקורת רבה בספרות ומצד פעילים עם מוגבלות על כך שהיא אינה יעילה, מרוקנת מתוכן את מאבקם ועשויה אף להזיק ולהחמיר דעות קדומות מפלות כלפי אנשים עם מוגבלות (French, 1992; Hamraie, 2017; Nario-Redmond et al., 2017).

לאורך השנים, מתכנני ערים תפסו את עצמם כחלק מהפרויקט המודרניסטי של הבאת קידמה, חירות וצדק חברתי באמצעות רציונליות מדעית, כאשר הנחת היסוד היא שהמתכנן נדרש לזהות את האינטרס הציבורי וביכולתו להגדירו ולשמר אותו על פני אינטרסים פוליטיים אחרים. תיאוריות ביקורתיות ביקשו לערער על כך והצביעו על תפקידו של התכנון בדיכוי חברתי, בדחיקת קבוצות מיעוט לשוליים ובביסוס שליטה הגמונית. ביניהן אפשר למצוא תיאוריות מרקסיסטיות, ניאו-מרקסיסטיות, פוסט-קולוניאליסטיות, פמיניסטיות, קוויריות, אקולוגיות ועוד (Sandercock, 1998; יפתחאל, 2006). הוגים שונים, כאשר אחד הבולטים ביניהם הוא לפבר (Lefebvre, 1991), תיארו את יצירת המרחב כתהליך חברתי המייצר מערכת מרחבית מקוטבת, שבתורה מייצרת מערכת חברתית מקוטבת. על פי גישה זו, לפריצת המעגליות נדרש תכנון "מלמטה-למעלה", כזה שאינו שבוי במערכת הפוליטית-כלכלית ומובל על ידי אזרחים, תנועות מהחברה האזרחית, ובפרט תנועות עירוניות המקדמות אג'נדות מרחביות-חברתיות (Lefebvre, 1991; חסון, 2015).

לפיכך תפיסות תכנון חדשות מדגישות את שילובם של אזרחים בתהליכי תכנון. יישום רעיונות של ניו-אורבניזם (New urbanism), למשל, מבוסס על שיתוף הציבור בתהליכי תכנון עירוניים ובעיצוב הסביבה הבנויה. השאיפה לדיאלוג בין הציבור לאנשי המקצוע, במסגרתו תושבים יציגו ידע רלוונטי על חייהם במרחב לאנשי המקצוע ואלה יוכלו בחזרה להציע מענה תכנוני הולם עבורם, היא האידאול המוביל. עם זאת, הביקורת היא שההשתתפות בתהליכים אלה לא משפיעה בצורה מהותית על מבנה קבלת ההחלטות ההיררכי של תכנון (Luck, 2003; Bond & Thompson-Fawcett, 2007; Alfasi, 2003, 2021).

מוקד המחקר הנוכחי הוא מקומם והשפעתם של ארגונים חברתיים בייצור המרחב. תנועות חברתיות וארגונים העוסקים בסוגיות אורבניות התפתחו בעשורים האחרונים והם כוללים מגוון רחב של פעולות קולקטיביות, החל מהתארגנויות עממיות (grassroots), כולל עמותות מקומיות, ארגונים מדיניים עם קשרים בינלאומיים, ועד לרשתות טראנס-לאומיות. הם יכולים לכלול מספר מצומצם של פעילים בהתנדבות, שילוב של מתנדבים וחברי צוות בתשלום או להעסיק עשרות עובדים. ארגונים אלה השתלבו במגוון הולך וגדל של סוגיות חברתיות ומרחביות, כגון סביבה ופיתוח בר קיימא, קידום של זכויות אדם וצדק חברתי-סביבתי, דיור, עוני, שירותים ציבוריים ועוד (Fisher, 1997; Foo, 2001; Betsill & Corell, 2001; Leontidou, 2006; Mitlin, 2001; 2018).

ארגונים מקומיים שהחלו לעסוק בנושאים של תכנון המרחב כחלק מרכזי בפעילותם עשו זאת על מנת להוביל שינוי חברתי המתבטא הן ברמה המטריאלית, כאשר הם מבקשים לשפר תנאי חיים קונקרטיים במרחב, והן ברמה הסימבולית, כאשר הם מקדמים שיח שמשנה את האופן בו תופסים סוגיות אורבניות בחיי היומיום (Köhler & Wissen, 2003). כך לדוגמה, פישר (Fisher, 1997) טוען שארגונים חברתיים יכולים להצביע על אופיין הפוליטי של סוגיות שהוזנחו על ידי הממסד, ומנגד לעשות דה-פוליטיזציה לסוגיות אחרות, בעיקר על ידי הצגת פעילותם כפתרונות טכניים לבעיות חברתיות.

בפרט, יש בכוחם של ארגונים חברתיים לייצר שיח מרחבי ייחודי, או מה שאלווד (Elwood, 2006) מכנה "ידע מרחבי" המאפשר להם לקדם אג'נדה חברתית מול שחקנים ומוסדות מגוונים, בהן רשויות מקומיות. הם מפנים את הכלים והגישות הטכנולוגיות, המוסדיות והמרחביות לעבר תכנון אורבני על מנת לייצר נרטיבים מרחביים של צרכים, תנאים ומשאבים מקומיים, בהתאם לתפקיד שהם ממלאים בפוליטיקה העירונית המרחבית. אלווד מראה במחקרה כיצד ארגונים קהילתיים מייצרים צורות גמישות של ידע מרחבי כדי לתמוך במטרות שונות, תוך יצירת מגוון תפקידים בתכנון עירוני, פיתוח וחיים חברתיים בו זמנית.

לדבריה, הארגונים מפתחים אסטרטגיה מרחבית ומוסדית מורכבת שמאפשרת להם לנצל הזדמנויות לשלב את הידע המרחבי שלהם בתהליכי קבלת החלטות חשובים, לשמר יחסי עבודה ארוכי טווח עם סוכנים מרכזיים בפוליטיקה העירונית ולהרחיב את המשאבים שלהם על ידי מימון, מומחיות וסגור (Elwood, 2006). בהמשך אראה כיצד ארגונים מקדמי נגישות עונים על תיאור זה ומפתחים פרקטיקות לקידום הידע המרחבי שלהם גם.

מחקר רב עוסק באופנים בהם ארגונים ממוקמים ופועלים אל מול הממסד המדיני או העירוני. התפיסה המרכזית היא של ארגוני החברה האזרחית כנפרדים ועצמאיים מהממסד הרשמי, כאשר אוטונומיה זו הכרחית על מנת לאפשר להם להתנגד לו במקרה הצורך (Alfasi, 2003). הארגונים עשויים לגבש, ואף ליישם, תכנון ביקורתי ואסטרטגיות מרחביות-חברתיות אלטרנטיביות מורכבות ורדיקליות בהשוואה לתכנון המיושם על ידי הממסד (de Souza, 2006). עם זאת, בעשורים האחרונים ארגונים חברתיים, בעיקר עמותות, נעשו יותר משולבים בתוך המערכות הממסדיות, זאת על מנת להחליף את מדינת הרווחה ההולכת ומצטמצמת בעידן הניאו-ליברלי. הדבר נכון גם עבור ארגונים אורבניים אשר מאבדים מהאוטונומיה שלהם, אבל זוכים להכרה מצד גופים ממסדיים וליכולת להעלות סוגיות חברתיות לשיח הציבורי, מה שמסייע להם להוביל לשינויים של ממש (Leontidou, 2006; Yacobi, 2007). אפשר למצוא ארגונים אשר עוברים קואופטציה מלאה על ידי הממסד. באופן זה מצליח הממסד לשלוט על פעולותיהם ולעקר את עמדתם המתנגדת. כך הארגונים והאג'נדה המרחבית שלהם עשויים להיטמע במנגנוני תכנון, בפרט ברשויות המקומיות, בדרך שתמנע מפעילים מקומיים לפעול באופן עצמאי (Alfasi, 2003; Elwood, 2006).

תנועות חברתיות וארגונים אלו הם מגוונים וכן מייצרים קשרים פורמליים ובלתי פורמליים בינם לבין גורמים ממסדיים וכן בינם לבין ארגונים אחרים, ארגונים בינלאומיים ורשתות טראנס-לאומיות. האופי הגמיש והמשתנה המאפיין ארגונים חברתיים נובע בחלקו המרכזי ממגוון ההזדמנויות ויחסי התלות ההדדיים עם גורמים אחרים בשדה בו הם פועלים (Fisher, 1997). היחסים בין הארגונים יוצרים מה שניקולס (Nicholls, 2009) מכנה רשתות של תנועות חברתיות: רשתות דינאמיות, תלויות זמן ומקום, המאפשרות לתנועות ולארגונים למלא תפקידים מובחנים המשלימים זה את זה. הקשרים הנוצרים ברשתות, בין אם חזקים או חלשים, מסייעים בהעברת משאבים, מידע, מימון ותמיכה פוליטית בין הגורמים ברשת. הרשת מאפשרת לשלב ואף לנהל באופן לא פורמלי את הארגונים העוסקים באותו תחום, או "מרחב" לפי ניקולס, על ידי חיבורים והעברת משאבים. לדבריו, גם ברשתות אלו עשויות להיווצר היררכיות ויחסי כוחות בין ארגונים גדולים ובעלי משאבים לבין אלה המקומיים והמצומצמים יותר, מה שעשוי להוביל לקונפליקט בתוך הרשת במידות משתנות בהתאם למטרות המשותפות של חברה ולהזדמנויות לקדם אותן (Nicholls, 2009). יחסים ודינמיקות אלה קיימים גם בשדה של נגישות עירונית בישראל, כפי שאציג בפרק הממצאים הראשון.

הגותו של לפבר אודות הזכות על העיר (The right to the city) מהווה בסיס לתנועות חברתיות ולארגונים המבקשים לייצג קבוצות מודרות שנמצאות בשולי החיים העירוניים. צורת הפעולה שלהן יכולה להיות שמירה על האופי הרדיקלי של קריאה זו ודרישה לשנות את יחסי הכוחות בפוליטיקה העירונית, או אימוץ פרשנות מצומצמת יותר ובקשה להשתלב במנגנונים עירוניים קיימים (Mayer, 2009). לעתים, מעורבותם של ארגונים חברתיים נתפסת כדרך טובה יותר לשמור על האינטרס הציבורי מאשר מנגנוני שיתוף ציבור, מאחר שהיא עשויה לספק ידע חשוב ולבסס שיח ציבורי עקבי עם בעלי תפקידים. עם זאת, חשוב לזכור שארגונים אלה אינם נציגי ציבור, שכן הם אינם נבחרים על ידו בתהליך דמוקרטי אלא פועלים למען קידום של אג'נדות, אידאולוגיות ומטרות מסוימות ולא למען דמוקרטיזציה או ייצוג הציבור (Alfasi, 2003).

חלק מהארגונים, בפרט הממוסדים יותר, עוברים לאחרונה תהליכים משמעותיים של פרופסיונליזציה, שבאה לידי ביטוי בשני היבטים עיקריים: ראשית, שילוב של רעיונות ופרקטיקות מקצועיות בעבודה השוטפת שלהם, כגון שימוש בתוכנית אסטרטגית, הערכת תוצאות, שימוש ביועצים ועוד. שנית, העסקתם של אנשי מקצוע בעלי הכשרה מוסמכת כחלק מצוות הארגון (Hwang & Powell, 2009). ככל שארגון שואף להשפיע יותר על סוגיות מרחביות, פועלים במסגרתו יותר אנשי מקצוע מעולם התכנון. אלה מיישמים פרקטיקות מקצועיות של תכנון שמצד אחד זוכות לגיטימציה מקצועית, אך מצד שני לרוב מתבצעות באופן שיתופי סביב הגדרת מטרות, אסטרטגיות ועוד, בשונה משיטת התכנון המסורתית והריכוזית של הממסד (Baxter, 2017). קיימות דילמות אינהרנטיות בקרב הארגונים העוסקים בתכנון ובזכויות אדם, למשל בין אקטיביזם פוליטי לבין אקטיביזם מקצועי תכנוני, או בין הצגת התפיסות המקצועיות של הארגון כבעלות אג'נדה מסוימת לבין הצגתן כניטרליות. כמו כן, לפרופסיונליזציה של ארגונים והעסקת אנשי מקצוע נלוות עלויות גבוהות, מה שלעתים קרובות הופך אותם לתלויים יותר בתקצוב מהממסד או בהון פרטי (מתרומות או הספקת שירותים), ומקשה עליהם לשמור על שיח תכנוני ביקורתי (Alfasi, 2003; Yacobi, 2007). כפי שהוצג בתת-פרק הקודם, חקיקת הנגישות הפכה את התחום למקצועי יותר (Imrie & Hall, 2003), כך שתהליכי פרופסיונליזציה ניכרים גם בארגונים מקדמי נגישות בהם מתמקד מחקר זה.

מטרותיהם ודרכי הפעולה של הארגונים מגוונות ונעות ממחקר לליטיגציה, מקידום מדיניות לחינוך קהילתי, מפיקוח להגנה על משאבים. בפרט, הארגונים עוסקים בייצור ובהפצה של ידע ובניסיון להשפיע על יישום מדיניות בפועל (Betsill & Corell, 2001). החיבורים המגוונים בין ידע לפעולה כבסיס להתערבות פוליטית באים לידי ביטוי בשלוש דרכים מרכזיות: ראשית, ביקורת על מסגרות הידע המקובלות. לרוב מבוסס תפקיד זה על מומחיות טכנית וידע מקומי. שנית, יצירת רשתות אפיסטמיות סביב מטרות מוגדרות ברמה המדינית או בינלאומית. היכולת ליצור חיבור בין אינטרסים שונים, לגייס שותפים ולחבר בין מומחה לתושב ובין המקומי לגלובלי מהווה משאב חשוב במיוחד בפעילות הארגונים. שלישית, יצירה והפצה של מידע וטכנולוגיה, כאשר אלה אינם מופצים על ידי הממסד המדיני והעירוני (Jasanoff, 1997). לדרכי פעולה אלה, יעקובי (Yacobi, 2007) מוסיף שתי אסטרטגיות נוספות, הנלקחות מעולם הארגונים הפועלים בנושאים של מרחב וזכויות אדם: ראשית, שימוש בשפה, ידע ופרקטיקות תכנוניות, כמנגנון פוליטי מפורש המבקש לאתגר את הסדר החברתי הקיים. שנית, מילוי תפקיד בזירת הסנגור, מבלי לאתגר את מבני הכוח הקיימים. שתיהן מצביעות על כך ששימוש בידע ושפה תכנוניים הוא דרך יעילה להשגת מטרות פוליטיות מרחביות רחבות (Yacobi, 2007). דוגמא לכך ניתן למצוא בארגונים הנעזרים בטכנולוגיה מרחבית, כגון מערכות GIS, כאשר הם מטמיעים בה את המסגרת הפרשנית שלהם ומייצרים כך שיח מרחבי שמתבסס על מפות, מדדים וכדומה. בדרך זו הם מבססים את השקפתם אודות הצרכים, התנאים והנכסים שיש לשנות לטעמם (Elwood, 2006). כמו כן, כחלק מאסטרטגיית הפעולה שלהם, ארגונים נוטים לשלב ברכיב התכנון גם רכיבים נוספים, כגון חינוך או העלאת מודעות, שמטרתם לסייע למיסוד השינוי שהם מעוניינים להוביל (Baxter, 2017).

המגוון הרחב של ארגונים חברתיים הפועלים בסוגיות מרחביות, הקשרים הגמישים שהם יכולים לקיים עם שחקנים בפוליטיקה העירונית והפרקטיקות דרכן הם מקדמים ידע, אג'נדות ותפיסות מרחביות-חברתיות, ממקמים אותם במיקום בעל פוטנציאל השפעה רב על ייצור המרחב. הספרות מתארת כאמור השפעות של ארגונים חברתיים בתחומי איכות סביבה, עוני, זכויות אדם ועוד (Betsill & Corell, 2001; de Souza, 2006; Foo, 2018; Mitlin, 2001; Yacobi, 2007). על רקע הפוטנציאל הטמון בהם, ישנה חשיבות בהבנת אסטרטגיות הפעולה ומערכות היחסים של הארגונים בסוגיות הנוגעות לאנשים עם מוגבלות. עם זאת, מתוך

כלל המחקרים מתחום הגיאוגרפיה והתכנון שנסקרו לעיל, אף לא אחד התייחס לסוגיות הקשורות למוגבלות ומרחב. במקביל, כפי שאציג כעת, בתחום לימודי מוגבלות המחקר על ארגונים העוסקים בסוגיות מרחביות מועט ביותר.

3.4. ארגונים חברתיים ונגישות לאנשים עם מוגבלות

בשנות ה-60 וה-70 של המאה הקודמת החלו אנשים עם מוגבלות להתארגן סביב ארגונים חברתיים במטרה שאלה ייצגו את האינטרסים שלהם, ראשית ברמה המקומית, לאחר מכן ברמה הלאומית והבינלאומית. אומנם ברוב העולם היו ארגונים למען אנשים עם מוגבלות כבר בחצי הראשון של המאה ה-20, אך ברובם אנשי ההנהלה ומקבלי ההחלטות היו אנשים ללא מוגבלות, לרוב אנשי מקצוע או קרובי משפחה, ומעטים כללו אנשים עם מוגבלות בעמדות בעלות כוח. ארגונים חברתיים חדשים והאקלים הפוליטי במדינות כמו ארה"ב ואנגליה, שמו דגש על זכויות אזרחיות, הכרה ומשאבים, והובילו אנשים עם מוגבלות להתארגן באופן דומה לאופן בו נשים, להט"בים וקבוצות מיעוט אחרות עשו באותה תקופה. יש לציין כי התארגנויות חדשות אלו התרחשו עם הזמן בעולם כולו, בעיקר במדינות שעברו תהליך של דה-קולוניזציה כמו מדינות באפריקה ובמזרח התיכון (Barnes et al., 1999; Driedger, 1989; Shakespeare, 1993).

מהספרות עולה כי ארגונים של אנשים עם מוגבלות עוסקים לרוב בקידום זכויות או שירותים לטובת הכלל ושוויון של אנשים עם מוגבלות בחברה. הם עושים זאת על ידי מאבק לקבלת זכויות אזרחיות וחברתיות או קידום מדיניות חברתית בתחום מסוים. ארגונים אלה פעלו ועדיין פועלים באופן עקבי לקדם תהליכים של יציאה ממוסדות (De-institutionalization), נורמליזציה, חיים עצמאיים בקהילה והמשגת קשיים שנתפסו כאינדיבידואלים כסוגיות חברתיות, זאת תחת שיח של הגדרה עצמית ואוטונומיה המזוהה לרוב בסיסמא "שום דבר עלינו בלעדינו" (Berghs et al., 2020; Charlton, 2000; Oliver, 1990; Shakespeare, 1993). פעולותיהם מגוונות ביותר וכוללות הספקת שירותים באופן עצמאי או בשיתוף המדינה, מחאות ציבוריות, קידום חקיקה, מדיניות ופנייה לבתי משפט, סנגור עצמי, התארגנות ברמה הבינלאומית ועוד. מתוך זה נושא הנגישות מהווה חלק ממאבק רחב יותר למען השגת שוויון חברתי (Barnes et al., 1999; Gleeson, 2001).

העיסוק של לימודי מוגבלות בארגונים של אנשים עם מוגבלות היווה בסיס להתגבשות תחום המחקר (זיו ועמיתים, 2016), אשר התמקד בתחילת דרכו בהיווצרותם של ארגונים הקמים ומאוישים על ידי אנשים עם מוגבלות, ובהמשך בסיווגם ותיאורם מאפייניהם. כך למשל, אוליבר (Oliver, 1990) הציע לסווג ארגונים למען אנשים עם מוגבלות לשני סוגים עיקריים: ארגונים פטרוניים, כגון ארגוני צדקה ועמותות מספקות שירותים; וארגונים מקצועיים, לרוב משפטיים או כלכליים-חברתיים, העוסקים במחקר או בקידום חקיקה בנושא ספציפי. גם את הארגונים של אנשים עם מוגבלות הציע אוליבר לחלק לשניים: ארגוני צרכנים או ארגונים של עזרה עצמית, כגון 'מרכזים לחיים עצמאיים' או התארגנויות לסיוע הדדית של אנשים עם מוגבלות; וארגונים אקטיביסטים, אשר עוסקים בפעילות פוליטית ובקידום שינוי חברתי (Oliver, 1990). מייסון (Mason, 1992) התייחס גם למידת הייצוג בארגונים, כאשר הוא מתייחס למקומם של אנשים ללא מוגבלות בארגונים אלה ככזה הרצוי שישאר מצומצם, וכן לחשיבות של קשר רציף ושקוף של נציגי הארגון עם ציבור האנשים עם מוגבלות הרחב על מנת שהראשונים יישארו קשובים לצרכים העולים מהשטח (Mason, 1992). מחקרים עדכניים יותר עוסקים במומחיות שארגונים של אנשים עם מוגבלות מפתחים על בסיס ידע של הפעילים בהם, ובאופן בו מומחיות זו באה לידי ביטוי באסטרטגיות פעולה מסורתיות וחדשות, כגון פנייה לבתי משפט ושימוש ברשתות חברתיות (Berghs et al., 2020; Sépulchre & Lindberg, 2020).

בתת-הדיסציפלינה של גיאוגרפיה של מוגבלות ישנה התייחסות מחקרית לכך שלארגונים של אנשים עם מוגבלות ולתנועות חברתיות אורבניות של אנשים עם מוגבלות יש והיה מקום מרכזי בקידום תפיסות של נגישות וביישומן ברמה העירונית, בדומה לאופן בו תנועות חברתיות אורבניות אחרות, כמו הפמיניסטיות או הלהט"ביות, היו חלק מתנועות שהתנגדו לסדר הקיים בערים מודרניות וכן פעלו יחד עם ממסדים עירוניים לעצב את המרחב וליצור ערים בהן מגוון תושבים יכולים לנהל חיים מכובדים ויצירתיים (Gleeson, 1999, 2001; Prince, 2008; צ'רצ'מן & רמות, 2007).

יחד עם הכרה בחשיבותם, מחקר מועט יחסית התמקד בארגונים של אנשים עם מוגבלות העוסקים בהיבטים המרחביים-אורבניים עצמם. מתוכם, אפשר לציין את מאמרו של גליסון אשר באופן מצומצם עוסק גם בתנועות אורבניות של מוגבלות כמו ADAPT בארה"ב, כאשר הוא מדגיש כי לרוב הן מתמקדות במאבקים מקומיים נגד חסמים במרחב ולא בניסיון להגדיר ולנסח מחדש גישה רצויה של עיר נגישה (Gleeson, 2001). מחקרו של אימרי עוסק בקבוצות נגישות הפועלות בשיתוף רשויות מקומיות באנגליה במטרה לקדם יישום של פתרונות נגישות בעירן. לטענתו, הן החלו את דרכן כקבוצות סגורות ועם מיסוד המאבק למען נגישות במרחב הפכו למה שאפשר לכנות גוף מייצג בהתנדבות. הוא מציין כי מערכות רשמיות אלה מוגבלות ממספר סיבות, ביניהן היעדר אג'נדה פוליטית ברורה בגלל קשריהן הישירים עם הממסד העירוני, שבאה לידי ביטוי בשליטתם של מתכננים ובעלי תפקידים אחרים ברשות המקומית על פעילותיהן. רמת ההצלחה של אותן קבוצות תלויה, באופן בעייתי לדעתו, ברמת התמיכה הפוליטית והארגונית של הרשויות המקומיות וברצוןן להעביר סמכויות וכוח לתושבים עם מוגבלות. גם כך, במקרים בהם התהליך נעשה ללא היוועצות אמיתית, הדבר יוצר תסכול, מאמץ כפול ובזבוז כספים (Imrie, 1999). מחקר עדכני יותר על וועדות מייצעות של נגישות בעיר אירופאית, המורכבות בעיקר מתושבים עם מוגבלות, מתמקד בבנייה של כלי הערכה שיתרגם את ניסיונם וחוויותיהם של התושבים עם מוגבלות במרחב למומחיות ולידע על נגישות. ידע זה עומד כנגד הידע הטכני, המדעי והמקצועי של שחקנים אחרים שמעורבים בקבלת החלטות בנושא, אך הוא גם מתורגם לכלי שימושי עבור אנשי מקצוע ברשויות המקומיות (Nijs & Heylighen, 2015).

לסיכום, ניתן לראות שבתוך תת-הדיסציפלינה גיאוגרפיה של מוגבלות המתפתחת, קיים פער משמעותי בספרות בכל הנוגע למקומם של ארגונים חברתיים בשדה של נגישות עירונית, כאשר מצד אחד הספרות הקיימת בחקר מוגבלות בנושא ארגונים חברתיים נוטה שלא לעסוק בהיבטים מרחביים, ומצד שני הספרות הרחבה העוסקת במקומם של ארגונים חברתיים בייצור המרחב העירוני בגיאוגרפיה ובתכנון לא מקדישה תשומת לב לאנשים עם מוגבלות או לנגישות עירונית. לפיכך, מחקר זה מבקש להשלים פער זה על ידי התמקדות במקומם של ארגונים חברתיים בשדה של נגישות עירונית בישראל, ובכך גם לתרום למחקר אודות ארגונים חברתיים-מרחביים בתחומי הגיאוגרפיה והתכנון וכן להתפתחותה של הדיסציפלינה של גיאוגרפיה של מוגבלות.

4. נגישות לאנשים עם מוגבלות בישראל

בפרק זה אציג רקע על התפתחות התחום של נגישות לאנשים עם מוגבלות בישראל. הפרק מתחיל מהצגת שינויי תפיסות ומדיניות עבור אנשים עם מוגבלות שהתרחשו במדינת ישראל מאז הקמתה, תוך מיקוד והרחבה על חוק השוויון ועל פרק הנגישות בתוכו, המהווים מסגרת מרכזית ביותר לשיח ולעשייה של נגישות בישראל כיום. לאחר מכן אציג את מקומן של רשויות מקומיות בנוגע לפרק הנגישות ויישומן וכן את

השחקנים המרכזיים המעורבים בנגישות עירונית. לסיום, אתמקד בארגונים חברתיים בתחום אנשים עם מוגבלות ונגישות בישראל בספרות הקיימת עליהם עד כה.

4.1. שינויי תפיסות ומדיניות עבור אנשים עם מוגבלות בישראל

אנשים עם מוגבלות מהווים כ-18% מהאוכלוסייה בישראל ו-20% מקרב האוכלוסייה הבוגרת (בני 20 ומעלה). מתוך האוכלוסייה הבוגרת, 9% הינם אנשים עם מוגבלות חמורה המפריעה ביותר בפעילויות היומיום, ו-11% הינם אנשים עם מוגבלות מתונה. מבחינת מאפייניהם החברתיים והכלכליים של אנשים עם מוגבלות, ישנם פערים רחבים בינם לבין יתר האוכלוסייה, המתבטאים בין היתר ברמות השכלה נמוכות, שיעורי תעסוקה נמוכים יחד עם שיעורי אבטלה גבוהים, הכנסות נמוכות ומצב כלכלי כולל ירוד (נגר אידלמן ועמיתים, 2022).

בישראל התרחשו שינויים תפיסתיים ומדיניים כלפי אנשים עם מוגבלות דומים למדינות אחרות, במקביל למאפיינים ייחודיים לה באשר לשחקנים שלקחו בכך חלק וקצב השינוי. נהוג לחלק את המדיניות כלפי אנשים עם מוגבלות בישראל לשלוש תקופות עיקריות. הראשונה היא מקום המדינה ועד שנות ה-70, תקופה בה המדיניות כלפי אנשים עם מוגבלות עסקה במתן שירותי רווחה וסעד דיפרנציאליים עבור אנשים עם מוגבלויות שונות ומסיבות שונות, בהשפעת האידיאולוגיה הציונית אשר קידמה מדיניות רווחה מבוססת צדקה והתחייבה לסייע לנכי צה"ל ולנפגעי תאונות עבודה בלבד (Mor, 2006; Rimon-Greenspan, 2007). מדיניות זו לא עסקה כלל בנגישות או בהיבטים החברתיים הגורמים למוגבלות אלא התבססה על מודל רפואי של מוגבלות והתמקדה באדם עם מוגבלות וצרכיו כפי שאנשי מקצוע מעולם הרפואה והרווחה הבינו אותם (Holler, 2019; אדמון, 2016). בין החוקים של אותה תקופה ניתן למצוא את חוק הכשרות והאפטרופסות, חוק הביטוח הלאומי, חוק הסעד ועוד.

משנות ה-70 החלה תקופה חדשה בכל הנוגע למדיניות חברתית בישראל בכלל, וכלפי אנשים עם מוגבלות בפרט. ב-1972 נוצרה ההתייחסות הראשונה לנגישות במרחב בחקיקה הישראלית, כאשר לתקנות של חוק התכנון והבנייה, התשכ"ה-1965, נוסף פרק העוסק ב"סידורים מיוחדים לנכים בבניינים ציבוריים". מאז ועד 1998 נוספו התייחסויות רבות לנגישות בחוקים ובתקנים, כגון חוק רישוי עסקים, חוק איסור הפליית עיוורים המלווים בכלבי נחייה, חוק רשויות מקומיות (סידורים לנכים), חוק חנייה לנכים, תקנות תעבורה, חוק הקלות לחירש, ועוד. לעומת התייחסויות רבות ומגוונות אלה, מחקיקה זו נעדרה תפיסת עולם כוללת ומגובשת המבוססת על זכויות של אנשים עם מוגבלות, ובהן הזכות לנגישות. כמו כן, החקיקה עסקה בעיקר בנגישות לאנשים המתניידים בכיסאות גלגלים, במידה מועטה לאנשים עם לקויות ראייה ושמיעה, וכלל לא נגעה באנשים עם מוגבלויות אחרות. לפיכך, התמקדה החקיקה בנגישות לבניינים ולא למרחבים או לשירותים אחרים כגון תחבורה, שירותים ומידע. רכיבים משמעותיים נוספים שהיו חסרים בחקיקה הם תהליכי הטמעה, בהם דרכים להעלאת המודעות הציבורית לנגישות ולמסירת מידע לחייבים ביישום, וכן מנגנוני אכיפה יעילים כנגד מי שלא עמד בדרישות. לפיכך, מעט מאוד מהחקיקה יושם, אם בכלל, במהלך שנים אלו, כך שלא נרשם שינוי משמעותי ברמת הנגישות לאנשים עם מוגבלות בישראל (Feldman, 2007; אורן & דגן, 2007; מור, 2016; פלדמן, 2007).

החל משנות ה-90 ניתן לזהות שינוי בגישת המשפט בישראל בנוגע לזכות לשוויון עבור אנשים עם מוגבלות. השינוי הושפע מפיתוח מושגי של קבוצות חברתיות אחרות שנאבקו על הרחבת עקרון השוויון בארץ ובעולם, כגון נשים, וכן מחקיקת זכויות אדם עבור אנשים עם מוגבלות בעולם המערבי (אדמון, 2016; אורן & דגן, 2007; זיו, 2004). פריצת הדרך המשפטית בנושא זה התרחשה בבית המשפט העליון סביב עתירה לבג"צ של

התלמיד שחר בוצר נגד מועצה מקומית מכבים-רעות ב-1996, בו נשיא בית המשפט העליון אהרון ברק התייחס לראשונה לזכות לשילוב ושוויון מלאים של אנשים עם מוגבלות בחברה כסוגיה של זכויות אדם ולזכות לנגישות כאמצעי להשיג זאת. בד ובד יזם ארגון 'בזכות', ארגון סנגור ראשון לאנשים עם מוגבלות שהוקם תחת האגודה לזכויות האזרח בשנת 1992, את חקיקת חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, זאת בסיוע קואליציה של ארגונים חברתיים העוסקים במוגבלות אותה ריכו במהלך קידום אישור החוק. ארבעה מפרקיו של חוק השוויון – עקרונות יסוד, תעסוקה, נגישות התחבורה הציבורית והקמת נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (להלן: הנציבות) – נחקקו ב-1998 (Rimon-Greenspan, 2007; פלדמן, 2007), חקיקה שהיוותה תחילתה של תקופה חדשה בכל הנוגע למדיניות כלפי אנשים עם מוגבלות. אפרט כעת את מרכיביו ומשמעויותיו.

4.2. חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות ופרק הנגישות

חוק השוויון מציב לראשונה בישראל את עניינם של אנשים עם מוגבלות כסוגיה מרכזית של זכויות אדם, תוך העברת השיח המשפטי על מוגבלות ממבוססת הטבות וחסדים לגישה של חירות, שוויון וכבוד האדם. סעיף 2 לחוק קובע כי: "חוק זה מטרתו להגן על כבודו וחירותו של אדם עם מוגבלות, ולעגן את זכותו להשתתפות שוויונית ופעילה בחברה בכל תחומי החיים, וכן לתת מענה הולם לצרכיו המיוחדים באופן שיאפשר לו לחיות את חייו בעצמאות מרבית, בפרטיות ובכבוד, תוך מיצוי מלוא יכולתו" (אורן & דגן, 2007). החוק הושפע מהחקיקה האמריקאית למניעת אפליה על ידי הסרת חסמים ומתן התאמות, אך שואב גם ממסורות חקיקה הוליסטיות ומקיפות יותר כמו זו הסקנדינבית המתמיינת להשגת שוויון תוך מתן מענה לצרכים אישיים (Feldman, 2007; Ziv, 1998). לפיכך, הוא מבוסס על תפיסה רחבה של שוויון, הכוללת שילוב, התאמות בסביבה, מתן מענה הולם, הכרה באופייה המובנה חברתית של קטגוריית המוגבלות והגדרת אפליה ככוללת גם אי-ביצוע התאמות נדרשות (אורן ודגן, 2007; זיו, 2004).

בשנת 2005 אושר פרק חמישי לחוק השוויון במסגרת תיקון מספר 2 לחוק, הקרוי "פרק הנגישות". בפרק מוגדרת נגישות לראשונה בישראל כדלקמן: "מתן אפשרות להגעה למקום, תנועה והתמצאות בו, שימוש והנאה משירות, קבלת מידע הניתן או המופק במסגרת מקום או שירות בקשר אליהם, שימוש במתקניהם והשתתפות בתוכניות ובפעילויות המתקיימות בהם, והכול באופן שוויוני, מכובד, עצמאי ובטיחותי". פרק הנגישות של חוק השוויון מגדיר נגישות של המרחב הציבורי כזכות, עוסק בהנגשה כוללת של בניינים, מרחבים, תשתיות, מקומות, מוצרים ושירותים ציבוריים, קיימים וחדשים, המסופקים לכלל האוכלוסייה הן על ידי הסקטור הציבורי והן על ידי הסקטור הפרטי, לכל סוגי המוגבלויות (פלדמן, 2007). לפרק הנגישות שלושה רבדים: רובד ראשון מכיל עקרונות רחבים והגדרות כלליות, בו מופיעים בין היתר עיקרון הכללה שעל פיו יש לאפשר לאנשים עם מוגבלות להתנהל במרחב בדומה לכלל הציבור וללא הפרדה, ועיקרון הרצף המתייחס לאפשרות לבצע רצף מלא ושלם של פעולות לקבלת שירות "תוך השקעת זמן ומאמץ סבירים"; רובד שני מפרט עקרונות משפטיים קונקרטיים, חלקם כלליים וחלקם לפי תחומים כגון שירותי בריאות, מוסדות חינוך ועוד, וכולל ארבעה רכיבים משלימים: איסור אפליה, הזכות האישית לנגישות, חובת נגישות המוטלת על גופים ציבוריים וחובת קביעת התאמות נגישות; ורובד שלישי העוסק ביישום, אכיפה ומניעה, הכולל מנגנונים מניעתיים, בהם דרישה לדיווח תוכניות מהחייבים ביישום ויצירת מקצועות חדשים בתחום הנגישות, ומנגנונים מגיבים, בהם סמכות לנציבות להפעלת "צו נגישות", קנסות והליכים משפטיים נגד המפרים את דרישות החקיקה, וכן תמריץ לאכיפה אזרחית (אורן & דגן, 2007; מור, 2016, 2019).

לשם הפיכת ההגדרה של נגישות לכלי פעולה מעשי, המחוקק ציווה לפרט את התכנים הכלולים בה במסגרת תקנות נגישות, המציגות כללי נגישות אופרטיביים פרטניים לכל תחום, על ידי משרדי הממשלה השונים בהתאם לשירותים שאלה מציעים לציבור. הדבר הוביל לתהליך ארוך ומורכב של ניסוח ואישור תקנות נגישות שמתחיל בשולחנות עגולים וממשיך בדיונים הפתוחים לבעלי עניין בוועדת הרווחה בכנסת ישראל. בדיונים אלה משתתפים נציגי הנציבות, נציגי משרד האוצר, נציגי ארגונים של אנשים עם מוגבלות, וכן בעלי עניין נוספים, כגון נציגים ממשרדי ממשלה נוספים, ארגונים ציבוריים כמו המועצה להשכלה גבוהה, מרכז השלטון המקומי, וכן ארגונים פרטיים (אדמו, 2016; מור, 2016; פלדמן, 2007). החקיקה מנחה את משרדי הממשלה לסיים את ניסוח התקנות תוך שנה מאישור פרק הנגישות. למרות זאת, ולמרות הוראה של בג"ץ בשנת 2009 למשרדי הממשלה להגיש בהקדם את התקנות לאישור וועדת הכנסת (וגנר, 2016), משימה זו טרם הסתיימה. עד כה אושרו עשרות תקנות נגישות בתחומים כגון בניינים חדשים, בניינים קיימים, אתרי טבע, שירותי תחבורה ציבורית, נגישות בשירות ועוד. תקנות נוספות, כגון שירותי ביטחון, נגישות בדרכים ועוד, עדיין נמצאות בדיון בוועדה וטרם אושרו.⁹ חקיקת הנגישות הרלוונטית היום הינה בעלת היקפים רחבים ביותר והיא מבוססת על חוק השוויון, פרק הנגישות ותקנות הנגישות שאושרו עד כה, חוק התכנון והבנייה והתקנות שלצידו, וכן תקני נגישות של מכון התקנים הישראלי (מור, 2016).

על ביצוע חוק השוויון ממונה שר המשפטים, ובשנת 2000 הוקמה נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות תחת סמכותו. הנציבות אחראית בין היתר על תהליך חקיקת התקנות המתבצע במשרדי הממשלה השונים, וכן משמשת וסת לעבודת המשרדים הממונים על ביצוע חלקים מהחוק, כל שר בתחום אחריותו (פלדמן, 2007). כמו כן, היא עוסקת בקידום מדיניות הנוגעת לאנשים עם מוגבלות ומניעת אפליה, היא מהווה סמכות מקצועית בכל הנוגע לנגישות פיזית ונגישות השירות, עוסקת בנציגות מדינת ישראל בנושאים הרלוונטיים באו"ם, ועוד. בראשה עומד נציב ותחתיו שלוש יחידות מקצועיות. בנוסף, פועלת בה ועדה מיעצת, המורכבת מנציגי ארגונים, מומחים, משפטנים ונציגי ציבור. בהתאם להנחיות החוק, רוב החברים בוועדה המיעצת הינם אנשים עם מוגבלות, בהתאם לעיקרון ההשתתפות בקבלת החלטות¹⁰. ברשות הנציבות כלים שונים לאכיפת יישום החוק, כגון האפשרות לדרוש תוכניות עבודה רב שנתיות ודיווח על התקדמות יישום התוכניות מרשויות מקומיות או ממשרדי ממשלה, ולהגיש צווי נגישות ואף תביעות בבית המשפט כנגד גופים שלא עומדים בדרישות החוק (אורן & דגן, 2007).

כאמור, החוק הגדיר גם תפקידים ובעלי מקצוע חדשים, בהם רכזי נגישות, אשר חובה למנות בכל ארגון הנותן שירות לציבור ומונה מעל ל-25 עובדים, וכן מורשי נגישות. מורשי נגישות הינם אנשי מקצוע אשר עוברים הכשרה מתאימה ומקבלים את הרשאתם ממשרד הכלכלה, והמתחלקים לשני סוגים: מורשי נגישות מבנה תשתיות וסביבה (להלן: מתו"ס) ומורשי נגישות שירות. מורשי הנגישות אחראים, בין היתר, לסייע באפיון דרישות הנגישות, בתכנון שלהן ובבקרה על יישומן, החל ממתן ייעוץ נקודתי וכלה בהובלת תהליכי שינוי ארגוני נרחבים. כמו כן, הם מוסמכים לספק אישורים בדבר בנייה ומתן שירות בהתאם לתקנות הנגישות, כמו למשל בעת מתן או חידוש רישיון עסק, קביעת פטורים פרטניים מדרישות התקנות ועוד (אורן & דגן, 2007; זימנבודה, 2022; יאבו & ברלב, 2024).

חקיקת הנגישות החדשה הביאה להתקדמות רבה בהנגשת המרחב והשירותים הציבוריים בישראל, בעיקר במבנים חדשים ושירותים במגזר הפרטי, וכן בקרב רשויות ועסקים בעלי משאבים (וגנר, 2016). יחד עם

⁹ נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות. (2024). נגישות – מידע לאנשי מקצוע. משרד המשפטים, ישראל. https://www.gov.il/he/departments/topics/accessibility_information_for_professionals/govil-landing-page

¹⁰ נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (2024). אודות נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות. משרד המשפטים, ישראל. https://www.gov.il/he/pages/about_the_commission

זאת, קיימים עדיין חסמים רבים המונעים מאנשים עם מוגבלות לקחת חלק שווה בחברה בישראל (מור, 2019). הסיבות לכך מיוחסות בחלקן למגבלות וחסרונות בחקיקה עצמה ובאופן בו הוחלט ליישמה על ידי המחוקק, בהן: מרכזיותם של שיקולים כלכליים לצד היעדר הקצאת תקציב הולם ליישום דרישות החקיקה; תפקידם הכמעט בלעדי של אנשי מקצוע בקביעת מדיניות הנוגעת לאנשים עם מוגבלות, בהם מורשי נגישות הפועלים באופן עצמאי, לרוב ללא פיקוח מספק על איכות עבודתם; הגדרת לוחות זמנים לא ריאליים מצד אחד, ודחייה חוזרת של מועדי סיום ליישום החקיקה מצד שני; היעדר תוכנית להטמעה מסודרת של דרישות החקיקה, כולל חוסר בפרסום מידע והנחיית לגורמים החייבים ביישום החקיקה, וכן היעדר יד מכוונת המתכננת את יישום החקיקה ברמה הארצית והמקומית; וניסוח תקנות מורכבות ביותר, קשות להבנה וניתנות לפרשנויות רבות (דניאלי-להב, 2016; וגנר, 2016; מור, 2019).

אחרים מתייחסים לרכיבים החסרים לצד החקיקה, כגון היעדר מודעות מספקת לחשיבות הנגישות בקרב הציבור הרחב בישראל, מה שעשוי להפוך את תחום הנגישות לנושא הנתפס כחובה בלבד ולא כזכות (אחד העם, 2007); או היעדר מאגר נתונים על מצב הנגישות בישראל, המתייחס להתאמות הנגישות שבוצעו ואלה שנדרשות לביצוע, ההשקעה הכספית הנדרשת, מיפוי אזורים גיאוגרפיים שעומדים בדרישות החקיקה ושלא עומדים בה ועוד. שכן מיפוי, תיעוד וניהול של נתונים מסוג אלה היו יכולים לסייע בזיהוי פערים ובתכנון לטווח הקצר והארוך של יישום חקיקת הנגישות (דניאלי-להב, 2016).

לסיום, ניתן לציין כי העיסוק המחקרי מנקודת מבט חברתית ביקורתית על חקיקת הנגישות הינו מצומצם ביותר. הגישה המשפטית הביקורתית של מוגבלות בישראל, ההולכת ומתפתחת לאחרונה (אדמון, 2016), עוסקת רבות בסוגיות מגוונות הנובעות מחוק השוויון, אך היא אינה מתמקדת בחקיקת הנגישות ובהשלכותיה. לפיכך, העיסוק הביקורתי והקונספטואלי בנגישות הינו מועט ביותר. ניתן להתייחס לכמה יוצאות דופן, בהן ברויאר (Broyer, 2019), אשר במאמר המתמקד במיקום המראות בשירותי נכים על פי התקן הישראלי, היא מבקרת את האופי הטכנוקרטי ואת ההשטחה של מדיניות הנגישות הנוכחית אשר עוסקת בהתאמות מינימליות לסביבה הפיזית תוך התעלמות מהחוויה היומיומית של אנשים עם מוגבלות במרחב. במקומה, ברויאר קוראת לקידום נגישות שלא משמרת את הסטטוס קוו אלא מובילה לשינוי מהותי במציאות החברתית ומערערת על יחסי הכוחות הקיימים במרחב (Broyer, 2019). דוגמא בולטת נוספת היא מור (2016), שבמסגרת מאמר על נגישות למשפט לאנשים עם מוגבלות והשפעתה על נגישות למשפט לכלל האנשים, בוחנת את התפיסה העומדת בבסיס פרק הנגישות בחוק השוויון. לטענתה, פרק הנגישות מבוסס על עיקרון של "אפשרות השימוש" במקום או בשירות, גישה אינדיבידואליסטית שמעמידה במרכז את צרכי האדם, ולא את החסמים שהחברה מעמידה בפניו. אף על פי כן, ניסוח פרק הנגישות נשען על יסודות הומניסטיים והוליסטיים, המאפשרים לפרש אותו מתוך גישה ביקורתית יותר של נגישות כפי שהיא מגולמת בגישה המדגישה את הסרת החסמים במרחב או בגישה העיצוב האוניברסלי (מור, 2016). חשוב להדגיש, כי למרות התרומה החשובה של הכתיבה הקיימת בנוגע לחקיקת הנגישות, אין כיום בישראל עיסוק מחקרי בחקיקת הנגישות מנקודת מבט המשלבת את ההיבט החברתי והמרחבי של נגישות כפי שמציעה הדיסציפלינה של גיאוגרפיה של מוגבלות.

4.3. נגישות עירונית בישראל

למדינת ישראל מבנה מדיני המעמיד את השלטון המקומי בחזית הרחבה ביותר מול האזרחים. הרשות המקומית היא זו שאמורה לספק את רוב הפתרונות והשירותים הקשורים לאיכות חייו של התושב. מבנה זה מתבטא בחקיקה בנושאים מגוונים הנוגעים לרווחת התושבים, ביניהם אלה הנוגעים לאנשים עם

מוגבלות (חיימוביץ, 2017; צ'רצ'מן & רמות, 2007). בנוסף לשירותי רווחה וחינוך לתושבים עם מוגבלות, לרשויות המקומיות תפקיד ייחודי ביישום פרק הנגישות בחוק השוויון. ראשית, הפרק מטיל עליהן חובה ישירה לפעול בתוך פרק זמן קצוב עד שתושלם במלואה המשימה של התאמת כל המקומות וכל השירותים שהעירייה מספקת לכלל הציבור, וכן את האחריות לספק נגישות לאנשים עם מוגבלות במרחב הציבורי שבאחריותן. שנית, החוק מסמך אותן להטיל את חובת הנגישות על מי שפועל בתחומן במסגרת הוראות חוק התכנון והבנייה ותקנותיו, חוק רישוי עסקים ותקנותיו וכדומה. כלומר, על הרשות מוטלת אחריות ישירה כבעלת נכסים ומספקת שירותים, וכן אחריות עקיפה כגוף רישוי ואכיפה בתחומה. יש לציין כי החוק אינו מאפשר לרשויות ציבוריות, ביניהן רשויות מקומיות, לקבל הקלות או פטורים מביצוע חובת הנגישות בשל עלות ההתאמות (גרטל ועמיתים, 2009; דניאלי-להב, 2007).

בדומה למגמה העולמית, גם בישראל נראה כי קיים יחס דיאלקטי בכל הנוגע ליישום הנגישות. מצד אחד, לערים מקום מרכזי בקידום נגישות המרחב הציבורי בישראל, לעתים אף ללא קשר לחקיקה ברמה המדינית. ניתן לראות זאת בכך שהערים תל אביב-יפו, ירושלים וחיפה היו פעילות בנושא זה מספר שנים בטרם אישור פרק הנגישות ב-2005, ועד שנת 2000 הן היו הרשויות המקומיות היחידות לעסוק בו (דניאלי-להב, 2007). מנגד, רשויות מקומיות מפעילות לחצים על מנת לא ליישם את דרישות החוק בפועל. כך, למשל, מרכז השלטון המקומי ושש רשויות מקומיות גדולות, ביניהן עריית תל אביב-יפו, ירושלים וחיפה, הגישו בשנת 2016 עתירה לבג"צ נגד הנציבות ונגד כמה משרדי ממשלה בטענה להיעדר תקצוב ליישום דרישות פרק הנגישות בחוק השוויון. העתירה נדחתה על ידי בית המשפט בתחילת 2017.¹¹

במחקר שנערך ב-2007 במספר רשויות מקומיות בישראל, עלה כי ערים מתמודדות באופנים שונים עם חובות פרק הנגישות, אך בכולן המנכ"ל מאציל מסמכויותיו ליחידה, צוות או וועדה הפועלים בתחום הנגישות באחד מאגפי העירייה. בהרבה עיריות, יחידת הנגישות פועלת מתוך מנהל שירותי קהילה או רווחה. במצב זה, יש מודעות גדולה לפעולות הסברה ויצירת מסגרות לפעילות בקהילה עבור אנשים עם מוגבלות. במקרים אחרים, השייך של יחידת הנגישות הוא למנהל הנדסה, מה שגורם לגישה טכנית לנושא ולדגש בהסרת חסמים מהמרחב הפיזי. בעיריות ספורות בלבד פועלת יחידת הנגישות מתוך מחלקה בין אגפית. גם מודל העסקת רכז הנגישות ומבנה צוות הנגישות מגוונים בין העיריות, אך לרוב ריכוז וחברות בצוות מוטלים על העובדים הנבחרים בנוסף לתפקידם השוטף בעירייה. כמו כן, נפוץ לשלב בצוות מורשה נגישות, לרוב חיצוני, ובכמה עיריות יש רפרנטים במחלקות ובאגפים שונים המסייעים ליחידת הנגישות בעבודתה ככל הנדרש. בחלק קטן מהעיריות יש פורום עירוני לנגישות המתכנס באופן קבוע (דניאלי-להב, 2007).

כפי שעלה בפרק הקודם, עיקר המחקר בנושא יישום נגישות בערים מתמקד בבחינת המצב הקיים, קטלוג וחשיפת בעיות ואתגרים ביישום התאמות נגישות, ללא מחקר תיאורטי חברתי על נגישות עירונית. הדבר נכון גם, ואף ביתר שאת, בישראל, שבה רוב המחקר בנושא עוסק בהצגת המצב הקיים או בניסיון להציע הנחיות ליישום יעיל של פרק הנגישות בחוק השוויון, ללא דגש על היבטים תיאורטיים ביקורתיים וארגוניים (אדמון, 2016). לפיכך מחקר זה מבקש לתרום להיבטים אלה באמצעות הפניית זרקור אל השיח והדינמיקות הארגוניות בשדה של יישום מדיניות נגישות עירונית בישראל.

¹¹ ינאי-לויזון, ה. (2017, 10 בינואר). "מחסור תקציבי אינו פוטר רשות מקומית מחובת ההנגשה". גלובס.

<https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001170736>

ממיעוט המחקרים שמתמקדים בנגישות עירונית בישראל עולה, למשל, כי למקומו הארגוני ואופיו של רכז הנגישות (או של הגורם האחראי העיקרי לנושא) ברשות מקומית יש משמעות מרכזית על רמת היישום של פרק הנגישות. בעקבות הגדרת התפקיד המעורפלת בחוק השוויון, הרשויות מעניקות לתפקיד משמעות שונות ורמת ההכשרה, הידע והכישורים של הרכזים משתנה מרשות לרשות. בקרב רכזי נגישות רבים ישנו קונפליקט בין מחויבותם לנושא הנגישות ולתושבים עם מוגבלות לבין מחויבותם לרשות בה הם עובדים. הקונפליקט מתבטא בדילמות איתן הם מתמודדים. לדוגמא, חשש מצווי נגישות מצד הנציבות אל מול הידיעה שזו הדרך היעילה ביותר לאכיפת החוק, ושיקולים בנושא עלות-תועלת. במקביל, נטען כי רכזי נגישות דומיננטיים ברשות המקומית, הנמצאים בכל רשות במיקום ארגוני אחר, כגון אגף הנדסה, מחלקה משפטית, הנהלה ועוד, משפיעים במידה רבה על שיח הרשות בנושא ועל האופן בו היא מתרגמת את פרק הנגישות לפעילות אופרטיבית (בנישתי, 2016; גת, 2015). דוגמא נוספת היא סקרים שבוצעו במסגרת פרסומים בפרויקט "מדד הנגישות העירוני" אשר פורסמו בין השנים 2013 עד 2020 ועסקו בתפיסות ועמדות כלפי אנשים עם מוגבלות בערים שונות, וכן בתפיסות התושבים כלפי תפקיד הרשות המקומית בנושאים שונים. למשל, בסקר משנת 2017 עלה ששביעות רצון של המשיבים כלפי תפקוד הרשות המקומית בסוגיות של נגישות היא נמוכה ביותר ונעה בין 8%-29%, ובסקר משנת 2020 עלה כי בממוצע רק בין 44%-53% משיבים היו מודעים לפעילות הרשות המקומית בקידום הנגישות¹².

בתהליכי הנגשה של ערים בישראל מעורבים שחקנים רבים, מעבר לרשות המקומית. גורם מרכזי הוא משרדי הממשלה, בעיקר בקרב רשויות מקומיות התלויות בתקציב המדינה כדי לקדם את מדיניותן. למדינה תפקידי פיקוח ואכיפה שונים, למשל, על ידי צווי נגישות מטעם הנציבות במשרד המשפטים, כפי שפורט לעיל. גורם נוסף הוא מרכז השלטון המקומי, המייצג את הרשויות המקומיות מול הממשלה ונותן שירותים מקצועיים וניהוליים לרשויות המקומיות. המרכז אינו מוזכר בחוק השוויון ולכאורה אין לו כל תפקיד בנושא זה, אולם יש לו השפעה לא מעטה על המתרחש בתחום, למשל על ידי ריכוז המידע מהרשויות המקומיות במטרה לבקש תקציב ייעודי ממשרד האוצר, וכפי שהוצג לעיל על ידי התנגדויות כגון הגשת בג"צ בנושא. גורם נוסף הוא העסקים הפרטיים, המהווים חלק גדול ועיקרי בכלכלה של העיר וכפופים לתקנות עירוניות ותהליכי רישוי מקומיים. לסיום, מעורבים גם החברה האזרחית וארגונים חברתיים, עליהם אפרט כעת (דיין מדר, 2017; חיימוביץ, 2017; צ'רצ'מן & רמות, 2007).

4.4. ארגונים חברתיים בתחום אנשים עם מוגבלות בישראל

כמו שנאמר בתחילת הפרק, השינויים שהוצגו בנוגע לאנשים עם מוגבלות התרחשו בדרך ייחודית גם בישראל. הדבר נכון גם בכל הנוגע לארגונים חברתיים בתחום של אנשים עם מוגבלות. בשנים שלפני קום המדינה, עיקר פעילותם של הארגונים ההתנדבותיים שקמו בישראל הייתה לדאוג לצרכיהם של אנשים עם מוגבלות במובן הבסיסי ביותר, לרוב מתוך גישה פטרנליסטית של צדקה. עם השנים התחילו הארגונים לדאוג לצרכים נוספים כגון פעילויות פנאי, הכשרה מקצועית, מוסדות חינוך מיוחדים ועוד, כאשר חלק גדול מהארגונים הם עמותות המספקות שירותים, לעתים בעזרת מימון מצד המדינה. משנות ה-80, ישראל עדה לצמיחה ניכרת של ארגונים חברתיים ועמותות שמטרתם לספק שירותים חברתיים, להגן על קבוצות מיעוט ולקדם נושאים ציבוריים שונים, במקביל לנסיגת המדינה ממחויבויותיה בתחומים החברתיים. רוב הארגונים החברתיים שקמו מאז ועד היום ועוסקים באנשים עם מוגבלות מתמקדים בעיקר בהספקת שירותי בריאות ורווחה, אך יש ביניהם גם העוסקים בתחומים אחרים כגון תרבות, ספורט, פנאי וחינוך.

¹² מדד הנגישות העירוני. (ל"ת). דוחות קודמים. <https://www.negishut.co>

ארגונים אלה ממומנים במידה רבה על ידי המדינה ועובדים לרוב בתיאום עם הממסד (אלון & גדרון, 2007 ; Rimon-Greenspan, 2007).

לצד ארגונים המתמקדים במתן שירותים קמו, בעיקר משנות ה-90, ארגוני סנגור העוסקים בהובלת שינוי ביחס החברה לאנשים עם מוגבלות ובפעילות למימוש שוויון זכויות עבורם. אפשר לציין במיוחד את הקמתו ופעולתו של ארגון 'בזכות' אשר קידם וחיזק את צמיחתה של גישת הזכויות בישראל וכאמור הוביל לחקיקה החדשה והמקיפה בזכויות אנשים עם מוגבלות. ארגונים אחרים התמקדו באקטיביזם והתאפיינו בכך שהוקמו על ידי אנשים עם מוגבלות, בניגוד לארגונים שקמו על ידי אנשים ללא מוגבלות (בהם פילנתרופים, אנשי מקצוע או בני משפחה). המשותף לארגונים חדשים אלה הוא הכרות עם מציאות החיים של אנשים עם מוגבלות וזיהוי צרכיהם במגוון תחומים חברתיים, שטרם נמצא עבורם פתרון מספק (אלון & גדרון, 2007 ; Rimon-Greenspan, 2007).

פלדמן (Feldman, 2007) מזהה שלוש דרכי פעולה עיקריות של ארגונים ותנועות חברתיות בישראל לקידום שינוי חברתי בהקשר של אנשים עם מוגבלות: פעולה שקטה, פעולה תקיפה ופעולה עקיפה, כאשר כל צורת פעולה כזאת גוררת או מאשררת אופני פעולה ומדיניות מצד המדינה. שיטת הפעולה השקטה מאפיינת בעיקר עמותות המספקות שירותים חברתיים. הנטייה להתפשרות הוכחה כיעילה במעט מקרים, אך תרמה ליצירת אווירה אוהדת של הממשל. שיטת הפעולה התקיפה באה לידי ביטוי במחאות ציבוריות ותקשורתיות המגבירות את המודעות הציבורית ולרוב מאיצות תהליכים, בפרט כאשר נוצרות קואליציות רלוונטיות עם מוקדי השפעה כגון התקשורת, חברי כנסת ועוד. הדוגמה הבולטת לשיטה זו בישראל היא שתי המחאות הארוכות והמתוקשרות מול משרד האוצר בשנת 1999 ובשנת 2001, הנתפסות כרגע מכונן עבור קהילת האנשים עם מוגבלות כמסוגלת לפעול למען עצמה. המחאות אכן הובילו את מדינת ישראל לחתימת הסכם רשמי, לראשונה, עם נציגי הקהילה עצמם. ההסכם כלל התחייבות לשיתוף רשמי של אנשים עם מוגבלות בתהליכי קבלת החלטות הנוגעים לחייהם. שיטת הפעולה העקיפה, מתארת אסטרטגיה של עקיפת הרשות המבצעת בעזרת פנייה לגופים כגון מבקר המדינה, הרשות המחוקקת או בתי משפט כדי לכפות על המדינה ביצוע שינויים חברתיים. עתירות לבג"צ ומחקר מעמיק של מבקר המדינה האיצו תהליכי שינוי בגישתה של החברה האזרחית לעבר גישה פלורליסטית ומשתפת יותר בתהליכי קבלת החלטות. ארגוני סנגור מיישמים לרוב שיטה זו, ובין פעילויותיהם ניתן למצוא קידום חקיקה, אכיפת החקיקה באמצעות מגעים עם השלטונות או פנייה לבג"צ, סיוע במימוש זכויות, עידוד והנחיה לסנגור עצמי ועוד (Feldman, 2007).

מעניין לשים לב כי בניגוד למדינות כמו ארה"ב או אנגליה, קידום הגישה של זכויות לאנשים עם מוגבלות בישראל בוצע על ידי אנשי מקצוע משפטיים יותר מאשר על ידי תנועות חברתיות של אזרחים עם מוגבלות עצמם (Ziv, 1998). מצב זה מחזק את הנטייה כלפי פוליטיקה "מקצועית" של מוגבלות. למרות תחילתו של שינוי לעבר שיח של זכויות חברתיות וכלכליות, קהילת המוגבלות בישראל מתקשה לאמץ בצורה מעמיקה את התודעה הפוליטית של מוגבלות אשר חיונית לקידום זכויות אנשים עם מוגבלות (Rimon-Greenspan, 2007), והמאבקים החברתיים המובלים על ידי ארגוני סנגור של אנשים עם מוגבלות מתמקדים ברובם בשמירה או הרחבה של שירותים או קצבאות ולא בדרישת זכויות (Barnartt & Rotman, 2007).

באשר לעיסוק בתחום הנגישות, בבדיקה שבוצעה ב-2007 עלה כי רק 4% מהארגונים הקשורים למוגבלות עוסקים בתחום של נגישות, בשעה ש-63% מהם עוסקים במתן שירותי רווחה, 15% בקידום זכויות, ו-13% במתן מידע וסיוע למשפחות. (אלון & גדרון, 2007). ארגונים חברתיים לוקחים חלק בקידום הנגישות ברמה

המקומית, אך מהספרות הקיימת עולה כי מדובר במעט התארגנויות, בדרך כלל עמותות, שבמסגרת מטרותיהן ופעילותן אפשר למצוא גם את נושא הנגישות, או קבוצות לחץ ללא מעמד סטטוטורי כגון התארגנויות תושבים. היחסים בין הרשות המקומית להתארגנויות תושבים לא נבחנו עד כה לעומק, אך הם ניתנים לתיאור בספקטרום רחב, החל מהתעלמות והתעמקות דרך עבודה משותפת ברמות שונות ועד לשיתוף פעולה מלא (צ'רצ'מן & רמות, 2007). מעבר לכך, לא בוצעו מחקרים העוסקים בארגונים חברתיים והשפעתם על תחום הנגישות בישראל בכלל, ונגישות עירונית בפרט.

לסיכום, בישראל התרחשו תהליכים דומים לאלה שהוצגו בפרקים הקודמים בכל הנוגע לתפיסות חברתיות כלפי אנשים עם מוגבלות והמדיניות כלפיהם. מעבר למאפיינים ייחודיים של חוק השוויון ופרק הנגישות, ותפקידם של גורמים כמו נציבות השוויון ומורשי נגישות, ניתן להצביע על הבדל מרכזי בין ישראל לבין מדינות אחרות, והוא מקומם של ארגונים חברתיים בכל הנוגע לקידום חקיקה של נגישות. בעוד שבמדינות רבות שינויי מדיניות נבעו מפעילותם של ארגונים חברתיים אקטיביסטיים, בישראל השינוי הובל בעיקר על ידי אנשי מקצוע מעולם המשפט. כמו כן, ממיעוט הספרות המתמקדת בארגונים בתחום אנשים עם מוגבלות, ניכר שאלה העוסקים בנגישות אינם רבים כלל, והם טרם זכו לתשומת לב מחקרית מצד חוקרי מוגבלות ישראלים. בנוסף, קיימת ספרות רחבה ומגוונת אשר עוסקת בהשפעתם על סוגיות מרחביות של ארגונים חברתיים ותנועות חברתיות בישראל, בעיקר מתחומי המחקר של גיאוגרפיה ותכנון (ראו לדוגמה אולם בדומה לספרות העולמית, במחקרים אלה נעדרת ההתייחסות לנגישות, לאנשים עם מוגבלות או לארגונים העוסקים בתחומים אלה. לפיכך, המחקר הנוכחי מבקש לתרום הן לחקר מוגבלות והן לגיאוגרפיה ותכנון על ידי העמקת הידע הקיים על השדה של נגישות עירונית ושל ארגונים מקדמי נגישות בישראל.

5. מטרות המחקר ומתודולוגיה

5.1. מטרות ושאלות המחקר

המחקר הנוכחי מבקש להעמיק את הידע האמפירי והתיאורטי על השדה החברתי של נגישות עירונית עבור אנשים עם מוגבלות ועל מקומם של ארגונים חברתיים מקדמי נגישות. מטרת המחקר מורכבת משני מוקדים: הראשון הוא העמקת ההבנה כלפי תפיסות עירוניות של נגישות והדרכים בהן הן מוצגות ומוסברות; והשני הוא בחינת מקומם ואופן פעולתם של ארגונים מקדמי נגישות מסוגים שונים בפיתוח וקידום תפיסות אלה בשדה של נגישות עירונית בישראל. במסגרת ביצוע המחקר ברצוני לענות על מספר שאלות מחקר משניות שמפרטות ומחדדות היבטים ספציפיים סביב מטרת המחקר. שאלות המחקר המשניות הן:

1. שדה הנגישות העירונית בישראל: מהם יחסי הכוח ויחסי השיתוף בין השחקנים בשדה של נגישות עירונית? מהם היחסים בין הארגונים וכן בינם לבין הרשויות המקומיות עמן הם פועלים? מהם היחסים בין הארגונים לבין גופים נוספים בשדה (גורמים מדינתיים, המגזר העסקי, אנשי מקצוע ועוד)? מה ניתן ללמוד מיחסים אלה ברמה התיאורטית בנוגע לאופי השדה, התפתחותו ומאפייניו?
2. ארגונים מקדמי נגישות: מהם מאפייניהם ועמדותיהם של ארגונים מקדמי נגישות מרכזיים בשדה העירוני? האם אלה השתנו לאורך הזמן או בעקבות אירועים שונים (כגון החקיקה בתחום ואכיפתה)? מהם ההבדלים העיקריים בין סוגי הארגונים השונים (חברתי, מקצועי, מעורב)? האם

מאפייני הארגונים מקדמי הנגישות דומים לאלה של ארגונים המשפיעים על ייצור המרחב בסוגיות חברתיות אחרות, כפי שהם מתוארים בספרות המחקרית?

3. תפיסות של נגישות עירונית: מהן התפיסות של נגישות עירונית בהן נעשה היום שימוש על ידי ארגונים מקדמי נגישות? האם הן מבוססות על חקיקת הנגישות או מושפעות מגישות, ערכים או עקרונות אחרים? האם הן שואבות מתפיסות נגישות קיימות שהוצגו בפרקים הראשונים (כגון עיצוב אוניברסלי או שיח זכויות)? כיצד תפיסות אלה מוסברות ומוצגות לרשויות מקומיות, ובאיזה הקשרים?

4. אופני פעולה של הארגונים: מהם אופני הפעולה, הפרקטיקות והכלים שארגונים מקדמי נגישות עושים בהם שימוש כדי לקדם נגישות עירונית? האם פרקטיקות אלה משתנות בהתאם לסוג הארגונים? האם קיימת התאמה בין תפיסות הנגישות השונות לבין הכלים איתם הן מקודמות? האם אופני הפעולה של הארגונים תואמים או שונים את אלה של ארגונים חברתיים העוסקים בייצור המרחב מנקודות מוצא חברתיות אחרות? מה ניתן ללמוד מאופני הפעולה של ארגונים מקדמי נגישות באשר לדרכים להשפיע על מדיניות מרחבית-עירונית?

5. אנשים עם מוגבלות בשדה: מהו מקומם של אנשים עם מוגבלות בשדה הנגישות העירונית בכלל, ובארגונים מקדמי נגישות בפרט? האם וכיצד תושבים עם מוגבלות מעורבים בתהליכי קבלת החלטות ופעולות ליישום נגישות ברשויות המקומיות? מהם יחסי הכוח ויחסי השיתוף בין אנשים עם מוגבלות לבין אנשי מקצוע בתחום (בארגונים, ברשויות מקומיות ובשדה בכלל)? האם היחסים בין שתי קבוצות אלו תואמים או שונים מהמתואר בספרות הקיימת בנושא? מה ניתן ללמוד ממקומם של אנשים עם מוגבלות בשדה על התחום של נגישות עירונית בישראל?

5.2. מתודולוגיה

5.2.1. פרדיגמה ומסורת מחקרית

על מנת להשיג את מטרותיו המחקר התבסס על מחקר איכותני לפי הפרדיגמה הביקורתית של מוגבלות. גישה זו מבקשת לבצע מערך מתודולוגי שיבטיח ייצוג מכבד של אנשים עם מוגבלות ושל דיכויים החברתי המבני, וישמיע את קולם, תפיסתם הסובייקטיבית והבנתם את המציאות החברתית ממקור ראשון. זאת בניגוד למחקרים רבים המאשררים דיכוי זה ומשמרים ייצוג טראגי או פתולוגי של מוגבלות, או מדברים "על" אנשים עם מוגבלות מתוך עמדה מקצועית חיצונית בלבד (Oliver, 1992; Stone & Priestley, 1996). השימוש בשיטות מחקר איכותניות מועדף כדרך לתת מקום לקולותיהם וחוויותיהם של אנשים עם מוגבלות (Berger & Lorenz, 2016). בהתאם לגישות מחקר איכותניות ביקורתיות, השיטה הנבחרת מאפשרת להבין את הגופים הנחקרים בתוך הקשר תרבותי, כלכלי, פוליטי ומרחבי, ולראות את המשמעויות והפרשנויות שהם מעניקים למציאות החברתית ולעשייתם בתוכה (Denzin & Lincoln, 2008; קסן & קרומר-נבו, 2010). לפיכך, ובהתאם גם לעקרונות בתת-הדיסציפלינה של גיאוגרפיה של מוגבלות, במחקר זה נעשה ניסיון רחב לייצג באופן נאמן ומקיף ככל האפשר את קולותיהם של אנשים עם מוגבלות הפעילים בארגונים מקדמי נגישות. כמו כן, בשלב הניתוח והפרשנות ניתן לדבריהם של אנשים עם מוגבלות מקום מרכזי או לכל הפחות שווה לאלה של אנשי מקצוע, כחלק מהניסיון לערער על יחסי הכוח הקיימים בין אנשי מקצוע ללא מוגבלות בתחום המרחב ותכנון המרחב לבין תושבים עם מוגבלות (Gleeson, 2000; Imrie & Edwards, 2007).

מחקר זה ניזון גם מהמסורת של חקר מקרה, מתודולוגיה המאפשרת להבין תופעה חברתית-מרחבית מורכבת לעומקה ולקשור בינה לבין מושגים תיאורטיים. "מקרה" יכול להיות אירוע, תקופה או שחקן

חברתי בעל גבולות ברורים הנחקר בהקשרים שונים (Yin, 2013). במחקר זה, ארגונים מקדמי נגישות זכו ליחס מחקרי כזה, כאשר כל אחד מהארגונים הנבחרים נחקר באופן מקיף ורחב ככל שניתן. כשמדובר בחקר ארגונים, כמו במחקר זה, השיטה של חקר מקרה מאפשרת גם שמירה על שלמות הנרטיב של הארגון הנחקר והצגה הוליסטית ורחבה של פועלותיו וערכיו (Abbott, 1992). כמו כן, על פי הגישה הביקורתית של מוגבלות, ארגונים מהווים מקור מידע משמעותי ביותר למחקר חברתי (Priestley et al., 2010).

5.2.2. כלי המחקר

איסוף הנתונים במחקר זה מתבסס על כלי מחקר איכותניים מגוונים, בהם ראיונות חצי מובנים וניתוח תכנים. בראיונות חצי מובנים הכוונה לראיונות המתבצעים על בסיס מספר שאלות מפתח מוכנות מראש, מבלי לקבע את היקף התשובות ותוך מתן האפשרות להעלות שאלות נוספות, שייראו הולמות בהתאם לתוכן השיחה. ראיונות במחקר איכותני מאפשרים לאסוף מידע על התנסותם ועמדתם הייחודיות של המרואיינים כפי שהם מעוניינים להביע אותן ועל פרשנויותיהם האישיות (Stake, 1995; שקדי, 2003). במחקר זה, הראיונות התמקדו במספר נושאים מרכזיים, בהם שדה הנגישות העירונית והגורמים המרכזיים המשפיעים עליו כפי שהמרואיינים תופסים אותו, גישות ותפיסות שונות של נגישות עירונית (בין אם מנוסחות באופן מפורש ככאלו ובין אם לאו) דרך התייחסותם האישית והארגונית של המרואיינים לנגישות עירונית, ופרקטיקות ודרכי פעולה מעשיות של ארגונים מקדמי נגישות לקידום יישום הנגישות ברמה המקומית (בפרט בעבודתם מול רשויות מקומיות, אך לא רק).

הכלי השני, כאמור, הוא ניתוח תכנים במובן הרחב. הכוונה היא לניתוח תוצרים מגוונים המיוצרים על ידי אותם ארגונים או כאלה המתייחסים לפעילותם, לרבות: מסמכים מקצועיים, אתרי אינטרנט של הארגונים, חומרים שיווקיים, פרסומים בתקשורת וברשתות חברתיות, מצגות, סרטונים, תכנים המוצגים בכנסים פיזיים או וירטואליים (webinars), חומרים שנשלחו לרשויות מקומיות או הופקו בשיתוף עמן ועוד. על ידי ניתוח תכנים אלה אפשר לקבל תמונה מקיפה, עמוקה ומהימנה של הארגונים הנחקרים. כמו כן, השילוב של כלים איכותניים במחקר, המכונה גם טריאנגולציה, מגביר את רמת האמינות והמהימנות של הממצאים, מסייע למצוא דפוסים ולנתח אותם, וכן מאפשר להתגבר על מגבלות שיש לכלים איכותניים בשימוש נפרד (Denzin & Lincoln, 2008; שקדי, 2003).

5.2.3. אוכלוסיית המחקר ומקורות מידע

איסוף הנתונים במחקר התמקד בארגונים מקדמי נגישות משלושה סוגים – מקצועי, של תושבים ומעורב – וכלל בנוסף מעט שחקנים ומידע בולטים בעלי נגיעה לתחום של נגישות עירונית. הארגונים והמרואיינים נבחרו באמצעות שיטת הדגימה המכוונת (purposive sampling), שלוקחת בחשבון כי מיקום חברתי מקנה לשחקנים פרספקטיבה ייחודית וחשובה על התופעה הנחקרת, כך שהשתתפותם של שחקנים נבחרים במחקר חשובה ביותר (Onwuegbuzie & Leech, 2007; Robinson, 2014).

לפיכך, בשלב ראשון בוצע מיפוי של הארגונים וההתארגנויות הקיימים בשדה של נגישות עירונית, אשר חלק מרכזי או מסוים מפעילותם מקדם נגישות לאנשים עם מוגבלות ברמה המקומית מנקודת מבט מרחבית ועירונית באופן מוצהר (ולא נכללו ארגונים העוסקים בנגישות ברמה המדינית בלבד, או העושים זאת באופן שאינו מרחבי במהותו, למשל, באופן משפטי בלבד). הארגונים סווגו על בסיס אופי חבריהם וסוג הפעולות שלהם לקידום נגישות, וכן בהתאם לספרות בנוגע לסוגי הארגונים החברתיים העוסקים בקידום סוגיות מרחביות-חברתיות בכלל (Baxter, 2017; Betsill & Corell, 2001) ולסיווג ארגונים חברתיים העוסקים בסוגיות של אנשים עם מוגבלות אותו מציע אוליבר (Oliver, 1990), כפי שהוצג בתת-הפרק על

ארגונים חברתיים ונגישות לאנשים עם מוגבלות. לפיכך, ארגון המורכב בעיקרו מאנשי מקצוע הוגדר כארגון מקצועי, ארגון המורכב בעיקרו מתושבים מקומיים הוגדר כארגון תושבים, וארגון המורכב הן מאנשי מקצוע והן מתושבים מקומיים הוגדר כארגון מעורב.

לאחר מכן פניתי בכתב למנהלים, רכזים או מובילים בארגונים מקדמי נגישות על מנת לבקש מהם להשתתף במחקר. לאחר ביצוע הראיונות עם ראשי הארגונים ביקשתי לראיין שחקנים רלוונטיים נוספים, כפי שיפורט בהמשך, ואספתי תכנים מגוונים על מאפייני ופעילות הארגונים. במקביל, ביצעתי ראיונות עם שחקנים בולטים בשדה, וכן אספתי תכנים נוספים במגוון דרכים. בסך הכל, המידע שנאסף לטובת המחקר מבוסס על 34 ראיונות חצי מובנים ועשרות תכנים, והוא כולל:

1. ראיונות עם פעילים בארגונים: 23 ראיונות חצי מובנים עם אנשים הפועלים במסגרת 5 ארגונים מקדמי נגישות. ארגון אחד מורכב בעיקר מאנשי מקצוע (להלן: ארגון מקצועי), שלושה ארגונים הם התארגנויות מקומיות של תושבים עם וללא מוגבלות (שניים מהם בריכוז הרשות המקומית ואחד מהם מאורגן על ידי ארגון חברתי ארצי) (להלן: ארגוני תושבים), וארגון אחד המשלב בין פרקטיקות מקצועיות והתארגנויות מקומיות של תושבים (להלן: ארגון מעורב). הראיונות כללו בין 2-6 אנשים בכל ארגון, בהם מנהלים, עובדים, מתנדבים או פעילים.
2. ראיונות עם נציגי רשויות מקומיות: 7 ראיונות חצי מובנים עם נציגי רשויות מקומיות הפועלים במועצה או במנהלה של הרשות. נציגים אלה כללו בעלי תפקידים ברשות שהיוו חלק מהארגונים שנכללו במחקר (בתור מתנדבים בארגון או רכזים של הארגון מטעם הרשות המקומית), שעבדו בשיתוף עם אחד הארגונים או שעסקו בתחום הנגישות בהקשרים נוספים.
3. ראיונות עם שחקנים בשדה: 4 ראיונות חצי מובנים עם שחקנים בולטים בשדה שעוסקים בקידום נגישות עירונית שלא במסגרת אחד הארגונים מקדמי נגישות שנכללו במחקר, בהם נציגים מהמגזר הפרטי, בעלי תפקידים במרכז השלטון המקומי ופעילים חברתיים.
4. השתתפות בפעילויות רלוונטיות: במסגרת איסוף הנתונים השתתפתי בכנס שעסק בנושא של נגישות עירונית ואורגן על ידי גורמים מדיניים. כמו כן, לקחתי חלק בשלושה מפגשים של פורום מקומי של תושבים ונציגי העירייה ברשות מקומית באזור המרכז¹³.
5. תכנים כתובים וחזותיים: נאספו מגוון תכנים, רובם נוגעים לארגונים מקדמי נגישות שנכללו במחקר וחלקם המועט תכנים שלא משויכים לאחד מהארגונים אך רלוונטיים לשדה של נגישות עירונית. התכנים כללו: אתרי אינטרנט רשמיים, דוחות, תיעוד בתקשורת או ברשתות חברתיות, פניות הארגונים לרשויות מקומיות, סרטונים, חוברות מידע, קמפיינים להעלאת מודעות ועוד.

לפיכך, ניתוח הממצאים התבסס על מקורות מידע שיוצגו יחד עם השתייכותם לאחד הארגונים¹⁴ או ללא שיוך ארגוני לפי החלוקה שבפירוט הבא:

¹³ לצערי פורום זה הפסיק לפעול מעט זמן לאחר השתתפותי במפגשים ולא עלה בידי לראיין את חבריו, לכן הוא לא נכלל במוקד בין ארגוני המחקר יחד עם חמשת הארגונים אחרים. רשמים מהתצפיות מהוות חלק ממקורות המידע שלא משויכים לארגון, כפי שיפורט בטבלה שבהמשך.

¹⁴ על מנת לשמור על כללי האתיקה המחקרית ובהתאם למוסכם עם המרואיינים שהסכימו לקחת חלק במחקר, הארגונים והמרואיינים יוצגו באופן אנונימי באמצעות מספר או שילוב אותיות רנדומליות לאורך כל המחקר.

סוג וכינוי הארגון	תיאור הארגון	מיקום בשדה	מקורות מידע
ארגון מקצועי	ארגון ממוסד המורכב כולו מאנשי מקצוע בתחום הנגישות. עיסוקיו המרכזיים הם ליווי מקצועי ופיתוח והפצת ידע מקצועי בתחום.	הארגון הינו חלק מארגון במגזר השלישי רחב יותר, המספק שירותים חברתיים. הוא פועל עם רשויות מקומיות ואנשי מקצוע.	5 ראיונות עם בעלי תפקידים בארגון - ראיון 1 עם נציג מרשות מקומית שעובד עם הארגון - תכנים: אתר האינטרנט של הארגון; תוצר שהופק עם רשות מקומית בשיתוף של הארגון; דברי עורכת בכתב עת של הארגון.
ארגון מעורב	ארגון ממוסד המורכב מאנשי מקצוע בתחום הנגישות, החינוך והיעוץ הארגוני וכן ממתנדבים. הארגון עוסק בליווי מקצועי ופיתוח ידע וכן בהובלת קבוצות מתנדבים מקומיים המקדמים נגישות באזורים שונים בארץ.	הארגון הינו ארגון ממוסד השייך למגזר השלישי. פועל מול רשויות מקומיות גם בזרוע המקצועית וגם דרך מתנדבים מקומיים.	5 ראיונות עם בעלי תפקידים בארגון ועם מתנדבים באחת ההתארגנויות המקומיות - ראיון 1 עם נציגה שעבדה עם מתנדבי הארגון - תכנים: אתר האינטרנט של הארגון; כתבות בתקשורת על פעילויות של מתנדבי הארגון; סרטון תדמית על אחת הפעילויות של הארגון; פוסטים בדף הארגון ברשתות חברתיות.
ארגון תושבים 1	התארגנויות מקומיות של תושבים עם וללא מוגבלות הפועלים בהתנדבות לקידום הנגישות והמודעות לשילוב אנשים עם מוגבלות בעיר.	ההתארגנויות מאורגנות על ידי ארגון חברתי ממוסד ארצי מהמגזר השלישי, המספק מעטפת וריכוז עבור ההתארגנויות המקומיות השונות. ההתארגנויות פועלות בשיתוף הרשויות המקומיות במגוון דרכים.	6 ראיונות עם פעילים מתנדבים בארגון, חצי מההתארגנות מקומית מסוימת וחצי מההתארגנויות מקומיות אחרות וכן פעילים ברשת ארצית של ההתארגנויות 2 ראיונות עם נציגים מרשויות מקומיות שעובדים עם ההתארגנויות - תכנים: חוברת של הארגון הארצי על פרויקט ההתארגנויות המקומיות; אתר האינטרנט של הארגון הארצי; פוסטים ברשתות החברתיות על פעילויות של ההתארגנויות

סוג וכינוי הארגון	תיאור הארגון	מיקום בשדה	מקורות מידע
			המקומיות; סרטון תדמית על פעילויות של אחת ההתארגנויות; פניות של אחת ההתארגנויות לרשות המקומית.
ארגון תושבים 2	התארגנות מקומית של תושבים עם וללא מוגבלות הלוקחים חלק בארגון ואחד מנושאי הפעילות שלהם הוא קידום נגישות.	ההתארגנות מהווה חלק מארגון עירוני ממוסד בעיר גדולה והיא מרוכזת על ידי נציגה מטעם הרשות המקומית.	5 ראיונות עם פעילים מתנדבים בארגון - ראיון 1 עם נציגה מהרשות המקומית המרכזת את הארגון - תכנים: פוסטים ברשתות החברתיות ופרסומים בתקשורת על פעילויות של הארגון; פניות של הארגון לרשות המקומית.
ארגון תושבים 3	התארגנות מקומית של תושבים עם וללא מוגבלות הפועלים לקידום הנגישות והמודעות לשילוב אנשים עם מוגבלות בעיר.	התארגנות בעיר בינונית-קטנה שאינה חלק מארגון ממוסד אחר. היא מרוכזת על ידי נציגה מטעם הרשות המקומית.	2 ראיונות עם פעילים מתנדבים בארגון - ראיון 1 עם נציגה מהרשות המקומית המרכזת את הארגון - תכנים: פוסטים ברשתות החברתיות ופרסומים בתקשורת על פעילויות של הארגון; חומרים מקמפיין מודעות ומתערוכה שהופקו על ידי הארגון.
לא משויך לארגון	ראיונות וחומרים אשר לא משויכים לאחד מ-5 הארגונים שנכללו במחקר.	שחקנים בולטים או חומרים רלוונטיים בעלי נגיעה לתחום הנגישות העירונית.	5 ראיונות עם שחקנים שונים בשדה: אקטיביסט, נציגים במרכז השלטון המקומי, נציג מרשות מקומית הפעיל בנושא, ונציג מהמגזר העסקי - תכנים: תמלול שני מושבים בכנס שעסק בנגישות עירונית; תמלול שני סרטונים על סוגיות שונות בנגישות עירונית; פרסום מטעם רשות מקומית בנושא נגישות; רשמים משלושה

סוג וכינוי הארגון	תיאור הארגון	מיקום בשדה	מקורות מידע
			מפגשים בין פעילים ונציגי רשות מקומית בהם השתתפתי.

5.2.4. איסוף נתונים וניתוח המידע

איסוף הנתונים בוצע בין פברואר 2021 למאי 2023. הראיונות בוצעו באופן טלפוני או מקוון בהתאם לבחירת המרואיינים. הראיונות ארכו בין 30 ל-90 דקות, הוקלטו באישור המרואיינים ותומללו במלואם. תכנים מתוך סרטונים, הצגות בכנסים וכדומה תומללו גם הם. תכנים מאירועים ומפגשים בהם השתתפתי בחלקם הוקלטו ותומללו ועל חלקם נכתבו רשמים ביומן שדה על ידי. כלל החומרים הוכנסו לתוכנה לקידוד וניתוח התוכן Atlas 24 לצורך ביצוע ניתוח תמטי, ניתוח שמטרתו לזהות, לפרש ולנתח דפוסים (תמות) בנתונים. תמות אלו מכילות בתוכן מידע חשוב המסייעות לתת מענה לשאלות המחקר, ומשקפות דפוסים ומשמעויות מתוך מקורות המידע (Braun & Clarke, 2006).

הניתוח התמטי בוצע על פי השלבים המוצעים על ידי בראון וקלארק (Braun & Clarke, 2006), הכוללים:

1. היכרות עם מקורות המידע, 2. יצירת קודים ראשוניים, 3. חיפוש אחר תמות, 4. בחינה מחדש של התמות, 5. הגדרה ושיום התמות, 6. כתיבת המסקנות. בסופו של דבר במהלך הניתוח נוצרו 84 קודים. חלק מהקודים הוגדרו מראש מתוך שאלות המחקר (למשל "פרקטיקות לקידום נגישות", "עבודה מול הרשות המקומית", "חקיקת נגישות" ועוד) אך רובם עלו באופן אינדוקטיבי מן הנתונים (למשל "פעולות להעלאת מודעות", "החקיקה לא מספקת", "קשיים מול אנשי מקצוע" ועוד). הקודים חוברו לקבוצות או חולקו לקודים שונים כדי לייצר את התמות ותתי-התמות המרכזיות בניתוח. התמות נבחנו לעומק במטרה לוודא שכל תמה הינה עקבית ובעלת תוקף פנימי, וכן כדי לוודא שהניתוח שבוצע אכן מתאים לכל מקורות המידע. גיבוש התמות והמשגתן הושפעו מהמלצותיו של קוסגרוב (Cosgrove, 2018) לחיזוק התוקף הפנימי של הניתוח. לפיכך, הניתוח החל ביצירת תמות תיאוריות, והמשיך בזיהוי ופיתוח של תמות פרשניות ותיאורטיות. התמות המרכזיות שנוצרו בתהליך זה מוצגות תוך חלוקה להקדמה ושלושה פרקי ממצאים (הכוללים ארבעה, חמישה וארבעה תתי-פרקים בהתאמה) אשר מתמקדים בהיבטים שונים של קידום נגישות עירונית בישראל.

5.2.5. "את יודעת" – דיון רפלקסיבי

למקומי בשדה, בתור אישה עם מוגבלות פיזית, חוקרת ובעלת מקצוע בתחום הנגישות (מורשה לנגישות השירות), ישנה משמעות במחקר זה במספר היבטים. ראשית, היותי מובילת המחקר מהווה עיקרון חשוב בפני עצמו בפרדיגמה הביקורתית של מוגבלות, המבקשת לא רק לתת מקום לקולם של אנשים עם מוגבלות במסגרת מחקר אלא גם לערער על ההיררכיה הקיימת לרוב בין החוקר ללא מוגבלות לבין הנחקר עם מוגבלות, הנתפס כאובייקט פסיבי. אחת הדרכים לעשות זאת היא העמדת האדם עם מוגבלות בתפקיד החוקר בעל הידע המקצועי, המבצע את המחקר באופן אקטיבי (Shakespeare, 2006; Stone & Priestley, 1996).

שנית, מקומי החברתי, המקצועי והפוליטי בשדה השפיעו על אופן ביצוע המחקר בכל שלביו (Berger & Lorenz, 2016; Oliver, 1992). לפיכך הבחירה להתמקד בנושא של נגישות לאנשים עם מוגבלות במרחב העירוני נובע באופן ישיר מכך שמדובר בנושא המשפיע עלי באופן יומיומי, שכן רמת הנגישות בעיר בה אני

מתגוררת ובערים בהן אני מבקרת קובעת את היכולת שלי לנוע בהן בחופשיות ובכבוד. מקומי בשדה השפיע גם על האינטראקציה עם המרואיינים במחקר. בתחילת כל ראיון, במסגרת הצגת המחקר והצגה עצמית ולמען גילוי נאות, ציינתי את היותי אישה עם מוגבלות ומורשה לנגישות שירות. להצגה זו היו השפעות שונות לעתים בעת ביצוע הראיונות אשר באו לידי ביטוי בהנחה מצד המרואיינים השונים שאני מבינה ומכירה את התחום של נגישות הן מבחינה מקצועית והן מבחינה אישית. לפיכך המרואיינים נטו להשתמש במונחים טכניים ומקצועיים מתוך תקנות הנגישות הארציות, לציין שמות של ארגונים ואף של אנשים בולטים בתחום, וכן להתייחס לחוויה האישית של התמודדות במצבים של היעדר נגישות במרחב ללא הוספת הסבר רחב אודותיהם, שכן הם הניחו שאין לי צורך בהסברים אלה.

לתפיסתי יש למצבים אלה יתרונות וחסרונות. יתרון בולט אחד הוא ביכולת שלי לנהל איתם ראיון זורם, ללא צורך מצידי בשאלות הבהרה רבות, שהיו קוטעות את מהלך הראיונות. יתרון נוסף נובע מכך שאני חלק מקבוצת השייכות של המרואיינים שהיו אנשים עם מוגבלות, מה שמאפשר שיח פתוח ולעתים אף שוויוני יותר מאשר במקרים בהם המראיין הוא אדם ללא מוגבלות, בפרט בכל הקשור להתמודדות וניסיון חיים בעולם שאינו נגיש עבורם (Bitman & John, 2019). היכרותי המקצועית בתחום סייעה לי להבין את כוונתם ולשאול שאלות המשך מתוך הבנה ברורה יחסית לדברים אליהם התייחסו. יחד עם זאת, למצבים אלה היו לעתים גם חסרונות, שכן חלק מרכזי מראיונות איכותניים הוא לא רק "להבין" נושא מסוים אלא גם ללמוד על האופן בו אותו נושא נתפס על ידי משתתפי המחקר, באמצעות תשובות רחבות המציגות תפיסות, השקפות עולם, ערכים, והסברים של השחקנים השונים לתופעות חברתיות ואישיות (Denzin & Lincoln, 2008). לפיכך לעתים נאלצתי לשאול מספר פעמים על נושא מסוים חרף ההנחה של המרואיינים ושלי על כך ש"אני יודעת" למה הם התכוונו, על מנת לא לאבד מידע חשוב ומעניין על תפיסותיהם של המרואיינים. חיסרון נוסף למיקומי בשדה בא לידי ביטוי בחלק מהראיונות עם אנשי מקצוע, שכן בתור אישה עם מוגבלות אני עשויה להיתפס כ"קהל היעד" של המדיניות המתבצעת על ידם בנושא נגישות, דבר שעשוי למנוע מהם לדבר בחופשיות על עבודתם ותפיסותיהם בתחום. עם זאת, הידע והניסיון המקצועיים שלי בתחום הנגישות סייעו לי להתגבר על חיסרון זה בצורה משמעותית, מאחר שאני "מדברת את השפה המקצועית" שלהם וכן מכירה את הקושי והמורכבות שבהטמעת חקיקת הנגישות בפועל.

לסיום, מקומי בשדה ותפיסותי כלפי נגישות לאנשים עם מוגבלות בכלל וכלפי נגישות עירונית בפרט השפיעו גם על אופן ניתוח הממצאים והסקת מסקנות המחקר (Berger & Lorenz, 2016). כך למשל, הבחירה לשים דגש רב על מקומם של אנשים עם מוגבלות בארגונים ובשדה של נגישות עירונית אינה מובנת מאליה במחקר שהמוקד שלו הוא ארגוני. אמנם מקומם של אנשים עם מוגבלות בארגוני שינוי חברתי הינו נושא מחקר משמעותי בחקר לימודי מוגבלות (Mason, 1992), אך סביר כי העיסוק בנושא במחקר הנוכחי הושפע גם מחוויותי האישיות והדינמיקות החברתיות אליהן נחשפתי בתור אישה עם מוגבלות העוסקת בנגישות במגוון הקשרים. כך גם לגבי ההתמקדות בחסרונות ומוגבלות חקיקת הנגישות במחקר זה, שמעבר לכך שעלו בצורה בולטת ומשמעותית ברוב הראיונות שביצעתי, רובן מוכרות לי מניסיוני הן כאשת מקצוע המתקשה ליישם את דרישות החקיקה והן כתושבת עם מוגבלות ופעילה בתחום המכירה בכך שיישומן של דרישות אלו לא תמיד מביא לנגישות עירונית בפועל.

5.2.6. מוגבלות המחקר

מחקר זה מבוסס על מספר מצומצם יחסית של ארגונים והתארגנויות העוסקים בנגישות עירונית. מגבלה זו נובעת מאופיו של השדה של נגישות עירונית בישראל, הכולל מספר מועט של ארגונים קיימים ופעילים

בתחום (צ'רצ'מן & רמות, 2007). בפרט חסרה במחקר זה התייחסות למרחבים עירוניים של החברה הפלסטינית ושל החברה החרדית בישראל, המאופיינים בחסמים ואתגרים ייחודיים בתחום הנגישות (כהנר & גלעד, 2023; עבאס, 2016), מאחר שלא עלה בידי למצוא התארגנויות רלוונטיות. בנוסף לכך, יש לציין כי מספר גורמים בארגונים, התארגנויות ועמדות מפתח בשדה אשר זהו כרלוונטיים למחקר לא הביעו נכונות או סירבו להשתתף בו, בפרט בקרב בעלי תפקידים ברשויות מקומיות או בגופים מדינתיים. מגבלה זו אופיינית למחקר המבוסס על כלים איכותניים, הטומנים בחובם קושי בהכללת הממצאים ובהגעה להכללות חברתיות רחבות (Yin, 2013; שקדי, 2003).

כפי שהוצג בפרקים הקודמים, השדה של נגישות עירונית מושפע משלל שחקנים ומרכיבים חברתיים-פוליטיים נוספים, שאינם נכללים במחקר זה, בפרט: גורמים מדינתיים כגון משרדי ממשלה, מערכת המשפט ומנגנוני אכיפה; אנשים הפועלים באופן עצמאי ולא במסגרת התארגנות (תושבים), אנשי מקצוע מעולם התכנון ומעולם המשפט, מומחי נגישות ועוד; רשתות ושיתופי פעולה ממוסדים אחרים בין ארגונים, ערים ומדינות ברמה הלאומית והבינלאומית; וכן המגזר העסקי, כפי שהוא פועל בתחום הנדל"ן והמסחר, אשר גם לו השפעה משמעותית על הטמעת נגישות במרחב (Imrie & Hall, 2003). השפעתם של חלק מגורמים אלה תבוא לידי ביטוי במידה מסוימת בממצאים בדבריהם ותוצריהם של ארגונים מקדמי נגישות הנחקרים במחקר. עם זאת, קצרה היריעה של מחקר זה להתעמק ולהקדיש תשומת לב שווה לכל אותם גורמים המשפיעים על עיצובה ויישומה של נגישות עירונית.

לסיום, אחת המגבלות במחקר העוסק במדיניות, היא קושי בהשלכותיו על הפרקטיקה, ובהבאת הממצאים לכדי פעולה. להיבט זה יש חשיבות מיוחדת לפי עקרונות המחקר של לימודי מוגבלות ושל גיאוגרפיה של מוגבלות, תחומים השואפים לתרום לשינוי חברתי שיוביל לשיפור חייהם וקידומם של אנשים עם מוגבלות בחברה (Barnes et al., 1999; Edwards, 2010; Gleeson, 2000; Imrie & Edwards, 2007; Priestley et al., 2010). יחד עם זאת, אופיו המרכזי של מחקר זה הינו בהרחבת הידע וההמשגה סביב נגישות עירונית מבחינה תיאורטית-חברתית-ביקורתית. אמנם יש בי שאיפה ותקווה שידע זה יסייע לשחקנים המקדמים מדיניות עירונית של נגישות, אך תרגומו לידי פעולה תלוי בגורמים נוספים רבים.

6. ממצאים

6.1. הקדמה – מצב הנגישות בערים בישראל

בפרק הממצאים יוצגו להלן ממצאי המחקר תוך חלוקה לשלושה היבטים מרכזיים העוסקים בארגונים מקדמי נגישות הפועלים בשדה של קידום נגישות עירונית: הפרק הראשון יציג את שדה הנגישות העירונית בישראל ואת השחקנים המרכזיים בהם מנקודת מבטם של ארגונים מקדמי הנגישות, תוך התייחסות להתפתחות השדה, יחסי השיתוף והכוח בין השחקנים וכן מקומם של אנשים עם מוגבלות בו. הפרק השני יתמקד בתפיסות של נגישות עירונית והדרכים בהן ארגונים מקדמי נגישות מציגים ומסבירים את הצורך ביישום הנגישות לרשויות מקומיות. לסיום, הפרק השלישי יתמקד בדרכי הפעולה, הפרקטיקות והכלים שהארגונים עושים בהם שימוש על מנת לקדם את התפיסות שלהם ולהוביל ליישום בפועל של נגישות במרחב העירוני, כולל התייחסות למגוון הקשרים עם הרשויות המקומיות ודרכי התנהלותם מולן.

לפני כן, ברצוני להציג תחילה את הסיבה המהותית לעבודתם הרבה והמגוונת ואף לעצם קיומם של ארגונים מקדמי נגישות שנכללו במחקר זה, והיא מצב הנגישות, ובפרט היעדר נגישות מספקת בערים בישראל, כפי

שעולה מדברי המרואיינים. כפי שהוצג בפרק על נגישות בישראל, החקיקה בתחום הנגישות בישראל התפתחה בצורה משמעותית בעשורים האחרונים, בזכות חקיקת פרק הנגישות בחוק השוויון וניסוחן של תקנות נגישות רבות. לחקיקה, ליישומה ולאכיפתה מקום חשוב בעשייתם של ארגונים מקדמי נגישות בישראל, נושא שיבוא לידי ביטוי בכל פרקי הממצאים. יחד עם זאת, במקביל להשפעה החיובית של החקיקה, עולה מרוב הראיונות שעדיין יש צורך רב להמשיך ולקדם את הנגישות בערים, בפרט עקב מצב הנגישות הבלתי מספק בהן.

ראשית, רבים מהמרואיינים התייחסו לחוסר אחידות במצב הנגישות בין הערים השונות בארץ. לפני מספר שנים, מרכז השלטון המקומי ביצע מיפוי בקרב 230 רשויות מקומיות ובחן את רמת יישום חקיקת הנגישות בהן דאז. המיפוי העלה שונות משמעותית בין הרשויות, כפי שהציגה אחת הנציגות במרכז השלטון המקומי: "בממוצע 40% מהחובה הונגשה, בממוצע ארצי. יש רשויות שעומדות על 100%, יש רשויות שעומדות על 0%, אבל בממוצע הארצי אנחנו מעל 40%" (ע"ר, מרכז השלטון מקומי).

כמה מרואיינים התייחסו לשונות זו כתוצאה מהבדלים בין ערים במרכז הארץ לעומת ערים בפריפריה. כך למשל הציגה פעילה ותיקה בארגון תושבים: "יש רשויות למשל פה, [עיר בינונית בצפון]¹⁵, שבניין העיריה הוא לא נגיש! מה יותר מזה? ב-[עיר גדולה בצפון], לשכת הרווחה לא נגישה! ויכולים לספר עד מחר שבונים בניין עירייה חדש ולשכה רווחה חדשה, אני שומעת את זה כבר שנים. במרכז לא קורים דברים כאלה. אנחנו מפגרים בשנות אור וזה המאבק הכי קשה" (ר"ט, ארגון תושבים 1). דוגמא נוספת היא פער הנובע מהבדלים תרבותיים וסוציו-אקונומיים בין הערים, כמו פערים ביישום בקרב רשויות מקומיות מהחברה הערבית. איש מקצוע מהחברה הערבית שנכח בכנס בנושא נגישות עירונית טען כך: "אני פניתי למועצות, אין שום התייחסות. בנגב יש 7 מועצות, אפילו רכו נגישות אחד אין. ב-[עיר בדרום], שהיא עיר ערבית גדולה, אין רכו נגישות לעירייה. היה לי מקרה בבית ספר לילדים בחינוך המיוחד, יש מעלית, המעלית לא עבדה שנתיים" (משתתף בכנס, לא משויך לארגון).

לעומת דברים אלה, נציגות מרכז השלטון המקומי טענו שלפי המידע שעלה במיפוי שביצעו, השונות הקיימת בין הערים לא מוסברת על ידי ההבדלים הגיאוגרפיים, התרבותיים או הסוציו-אקונומיים שלהן. כך לדבריה של אחת מהן: "את יודעת, כולם היו בטוחים שדווקא בחברה כזאת או בחברה כזאת יהיו הבדלים, אז באמת אין הבדל. מצאנו במיפוי שלנו שבאמת החלוקה בארץ מאוד זהה, שליש-שליש-שליש. זאת אומרת, זה לא שאת יכולה להגיד 'הפריפריה גרוע, המרכז מעולה'. לא, התפיסה מחולקת באמת שליש-שליש-שליש, שליש יותר בהתקדמות, שליש קצת עושות אבל לא מספיק, ושלש צריך להעיר אותן (...) זה לא קשור לגודל הרשות וזה לא קשור לחברה, ערבית, חרדית, הפריפריה, ממש שברנו מוסכמות כי היו בטוחים שהפריפריה והחברה הערבית למשל יהיה הכי גרוע, וזה לא, זה לא" (ת"ר, מרכז השלטון המקומי).

מעבר להבדלים כאלה ואחרים בין הרשויות המקומיות, מצבים של היעדר נגישות במרחב הציבורי לאנשים עם מוגבלות בערים עלו ברוב המוחלט של מקורות המידע. חלק התייחסו למצב כללי של חוסר נגישות בערים, ובפרט במדרכות במרחב הציבורי, למשל: "על אף חשיבותו, הרחוב חסום בפני נכים, כי חלק גדול מהצמתים בנויים כאילו בכוונה כדי להדיר אנשים שקשה להם ללכת, להשאיר אותם בבית. בחצי מהצמתים אין הנמכה לכיסא גלגלים, אז אין בכלל דרך להמשיך ישר" (סרטון של פעיל, לא משויך לארגון);

¹⁵ מאחר שמחקר זה לא עוסק במצב הנגישות בערים ספציפיות בישראל, שמות של ערים, רשויות מקומיות או ראשי ערים שצוינו במקורות המידע לא יוצגו בשום.

"המצב כמו שאני אומר בדרכים נגישות הוא קטסטרופה. יש מכשולים בלי סוף. אנחנו נמצאים בעידן, אפילו לפני תקופת האבן מבחינת הדרכים הנגישות. איך זה קורה היום? שאנחנו מדברים על 2022, 24 שנים אחרי 1998. נסו לדמיין לעצמכם שאתם מזמינים משהו ב-1998, ואחרי 23 שנה אומרים לנו רגע, זה עוד לא מוכן, צריכים עוד 4 שנים" (דובר בכנס, לא משויך לארגון).

אחרים הציגו את המקרים בהם הם נתקלים במסגרת העשייה שלהם לקידום הנגישות העירונית, למשל בעקבות ביצוע סקירות של מצב הנגישות ברחובות בעיר מסוימת או לקראת הגשת תביעה נגד רשות מקומית, כפי שעולה משתי הדוגמאות הבאות: "תראי, לקראת הישיבה הזאת [עם נציגי הרשות המקומית] אני הכנתי את סקירת הסקירות, זאת אומרת את סיכום הסקירות [שהארגון ביצע] מ-2010 בערך, והראיתי להם שברוב המקומות אין שינוי. הדברים נראים בדיוק אותו דבר, אולי אפילו יותר גרוע. כי בינתיים עוד שורשים מתרוממים ועוד ריצוף אקרשטיין משתבש" (י"ז, ארגון תושבים 1);

"מבדיקה שעשינו בליווי כמובן עורכת הדין שלי מצאנו המון, המון, המון מקומות כאלה [לא נגשים], במיוחד שמה שמרתיח בכל המקומות האלה זה באמת יחידות עירוניות של הרווחה, שהם נותני שירות ישירים של... את יודעת, קודם כל של כולם אבל בעיקר של אנשים עם מגבלה שצורכים את השירות הזה, והן לא נגישות. כשאני אומרת נגישות אז אני מתכוונת לנגישות הפיזית. יש מדרגות, אי אפשר להיכנס" (ש"ל, לא משויכת לארגון).

מרואיניים עם מוגבלות התייחסו גם לחוויות יומיומיות שלהם מול היעדר נגישות, לדוגמא: "אני מסתכל עכשיו גם ליד הבית שלי. באו סידרו את הקצוות של המדרכות והמדרכה עצמה מלאה בורות ומלאה בלגן, אל תשאלני" (א"ח, ארגון תושבים 2); "בסביבה שלנו למשל כשאני צריך להגיע סתם למספרה אני מתנועע על הכביש כי המדרכה בקטעים מסוימים היא בלתי אפשרית. וכולם יודעים את זה. מראש העיר ומטה, וזה המצב כבר כמה שנים טובות, הרבה שנים" (י"ז, ארגון תושבים 1).

גם גורמים מקצועיים מתייחסים להיעדר נגישות הקיים, למרות ההתקדמות הרבה בתחום בשנים האחרונות. כך למשל מציגים זאת דברי העורך בגיליון של כתב עת שפורסם על ידי הארגון המקצועי: "בחלק לא מבוטל מהישובים העירוניים חלה בשנים האחרונות תזוזה משמעותית לכיוון של הכרה בחשיבות ההכלה של אוכלוסיות עם צרכים מיוחדים ובצורך לפעול להנגשת האתרים והשירותים על מנת לממש יעד זה. בחלק לא מבוטל, אך לא בכולם. יש עדיין מקום לעשייה רבה וגם להמשך למידה של הצרכים והאתגרים והדרכים להתמודד איתם".

או כפי שהסביר אחד העובדים בארגון זה, כאשר הוא מתייחס גם לקושי של גורמים ברשויות המקומיות: "החוק היום עשה מהפכה ונעשה לא-מעט, אי-אפשר להגיד כאילו, אנחנו לא נמצאים איפה שהיינו לפני 10 או 15 שנה. אבל עדיין הדרך ארוכה מלהגיע ליעדים שהחוק מאוד מכתוב או מתאר. ואני יכול להגיד לך, אתה נתקל בלא מעט בעיות, שהם [נציגי הרשויות המקומיות] כל הזמן מנסים לחתוך לך, מנסים לעשות קומבינות, מנסים למצוא כל מיני דרכים לא לעשות את העבודה, פשוט לא לעשות" (ל"ע, ארגון מקצועי).

לסיכום, מדבריהם של שחקנים שונים ומגוונים בשדה, בהם מרכז השלטון המקומי, אנשי מקצוע, פעילים עם מוגבלות בארגונים ושלא בארגונים, עולה בבירור תמונה המציגה מרחב עירוני שאינו נגיש דיו לאנשים עם מוגבלות, גם לאחר כמעט שני עשורים מחקיקת פרק הנגישות בחוק השוויון. תמונה לא מספקת זו היא מה שעומד בבסיס עשייתם של ארגונים מקדמי נגישות הנחקרים במחקר זה, קיומם בשדה של קידום נגישות עירונית בישראל ותפקידם החשוב בקידום מאבק חברתי-מרחבי זה, כפי שאבקש לטעון בפרקים הבאים.

6.2. מי? שחקנים ויחסי שיתוף וכוח בשדה של קידום נגישות עירונית

בפרק זה אציג את השדה של קידום נגישות עירונית בישראל כפי שעלה ממקורות המידע במטרה להתמקד בסוגיות הנוגעות למי הם השחקנים והגורמים המרכזיים שלוקחים בו חלק. אתחיל בהצגתם של חמשת הארגונים מקדמי נגישות עירונית שמהווים את המוקד במחקר. ארגונים אלה לא ממצים את כל הארגונים או ההתארגנויות הקיימות בישראל בתחום, כפי שהוצג במגבלות המחקר, אך הם מגוונים מספיק להציג את אופני ההתארגנות השונים בשדה, שכן לכל אחד מהם מהות, גודל, הרכב ומאפיינים נוספים שונים וייחודיים. לאחר מכן אציג את השחקנים העיקריים הנוספים בשדה של נגישות עירונית, כאשר המרכזיים בהם הן הרשויות המקומיות, מולן ואיתן מתבצעת רוב עבודת קידום הנושא. לאחר מכן יוצגו שחקנים משמעותיים נוספים, כגון משרדי ממשלה, נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, מרכז השלטון המקומי, גורמים עצמאיים ועוד. כל זה יאפשר למפות את עיקר הגורמים העוסקים בדרכים שונות בנגישות עירונית בישראל ואת הקשרים ביניהם. בנוסף, אקדיש תת-פרק לסוגיה שעלתה כמשמעותית בנוגע למי לוקח חלק בקידום הנושא, והיא מקומם של אנשים עם מוגבלות בשדה והמתחים, המחלוקות וכן השילובים הקיימים בין ידע מקצועי לבין ידע מבוסס ניסיון חיים. לסיום אתייחס לחלוקת התפקידים ולשיתופי פעולה בין הארגונים לבין שאר השחקנים ולמסקנות ביחס לדינמיקות בשדה של נגישות עירונית.

6.2.1. ארגונים מקדמי נגישות

אחת ממטרות המחקר הנוכחי היא להעמיק את הידע על מאפייניהם ומיקומם של ארגונים מקדמי נגישות בשדה העירוני. כפי שהוצג בתת-פרק 'אוכלוסיית המחקר', המחקר מתמקד בחמישה ארגונים חברתיים העוסקים בקידום נגישות ברמה העירונית: ארגון מקצועי, שלושה ארגוני תושבים וארגון מעורב. ההבחנה בין שלושת סוגי הארגונים האלה מבוססת על מהות הארגון והחברים המרכיבים אותו:

- הארגון המקצועי הינו ארגון ארצי המורכב מאנשי מקצוע בתחום הנגישות במרחב, בהם אדריכלים, מתכננים, מורשי נגישות מתו"ס ומורשי נגישות שירות. עיקר פעילותו היא מתן שירותים מקצועיים בתחום הנגישות לגופים החייבים ביישום חקיקת הנגישות, בהם גם עשרות רשויות מקומיות. בנוסף, הארגון מקדם את הידע על נגישות בדרכים נוספות כגון הדרכות, פרסומים מקצועיים ועוד.
- ארגוני תושבים הם ההתארגנויות מקומיות המורכבות בעיקר מתושבים עם מוגבלות, אך חברים בהן גם אנשים ללא מוגבלות, כגון בני משפחה של תושבים עם מוגבלות, אנשי מקצוע בתחום המוגבלות ופעילים חברתיים הבוחרים לקחת חלק בקידום הנושא בעיר מגוריהם. ארגונים אלה מבקשים לערב את התושבים בקידום הנגישות בעירם בדרכים מגוונות. ארגוני התושבים שנכללו במחקר הם בעלי המאפיינים הבאים:

- ארגון תושבים 1: מורכב מהתארגנויות מקומיות המאורגנות על ידי ארגון ארצי מהמגזר השלישי, המספק מעטפת וריכוז עבורן. ההתארגנויות קיימות במספר ערים בארץ והן בעלות אופי שונה בהתאם להחלטת חבריהן. חלקן מובלות על ידי תושבים וחלקן מרוכזות על ידי גורם ברשות המקומית. מספר ההתארגנויות אינו קבוע ומשתנה בהתאם לנכונות התושבים בערים השונות לקחת חלק בפעילות, בשינויי כוח אדם ברשויות ועוד.
- ארגון תושבים 2: ארגון מקומי שהוקם לפני כ-20 שנה המופעל על ידי רשות מקומית מסוימת. הארגון מובל ומאורגן על ידי רכזת מטעם הרשות העובדת במחלקת שירותים

חברתיים וחברים בו תושבים עם וללא מוגבלות. הארגון מציע הן פעילויות חברתיות והן מסגרת לפעילות התושבים לקידום הנגישות בעיר.

○ ארגון תושבים 3 : התארגנות מקומית חדשה יחסית ולא ממוסדת של תושבים עם וללא מוגבלות הפעילים לקידום נגישות בעיר מגוריהם. הארגון קם בעקבות יוזמה משותפת של מספר תושבים ועובדת מטעם המחלקה לשירותים חברתיים ברשות המקומית. עובדת זו מרכזת גם כיום את פעילות הארגון.

● הארגון המעורב הינו ארגון ארצי וממוסד המורכב מאנשי מקצוע בתחום הנגישות, החינוך והיעוץ הארגוני וכן ממתנדבים. הארגון כולל אנשים עם וללא מוגבלות באופן יחסית שווה. לארגון כמה עשרות עובדים ומספר מחלקות העוסקות בהיבטים מקצועיים שונים של נגישות (בהם קידום חקיקה, מתן שירותים מקצועיים, העלאת מודעות, הדרכות ועוד) ובנוסף הוא מרכז ארבע התארגנויות מקומיות או אזוריות של תושבים עם וללא מוגבלות המקדמים את הנגישות ברמה מקומית באזורים שונים בארץ.

המשותף לכל הארגונים במחקר הוא המטרה לשמה הם פועלים, והיא קידום נגישות מרחבית למען שיפור איכות חייהם של אנשים עם מוגבלות. למשל, מטרת הארגון המעורב כפי שפורסם באתר שלו היא: "לקדם את הנגישות על מנת לאפשר לאנשים עם מוגבלות ובני משפחותיהם להשתלב בחברה, בשוויון, בזכות, בכבוד ועצמאות מרבית"; באתר של הארגון המקצועי נכתב כי המטרה היא "לפתח ולקדם את הידע בנושא הנגישות, לתרום לשיפור התהליכים באמצעותם מתחוללים התכנון והביצוע של הנגשת סביבות פיזיות והנגשת השירות עבור אנשים עם מוגבלות"; בכתבה במקומון על אחת ההתארגנויות של ארגון חברתי 1 נכתב: "מטרת הקבוצה היא לקדם את זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות ואת הנגישות בעיר".

לצד האופי השונה של הארגונים ניתן להבחין בהבדלים נוספים ביניהם. אחד מהם הוא מידת המיסוד שלהם, כאשר מצד אחד ישנם ארגונים ממוסדים ביותר, בעלי מבנה ארגוני יציב, המובל ברובו על ידי עובדים בתשלום, כפי שקורה בארגון המקצועי, הארגון המעורב וארגון התושבים 2. ארגונים אלה מתוארים כיציבים בשדה וחלקם, בפרט הארגון המקצועי והמעורב, פועלים לקידום הנגישות לא רק ברמה המקומית אלא גם המדינית.

לעומתם, ישנם ארגונים שמידת המיסוד שלהם נמוכה יותר ופעילותם יציבה פחות, לא עקבית ומשתנה בהתאם לגורמים שונים, כגון הימצאותה של רכזת שתסייע בהובלת הארגון או נכונותם של חברי הארגון, שרובם ככולם מתנדבים, לקחת חלק ולפעול במסגרתו, כפי שמתרחש בארגוני התושבים 1 ו-3. אחת הפעילות בארגון תושבים 1 מתארת את חוסר היציבות היחסי שמאפיין את ההתארגנות בה היא פעילה: "התחלפו כמה רכזות בדרך, יש פעילים שהם מהתחלה אבל מעט, ויש כאלה שעזבו באמצע, זאת אומרת יש תחלופה, יש תחלופה של אנשים. אין פה איזה שהיא חובה, את יודעת, שאת הולכת לעבודה ואת... זה הכול עניין של יכולת ורצון לקדם משהו באופן אישי, כן? כל אחד לפי היכולות שלו" (א"ב, ארגון תושבים 1).

הבדל משמעותי נוסף עליו אפשר להצביע הוא הקשר המוסדי של הארגונים עם הרשויות המקומיות עימן הם פועלים. בהיבט זה ניתן לזהות מעין רצף. בקצה אחד ניצב הארגון המקצועי והיבטים מסוימים של הארגון המעורב, אשר נמצאים בקשר עם רשויות מקומיות בעיקר כספקי שירותים מקצועיים בתחום הנגישות (כגון ליווי מקצועי של מורשה נגישות, העברת הדרכות לעובדים או פעילויות לקהלים שונים עבור העירייה ועוד). כפי שמציגה בפשטות י"ל מהארגון המקצועי: "בעיקר מה שאני עושה זה... אני פשוט מורשה לנגישות בפרויקטים שמקבלים ב-[ארגון המקצועי], עבודה מקצועית נטו" (י"ל, ארגון מקצועי). ג"ל מציגה

את העבודה של המחלקה בה היא עובדת בארגון המעורב: "אנחנו בפועל מלוות ארגונים, בעיקר מהמגזר העסקי אבל גם רשויות, בהטמעת נגישות ובעיקר נגישות שירות. אנחנו גם נותנים שירותים נוספים, אם צריך גם הנגשת מכוונות אוטומטיות והנגשת מתו"ס ועוד דברים מסביב" (ג"ל, ארגון מעורב).

באמצע הרצף יש ארגונים הפועלים מול הרשויות המקומיות, לרוב במסגרת שיתופי פעולה, כגון הארגון המעורב (בעיקר דרך ההתארגנויות של הזרוע המקומית של הארגון), או חלק מההתארגנויות המקומיות של ארגון התושבים 1. ארגונים אלה חיצוניים לרשות המקומית ולרוב פונים אליה כארגון חברתי או כתושבים הפעילים בנושא נגישות, ומנסים במגוון אפיקים להניע את הרשות לפעולה בתחום. פניות אלה יכולות להיות נקודתיות לצורך טיפול בסוגיה ספציפית, במסגרת פרויקט או תוכנית חד פעמית עם העירייה או כשיתוף פעולה קבוע וארוך שנים, כפי שארחיב על כך בפרק הממצאים על פרקטיקות ודרכי הפעולה של הארגונים. דוגמא לקשר כזה אפשר לראות בכתבה שפורסמה במקומון על יום עיון שאורגן על ידי הארגון המעורב באמצעות אחת ההתארגנויות המקומיות שלו: "ביום העיון נכחו ראש המועצה, סגניו, ראשי מדורים, ומנהלי מחלקות שונות. היום היווה המשך לקשר האמיץ בין [הארגון המעורב] ומתנדביה בצפון בראשות [מובילי ההתארגנות המקומית] עם העומדים בראשות המועצה האזורית, ובמיוחד לכמה מפגשים פוריים עם מהנדס המועצה – אשר הניבו הנגשה פיזית מרשימה בסביבת מבנה המועצה".

בקצה השני יש ארגונים הכפופים לרשות המקומית ומרוכזים על ידה, כגון חלק מההתארגנויות של ארגון תושבים 1, ארגון תושבים 2 וארגון תושבים 3. ארגונים מסוג זה בהם מתמקד מחקר זה נמצאים תחת הריכוז של מחלקת שירותים חברתיים של העירייה, למרות שישנם מקרים בהם ההתארגנות המקומית מרוכזת על ידי גורם אחר בעירייה, כגון רכז הנגישות או חבר מועצה הממונה על תיק הקשור לנושא¹⁶. למרות הריכוז העירוני, חשוב לציין שהארגונים כן פועלים כהתארגנות בפני עצמה, לעתים קרובות תחת שם ייחודי להם וסממנים אחרים (כגון לוגו), כך ששייכותם לרשות המקומית לא תמיד בולט לעין.

בהקשר זה פעילים התייחסו גם לפעילותם כחיצונית לרשות, למרות הריכוז על ידי עובדת מטעם העירייה, כפי שעולה בדבריו של ט"ר: "אנחנו לא בתוך העירייה, זה כפוף לעירייה, זה יוצא מתוך מחלקת הרווחה, אבל אנחנו לא בתוך העירייה. מי שמכנסת אותנו היא עובדת עירייה, אבל בסופו של דבר אנחנו בעצם מתנדבים" (ט"ר, ארגון תושבים 3). גם י"ש, עובד סוציאלי ברשות מקומית בצפון, מציג את פעילות ארגון התושבים אותו הוא מרכז כך: "זה אקס-טריטוריאלי כזה, אבל זה בשיתוף, ב[עיר שלו] לפחות ככה זה פועל, [ארגון תושבים 1] בשיתוף עם המנהל לשירותים חברתיים, זאת אומרת עם הרווחה. אני הדמות מהרווחה שבעצם מרכזת את זה" (י"ש, נציג רשות מקומית, ארגון תושבים 1). עובדת סוציאלית המרכזת ארגון תושבים אחר, התייחסה למורכבות של ריכוז זה: "זה שהקבוצה הזאת שלי מקבלת את הליווי שלי כעובדת עירייה, זה טריקי. התפקיד הזה הוא טריקי. כי מצד אחד את עובדת של הרשות, את עובדת עירייה, את מקבלת מהם את המשכורת, את משרתת אותם. מצד שני, את מחנכת תושבים להיות אקטיביסטים, לפעמים מול העירייה" (נ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 3). על מורכבות זו ארחיב בהמשך הפרק.

בנוסף למאפייניהם הנוכחים של הארגונים, המרוויחים התייחסו לשינויים הרבים שאלה עברו במשך השנים. חוץ מארגון התושבים 3 שהינו יחסית חדש, שאר הארגונים הוקמו בסוף שנות ה-90 ותחילת שנות ה-2000, ומהווים חלק מגל של ארגונים חברתיים חדשים שקמו מאז 1995 בעקבות חוק השוויון ומחאות הנכים באותן שנים (אלון & גדרון, 2007). יש לציין כי רוב הארגונים קמו לפני חקיקת פרק הנגישות

¹⁶ יש לציין כי לקחתי חלק בכמה מפגשים של ההתארגנות אחת מסוג זה, שרוכזה על ידי חברת מועצה, במסגרת תצפית משתתפת. כאמור בהערות שוליים 13, ההתארגנות הפסיקה לפעול מעט זמן לאחר מכן, לכן היא לא נמצאת במוקד המחקר יחד עם חמשת הארגונים האחרים. רשמים מהתצפיות מהוות חלק ממקורות המידע שלא משויכים לארגון, כפי שמפורט בפרק המתודולוגיה.

בחוק השוויון, שכאמור אושר ב-2005, ובהחלט לפני חקיקת רוב תקנות הנגישות שבאה לאחר מכן, וניכר כי התפתחות חקיקה זו השפיעה על אופי עבודתם בדרכים שונות. דרך אחת מרכזית שעלתה היא בכך שלפני החקיקה, ארגונים מקדמי נגישות פעלו בעיקר לצקת תוכן לתחום של נגישות בישראל, כפי שמציגה זאת עובדת בארגון המעורב, שהתייחסה לפעילותם של מייסדי הארגון בסוף שנות ה-90: "הם התחילו הרבה לפני החוק והחקיקה בתחום, והם בעצם פנו לארגונים רבים כדי לדבר איתם על הנושא, אנשים לא ידעו בכלל מה זה נגישות" (כ"ר, ארגון מעורב).

עובדת וותיקה בארגון המקצועי התייחסה לתפקידו בתחילת הדרך ואף להשפעתו על יישום חלקים מהחוק: "לימדנו שישה או שבעה מחזורים שהכשירו יועצי נגישות. הקורסים האלה היו התשתית למקצוע מורשה נגישות. זאת אומרת, כל מה שלימדנו שם בתוכנית הלימודים והצורה שלימדנו ואפילו האנשים שלימדנו, היו בעצם אחר כך הבסיס המקצועי של הקורסים להכשרת מורשי נגישות (...) [מקימי הארגון] הם באמת, הייתי אומרת, ממניחי יסודות התחום הזה בישראל, החשיבה הזאת בכלל. הארגון הזה, ההשפעה שלו על התפיסה הכוללת בישראל של נגישות ועל היישום של הדבר הזה, היא אדירה" (י"ל, ארגון מקצועי). כיום, ארגונים אלה עדיין עוסקים בהעלאת המודעות על הצורך בנגישות, כפי שאציג בהרחבה בפרק הממצאים שיעסוק בפרקטיקות ודרכי פעולה, אך ניכר שתפקידם בביסוס התחום פחת משמעותית, וכיום הוא מאופיין יותר בהצעת שירותים מקצועיים לרשויות במטרה ליישם את דרישות החקיקה.

אותה עובדת ותיקה מהארגון המקצועי התייחסה גם להשפעה של אישור תקנות נגישות מרכזיות וכן של תחילת האכיפה עליהן לפני קצת יותר מעשור, על מיקומם של ארגונים מקדמי נגישות נוספים, כשלבדבריה בשנים אלה הארגונים הפחיתו את פעילותם בתחום הנגישות: "תנועת הנגישות בישראל זה גווע, זה לא קיים יותר. זה היה מאוד חי ופעיל, עד נגיד 2010, 2012, משהו כזה, וזה גווע. זה הולך וגווע. מאז שבידוע לך שנציבות שוויון קמה, ההשפעה של ארגונים חיצוניים היא לא מה שהיה קודם. זאת אומרת, ככל שהחקיקה מתפתחת, המעורבות של הציבור מצטמצמת, גם של הארגונים" (י"ל, ארגון מקצועי). גם א"ב, פעילה ותיקה גם היא בשדה, התייחסה לצמצום בהתארגנויות המקומיות של ארגון תושבים 1: "לא, היום לצערי יש הרבה [התארגנויות מקומיות] שהן לא פעילות. יש הרבה ערים, למשל, שאין בהן בכלל [התארגנות מקומית] אפילו" (א"ב, ארגון תושבים 1). צמצום מקומן של התארגנויות מקומיות בקידום הנגישות העירונית דומה למה שהתרחש בעקבות מיסוד מאבקים למען נגישות במדינות אחרות כמו אנגליה (Imrie, 1999).

שינוי נוסף ומקביל שעלה מדבריהם של המרואיינים היה הטמעתם של חלק מהארגונים בתוך הרשויות המקומיות. צ"ע מציגה את התהליך הזה: "אז [ארגון תושבים 2] היה חלק מרשת של ארגונים בארץ, ברחבי הארץ. הם הוקמו בהתחלה על ידי הגוינט ועמותות מקומיות בכל מקום ובעשר שנים האחרונות כולם עברו הטמעה לרשות המקומית, שזה אומר שהם פועלים תחת הרשות המקומית ומקבלים תקציבים כמובן דרך משרד הרווחה, אבל דרך הרשות המקומית" (צ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 2). תהליך זה קרה גם בחלק מההתארגנויות המקומיות של ארגון תושבים 1, שכאמור חלקן פועלות מחוץ לרשות המקומית וחלקן הוטמעו ופועלות בשיתוף ובריכוז של הרשות.

לסיכום, ניתן לראות שארגונים מקדמי נגישות מגוונים ונבדלים זה מזה במהות הפעילות שלהם, בסוג חבריהם, בגודל, ברמת המיסוד וכן בקשריהם עם הרשויות המקומיות מולן ועמן הם פועלים. הארגון המקצועי והארגון המעורב הינם ארגונים וותיקים וממוסדים, אשר בעבר לקחו חלק משמעותי בעיצוב ופיתוח התחום של נגישות בישראל, וכיום פועלים מול הרשויות המקומיות בעיקר כספקים של שירותי נגישות. הארגון המעורב מרכז גם התארגנויות מקומיות ואזוריות, ובדומה להתארגנויות מסוימות בארגון

התושבים 1, הן פועלות כקבוצה של פעילים עם וללא מוגבלות המקדמים את הנגישות מול הרשויות המקומיות באזור מגוריהם. התארגנויות אחרות בארגון תושבים 1, וארגון תושבים 2 עברו בעשור האחרון תהליך של הטמעה ברשויות המקומיות, כאשר כעת הפעילים בארגונים אלה פועלים תחת ריכוזו של גורם (לרוב במחלקת שירותים חברתיים) של הרשות המקומית. לבסוף, ארגון תושבים 3 דומה לארגונים אחרונים אלה, אך הינו חדש יותר יחסית וקם מלכתחילה ביוזמה משותפת של תושבים ושל רכזת מהרשות.

הגיוון באופי הארגונים תואם את המגוון שניתן למצוא בקרב הארגונים החברתיים העוסקים בסוגיות מרחביות אחרות (Betsill & Corell, 2001; Fisher, 1997; Leontidou, 2006). גם הפיכתם של חלק מהם לספקי שירותים וכן תהליכי הטמעה או קואופטציה ברשויות המקומיות דומה למתרחש בזירות מאבק חברתי-מרחבי המוכרות בספרות בעשורים האחרונים (Alfasi, 2003; Elwood, 2006; Yacobi, 2007). ארגונים מקדמי נגישות פועלים דרך קשרים עם מגוון גורמים, ארגונים ושחקנים נוספים כדי לקדם נגישות עירונית. על מנת להמשיך ולתאר את השדה בו ארגונים אלה פועלים, אציג כעת את שאר השחקנים המרכזיים אליהם התייחסו המרואיינים ומקורות המידע.

6.2.2 שחקנים מרכזיים בשדה

6.2.2.1 הרשויות המקומיות

כפי שהוצג בפרק הרקע על נגישות לאנשים עם מוגבלות בישראל, לרשויות מקומיות יש אחריות ישירה ועקיפה ביישום חקיקת הנגישות ובקידום נגישות במרחב העירוני בכלל (גרטל ועמיתים, 2009; חיימוביץ, 2017; צ'רצ'מן & רמות, 2007). מטבע הדברים, עיקר פעילותם של ארגונים מקדמי נגישות מתבצעת באמצעות עבודה עם הרשויות המקומיות, אשר תפסה חלק משמעותי בראיונות. הגורם העירוני המרכזי עמו הארגונים נמצאים בקשר הוא רכז הנגישות של העירייה. תפקיד רכז הנגישות מוגדר בפרק הנגישות שבחוק השוויון והוא מחויב בכל ארגון הכולל יותר מ-25 עובדים. על פי החוק, רכז הנגישות אמור למסור מידע לציבור בנוגע לנגישות של המקום או השירות הציבורי בו הוא עובד וכן ליעץ על חובות הנגישות שעל הארגון ליישם¹⁷. מהראיונות עולה כי מהות התפקיד, היקפו ומידת הסמכות שלו משתנים מרשות לרשות, ואף ישנן רשויות בהן אין רכז נגישות בפועל. נציגה ממרכז השלטון המקומי סיפרה על השנים האחרונות: "הצלחנו למנות 30 רכזי נגישות חדשים, אז זה אומר שיש התעוררות" (ת"ר, מרכז השלטון המקומי).

במקרים רבים, רכז הנגישות הינו בעל תפקיד בעירייה אשר מקבל, בנוסף לתפקידו הקבוע, גם מינוי של רכז הנגישות. מצב זה מקשה על רכזי הנגישות לבצע את תפקידם כראוי, בעיקר עקב מחסור בזמן, היעדר ידע מספק בתחום הנגישות ולעיתים היעדר תמיכה, סמכות או משאבים (בפרט תקציביים) להוביל שינוי בפועל. חלק מהמרואיינים התייחסו לקשיים אלה. למשל ח"נ, רכזת נגישות ברשות מקומית, הסבירה: "תפקיד רכז הנגישות, לעניות דעתי הבלתי קובעת, מקבל מעט מדי תשומת לב, משאבים. כאילו, לא בהכרח כספיים אבל משאבים, משאבי זמן והבנה שהתפקיד הזה הוא לא תפקיד שנוסף על תפקיד, כאילו על הדרך, 'תסדר שם משהו עם הנכים'. זה תפקיד שהוא בפני עצמו" (ח"נ, נציגת רשות מקומית, ארגון מקצועי).

אחת המשתתפות בכנס בנושא נגישות עירונית העירה כך: "רכז נגישות בעצם, לצערי, התפקיד שלו לא מוערך מספיק ולא מבוצע נכון. באמת השלטון המקומי התחיל להכשיר את הרכזים בצורה יותר מקצועית, אין ספק שזה רק התחלה, זה לא... זה עדיין לא ממצה. חלקם מורשי נגישות וחלקם לא באו בכלל מהתחום. צריך למצב את רכז הנגישות במקום הנכון ולא שיזרקו עליו עבודה תוך כדי או שיהיה מישהו שבכלל בכלל

¹⁷ חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, תיקון מס' 2, תשס"ה-2005, סעיף 19מב.

לא מכיר את התחום" (דוברת בכנס, לא משויכת לארגון). ק"א, מרואיינת מארגון עסקי שעובדת עם רשויות מקומיות רבות, סיכמה את המצב כך: "ברשויות מקומיות הרכזים, המעמד שלהם, הוא נשחק לגמרי. אני מכירה כמה רשויות מקומיות שהרכזים בהם היו מאוד ענייניים ודרשו ורצו, ובאו מתוך רצון טוב שדברים יקרו, ופשוט הם נשחקו במקום הזה שבין התלונות של התושבים לבין זה שלא היה להם כוח לשנות את הדברים" (ק"א, לא משויכת לארגון). גם ר"ח, פעילה בארגון תושבים, הציגה את תפקידו של רכו הנגישות כתפקיד בעל דואליות בין התושבים לבין הרשות, בדומה לתפקידם של הרכזים בחלק מארגוני התושבים שהוצגו בתת-פרק הקודם: "לרכזי נגישות אני אומרת 'אנחנו אמורים להיות באותו צד ואני כל הזמן מרגישה שאתם נגדי', אבל כנראה שגם הידיים שלהם כבולות. חוץ מזה, הם עובדי עירייה. הם לא רוצים להסתבך עם הבוסים שלהם" (ר"ח, ארגון תושבים 2).

לצד קשיים אלה, בחלק מהרשויות המקומיות עלו דוגמאות בהן רכזי הנגישות כן קיבלו משאבים לבצע את תפקידם בתחום. למשל, על ידי מינוי לתפקיד במשרה מלאה ואף מינוי של מספר רכזי נגישות ברשות העוסקים רק בנושא זה, וכן מתן סמכויות להוביל תהליכי יישום ברשות המקומית, כפי שתיאר אותם א"ד: "יש רשויות מקומיות שהרכז נגישות הוא חזק מאוד, חזק מאוד, שיש לו גיבוי" (א"ד, ארגון מקצועי). דוגמא נוספת, בעיקר בערים גדולות מסוימות, היא הקמתה של מחלקת נגישות בעירייה, הכוללת מספר בעלי תפקידים שעוסקים בנושא. מצב זה הוצג כמקל על חלק מהארגונים, כפי שתיאר פעיל בארגון תושבים העוסק בתחום גם ברמה הארצית: "יש רשויות שהן למשל, ב-[עיר במרכז] יש רשות נגישות שלמה, כלומר יש לך בעיה בחינוך או בתחבורה, אתה ניגש לרשות אחת, יש לך רשות נגישות. ברוב הערים זה לא ככה, ברוב הערים אתה צריך לפנות לכל תחום בנפרד. יש לך בעיית הנגשה בחינוך, זה אגף חינוך, יש לך בעיית הנגשה בתחבורה ציבורית ותחנות אוטובוס, זה אגף תנועה או דרכים, יותר מורכב" (ג"א, ארגון תושבים 1).

הארגונים התייחסו בחלק מהמקרים לגופים נוספים ברשויות מקומיות העוסקים באופן ייעודי בתחום של נגישות, בהם ועדת נגישות בראשות חבר מועצה, משקיף במועצת העיר מטעם תושבים עם צרכים מיוחדים, רפרנט נגישות בכל מחלקה ברשות, ומטה נגישות המרכז אנשי מקצוע בעירייה. השפעתם של גופים אלה לא הוצגה כמשמעותית במיוחד. למשל, נ"ע תיארה כך את ועדת הנגישות בעיר מגוריה: "הוועדה היא לא ועדה סטטוטורית. זאת אומרת, היא לא מחויבת אלא ועדה מייעצת נקרא לה. בראש הוועדה יושב חבר מועצת עיר שהוא חבר קואליציה (...). הוועדה בעצם מעלה סוגיות, נפגשת אחת לרבעון, מעלה סוגיות, התושבים מעלים סוגיות והסוגיות עולות לראש העיר. חלקן נפתרות, חלקן פחות, חלקן תהליך יותר ארוך, זה בגדול" (נ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 3). פעילה בארגון אחר התייחסה לוועדת הנגישות בעיר שלה גם: "הוועדה אין לה הרבה שיניים, השפעה. גם כשתהליכים נעשים, זה באופן מאוד מאוד איטי" (א"כ, ארגון תושבים 2).

בנוסף לבעלי תפקידים וגופים ייעודיים, מהראיונות עלה כי הארגונים נמצאים בקשר עם מגוון רחב ביותר של בעלי תפקידים כלליים ברשויות המקומיות כאשר הם באים לקדם נגישות עירונית. הדוגמאות המרכזיות שעלו היו: מהנדס העיר וצוותו, אגף החינוך, מנהל המוקד העירוני, מחלקת רישוי עסקים ופיקוח, גזבר העירייה, דוברות העירייה, מחלקת משאבי אנוש, מחלקת שפ"ע (שיפור פני העיר), מחלקת תרבות, מנהלי פרויקטים של תכנון וביצוע, חברת הפקות, ועוד. בראיונות עלו גם גורמים בכירים או נציגי ציבור עמם הארגונים בקשר, כגון ראש העיר, סגן ראש העיר, מנכ"ל העירייה, חברי מועצה, מועמדים לרשות העיר (בשנת בחירות מוניציפליות), מנכ"לים של התאגידים העירוניים ועוד. קשר עם מגוון רחב כזה של גורמים נובע מהמבנה הארגוני והאופן בו הרשות המקומית עוסקת בנגישות, אך גם מכך שתחום הנגישות רלוונטי לכל תחומי החיים העירוניים, או כפי שסיכמה זאת כ"ר, עובדת בכירה בארגון המעורב: "הרבה רשויות

חושבות שנגישות זה רק ציקליסט של רמפה ומעלית, לא מבינים שנגישות נוגע בכל תחום ובכל שירות וכל פעילות שהעירייה עושה. יותר קל להגיד איפה נגישות לא קשורה מאשר איפה היא כן" (כ"ר, ארגון מעורב).

לעתים הפנייה של הארגונים היא למספר גורמים בו זמנית. למשל, פעיל בארגון התושבים 2 סיפר: "כתבנו מכתב כולנו ואני שלחתי אותו בתור איש קשר. שלחתי אותו ל-[ראש העיר], ושלחתי אותו לעוד 9 אנשים בעירייה. אנשי מפתח כאלה, לא סתם חברי עירייה" (א"ח, ארגון תושבים 2). בעותק מהמכתב שקיבלתי מא"ח, אכן ניתן לראות שהוא נשלח לגורמים כגון מנהלת מנהל שירותים חברתיים וקהילה, מהנדס העיר, רכז נגישות עירוני, מנהל אגף נכסים, ראשת המנהלת להתחדשות עירונית, חבר מועצה ועוד.

במקרים אחרים הארגונים עוברים מגורם אחד לאחר עד לקבלת מענה או שיתוף פעולה. לדוגמא, ט"ר הדגימה את המסלול האופייני בכדי לקבל מענה על בעיית נגישות נקודתית: "קודם כל אנחנו פונים למוקד, אם המוקד לא נותן לנו מענה אנחנו עולים למנהל המוקד לראות מה קורה, לפעמים פונים טלפונית למנהל המחלקה הקשורה לפנייה, ואם צריך למבקר העירייה. הצלחנו למצוא במשך השנים האלה את רצף הגורמים העירוניים. יש לנו שיח עם הדובר, יש לנו שיח לפעמים עם העוזר של ראש העיר (...). דאגנו שכולם בעירייה יכירו אותנו, כל בעלי התפקידים" (ט"ר, ארגון תושבים 3).

חלק מהמוראיינים ציינו שלא תמיד ברור להם למי עליהם לפנות כדי לקדם נגישות עירונית. היטיבה לתאר זאת ק"א: "העניין שאנחנו רואים ברשויות מקומיות שמי אחראי לזה... רגע, זה ראש העיר? סגן ראש העיר? זה מנכ"ל העירייה? מי אחראי לזה? מחזיק איזה תיק? זה משהו שהוא לא... הוא לא סגור, הוא לא ברור. כי אנחנו יודעים שמי שאחראי זה ראש העיר אם לא תהיה נגישות. אבל בסופו של דבר, בשורה התחתונה, ברוב העיריות אין כתובת ברורה. אם יש לך מנכ"ל שהוא מאוד ערני ורוצה להיזיז דברים אז אתה תראה את התזוזה היפה של הדברים. אם אתה תראה ראש עיר שלוקח את הדברים בשתי הידיים אז תראה תזוזה. אבל כשאין לך הגדרה מי ייקח את זה אליו זה נופל בין הכיסאות" (ק"א, לא משויכת לארגון).

ציטוט אחרון זה מוביל להבדל משמעותי נוסף בין הרשויות המקומיות, כפי שזה נתפס בקרב המוראיינים, והוא היחס של נציגי הרשויות כלפי נושא הנגישות וקידומו בפועל. למרות שעבודת מחקר זו לא מתמקדת ברשויות המקומיות, גישתן לתחום או מידת היישוב שהן מבצעות, אציג בצורה מצומצמת את רשמיהם של המוראיינים, מאחר שאלה משפיעים באופן ישיר על פעילותם של ארגונים מקדמי נגישות בשדה העירוני. כאמור, קיים הבדל ביחס של הרשויות המקומיות לנושא (צ'רצ'מן & רמות, 2007). הבדל זה הוצג בעיקר בראיונות עם נציגי הארגון המקצועי והארגון המעורב, העובדים באופן שוטף עם מספר רב של רשויות מקומיות. כך הציג זאת העובד הבכיר א"ד: "אנחנו עם די הרבה רשויות מקומיות, בין 45 ל-50, ברמות שונות של התערבות. יש ערים שהכנו בשבילם תוכנית אב לנגישות. בחלקן היא מתבצעת פחות או יותר, בחלקן היא מתבצעת פחות, בחלקן זה חוברת שיושבת במדף. גם זה ראינו, לא עושים כלום עם זה. אבל חלקן הן רשויות שעובדות" (א"ד, ארגון מקצועי). לפיכך ניתן לפרוס את הרשויות המקומיות במעין רצף באשר ליחס שלהן לתחום של נגישות עירונית, כפי שזה נתפס על ידי הארגונים.

בקצה אחד ישנן רשויות מקומיות שהיחס שלהן לנושא הוא שלילי או לא טוב. מתוך רשויות אלו, בודדות תוארו ככאלה שמתנגדות לנושא באופן מפורש ורובן הוצגו ככאלה ש"מתחמקות" מהנושא, מתעלמות ממנו או מתעכבות בצורה משמעותית לקדמו. להלן מספר דוגמאות לרשויות כאלה שהציגו המוראיינים: "היה להם [לרשות מקומית] תקציב לבנות רמפה למוזיאון. במשך שנה וחצי הם לא הקימו את הרמפה. סתם, סתם. פשוט הם לא חשבו שזה חשוב. אז כאילו, גם כל הזמן מוצאים את עצמנו נלחמים ונאבקים" (ג"ל, ארגון מעורב);

"הם לא יגידו 'אנחנו מתנגדים' או משהו כזה. אני לא חושבת שהם משתמשים אי פעם במילים האלה. יש לה [לעירייה] את השיקולים שלה. אני לא יכולה להיכנס לשיקולים של העירייה, מה נכון לה לעשות כרגע ומה לא. אבל יש דברים שהם מתעכבים, את זה אני יודעת. אנחנו לא מצליחים לקדם את זה מהר, נגיד ככה. זה לוקח הרבה זמן. זה דורש הרבה נחישות והרבה מאמץ לאורך... לפעמים זה שנים קידום של דברים" (א"ב, ארגון תושבים 1);

"אנחנו כבר עתירי ניסיון להבין איפה הדברים פתורים, איפה הרשות כשהיא אמרה שהיא לא יכולה אז היא באמת לא יכולה, ואיפה הדברים הם התחמקות. התחמקות זה הדבר הכי... תשמעי, אחד הדברים שהכי מציקים היא שלא מקבלים תשובה בכלל. אם גורם לא עונה לך בכלל, זה יותר גרוע מאשר שהוא ענה לך לא (...). אתם רשות מנהלית שצריכה לתת לנו תשובה. לא לקבל תשובה זה הדבר הכי מעצבן שיש, אין מה להגיד" (ג"א, ארגון תושבים 1).

באמצע הרצף הוצגו רשויות מקומיות שעוסקות בקידום נגישות באופן נקודתי בלבד, לרוב בעקבות לחץ חיצוני, או כפי שכינה זאת אחד המרואיינים, "כיבוי שרפות". לחצים אלה יכולים לנבוע מלחץ ציבורי של תושבים מסוימים, אך בדרך כלל מדובר במעורבות של גורמי אכיפה, למשל לאחר קבלת צו נגישות, הוראה מהנציבות או הליך משפטי נגד הרשות. ל"ע מהארגון המקצועי תיאר את המקרים האלה כך: "אם יש כרגע איזשהו אירוע, צו, תביעה, הוראה, משהו שעלה לכותרות והגיע למטה ראש העיר, אז הם שם לארגים. בדברים אחרים כאילו אומרים לך 'בוא תעשה סקר, תבדוק' ושוכחים מזה, עד שיתעוררו מתי שיש צו. הרשות בסדר העדיפות שלה תמיד איפה שלוחץ להם מבחינה פוליטית וזהו, ואיפה שיש גם בעיות כאלה שצצות מהשטח או צווים וכולי. ברגע שהם שם כאילו יש כסף (...). יש להם מלא תוכניות במגירה, הם לא נכנסים לפעולה עד שאין איזה משהו שמחייב אותם לעשות. בסופו של דבר העירייה לא פועלת מתוך רצון טוב, מתוך אכפתיות או מתוך מודעות שזה מה שהכי טוב לעשות. זה משהו שלפעמים מונע אך ורק דרך לחץ" (ל"ע, ארגון מקצועי). גם צ"ע הציגה תמונה דומה כשסיפרה על העבודה של הרשות המקומית: "אם יש איזשהו איום בתביעה הם [נציגי הרשות המקומית] ישר מטפלים בזה. אבל אם זה בן אדם שהוא שקט ולא מאיים בתביעה אז פחות" (צ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 2).

לבסוף, בקצה השני עלו התייחסויות לרשויות שמציגות רצון טוב ומחויבות לקדם את תחום הנגישות בעיר. למשל י"נ דיברה על עיר מגוריה ויחסה לנגישות ולארגון בו היא פעילה: "לזכות העירייה שלנו ייאמר שיש גישה חיובית מאוד והתייחסות מאוד רצינית לנושא וזה מאוד מקל עלינו, כי יש אוזן קשבת ויש באמת רצון וגם ביצוע של הנושאים שאנחנו מעלים" (י"נ, ארגון תושבים 3). גם דוברת בכנס בנושא נגישות עירונית התייחסה לרשויות כאלה, תוך שהיא הדגישה את הממד הכוללני שבעיניה קיים ברשויות הפועלות לקידום הנושא: "נגישות כדי שתתקיים צריכה להתחיל ממדיניות כוללת ולרדת בסוף עד לפרט של איך המדרכה מתחברת עם מעבר חציה, והרשות המקומית היא הגוף שיכול לעשות את הדבר הזה. ובאמת יש רשויות מקומיות שלקחו את זה מאוד רחוק ואלה מהן שכתבו מדריכים עירוניים, ועשו מדיניות כוללת, ודורשות ייעוץ נגישות בשביל אישור של תוכניות מתאר, ומכניסות יועצי נגישות למקומות שבהם הן עוסקות בתכנון אסטרטגי אפילו ותוכניות אב" (דוברת בכנס, לא משויכת לארגון).

חשוב לציין שיחס הרשויות המקומיות לנושא הוצג במקרים מסוימים כדינאמי. חלק התייחסו לרשויות מקומיות ששינו את גישתן, למשל בעקבות בחירות והחלפת ראש העיר. למשל: "יש רשויות ש-13 שנים עדיין לא משתפות איתנו פעולה. יש רשות שעברה תהליך של החלפת ראש עיר כמו ב-[עיר בצפון] והתחילו לשתף אתנו פעולה" (כ"ר, ארגון מעורב). אחרים התייחסו במקרים בהם באותה רשות מקומית יש יחס שונה

מגורמים שונים או בהקשרים שונים. פעיל בארגון תושבים תיאר מצב כזה: "יהיו מצבים כאלה שהרשות תתנגד אבל גם הרשות היא לא פה אחד. יכול להיות שבועדת נגישות יעלה מסגנית ראש העיר וממנכ"ל העירייה אמירה שצריך לקרות א' ויבואו מהנדסה ויגיד 'שמע, זה מסגרת התקציב שיש לי לשנת 23, אני לא יכול להנגיש את המדרכות עד הרכבת'. גם אם כולם אומרים שזה בחזון העירייה והכול. אז יכול להיות שיבוא המנכ"ל ויעשה סדרי עדיפויות אחרות ויגיד 'חבר'ה זה יצטרך להידחות ל-24', ואז יכול להיות שאני אבוא בתור אני או [ארגון תושבים 1] יבואו ויגידו 'לא, אם זה נדחה ל-24 אנשים מתים', כן? אני סתם אומר לך כדוגמא, וככה זה מתגלגל" (י"ש, נציג רשות מקומית, ארגון תושבים 1).

מספר גורמים מרכזיים מייצרים הבדלים ביחסן של הרשויות המקומיות כלפי נגישות. הגורם הראשון והמרכזי ביותר שעלה במספר רב של ראיונות היה מה שניתן לכנות "הגורם האנושי". כלומר, החשיבות הרבה שיש ליחס האישי של בעלי תפקידים לנושא של נגישות ולהשפעתו על קידומו. בפרט, ניכר שהמוראיינים שמו משקל רב ליחס של בעלי תפקידים בכירים, כגון ראש העיר ומנכ"ל העירייה, להצלחה או אי-הצלחה בקידום הנגישות בעיר. לדוגמא: "אני חושב שזה תלוי בעיקר בראש העיר. כי הוא משרה את האווירה כלפי מטה ועל פיו יישק דבר בדרך כלל" (י"ז, ארגון תושבים 1). ר"ט, מאותו ארגון תושבים שפעילה גם עם רשויות נוספות מוסיפה: "למשל [עיר בצפון], עיר במצב סוציו-אקונומי מאוד נמוך, עם אתגרים רבים, אבל יש שם ראש עיר שהוא מאוד מכבד ומקדם, וביתי איתו קשר מאוד טוב גם, זה אגב הכל אנשים, אם יש קשר, הכי טוב עם ראש העיר, זה מנוף לבצע דברים. ממש, מניסיון. אז בניין העירייה שם מאוד ישן, הוא יכול היה להגיד כמו ראש עיר [בעיר אחרת בצפון] 'אחח, לא הולך, יהיה פעם, יהיה בניין חדש'. לא, הוא הנגיש את הלשכה שלו לפני כשנה וחצי-שנתיים, והוא הוסיף מעלון לגרם המדרגות!" (ר"ט, ארגון תושבים 1).

גם ר"ה מהתארגנות מקומית בריכוז הארגון המעורב ציינה: "אני בקשר ישיר עם ראש העירייה. לראש העירייה שלנו [בת משפחה] על הספקטרום, הנושא הזה רגיש לליבו ברמות אחרות. אני יכולה להגיד לך שבשנתיים שהוא מכהן כראש עירייה, הדלתות נפתחו הרבה יותר מהר. הוא מאוד מאוד רגיש לכל נושא המוגבלות. סגנו, שהוא אחראי על כל נושא התחבורה ועל כל נושא הנגישות בעיר, הוא בכלל ביצועיסט ברמה אחרת. זה אנשים שקל ונוח לעבוד איתם" (ר"ה, ארגון מעורב). אחרים התייחסו לחשיבות של יחס הגורמים הבכירים בעיר וכן של הגורם שאמור להוביל ולרכז את הנושא בפועל, כפי שהציג זאת ב"נ: "הכול תלוי אולי בשני פקטורים, הראשון הוא מי המנכ"ל או ראש העיר, כמה זה חשוב להם, כמה הם מבינים. אני עובד איתם על זה שהם יגיעו להבנה והפנמה שזה טוב להם. אם זה לא טוב להם, אין מה להתחיל, חבל על הזמן. הדבר השני אחרי זה הוא הפרויקטור שממנים, אם הוא ממנה משהו באיזשהו דרג עשר בארגון, מה, מה הוא יכול לעשות?" (ב"נ, ארגון מעורב).

הגורם השני שעלה כמשמעותי ביחס של הרשויות כלפי נושא הנגישות הוא סוגיית התקציב ליישום נגישות, כאשר היעדר תקציב הוצג כתשובה נפוצה בפני הארגונים, בפרט בקרב פעילים מקומיים, כמו מ"ח: "אני זוכרת שהתלוננו על איזה מקום שלא הנגישו, כמה פעמים, וכל פעם אומרים לי 'אנחנו נטפל', ארבע שנים, רק עכשיו לפני איזה חודשיים טיפלו בעניין! כל הזמן אמרו 'אין תקציב, אין תקציב, אין תקציב', כל הזמן יש להם את התשובה הזאת, 'אין תקציב'" (מ"ח, ארגון תושבים 2). יחד עם זאת, ל"ע, העובד עם מספר רשויות מקומיות, הציג תמונה יותר מורכבת לסוגיית התקציב, כאשר הוא הצביע על כך שתקציב הינו מראה של מדיניות וסדרי עדיפויות בעיר: "הנגישות עולה כסף. אני כשהייתי מעורב בפרויקטים, נניח, כשהיינו באים וכאילו אומרים 'צריך לעשות 1, 2, 3', תמיד היו מוצאים תירוצים להתחמק ולא לעשות, כי בסופו של דבר יש לעירייה תקציב מוגבל (...). אבל אם נניח משהו אחר, שיש ראש עיר, או ראש מועצה מקומית או

אזורית שבא מהתחום או שיש לו ילד בעל צרכים מיוחדים או שאכפת לו מזה, אז הוא מקדם את התחום. כי זה שאין תקציבים זה, זה עניין של סתם, זה לא, זה לא משהו שהוא אמיתי. זה סדר העדיפות של מי שמקבל החלטות, וברגע שיש מישהו שבאמת בא מתחום של נגישות, אתה רואה שהתחום פתאום יש לו תקציבים ויש אנשים ועוסקים ומתחילים להזרים ולעשות" (ל"ע, ארגון מקצועי).

הגורם השלישי שמשפיע על יחס הרשויות קשור למבנה הארגוני של הרשות ולמידה שבה נושא הנגישות הוטמע בעבודה השוטפת של המחלקות והגורמים השונים בה. למשל, א"ד הציג מקרה בו תהליכי העבודה ברשות מקומית מעכבים את קידום הנגישות: "עיריית [עיר בדרום] מצד אחד טוענת שנגישות זה מאוד חשוב, כל הזמן טוענת שנגישות זה מאוד חשוב. עד שמתחילים את הנגישות בעיר אפשר להשתגע, כזאת עיר קטנה, יש שם ראש עיר באמת מהטובים ביותר שיש, אבל המנגנון שלהם, של מהנדס העיר וכל מה שמסביב, אל תשאלו! אל תשאלו איך זה הולך שם, אל תשאלו! עד שזה מגיע נגישות לביצוע זה לוקח... לא יודע, המון המון זמן" (א"ד, ארגון מקצועי). מנגד, י"נ נותנת דוגמה הפוכה: "עכשיו זה פחות או יותר מוטמע. כל פעם שעושים שיפוץ באיזה רחוב, אז ישר מנגישים אותו. הם כבר חושבים קדימה ולימדנו אותם מה זה הסימון התקני והנכון וכולי וכולי. אז עכשיו כבר פחות צריך להיאבק כי העניין כבר עלה באמת ונכנס לסדר היום של העירייה" (י"נ, ארגון תושבים 3). דבריה של י"נ מרמזות על הגורם הרביעי והאחרון עליו דיברו המרואיינים כמשפיע על יחס הרשויות, והוא השפעת פעילותם של ארגונים מקדמי נגישות על עבודתה של הרשות המקומית וטיב הקשר שלהם עם נציגי הרשות השונים. גורם זה הינו היבט מרכזי בעבודת מחקר זו וארחיב עליו בפרק הממצאים העוסק בפרקטיקות ודרכי פעולה של הארגונים.

6.2.2.2. שחקנים נוספים בשדה

בנוסף לרשויות המקומיות, ארגונים מקדמי נגישות פועלים מול מגוון גורמים ושחקנים נוספים. לפיכך בתת-פרק זה אתייחס לשחקנים המרכזיים שעלו מהראיונות ומשאר מקורות המידע במחקר ככאלה הממלאים תפקיד כזה או אחר בנושא של נגישות עירונית, כולל ברמה המדינית, מערכת המשפט, ארגונים ארציים חברתיים ועסקיים, שחקנים מקומיים ושחקנים עצמאיים שונים, זאת במטרה להציע תמונה המתארת בקווים כלליים את השדה של נגישות עירונית בישראל, את השחקנים המרכזיים בו ואת הקשרים ויחסי הגומלין הנפוצים ביניהם.

המדינה וזרועותיה

למרות שמחקר זה מתמקד בקידום נגישות ברמה העירונית, שחקנים ברמה המדינית לוקחים חלק משמעותי ביותר בתחום, בהתאם לאופייה הריכוזי של ישראל בנוגע לחלוקת הסמכויות המדיניות והמקומיות (צ'רצ'מן & רמות, 2007). לפיכך **המדינה** נמצאה כמשפיעה על השדה במגוון דרכים ועל ידי גורמים שונים בתוכה, שבין המרכזיים שבהם צוינו משרד הפנים, משרד התחבורה, משרד החינוך, משרד התיירות והכנסת (כולל ועדות הכנסת). נציג הארגון המעורב, שכאמור הינו ארגון ארצי הפועל גם ברמה הלאומית, הציג את עבודתו מול הגורמים השונים כך: "יש לנו רשימה, מול כל משרד ומשרד מה הוא לא עושה מספיק טוב, מה חסר, מה צריך להוביל. מה שקורה ומה שמיוחד אצלנו, זה שאם יש נייח עמותה שהיא באיכות סביבה, אז היא תעבוד מול המשרד לאיכות סביבה, עמותה של קשישים בדרך כלל תעבוד מול המשרד לשוויון חברתי, בסדר? אנחנו, בגלל שאמרנו, נגישות זה בכל תחומי החיים, אנחנו עובדים כמעט עם כל המשרדים שיש. זה אומר שזה המון עבודה" (ב"נ, ארגון מעורב).

הסוגייה המרכזית סביבה עלו התייחסויות למדינה היא של הקצאת תקציב לטובת קידום הנגישות ברמה המקומית. במספר ראיונות ניתנו דוגמאות על מצבים בהם משרדי ממשלה מעבירים לרשויות מקומיות

תקציבים ייעודיים לקידום נגישות, בין אם באופן חד פעמי, כפי שקרה למשל במימון שהציע משרד התחבורה להנגשת תחנות אוטובוס לשלוש שנים, ובין אם במימון שניתן באופן שוטף, כפי שעושה משרד החינוך לטובת הנגשת מוסדות חינוך על ידי הרשויות. התקציב הייעודי מסייע באופן משמעותי בקידום הנגישות, והדבר מתבטא גם דרך עבודתם של הארגונים, כפי שהציגה ו"ד: "כמו בכל דבר גם פה [הנגשת בתי ספר] יש עניין עם תקציבים. אבל בדרך כלל, כאילו, לא יצא כמעט שלא עשו את ההתאמות שביקשתי, כי זה מתקצב, גם משרד החינוך מעביר כספים וגם העירייה. כל שלוש שנים אפשר לבקש מחדש עבור אותו תלמיד. אז יש תקציב עבור ההנגשות הפרטניות האלה" (ו"ד, ארגון מקצועי).

לעומת זאת, רוב האזכורים הנוגעים לתקציב המדינה לקידום נגישות ברמה המקומית באו לידי ביטוי בטענות על היעדר הקצאת תקציבים מצידה. הדבר עלה ברוב הראיונות שבוצעו עם נציגים מרשויות מקומיות, אך גם עם נציגי הארגונים מקדמי נגישות. למשל, ל"ע מסביר את המצב ואת הבעייתיות שלו באשר ליישום החקיקה בפועל ברמה המקומית: "המדינה עושה חוק, מחוקקת חוק, ופחות או יותר נותנים כסף. אבל לנו בנגישות כאילו אמרו 'אוקיי, אנחנו עושים חוקים ותקנות ואנחנו לא נותנים כסף', אז מי יעשה בפועל? מי? הרשות? כאילו, אתם סומכים על הרשות שהיא תעשה? מאיפה היא תעשה? כאילו, מראש החוק עצמו לוקה בחסר לדעתי. הקימו את הנציבות שתפקח על הרשות מה היא עושה, אבל אין תקציבים, אז איך הם יעשו?" (ל"ע, ארגון מקצועי).

בנוסף לעניין התקציבי, הארגונים תופסים את המדינה כגורם הקובע מדיניות והנחיות ליישום לרשויות המקומיות. מעבר לחקיקת הנגישות הרחבה הקיימת בישראל, מרואיינים התייחסו גם להחלטות מדינה הנוגעות ליישום החקיקה, כגון דחיית מועדים שנקבעו בחוק, דרישה להגשת דוחות וכדומה. בהקשר זה כמה מרואיינים התייחסו להחלטה שנקבעה בחוק ההסדרים לשנת 2021 במסגרתה הוארכו מועדי סיום יישום תקנות הנגישות בארבע שנים ברשויות מקומיות ובמשרדי ממשלה, החלטה הקובעת שעל הרשויות המקומיות להכין תוכנית עבודה לנגישות לארבע שנים על מנת לבצע 25% מחובת ההנגשה בכל שנה, תוך דיווח ופרסום על התקדמות הביצוע פעם בשנה¹⁸. א"כ התייחסה ליתרונות שבהנחיה המחייבת פרסום המידע: "אני יכולה לומר לך שבחוק ההסדרים האחרון, לפני האחרון, בהצבעה הקודמת הרי החליטו ש... הוחלט לפחות משהו אחד טוב, שהעיריות יואילו בטובתן לפרסם את המבנים שהן אמורות להנגיש, ואז את יכולה לפרסם וגם להתחייב לתקציב וכל שנה הן צריכות לכתוב מה הן עשו" (א"כ, ארגון תושבים 2).

גורמי אכיפה

מבין גורמי המדינה, ממקורות המידע עולה שהבולט ביותר היא **הנציבות** לשוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות שבמשרד המשפטים. כפי שהוצג בפרק על נגישות בישראל, הנציבות הוקמה בעקבות חקיקת חוק השוויון והיא ממונה על יישום החוק. בין תפקידיה היא מרכזת ומובילה את חקיקת תקנות הנגישות השונות, מהווה סמכות מקצועית בסוגיות הקשורות ביישום התקנות מול אנשי מקצוע, וכלפי רשויות מקומיות היא מהווה בעיקר גוף מפקח ואוכף את יישום חקיקת הנגישות (חיימוביץ, 2017). מדברי המרואיינים עולה שתפקיד זה הלך והתחזק בשנים האחרונות, כפי שמתאר א"ד: "נציבות השוויון, את מכירה בטח, התחילה להיות מאוד אגרסיבית, ואני לא אומר את זה דווקא לשלילה, מאוד אגרסיבית

¹⁸ להרחבה ראו: נגישות ישראל. (14 בפברואר, 2022). הארכת מועדי סיום הנגישות ברשויות המקומיות, משרדי הממשלה ומערכת הבריאות. <https://aisrael.org/%d7%94%d7%90%d7%a8%d7%9b%d7%aa-%d7%9e%d7%95%d7%a2%d7%93%d7%99-%d7%a1%d7%99%d7%95%d7%9d-%d7%94%d7%a0%d7%92%d7%99%d7%a9%d7%95%d7%aa-%d7%91%d7%a8%d7%a9%d7%95%d7%99%d7%95%d7%aa-%d7%94%d7%9e%d7%a7%d7%95>

בהוצאת צווי נגישות ומכתבי התראה, התראה ואח"כ צווי נגישות, לכל מיני גופים, כולל רשויות מקומיות" (א"ד, ארגון מקצועי).

חלק מהארגונים עושים שימוש בתפקיד אכיפה של הנציבות. מרואיינים תיארו שהם יוצרים קשר עימה במקרים בהם הם לא מצליחים לקדם פתרונות נגישות מול הרשויות המקומיות, או מול שחקנים שהרשויות המקומיות אמורות לפקח עליהן אך לא עושות זאת. לדוגמא, ר"ח מארגון תושבים 2 סיפרה שהם פנו לנציבות בעקבות חוסר נגישות בבית קולנוע בעיר מגוריהם, לאחר שהם פנו לעירייה אך היא לא טיפלה בנושא. גם ר"ט מארגון תושבים 1 סיפרה על מקרה בו הארגון בו היא פועלת פנה לנציבות: "אני לא גורם אוכף. הנציבות היא גורם אוכף. הגענו למצב שאנחנו גם דיווחנו לנציבות, על המצב ב-לעיר בצפון בה בניין העירייה לא נגיש] הגענו עד לנציבות" (ר"ט, ארגון תושבים 1).

יוצא הדופן ביחסו לנציבות הוא הארגון המקצועי, אשר בשל שירותיו המקצועיים לרשויות המקומיות, לרוב אינו פונה לנציבות להתלונן או לדווח על מצב לא נגיש אלא מסייע לרשות המקומית להתמודד עם הליכי אכיפה כגון צווי נגישות נגדה, כפי שמתאר זאת א"ד: "הם [נציגי הרשויות המקומיות] פונים אלינו 'קיבלנו תביעה מהנציבות, קיבלנו משפט, בוא תעזור לנו לצאת מזה', ובעצם לצאת מזה זה קודם כל לעשות נגישות לארגון ולהעמיד אותו בפוזיציה שיכול לעמוד מול הנציבות, מול בתי משפט. לדעת מה לעשות בדברים האלה, זה מה שאנחנו עושים (...). לפעמים יש התנגדויות לבצע את מה שאנחנו מציעים ואני מסביר להם 'אתה משלם לי כדי להגיד לך את האמת, אני בצד שלך, אני לא בצד של הנציבות'" (א"ד, ארגון מקצועי).

למרות תפקידה המרכזי של הנציבות בשדה הנגישות המדיני והמקומי, ממקורות המידע עלה גם חוסר שביעות רצון מתפקידה כגורם אוכף. למשל, איש מקצוע שהשתתף בכנס בנושא נגישות עירונית סיפר לקהל כך: "היה לי מקרה בבית ספר לילדים בחינוך מיוחד. יש מעלית, המעלית לא עבדה שנתיים. פניתי לנציבות, הנציבות לא התייחסו לבקשה שלי, ולא התייחסו לבקשה של ועד ההורים" (משתתף בכנס, לא משויך לארגון). ככל הנראה מצב זה הוא חלק מהסיבות שבגללן הארגונים פונים לגוף אכיפה נוסף – **מערכת המשפט**. לדוגמא, הפעילה שפנתה לנציבות בעקבות חוסר נגישות בקולנוע, התייחסה למקרה אחר של חוסר נגישות, הפעם בנוגע לשירות של מחלקת שירותים חברתיים ברשות, אותו היא ביקשה לתקן: "אם הם יעשו את זה ואכן ישימו [פתרון נגישות], אני לא יודעת. אבל אני יודעת שאם היא לא תעשה את זה, הפעם אני אלך לתביעה ייצוגית, עם עורך דין פרטי, כי הנציבות מושכת אותי הרבה זמן, הנציבות עובדת מאוד לאט, מאוד מאוד לאט" (ר"ח, ארגון תושבים 2). גם הארגון המעורב פנה מספר פעמים לאפיק המשפטי, בעיקר על ידי עתירות לבג"צ. לדוגמא, באתר הארגון צוין כי הוא היה אחד העותרים נגד משרד התחבורה ומשרדים נוספים בבקשה להורות להתקין תקנות נגישות בדרכים לצורך יישומו של חוק השוויון.

גם במקרה זה הארגון המקצועי הציג עמדה אחרת והתייחס לתופעה של ניצול יתר של תביעות בנושא נגישות: "לפעמים יש תביעות משפטיות לבג"צ נגד רשויות מקומיות. הרי מותר לכל אדם עם מוגבלות להתלונן, להגיש בג"צ על אי-נגישות. מתברר שיש תופעה שהיא כבר קיימת כמה שנים טובות, אני חושב לפחות 7-8 שנים, של מה שנקרא צידי תביעות. זה משרדים, משרדי עורכי דין, שתופסים את 'הנכה המחמד' מה שנקרא, ואומרים לו 'תשמע גילינו שאתר האינטרנט של זה לא נגיש, אז בוא תגיש תביעה ואתה תקבל מה שתקבל, ואנחנו נקבל את מה שנקבל', כאשר בעצם זה... זילות של הדבר" (א"ד, ארגון מקצועי).

מרכז השלטון המקומי

שחקן ארצי חשוב נוסף בשדה של נגישות עירונית הוא **מרכז השלטון המקומי**, שבשנים האחרונות שינה את מקומו בשדה בצורה משמעותית. כפי שהוצג בפרק על נגישות בישראל, מרכז השלטון המקומי היה שותף

לתביעה המתנגדת לדרישות חקיקת הנגישות כלפי רשויות מקומיות. דוברת בכנס על נגישות עירונית תיארה כיצד החל השינוי בגישתו של המרכז: "מרכז השלטון המקומי בהתחלה התנגד לביצוע של ההנגשה בהיעדר תקציב, כי לפי ההערכות שלנו הגענו ל-12 מיליארד, 16 מיליארד שקל ביצוע, ואמרנו 'אם המדינה לא תממן אותנו אנחנו לא נבצע'. הלכנו לבג"צ, בג"צ אמרו 'אנחנו לא הגננת שלכם. אתם יודעים לדבר עם משרדי ממשלה על הכל, תדברו גם על זה'. חזרנו לדבר, והזמנים דוחפים. התחלנו לקבל תובענות, הליכים פליליים והרשויות המקומיות הבינו שאין מה לעשות, צריך להתחיל לזוז, עם תקציב, בלי תקציב" (דוברת בכנס, מרכז השלטון המקומי). לפני מספר שנים מרכז השלטון המקומי הקים מינהלת נגישות וגייסה רכזת שמובילה את התחום. באפיק אחד, המינהלת פועלת מול הרשויות המקומיות, כולל רכזי נגישות, מהנדסים, מנכ"לים, ראשי ערים ועוד, על מנת לקדם את הרשויות ביישום דרישות הנגישות: "התחלנו לעבוד עם כל רשות מקומית כדי לוודא שהיא תעמוד בלוח הזמנים כדי לבצע את התפקיד שלה בתחום ההנגשה לאותה שנה, ובעצם המינהלת מלווה את הרשויות המקומיות, אם זה בהדרכות, אם זה בהכשרות, אם זה בליווי" (דוברת בכנס, מרכז השלטון המקומי).

באפיק שני, מינהלת הנגישות של מרכז השלטון המקומי פועלת מול המדינה, הן מול משרדי הממשלה בנושא התקציבי, כפי שהציגה ת"ר בראיון עימי: "משרד הפנים והתקציבים שלו, משרד החינוך, תקציבים שלו, ממש איך למשוך, לעזור להם [לנציגי הרשויות המקומיות] איך למשוך, ומזה זה התחיל, אז באמת בתוך... כבר 96 רשויות קיבלו כספים מהמדינה, מונו רכזי נגישות חדשים, אז זה התחיל לעבוד" (ת"ר, מרכז השלטון המקומי); והן מול הנציבות בכל הקשור לאכיפה מול הרשויות וכן לסוגיות מקצועיות על נגישות: "יש הבנה של שני הצדדים, ובגרות. אנחנו הבנו שאין מה לעשות, צריך לבנות גם בלי תקציב מדינה, והנציבות הבינה שהיא קצת צריכה יותר אורך רוח ולהתייחס בכבוד לרשויות (...). אז המינהלת באמת הפכה את הנציבות לשותפה, ואנחנו, כל ההדרכות, כל הקורסים הם ביחד, הכול איתם ביחד, תמיד בשותפות, אז זה קצת מוריד את סף הלחץ שהיה עד עכשיו" (ע"ר, מרכז השלטון המקומי). ת"ר סיכמה את מקומו של המרכז כמתווך בין המדינה לרשויות, תוך שותפות עם הנציבות: "גם חשוב לנו שהתורה תגיע ממי שאחראי לה, ולא לקבל את האינטרפרטציה לחוק, אנחנו רוצים לשמוע את החוק ממי שחוקק את החוק, ובאמת כל המידע וכל השאלות מגיעות אליהם [לנציבות] כל הזמן, אז חשוב לנו מאוד שזה יהיה יחד איתם, וחשוב לנו לשמור על הרמה השלטונית, שלטון מקומי, שלטון מרכזי, שעובדים ביחד בשיתוף פעולה מובנה, כדי לפעול בנושא הזה" (ת"ר, מרכז השלטון המקומי).

גם הארגונים מקדמי נגישות התייחסו לקשר שלהם עם מרכז השלטון המקומי, למשל ג"א טען: "יש לנו קשרים ממש טובים, מצוינים, עם השלטון המקומי, המרכז לשלטון מקומי. עם ראש המרכז, יש לנו קשרים טובים איתו, אנחנו פונים אליו, יש לנו קשר ישיר איתם ומנסים להפעיל לחצים דרכם" (ג"א, ארגון תושבים 1). גם ב"נ התייחס לתפקיד המרכז ושל המינהלת שהוקמה: "מאז ש-[רכזת המינהלת] נכנסה כפרויקטורית, הם עושים מהפכה ממש, מקדמים הרבה יותר טוב, הרבה יותר מהר. הם לא עושים את זה בשיטה שלנו, הם עושים יותר את שיטת החקיקה, כל פעם 'תעשו את זה, תעשו את זה, תעשו ככה, תעשו פה', יותר קונקרטית, פחות מודל חכם או מודל יעיל לדעתי, אבל הרבה יותר טוב ממה שהיה קודם, מעולה ביחס למה שהיה קודם" (ב"נ, ארגון מעורב).

מעניין לציין שלמרות מעורבותם הרבה יחסית של גורמים ברמה המדינית בכל הקשור לקידום נגישות בישראל בכלל וברשויות המקומיות בפרט, חלק מהמוראיינים התייחסו לחוסר האחידות בין הרשויות המקומיות ולצורך בגורם ארצי שיוביל את הנושא. ב"נ, בהמשך לדבריו בפסקה הקודמת על חוסר יעילות בעיניו בשיטת העבודה של מרכז השלטון המקומי, הסביר כך את גישתו: "אני בעד לעבוד בצורה יעילה, ולא

לעבוד רשות, רשות, רשות, רשות, 250 רשויות. יש המון דברים שאתה יכול לעשות באחד כפול 250. מה שהיה צריך להיות זה לעבוד בצורה ריכוזית, לפי שיטה מסוימת, ואז היה אפשר מהר מאוד, נגיד שכל האירועים בכל הרשויות יהיו נגישים, שהנושא של שילוב פרטני של ילדים והורים במערכת החינוך, ועוד יש המון, המון נקודות בחקיקה, שאם היה איזושהי משמעת... סתם, שהיו לוקחים נושא, עכשיו כל ה-250 רשויות באות, עובדות, מקבלות כלים ומבצעות, אז הן היו במקום אחר. (...) שיפעלו בצורה מרוכזת, ולא כל אחד בעצמו, ואז זה יהיה הרבה יותר מהיר, הרבה יותר יעיל, הרבה יותר רציני" (ב"נ, ארגון מעורב).

גם ג"א התייחס לחוסר אחידות כבעיה שבעיניו יש לפתור על ידי גורם מדיני מרכז: "צריכה להיות איזושהי אחידות, משהו שבכל זאת מאחד את כולם או כולם כפופים לו, וזה לא קיים (...). אולי צריך להקים איזה רשות לאומית כזאת, רשות לאומית לנגישות, זה רעיון מצוין. כאילו כל רשות מקומית תעשה מה שהיא רוצה אבל שתהיה איזה רשות לאומית, כן? של משרד הפנים, שתציב סטנדרטים" (ג"א, ארגון תושבים 1). גם י"ל התייחסה לבעיה בתחום לתפיסתה ולצורך בגורם מתכנן שיוביל אותו: "זה לא מנוהל, זה נושא לא מנוהל. זאת הבעיה המרכזית של כל העסק הזה, זה פשוט לא מנוהל, והיעד צריך להיות במשרד הפנים, לא בנציבות שזה במשרד המשפטים, שזה גורם אכיפה מפקח אבל הוא לא גורם מתכנן, אין לו תקציב, הוא לא גורם מנהל. היה צריך גורם מנהל, כנראה משרד הפנים, שינהל את הנגישות ברשויות המקומיות, בשלטון המקומי, שתכליס זה מה שמעניין את התושב" (י"ל, ארגון מקצועי).

שחקנים אחרים

במהלך איסוף הנתונים עלו התייחסויות לשחקנים נוספים בשדה של נגישות מקומית, כגון שיתופי פעולה בין הארגונים המקדמים נגישות לבין **מוסדות חינוך ומוסדות להשכלה גבוהה** ברחבי הארץ (בעיקר בפרויקטים נקודתיים הנוגעים למודעות לנגישות); בינם לבין **ארגונים חברתיים ארציים** אשר מתמקדים בסוגיות כלליות בנוגע לאנשים עם מוגבלות ולא בנגישות באופן ספציפי, או לחלופין מתמקדים בסוגיות הנוגעות לאנשים עם מוגבלות מסוג מסוים בלבד, כגון עיוורים או לקויי שמיעה; וכן בינם לבין גופים כמו **המשטרה**. למשל, ר"ה הפועלת ברמה המקומית בדרום הארץ סיפרה על מפגש שארגנה: "עשינו מפגש אכיפת חניות נכים. הבאנו את כל הגורמים הרלוונטיים, של העירייה ובכלל, כל מי שקשור לדבר הזה בדרך כלשהי, מפקד משטרת התנועה, כולם" (ר"ה, ארגון מעורב).

חלק מהארגונים התייחסו לכך שהם פועלים מול גורמים מקומיים שונים כגון **עסקים, תלמידים ותושבים**. למשל, א"ב סיפרה על תוכנית שהארגון בה היא פעילה קידם: "עבדנו גם על הנגשה של עסקים, עם רמפות. זה ממש פרויקט שעירבנו בו כמעט את כל הקהילה. ילדים עזרו ופנו לעסקים ודיברו איתם, וכאילו [ארגון תושבים 1] אצלנו עשו הדרכה לילדים והילדים הלכו והסתובבו ברחוב הסבירו לעסקים את החשיבות של ההנגשה, והייתה סיירת הורים שהשתתפה בפעילות. זה ממש היה פרויקט קהילתי" (א"ב, ארגון תושבים 1); או תוכנית למודעות שמקדם הארגון המעורב שהוצגה כך באתר שלהם: "תוכנית 'מרגישים נגישות ברשות' מיועדת לתלמידים, לתנועות הנוער ולקהל הרחב ברשויות מקומיות ברחבי הארץ".

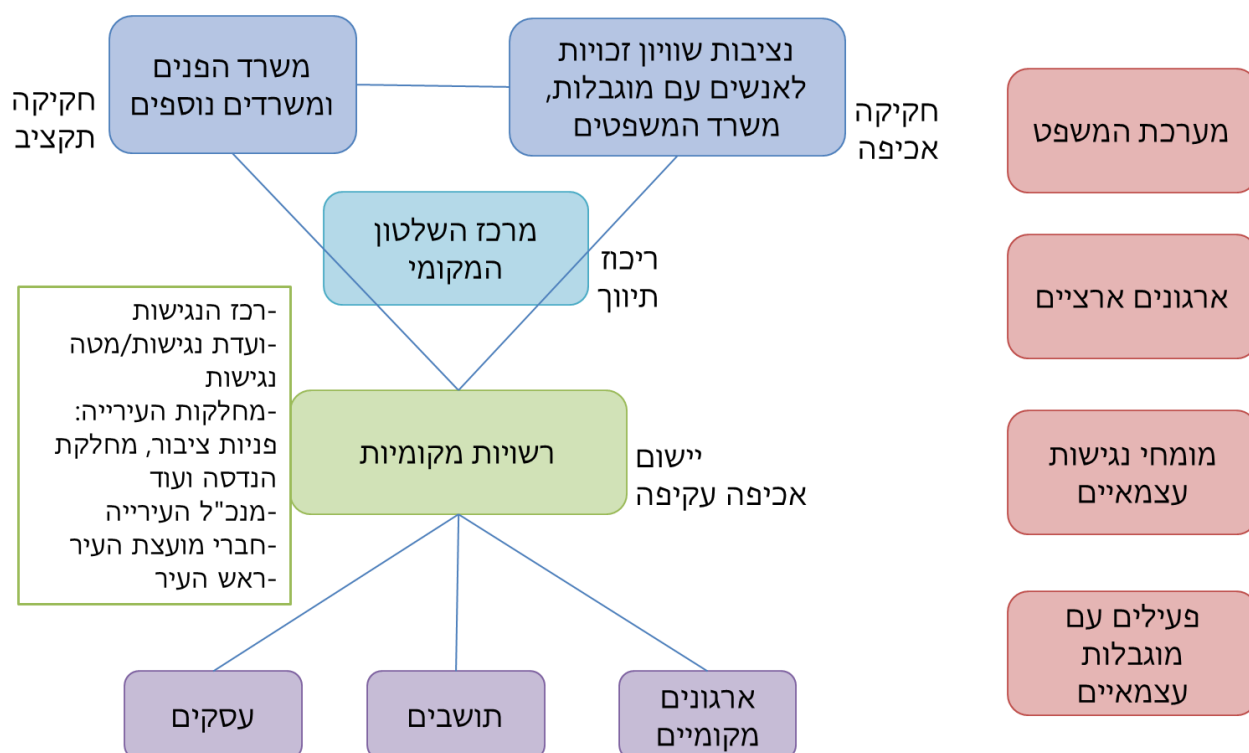
לבסוף, קיימים גם שחקנים עצמאיים הפועלים בשדה של נגישות עירונית אותם ראוי לציין, על אף שהארגונים בהם מתמקד המחקר לא נמצאים עמם בקשר רב יחסי. ראשית, ישנם **מומחים מקצועיים** בתחום הנגישות, בפרט מורשי נגישות מתוו"ס ושירות, הפועלים בשדה בהקשרים שאינם ארגונים חברתיים אלא עסקיים. כך, למשל, עלה במסגרת הראיונות שביצעתי עם שחקנים שאינם משויכים לארגונים מקדמי נגישות, ביניהם נציגה מארגון עסקי המציע שירותי הנגשה וייעוץ מקצועי: "מבחינת השירותים עצמם, אנחנו מדברים מרמת הייעוץ. זאת אומרת, אנחנו מייעצים כמורשי נגישות גם לרשויות המקומיות. לגבי

המלצות לביצוע, ליווי ביצוע, בחלק מהמקרים ביצוע, הדרכות, אישורים, הנגשת אתרי אינטרנט ומסמכים, נהלים וכולי" (ק"א, לא משויכת לארגון). כמו כן, ישנם מורשי הנגישות העוסקים בתחום כעצמאיים, שהם רוב מורשי הנגישות הפעילים בישראל (79%) (יאבו & ברלב, 2024). שנית, קיימים גם **פעילים עצמאיים** בתחום הנגישות העירונית, אשר עוסקים בנושא במגוון דרכים וערוצים, שלא דרך ארגון מסוים. למשל, במסגרת הראיונות עם שחקנים בשדה, דיברתי עם פעילה עצמאית אשר הגדירה את עצמה כך: "בחי הפרטיים כאקטיביסטית אני נחשבת לתובעת ייצוגית בשם אנשים עם מגבלה ב-[עיר במרכז]. כרגע על הפרק עומדות שתי תביעות נגד העירייה" (ש"ל, לא משויכת לארגון).

לסיכום, תת-פרק זה הציג את השחקנים המרכזיים בשדה נגישות עירונית בישראל, הפועלים לצד או בשיתוף הארגונים מקדמי נגישות בהם המחקר מתמקד. מטבע העיסוק בנגישות עירונית, השחקן הראשי הוא הרשויות המקומיות. מהממצאים עלה כי הרשויות אינן אחידות בתפיסתן כלפי נגישות ועשויות להתייחס אליו ברצף שבין יחס שלילי, טיפול נקודתי ומחויבות. בתוך הרשויות ישנם גורמים משמעותיים יותר, בהם רכז הנגישות, שבדומה למחקרים קודמים שעסקו בתפקיד זה (בנישתי, 2016; גת, 2015), עלה כגורם בעל שונות רבה בין הרשויות. המרואיינים התייחסו למגוון רחב של גורמים נוספים בעירייה שרלוונטיים בקידום הנושא, החל מבעלי תפקידים במחלקות השונות ועד לתפקידים בכירים או ציבוריים כגון ראש העיר, מנכ"ל העיר, חברי מועצה ועוד. שונות רבה זו בין הרשויות דומה למתרחש בעולם ונובעת מגורמים מבניים ומוסדיים ברשות (Manley, 2011; Barnes & Burke, 2012; פריגת, 2004), כמו גם מטבעה של נגישות אשר נוגעת לכל תחומי החיים העירוניים (Pineda, 2020). בתת-פרק זה הודגשו שלושה גורמים: "הגורם האנושי", סוגיות תקציביות ומידת ההטמעה של נושא הנגישות בעירייה.

בנוסף לרשויות המקומיות, תת-פרק זה התייחס גם לשחקנים בולטים נוספים המעורבים בשדה. ברמת המדינה ישנם משרדי הממשלה ובפרט הנציבות שבמשרד המשפטים, המשפיעים בסוגיות של חקיקה, תקצוב ואכיפה; ומרכז השלטון המקומי שפועל בין המדינה לרשויות המקומיות בריכוז הנושא. ישנם גורמים מקומיים באופיים כגון עסקים וכלל התושבים בעיר. כמו כן, ישנם שחקנים הפועלים בשדה בכל הרמות, בעיקרם מערכת המשפט, ארגונים חברתיים ארציים, מומחי נגישות ופעילים עצמאיים. מעורבות של מגוון שחקנים גם היא תואמת את המתואר במדינות אחרות (Imrie & Hall, 2003) ואת ההקשר הייחודי של ישראל, בו המדינה משחקת תפקיד מרכזי ברמה המקומית (Dorfman & Yabo, 2020; חיימוביץ, 2017; צ'רצ'מן & רמות, 2007). איור 1 להלן מתאר את השחקנים המרכזיים שלוקחים חלק בקידום נגישות עירונית בישראל, בהתאם לרמות בהם הם פועלים והקשרים ביניהם.

איור 1: שחקנים מרכזיים בשדה של נגישות עירונית בישראל

6.2.3. אנשים עם מוגבלות בשדה

מקומם של אנשים עם מוגבלות בקידום נגישות עירונית עלה כנושא חשוב בקרב רוב המרואיינים למחקר זה, בהתאם לחשיבות מעורבותם בתהליכי קידום נגישות במרחב כפי שזאת עולה בספרות (Imrie & Hall, 2003; Lid & Solvang, 2016). חשוב לציין כי מתוך המרואיינים במחקר הנוכחי, 15 הציגו את עצמם כאנשים עם מוגבלות, ו-2 נוספים היו הורים לילדים עם מוגבלות, כאשר אנשים עם מוגבלות תפסו מקום שונה בארגונים מקדמי נגישות בהם מתמקד המחקר. מנהלת הארגון המעורב העידה שבין העובדים בארגון מחציתם הם אנשים עם מוגבלות, כולל בתפקידים בכירים, וכן בזרועות המקומיות של הארגון רוב המתנדבים הם תושבים עם מוגבלות. הרכזת של אחת ההתארגנויות האזוריות של הארגון המעורב סיפרה שחלק מהמתנדבים עם מוגבלות בהתארגנות גם עובדים בארגון בהקשרים שונים: "רובם אפילו היו מדריכים בשכר ב-[ארגון מעורב], כלומר היה להם גם את הכובע של המתנדבים, ומי שהיה מעוניין גם לעבוד יכול היה גם לעבוד בהדרכה, זה שני כובעים שונים" (ג"ל, ארגון מעורב).

גם בארגוני התושבים רוב הפעילים הם אנשים עם מוגבלות, וחלקם אנשים ללא מוגבלות עם זיקה לנושא. התיאור של נ"ע בנוגע לארגון תושבים 3 דומה ומייצג את תיאורם של מרואיינים מארגון תושבים 1 וארגון תושבים 2: "הצטרפו לקבוצה אנשים עם מוגבלות, אנשים שהם בני משפחה לאנשים עם מוגבלות וגם אנשים ללא מוגבלות. כשאני חייבת לומר שגם אלה שהם ללא מוגבלות יש להם איזושהי זיקה לנושא, למשל מקצועית" (נ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 3). לעומת דמיון זה, הובלת ארגוני התושבים משתנה מארגון לארגון. בחלק מההתארגנויות המקומיות של ארגון תושבים 1 ההובלה נעשית על ידי אדם עם מוגבלות, ואף סופר לי על ההתארגנות המובלת על ידי חברת מועצת עיר עם מוגבלות. לעומת זאת,

בהתארגנויות אחרות בארגון תושבים 1, וכן בארגון תושבים 2 וארגון תושבים 3, ההובלה היא, כפי שתואר בתחילת הפרק, על ידי נציגות מטעם הרשויות המקומיות, רובן הגורף אנשים ללא מוגבלות.

חשוב לציין שבכל ארגוני התושבים ניכר שגם אם ההובלה נעשית על ידי אדם ללא מוגבלות, הפעילים עם מוגבלות מעורבים בקביעת הפעילות לקידום נגישות של הארגון, כפי שסיפר י"ש על דרך קבלת ההחלטות בהתארגנות שהוא מרכז: "אני צריך להביא את תפיסתי לאיך נראית קבוצת פעילים והפעילים צריכים להביא כל אחד את תפיסתו איך נראית קבוצת פעילים ואנחנו מוצאים את המודל שמתאים לנו ונכון לנו ונכון ל-[עיר בצפון], כי כל עיר פועלת אחרת" (י"ש, נציג רשות מקומית, ארגון תושבים 1), או פ"כ מהתארגנות אחרת של ארגון תושבים 1 תיארה: "מישהי מובילה ואנחנו מעלים את הנושאים, כאילו פותחים את זה לשיח, זה מאוד שיתופי. נותנים רעיונות, מתוך השטח מה חשוב לנו להיות, זאת אומרת מדברים על זה. יש נושאים כלליים לפגישה, אבל חושבים על זה ביחד ותוך כדי הפגישה" (פ"כ, ארגון תושבים 1). באתר של הארגון הארצי המרכז את ההתארגנויות של ארגון תושבים 1 נכתב: "תפיסת העולם שמנחה את הפעילים היא 'שום דבר עלינו בלעדינו'". תפיסה זו הוצגה בפרק השלישי ומדגישה את החשיבות שבמעורבותם של אנשים עם מוגבלות בתהליכי קבלת החלטות הנוגעות לחייהם (Berghs et al., 2020; Charlton, 2000).

יוצא דופן הוא הארגון המקצועי, המורכב כולו מאנשי מקצוע בתחום המרחב, מורשי נגישות מתו"ס ומורשי נגישות שירות, ללא מוגבלות. מעורבותם של אנשים עם מוגבלות בפעילות הארגון המקצועי באו לידי ביטוי בשלושה מקרים: כקהל יעד של חלק מההכשרות שהארגון מעביר, כלקוחות הנעזרים בייעוץ המקצועי של עובדי הארגון (למשל להתאמות פרטניות במקום העבודה), וכן כמסייעים לאנשי המקצוע בארגון על ידי מתן נקודת מבטם על פתרונות נגישות כשעולה צורך לכך מצד העובדים. למשל א"ד סיפר על מקרה בו הוא פונה לחברים בעמותה ארצית של אנשים עם לקויות ראייה כדי לקבל את חוות דעתם: "אני ממש משתמש בהם, במילה הזאת, משתמש בהם ומנצל אותם [צוחק] לטובת בקרה, קבוצות ביקורת, על דברים של נגישות או על החלטות שאני מקבל בנושא נגישות. אתן לך דוגמא קטנה, אני סיימתי עכשיו להחליט לגבי כל השילוט בתוך הקרון ברכבת הקלה ובתחנות, כל ההחלטות שקיבלתי עכשיו אני הולך להציג את זה ל-[עמותה] כדי שהם יתנו לי פידבק, ואני לא אחתום על זה עד שאני לא אקבל את הפידבק שלהם" (א"ד, ארגון מקצועי).

החלוקה בין אנשי מקצוע לאנשים עם מוגבלות בקידום הנגישות במרחבים עירוניים השתנתה בעקבות חקיקת הנגישות בישראל. כפי שהוצג, במסגרת החקיקה הוגדרו בעלי מקצוע חדשים שתפקידם לייעץ ביישום תקנות הנגישות ולספק אישורים על כך בהתאם למקרה. כמו כן, חקיקת תקנות הנגישות הרבות הפכה את התחום למקצועי יותר עקב הצורך לעקוב אחר הנחיות רבות ומורכבות, או כפי שסיכמה זאת י"ל: "נגישות מהבחינה הזאת דומה מאוד לבטיחות, שזה נושא אולטרה-מקצועי" (י"ל, ארגון מקצועי). לפיכך מעורבותם של אנשי מקצוע ותפקידם בשדה הלך וגדל, ועדיין ממשיך לגדול ולהתפתח, וכך גם השפעתם על הרשויות המקומיות, כפי שתיארה נציגה ממרכז השלטון המקומי: "זאת תורה שהתפתחה, זה ידע מקצועי שהתפתח, זה אנשי מקצוע שהתפתחו וצברו ניסיון אחרי הלימוד שהם למדו ובאו לתוך הרשויות ונתנו את הידע ואת המומחיות" (ע"ר, מרכז השלטון המקומי).

הדבר בא לידי ביטוי בתפקידיו של הארגון המקצועי, שעוסק בין השאר בשירותים מקצועיים ליישום חקיקת הנגישות, וכן בפיתוח המקצועי של נגישות, כפי שמתואר באתר הארגון: "שיפור הידע המקצועי בנושא הנגישות של אדריכלים, מהנדסים, מורשי ורכזי נגישות". הרחבת מעורבותם של אנשי מקצוע השפיעה גם על ארגוני התושבים, אשר לא רק פחתו במספרם כפי שהוצג בתחילת הפרק, אלא גם הרכבם

השתנה. י"ל, המעורבת בשדה שנים רבות, סיפרה על השינויים בשדה וקבעה כך לגבי ארגון תושבים 1: "הבעיה היא שאנשי המקצוע השתלטו עליו" (י"ל, ארגון מקצועי). כפי שתואר לעיל, גם ארגון תושבים 2 וארגון תושבים 3 מובלים על ידי גורמים מקצועיים.

למרות תהליך ההתמקצעות, ואולי דווקא בגללו, מרואיינים רבים הדגישו את החשיבות הרבה בכך שאנשים עם מוגבלות ייקחו חלק פעיל ומשמעותי בקידום נגישות עירונית. חשיבות מעורבותם של אנשים עם מוגבלות בשדה עלתה בעיקר בשני הקשרים: ראשית, המרואיינים הדגישו את חשיבות החוויה האישית ככזו שמאפשרת להבין את פתרונות הנגישות הנדרשים. למשל, ק"א התייחסה לקשר שלה עם פעילים עם מוגבלות: "נכון שיש הוראות. ההוראות אומרות את המינימום. אבל ברור לנו שבפועל, מי שצריך את הנגישות יודע להגיד הכי טוב מה הוא צריך" (ק"א, לא משויכת לארגון). גם ש"ל, פעילה עצמאית עם מוגבלות, הדגישה את ההיבט הזה: "אני חושבת שדווקא במקום הזה שהוא לא מקצועי, דווקא מהמקום של החוויה, של אדם שחי את החיים האלה ומבין אותם, מתוך המקום הפשוט הזה, הוא יכול להביא לתוך המקצוע, לתוך ההכשרה שלהם, איזה שהיא נקודת מבט שאין אותה למישהו שלא חי את זה. את יודעת, יש משפט שאומר 'זר לא יבין זאת', באמת לא משנה כמה אני אנסה להמחיש, אם אתה לא נמצא במקום הזה, ולא חווה את זה על גופך, אתה לא באמת יכול להבין את זה" (ש"ל, לא משויכת לארגון).

שנית, חלק מהמרואיינים התייחסו לחשיבות של מעורבותם של אנשים עם מוגבלות בתהליכי קבלת החלטות ברשויות המקומיות ובכלל, ולהשפעה הרבה שיכולה להיות למעורבות זו. הנושא עלה פעמים רבות בעקבות שאלה שלי על מה הם היו רוצים שיקרה בתחום. חלק התייחסו לשותפות של אנשים עם מוגבלות בתהליכים עירוניים, כפי שמציגה א"כ: "מה שאני רוצה זה שבעירייה, שאנחנו אנשים עם מוגבלות עצמם נהיה חלק אינטגרלי בתוך התהליך של קבלת החלטות לגבי סדרי עדיפויות מבחינת נגישות, הקצאת תקציבים, אופני הנגשה (...) כדי להתאים באמת את המרחב העירוני לצרכים של אנשים עם מוגבלות, קל וחומר שלעיתים יש צרכים שמתנגשים בין מוגבלויות שונות, חובה שאנשים עם מוגבלות יהיו חלק מהתהליך. ודרך אגב גם הופך אותו להרבה יותר יעיל וחסכני כלכלית, שלא יהיו טעויות מטופשות" (א"כ, ארגון תושבים 2). אחרים אף התייחסו למילוי תפקידי מפתח על ידי אנשים עם מוגבלות, כפי שהציגה ש"ל: "אני גם מאוד מאמינה שמי שצריך לעבוד במקומות האלה זה לא רק אנשים שלמדו את התחום, אלא באמת האנשים עצמם. אנשים עם מגבלה צריכים לשבת במשרות האלה ולהפעיל אותן ולכוון אותן, ולהגיד מה נכון ומה לא נכון, ואין את זה. אין את זה כרגע. חוץ מ-[מנהל בארגון מעורב] ואנשים שעובדים איתו ובנציבות שאני מכירה באופן אישי שהם גם אנשים עם מוגבלות, אין הרבה. אין בכלל, אין מספיק. הייתי רוצה לראות עוד. בטח ובטח במשרות הבכירות, הגבוהות, את יודעת, המשרות האלה שהן קובעות את הטון, ושמה זה לא, שמה זה לא נראה. שמה יש אנשים שבאים מהתחום, שלמדו, מאוד מלומדים, אבל לא אנשים עם מגבלה (...) הדרך לנגישות טובה ונכונה ואמיתית היא רק בכך שבמשרות הגבוהות והרחבות ישבו אנשים שהם בעצמם, כלומר שמקבלי ההחלטות, חלק ממקבלי החלטות, יהיו הם עצמם אנשים עם מוגבלות" (ש"ל, לא משויכת לארגון).

בנוסף, מניתוח הראיונות היה ניתן לזהות מחלוקות ואי הסכמות בין אנשים עם מוגבלות לבין אנשי מקצוע בנוגע לאופנים בהם יש לקדם נגישות עירונית, ובפרט בשאלה מי בעל הידע הנכון לקבוע מה יש לבצע. מעט אנשי מקצוע התייחסו לכך שאנשים עם מוגבלות אמנם מכירים את הקשיים של חוסר נגישות ממקור ראשון, אך אין ברשותם את הידע לזהות את הפתרון המתאים ביותר הנדרש לכל מקרה. אחרים התייחסו לכך שאנשים עם מוגבלות לא מכירים מספיק טוב את החקיקה בתחום, והידע האישי שלהם אינו מספיק כדי לקבוע אם מקום יכול להיחשב כנגיש או לא. ש"ע, נציגה מרשות מקומית ומורשית נגישות מתו"ס

שפעלה עם התארגנות מקומית, סיפרה על מקרה בו פעילה בכיסא גלגלים פרסמה ברשת חברתית שמופע מסוים של העירייה היה נגיש, למרות שהנציגה לא אישרה אותו ככזה: "אז לכי תסבירי לה שאת רואה שהיא יכולה ללכת עם הכיסא גלגלים שלה אבל זה לא אומר שהמופע מונגש לפי החוק. לפעמים רבתי איתם [הפעילים], 'לא, זה לא מונגש'. לאט לאט הם הבינו שיש את [נגישות] השירות, יש את [נגישות] המתו"ס, ואם לא נתתי אישור תבואו תשאלו אותי למה לא נתתי, ולא שאותו אדם נכה שהוא לא מכיר את החוקים יקבע, הרי מי אלה המתנדבים? הם לא אנשי מקצוע" (ש"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון מעורב).

עם זאת, רוב המחלוקות הועלו מצד אנשים עם מוגבלות כלפי אנשי מקצוע. ראשית, תוארו קשיים כלפי אנשי מקצוע העוסקים באופן ייעודי בנגישות, כלומר מורשי נגישות או רכזי נגישות, אשר לטענת חלק מהמוראיינים לא עושים עבודה טובה מספיק, או כפי שקרא להם א"ח: "מומחים בהנגשה אבל לא יודעים להנגיש, ככה אני קורא להם. כי אתה לא עם מישהו שצריך את ההנגשה שיגיד לך מה מפריע לו, נכון? הם מנגישים, מנגישים, בסוף ההנגשה שלהם לא שווה כלום, או שווה חצי ממה שהיא צריכה להיות שווה" (א"ח, ארגון תושבים 2). גם צ"ע סיפרה על מקרים של אי הסכמה עם מורשי נגישות: "הרבה פעמים היו לנו פעילים שהתווכחו עם מורשי נגישות על זה שמה שהם [המורשים] חתמו עליו הוא לא נכון, הוא לא מתאים לכולם, הוא לא נגיש מספיק. מורשה נגישות חתם ואנשים עם מוגבלות באים ואומרים 'לא, זה לא נכון, זה לא טוב מספיק'" (צ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 2). גם כ"ר התייחסה לכך במסגרת הקשיים של הארגון לקדם נגישות: "קושי נוסף זה אנשי מקצוע לא טובים, כולל מורשי נגישות, שכביכול הנגישו אבל הפתרון פשוט לא טוב, הוא טלאי על טלאי או לא מתאים. מגיע מורשה נגישות עם האישור שזה נגיש אבל הפתרונות לא טובים ולא מתאימים לאנשים עצמם" (כ"ר, ארגון מעורב).

שנית, עלו טענות כלפי אנשי מקצוע כלליים ברשויות המקומיות, בעיקר על כך שהם לא מבינים מספיק בתחום הנגישות ולכן לא מקדמים פתרונות טובים או לא עוסקים כלל בנושא. חלק, כולל מומחי נגישות, הביעו תסכול על כך שאנשי מקצוע כלליים ברשויות לא מכירים את תחום הנגישות, כפי של"ע, מורשה נגישות מתו"ס, הסביר: "אני כרגע לומד בתכנון ערים, ואני לא ראיתי אף קורס שנוגע בחוק [השוויון], נוגע בתקנות, פותח עיניים לדברים אחרים ואומר 'אם אתם מתכנני ערים טובים, קחו בחשבון שזה, תיגעו בזה', אין. למה? התחום הזה נמצא היום במקום של ריאקציה כזה, קודם כל מתחילים לעשות, אחר-כך מתחילים לתקן. כאילו, כל המתכננים, אדריכלים שלומדים אדריכלות, לומדים תכנון ערים, שיהיה להם משהו! בגלל זה לדעתי יש פה פערים כרגע" (ל"ע, ארגון מקצועי).

אחרים התייחסו בהקשר זה למה שכונה בתת-פרק הקודם "הגורם האנושי". למשל, נ"ע סיפרה על עבודה שונה עם אנשי מקצוע שפתוחים יותר לתחום לעומת אלה שלא: "הרבה פעמים יש קצר, כי הרבה פעמים המחלקה הרלוונטית לא מודעת לעניין הנגישות, ואז עושים את הפס הנגדי [במדרגות] ככה ולא ככה או לא מספיק נגדי, או לא הבינו איפה לשים את המעקה. יש מנהלי מחלקה שמאוד minded וקשובים, היה מישהו שפשוט הזמין אותם [את הפעילים], אמר 'בואו, נלך ביחד למקום ונראה לי, שאני אבין', ויש מקומות שבהם באמת יוצאים לידי חובה, לשפוך קצת בטון שיהיה קצת שיפוע, ואז צריך שוב להסביר (...). הייתי רוצה שהאנשים האלה ילמדו מה זה נגישות כדי שלא יצטרכו לשבת עליהם על הראש כל פעם" (נ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 3).

למרות המתחים הבולטים, עלו מהראיונות גם דרכים בהן הידע המקצועי של אנשי המקצוע והידע מניסיון של אנשים עם מוגבלות שולב כדי לקדם נגישות. על חלק מדרכים אלו ארחיב בפרק הממצאים שיתמקד בפרקטיקות ודרכי פעולה, ביניהן: פעילים עם מוגבלות אשר עוברים במסגרת פעילותם בארגונים הכשרות

על תכנים מקצועיים ; שיתופי פעולה ולמידה הדדית בין פעילים עם מוגבלות לבין אנשי מקצוע ברשויות מקומיות ועוד. חלק אף התייחסו למקרים בהם שתי קבוצות השחקנים מתלכדות, כלומר, הצביעו על אנשי מקצוע שהם אנשים עם מוגבלות, ככאלה שמסייעים לגשר על הפערים בדרכים שונות. י"נ, למשל, מספרת על פעילה עם מוגבלות שהיא מורשת נגישות והיא מביאה גם מהידע המקצועי שלה וגם מניסיונה האישי: "יש לנו את [פעילה בארגון] שהיא מורשת נגישות והיא כבדת ראייה, אז היא גם יודעת לתת לנו מה אומר החוק ומה צריך להיות וגם מה הדברים שהיא זקוקה להם. זאת אומרת, יש לנו בקבוצה אנשים עם מוגבלות שמלמדים אותנו מה הם זקוקים. ויש לנו את הידיעה על המקצוע שמספקת לנו [פעילה בארגון]" (י"נ, ארגון תושבים 3).

גם א"כ, פעילה עם מוגבלות פיזית, התייחסה לשילוב זה: "מאז שאני עברתי את הקורס של מורשי נגישות שירות, ואני גם עובדת בתחום, אני רואה את זה אחרת. אני חושבת שיש הרבה יותר תוקף לדברים שלי. במקום מסוים... טוב אני כבר פעילה הרבה מאוד שנים, וברור שהידע האישי והניסיון הוא חיוני ומהותי, בד בבד יש נקודה שבה זה כבר... במסגרת מגוון אסטרטגיות, גם זה חשוב, אבל צריך גם ידע מקצועי" (א"כ, ארגון תושבים 2). דוגמא אחרונה היא זו של ג"א, שמספר שלדעתו "מומחים מהקהילה" צריכים להיות מעורבים ביעוץ בגופים שיעסקו בקידום התחום: "יש לנו היום, אני יכול להגיד אחד או שניים כאלה בקהילה שהם מומחי נגישות, אז שאותו מומחה יהיה היועץ מטעם הקהילה שלנו לפחות, ואז זה יוכל לתת מענים טובים וראויים. הכוונה שלי היא לאדם עם עיוורון שהוא מורשה נגישות, ואני מכיר שניים או שלושה מומחים כאלה, אחד מומחה לנגישות בדרכים, אחד יותר מתעסק בטכנולוגיה. אם לא יהיה נציג של אדם עם עיוורון שמומחה אז לא יבינו אותנו. אף אחד לא יכול להיכנס לאותם נעליים לצערי אם אין לך ניסיון" (ג"א, ארגון תושבים 1).

לסיכום, אנשים עם מוגבלות מעורבים כעובדים או כפעילים מתנדבים ברוב הארגונים מקדמי נגישות בהם מתמקד המחקר. יחד עם זאת, בעקבות חקיקת הנגישות ותהליכי התמקצעות בתחום, אנשי מקצוע הולכים ותופסים יותר מקום בקידום התחום, לא רק בארגון המקצועי אלא גם בארגוני התושבים ובשדה בכלל. הידע מניסיון של אנשים עם מוגבלות, מה שנקרא בספרות גם 'ידע של נגישות' (Hamraie, 2017, 2018), המבוסס על חוויות חייהם והיכרותם האישית עם הקשיים שבמרחב לא נגיש, וניתן להגיד שהוא מהווה בסיס לשתי קריאות מהותיות מצד המרואיינים: הראשונה היא לאתגר את הידע המקצועי של אנשי המקצוע, אשר בדומה לביקורת המצויה כלפיהם בספרות (Imrie & Hall, 2001, 2003), גם במחקר זה הועלו מחלוקות בינם לבין אנשים עם מוגבלות, בעיקר על טיב הפתרונות שמקדמים מומחי נגישות וכן על היעדר ידע מספק בקרב אנשי מקצוע כלליים שלא מכירים את עולם הנגישות. הקריאה השנייה היא לשמר ולהרחיב את מעורבותם של אנשים עם מוגבלות בתהליכי קבלת החלטות בקביעת וביישום מדיניות עירונית בתחום הנגישות, עיקרון מרכזי בתפיסות נגישות המבוססות על מודלים של זכויות אדם, עיצוב לכל וכדומה (Drum et al., 2009; Hamraie, 2017; Imrie & Hall, 2003; Lid & Solvang, 2016). המרואיינים במחקר זה התייחסו למעורבותם של אנשים עם מוגבלות בדרכים שונות, בין אם דרך קשרים ושותפויות עם אנשי מקצוע, מילוי תפקידים בעמדות קבלת החלטות ברשות המקומית, שילובם של אנשי מקצוע עם מוגבלות ועוד, דרכים שמטרתן לשלב בין הידע המקצועי לידע מניסיון על מנת לקדם נגישות בצורה המיטבית.

6.2.4. דינמיקות בשדה וסיכום

הפרק התחיל בהצגת הארגונים מקדמי נגישות בהם מתמקד המחקר: הארגון המקצועי, הארגון המעורב ושלושה ארגוני תושבים. כל אחד מהם בעל אופי שונה, מורכב מאנשים אחרים, ממוקם אחרת בשדה, ופועל

מול מגוון רחב של שחקנים נוספים. הרשויות המקומיות כוללות גורמים מגוונים בתוכן המעורבים בנגישות, החל מרכז נגישות ועד לראש העיר, ומתייחסות לנגישות באופנים שונים. במקביל, מגוון גורמים ברמה הלאומית והמקומית, הפועלים כמוסדות או כעצמאיים, לוקחים גם הם חלק בקידום הנושא. בדומה לארגונים ושחקנים היוצרים רשתות של תנועות חברתיות סביב סוגיות מרחביות מסוימות (Fisher, 1997; Nicholls, 2009), גם הארגונים והשחקנים בשדה של קידום נגישות עירונית בישראל יוצרים קשרים וממלאים תפקידים שונים כדי לקדם נגישות בערים. לפיכך, לפני סיום הפרק, ארצה להאיר על הדינמיקות המרכזיות שנמצאו במחקר בין הארגונים מקדמי נגישות לבין עצמם, וכן בינם לבין שחקנים אחרים בשדה. ראשית, אתחיל בהצגת סוגיות הנוגעות לסימון הייחודיות, ההבדלים ו"חלוקת העבודה" בין הארגונים, כאשר עיקר הדברים שעלו בהקשר זה הוא בין הארגון המעורב, אשר כפי שהוצג הינו ארגון רחב וממוסד העוסק גם בהיבטים מקצועיים וגם בהיבטים מקומיים של נגישות, לבין שאר הארגונים מקדמי נגישות.

בהיבט המקצועי, הארגון המעורב והארגון המקצועי מציעים שירותים מקצועיים לחייבים ביישום החקיקה, וניכר כי בעבר הדבר העלה מתחים מסוימים בין השניים, כפי שהציג זאת א"ד: "הייתה בעיה, היא כבר כמעט לא קיימת, עם [הארגון המעורב]. אני חשבתי ו-יו"ר הארגון המעורב] בסוף קיבל את זה, הם הארגון הטוב ביותר שאני מכיר להעלאת המודעות הציבורית בנושא נגישות, אין יותר טוב מהם, הם מעולים. אבל לעבוד בשטח [ביישום החקיקה], הם על הפנים. הייתה להם מחלקה לנגישות שעובדת בשטח, ובשלב מסוים, בערך לפני 10 או 9 שנים, [יו"ר הארגון המעורב] החליט לסגור אותה ולהתמקד במודעות הציבור, ואני בירכתי אותו על זה. לפני כ-3 שנים ככה, כשהתחילה הקורונה, היו להם פחות תרומות אז הוא נתן אישור להתחיל להיכנס שוב לנושא של פרויקטים של נגישות, והפדיחות חזרו. לכן הוא עכשיו יצא קצת מפרויקטים, אני לא יודע כמה הוא עושה בסופו של דבר" (א"ד, ארגון מקצועי).

כ"ר, עובדת בכירה בארגון המעורב, הציגה כצפוי את הדברים אחרת, אך גם מדבריה עולה כי השירותים המקצועיים של הארגון הצטמצמו עם השנים: "פעם היינו היחידים בשדה, היום יש הרבה יותר מורשי נגישות ועוסקים בנגישות ולכן שינינו קצת את צורת העבודה שלנו. פעם היו לנו מאות לקוחות, היום צמצמנו את מספר הלקוחות ואנחנו מתמקדים בארגונים גדולים שיכולים לעשות שינוי רחב" (כ"ר, ארגון מעורב). בסופו של דבר, נדמה כי הארגונים כן מקיימים חלוקת עבודה ביניהם, כפי שא"ד מדגים ספציפית על רשויות מקומיות: "יש איזה שוליים בשוליים שאנחנו קצת מתחרים אבל ממש לא משמעותי, כי הדגש שלנו על עשייה בשטח והדגש שלהם בצדק הוא על המודעות הציבורית, על כנסים, תהלוכות, ימי התנסויות, קורסים! הם נותנים קורסים נהדרים. אנחנו עושים קורסים מאוד קטנים, מאוד בוטיקים, והשתלמויות למורשי נגישות בדברים מאוד מתקדמים (...). אז עם רשויות מקומיות [הארגון המעורב] ייתן להם קורס, אולי הדרכת עובדים, שגם אנחנו עושים, זה אולי אנחנו מתחרים קצת, אבל גם כן לא ממש, ואנחנו ניתן להם את הייעוץ המשפטי וניתן להם את הייעוץ הארגוני איך לצאת מבעיות שיש וכולי" (א"ד, ארגון מקצועי).

בהיבט המקומי, העיסוק בהעלאת מודעות של הארגון המעורב, ובפרט בהעברת הרצאות בתחום, עלה בכמה מקרים כמעורר מחלוקת בקרב ארגוני התושבים, בעיקר סביב גביית כסף לטובת ההרצאות. ר"ח מציגה את הבעייתיות בכך לתפיסתה: "אחד הדברים שלא אהבנו, התברר לנו ש-[הארגון המעורב] גובה כספים, גובה סכומים מאוד גבוהים עבור ההסברה בבתי הספר, ולכן הרבה בתי ספר ב-[עיר שלה] שלא יכולים להרשות לעצמם לשלם בסכומים הגבוהים בעצם נמנעו מלקבל הסברה. ומכיוון שאנחנו מתנדבים הצענו לבתי ספר לעשות את זה ללא תשלום. כי אני חושבת שכל בית ספר זכאי לקבל, אם הוא רוצה כמובן, כן? אני לא מכריח אותו, אבל אם הוא מעוניין והקושי הוא כלכלי אז אני לא חושבת שהילדים לא אמורים לקבל את זה. ואנחנו רצינו לעשות הסברות, כי אנחנו חושבים שזה נכון" (ר"ח, ארגון תושבים 2). גם א"ב התייחסה לעניין זה

וקישרה אותו לצד המקצועי של הארגון המעורב: "תראי, יש מקומות שאת ההסברות שאנחנו עושים הם מציעים תמורת תשלום, כן? כי, סתם למשל אני חושבת, אני לא מאוד מעורה בתוך [הארגון המעורב], אבל אני יודעת שזה ארגון שהוא בתשלום, כן? אז אם נגיד מישהו צריך... תראי אנחנו לא אנשי מקצוע, זאת אומרת הם נחשבים אנשי מקצוע, אנחנו לא נחשבים אנשי מקצוע, אנחנו מביאים את הניסיון שלנו מהשטח" (א"ב, ארגון תושבים 1).

במקרים אחרים, תפיסת הארגון המעורב כמקצועי ובעל ניסיון ממקם אותו מול ארגוני התושבים ככתובת שניתן להיעזר בה. למשל, י"נ סיפרה על מקרה בו חנייה פרטית חסמה את דרכה של תושבת עם מוגבלות בראייה והם התקשו למצוא לכך פתרון של קבע: "העלנו כמה רעיונות. העירייה העלתה. בדקו חוקית כל מיני דברים, ועוד לא הסתדרו, הבעיה עוד לא נפתרה. עכשיו זו פינה מאוד קשה. לפני כמה ימים דיברתי באמת עם אחד הסגנים של ראש העיר וסיכמנו שצריך לפעול מחוץ לקופסה, ואמרתי לו אולי נפנה ל-[ארגון המעורב], אולי מהם תבוא הישועה, אולי הם חושבים על משהו שאנחנו לא" (י"נ, ארגון תושבים 3).

חלוקת עבודה נוספת שניתן לזהות, היא זאת שבין ארגונים מקדמי נגישות וארגונים ארציים המתמקדים בסוגיות כלליות של אנשים עם מוגבלות, לבין ארגונים המיועדים לאנשים עם מוגבלויות מסוימות, למשל מוגבלות בשמיעה. בניגוד לארגונים הכלליים, ארגונים לאוכלוסיות מסוימות מפתחים מומחיות בצרכיה של אוכלוסיית היעד שלהם וכן בפתרונות ובמענים להם הם זקוקים. לכן, במקרה הצורך הארגונים הכלליים עשויים לשתף פעולה עם ארגון המתמקד במוגבלות מסוימת על מנת שאלה יתרמו ממומחיות זו. למשל, א"ב סיפרה על פרויקט שהיא הובילה במסגרת ההתארגנות המקומית בה היא פעילה לקידום חקיקה ברמה הארצית. היא עשתה זאת בשיתוף התארגנויות מקומיות נוספות וביקשה לשלב ארגונים שמייצגים אנשים עם מוגבלויות מסוימות על מנת שידגישו את הצרכים בנושא: "בחקיקה היה לי מצב שהייתי צריכה עזרה מארגון שמיעה של שפת סימנים וכאלה, ומאוד רציתי שהם יסייעו בלקדם נושא מסוים. כי כשזה ארגון שהוא ספציפי לאותה מוגבלות יש להם את ההסברים המיוחדים שלהם שהם יכולים להסביר למה הם כן צריכים או למה הם לא צריכים" (א"ב, ארגון תושבים 1).

בנוסף לחלוקת העבודה בין הארגונים, ברצוני להתייחס לקשרים ולשיתופי הפעולה של הארגונים עם שחקנים נוספים בשדה. רק שניים מתוך שיתופי פעולה שהועלו על ידי המרואיינים היו מבוססים על קשרים קבועים וממוסדים. הראשון הוא קשר המבוסס על מומחיות מקצועית בין ארגון חברתי המציע שירותים להנגשת אתרי אינטרנט לבין הארגון המקצועי: "אנחנו עוסקים למשל באתרי האינטרנט של הרשויות המקומיות, אנחנו עושים את זה לא לבד, אנחנו עושים את זה בעזרת קבוצה של מומחים בזה, שבמקרה אנשים לקויי ראייה, [ארגון חברתי] שבצפון. ואנחנו שמחים שגם נותנים להם עבודה וגם יכולים להשתמש במומחיות שלהם, והם עובדים מטעמנו בפרויקטים. אנחנו החלטנו לא לפתוח התמחות בנושא האינטרנט, יש מספיק אנשים, והם מספקים את הסחורה" (א"ד, ארגון מקצועי). שיתוף הפעולה הקבוע השני שהוצג הוא פורום בריכוז הרשות המקומית של עיר בצפון, המפגיש ארגונים ושחקנים מרכזיים באזור העוסקים בסוגיות של אנשים עם מוגבלות, כולל נגישות: "הוא פורום של ארגונים, של נציגי ארגונים, של נציגי פעילים ונציגי הרשות שנפגשים פעם בחודש וחצי כדי לייצר רשת של שיתופי פעולה, כדי לרכוש מידע חדש אחד מהשני, למידת עמיתים, לדבר איך מקדמים שינוי מדיניות, בעצם לייצר איזשהו קליטת עמיתים שמטרתה להגביר את הפעילות ב-[עיר] ובסביבה" (י"ש, נציג רשות מקומית, ארגון תושבים 1).

לעומתם, רוב שיתופי הפעולה שעלו מהממצאים היו מבוססים על קשרים נקודתיים, לרוב גם חד פעמיים, סביב פרויקט, תוכנית או סוגייה ספציפיים. בחלק מהמקרים זה היה סביב אירועים או קמפיינים להעלאת

מודעות. למשל, בכנס שארגן הארגון המעורב בנושא נגישות מקומית נתנו חסות הנציבות, מרכז השלטון המקומי, ארגונים עסקיים וארגונים חברתיים ספקי שירותים. גם בפעילות שהובילה אחת ההתארגנויות המקומיות של הארגון המעורב בדרום הארץ, אשר התמקדה בהעלאת המודעות למתן שירות נגיש בקרב מוניות, לקחו חלק מגוון רחב של גורמים, כפי שפורסם בכתבה בעיתון מקומי: "מלבד [הארגון המעורב] ואוניברסיטת בן גוריון, שותפים בקמפיין [רשות מקומית בדרום] וג'וינט ישראל. כ-50 מתנדבים, בהם מתנדבי [הארגון המעורב] אשר שילבו כוחות עם מתנדבים מארגונים שונים – יד שרה, קמפוס בן גוריון, כנפיים של קרמבו ועוד, יצאו אל מספר מוקדים ברחבי העיר לפגוש ביותר משלוש מאות נהגי מוניות ולבצע פעולות הסברה" (מקומון, ארגון מעורב). כמו כן, ארגוני התושבים העידו על מפגשים ופגישות עם ארגונים דומים למטרות למידה. י"נ סיפרה כך: "כשאנחנו התחלנו את הקבוצה עשינו פרויקט שנקרא 'גניבה בגאווה' [צוחקת], זאת אומרת הלכנו למקומות, לערים שכבר יש קבוצות כאלה והנושא פועל 'וגנבנו' מהם רעיונות" (י"נ, ארגון תושבים 3). גם נציגות מרכז השלטון המקומי התייחסו ללמידה מארגונים במסגרת שיתופי פעולה והדרכות: "כן, עם [הארגון המעורב] משתפים פעולה המון, בעיקר בידע, גם בתפיסות עולם, איך להקל, בהמון דברים, עכשיו בקורס [לרכזי נגישות ברשויות המקומיות] אז יש לנו באמת, העניין של הנגשת מסמכים, אז יש את [ארגון חברתי מספק שירותים] שעשו פה הדרכה על הנגשת מסמכים לרשויות, כן, נעזרים בהם" (ע"ר, מרכז השלטון המקומי).

במקביל לכך, עלו גם מספר קשיים בדינמיקות בשדה. אחד מהם הוא מיעוט הארגונים המקדמים נגישות בישראל, כפי שתיארה זאת י"ל: "אין, אין. איזה ארגונים יש? יש עכשיו את [ארגון חברתי ארצי חדש] שהם בכלל לא ארגון, לא יודעים מיהם בכלל, זה אתר אינטרנט. (...) אין ארגונים. כלומר יש ארגונים כחול אשר על שפת הים, עשרות ומאות ארגונים של אנשים עם מוגבלויות, אבל מה שמעניין אותם זה ניצול זכויות, לא נגישות. בהתחלה גם הארגון, שכחתי עכשיו איך הם קראו לעצמם בדיוק, [ארגון חברתי ארצי] משהו כזה, הם היו בין הגופים שדחפו לחקיקת חוק שוויון ופרק הנגישות. הייתה להם תפיסה מאוד פוליטית של כל העסק, וגם הם, בסופו של דבר נעלמו... גם [ארגון חברתי ארצי ללקויי שמיעה] היו בהתחלה מאוד מעורבים, כשיצרו את התהליך שהתקינו התאמות בתיאטראות ועבדו עם רשויות מקומיות, והם גם נעלמו. הם הפכו, התכנסו לתוך עצמם, הם מתעסקים בבעיות הפרטיות שלהם. כולם, אני חושבת, חוץ מ-[הארגון המעורב], כולם נסוגו מהמרחב הציבורי" (י"ל, ארגון מקצועי).

קושי נוסף עלה מצידם של חלק מארגוני התושבים הכפופים לרשויות המקומיות, מיקום אשר לעתים מהווה חסם ליצירת קשרים עם שחקנים נוספים. למשל, הרכוזות מטעם הרשויות המקומיות עשויות למנוע פנייה לגורמים שונים, כגון פנייה למשרד ממשלתי, כפי שמספרת א"ת: "אם אנחנו במסגרת עירייה לא יכולים להשיג משהו, [אנחנו] לא יכולים לצאת עם הקבוצה החוצה. כי [הרכוז מהרשות המקומית], מה שלא קשור לעירייה, היא לא כל כך... זאת אומרת, היא לא תומכת, למשל, שאנחנו נצא לדבר עם חברות תחבורה (...). יש שם במשרד התחבורה מחלקה שהיא של נגישות, נכון? אז למה אנחנו לא יכולים להיות בקשר איתה? חבל" (א"ת, ארגון תושבים 2). יש לציין שמחלק מהרשויות המקומיות עלו גם קולות אחרים, אשר דווקא הדגישו את החשיבות שביצירת קשרים כאלה, כפי שמציג זאת רכז של התארגנות מקומית מטעם רשות מקומית: "אי אפשר לעבוד לבד, זאת נקודת ההנחה. לא קבוצת פעילים יכולה לעשות שום דבר לבד, ולא רשות יכולה לעשות שום דבר לבד. היום רשות לא יכולה להסתדר בלי מגזר שלישי והיא לא יכולה להסתדר בלי שיתוף תושבים, והיא לא יכולה להסתדר בלי שיתוף פעולה עם משרדי הממשלה" (י"ש, נציג רשות מקומית, ארגון תושבים 1). ניתן להניח שהבדל בתפיסות אלה נובע ממגוון סיבות, כגון תפיסה אישית של

רכזי ההתארגנויות, או יחס כללי של הרשות המקומית עם שחקנים כמו משרדי ממשלה או ארגונים חברתיים.

לסיכום פרק זה, השדה של נגישות עירונית בישראל אינו רחב אך פועלים בו שחקנים מכל המגזרים ובעלי מאפיינים מגוונים ביותר. ניתן לראות שתהליכי החקיקה והטמעה של ארגונים חברתיים ברשויות מקומיות הגבירו את מעורבותם של גורמים מקצועיים בשדה, על ידי יצירת מקצוע של מומחי נגישות, התמקצעותם של חלק מהארגונים החברתיים, עירוב של מגוון בעלי תפקידים ברשויות המקומיות, וכן כניסתם של גורמים המפעילים מנגנוני אכיפה כמו הנציבות ומערכת המשפט. תהליכים אלו הובילו גם לדחיקתם לשוליים של ארגוני תושבים מקדמי נגישות ושל אנשים עם מוגבלות בשדה, שכן הידע המקצועי נתפס כרלוונטי וחשוב יותר מהידע והניסיון של התושבים. בנוסף, עדיין קיימים קשיים מול שחקנים שונים בשדה, בהם התנגדות חלק מהרשויות המקומיות ליישם את החקיקה, היעדר תקציב מדינה, אכיפה בלתי מספקת וחוסר אחידות בקידום הנושא ברשויות. לפיכך, ברצוני לטעון שתי טענות עיקריות אודות השדה של נגישות עירונית בישראל: הראשונה היא כי למרות שינויים וקשיים בשדה, ארגונים מקדמי נגישות עדיין ממלאים תפקידים חשובים בקידום הנגישות העירונית, בין אם אלה ממוסדים, ארציים ומקצועיים, ובין אם קטנים, מקומיים ומבוססים על ניסיון אישי. השנייה היא שצמצום מספר ארגוני התושבים וכן מיעוט שיתופי הפעולה הקבועים בין הארגונים חוסמים במיוחד את האפשרויות של תושבים עם מוגבלות להשתתף ולקחת חלק מהותי בתהליכי קבלת החלטות מקומיים ובקידום פתרונות נגישות שישפרו את חייהם בעיר בפועל. שיתופי פעולה רבים וקבועים יותר בין הארגונים החברתיים, בפרט כאלה אשר ישלבו באופן מורכב אך שוויוני בין ידע מקצועי לידע מניסיון אישי, עשויים לקדם את הנגישות העירונית בצורה יעילה ואיכותית יותר.

6.3. למה? תפיסות, סיבות והצדקות לנגישות עירונית

פרק זה עוסק בתפיסות של נגישות עירונית כפי שהן עולות מדבריהם של המרואיינים וממקורות המידע במחקר. במונח 'תפיסות' הכוונה לדרכים בהן השחקנים השונים מדברים על, מסבירים או מצדיקים את הצורך בקידום הנגישות העירונית בפני גורמים בעלי סמכות ליישמה, בפרט בפני רשויות מקומיות. במקרים מסוימים, בפרט בקרב פעילים בארגונים ממוסדים אך לא רק בהם, הוצגו תפיסות מגובשות בעלות עקרונות מסוימים ורציונל ברור, העומדות כבסיס לעשייתם לקידום הנגישות העירונית. יחד עם זאת, במקרים רבים התפיסות הוצגו באופן עקיף ובאו לידי ביטוי בעת שהמרואיינים התייחסו לפעילות השוטפת שלהם, ובעיקר לדרכים שלהם להתמודד עם התנגדות לקדם נגישות עירונית או לשכנע כשעולה הצורך בכך. במילים אחרות, התפיסות היו מגובשות מראש או שהיו תשובות לשאלות מצד הרשויות המקומיות באשר לסיבות בשלן הן מתבקשות להנגיש את המרחב או את שירותיהן.

הפרק מתחיל עם המקום המרכזי שתופסת חקיקת הנגישות בעת קידום הנגישות על ידי הארגונים השונים. הוא ממשיך בהצגת כל אותם מצבים בהם החקיקה אינה מספקת והסיבות בגללן הארגונים בוחרים שלא להשתמש בחקיקה כדי לקדם את פעילותם מול הרשויות. לאחר מכן, הפרק יציג שלוש תפיסות נוספות של נגישות אשר מציגות את הצורך ואת החשיבות של נגישות בדרכים אחרות, בהן: נגישות כאמצעי לקידום השתתפותם של אנשים עם מוגבלות בחברה, נגישות כאמצעי המיטיב עם כלל האוכלוסייה ונגישות ככלי בעל כדאיות כלכלית. לסיום, הפרק יתייחס לאופני השימוש בתפיסות אלה על ידי השחקנים השונים ולמסקנות שניתן להגיע אליהן ביחס לחקיקה ולהתפתחות השיח בשדה של נגישות עירונית.

6.3.1. "כי זה החוק" – התפיסה המשפטית של נגישות

חוק השוויון לאנשים עם מוגבלות, בתוכו פרק הנגישות ותקנות הנגישות שפורסמו בעקבותיו, מהווים מרכיב משמעותי ביותר בשדה של קידום נגישות עירונית. התייחסויות לחקיקה, בין אם בצורה חיובית או שלילית, מהותית או אינסטרומנטלית, עלתה ברוב המוחלט של הראיונות וכן של התכנים שנותחו במסגרת המחקר. כמו כן, מספר הציטוטים שהתייחסו לחקיקה בכל דרך שהיא היה הגבוה ביותר בניתוח הממצאים. בתת-פרק זה אציג בפירוט את האופן בו החקיקה באה לידי ביטוי בשיח ובתפיסות של הארגונים בעבודתם לקידום נגישות מול רשויות מקומיות. יש לשים לב כי לאורך עבודה זו החקיקה מקבלת התייחסויות שונות, כפי שעלה בפרק הקודם באשר לתפקידם של שחקנים האחראים על יישום ואכיפת החקיקה בשדה, וכן כפי שאציג בפרק הבא, העוסק בפרקטיקות לקידום נגישות, לגבי השפעת החקיקה על דרכי הפעולה של הארגונים. בהמשך הפרק אתייחס להיבטים נוספים של החקיקה – המקרים בהם היא לא מספקת או יוצרת קשיים לקידום הנגישות.

התפיסה המשפטית של נגישות, שבאה לידי ביטוי בהתייחסות לחקיקה, לתקנות, למנגנוני אכיפה וכדומה, תופסת כאמור מקום משמעותי בעשייתם של ארגונים מקדמי נגישות מול הרשויות המקומיות. לדבריהם של שני מרואיינים בארגון מקצועי, אנשי מקצוע וותיקים בתחום הנגישות, מרכזיות החקיקה החלה להתבסס ככזאת סביב שנת 2013, לאחר שנכנסו לתוקף תקנות נגישות רלוונטיות במיוחד לרשויות מקומיות, בהן תקנות נגישות לבניינים קיימים (המוכרות כתקנות בניין קיים), תקנות נגישות השירות, תקנות נגישות למקום שאינו בניין (כלומר לשטחים פתוחים כגון חופי ים, גינות, פארקים ועוד) ותקנות למוסדות חינוך.

מהניתוח עולה כי החקיקה בתחום מהווה לרוב בסיס לפתיחת השיח והדיון בנושא הנגישות בין הארגון לרשות המקומית, כפי שמסבירה א"ב, פעילה בהתארגנות מקומית של ארגון תושבים 1: "הם אמורים לעמוד בחוקים. אז אם יש הפרה של חוקים של הנגשה אז קודם כל מציפים את הנושא הזה, כן? כי הם אמורים לעמוד בחוקים האלה" (א"ב, ארגון תושבים 1). גם י"ז, פעיל בהתארגנות מקומית אחרת של הארגון, הציג זאת כך: "אני מצפה קודם כל לעמידה בתנאי החוק. גם אם פה ושם אפשר שתהיה ביקורת על החוק בפרטים כאלה ואחרים, קודם כל שהדברים יתנהלו לפי החוק. זה מה שאני מצפה מכל רשות מקומית" (י"ז, ארגון תושבים 1).

מעבר לכך, החקיקה מהווה בסיס עבור הפעילים בארגונים לבקשות ואף דרישות מהרשויות המקומיות לקדם נגישות. המצב הינו כך בקרב ארגוני תושבים, כפי שעולה בציטוט של ט"ר להלן, ובקרב ארגון המקצועי, כפי שעולה בציטוט של ל"ע להלן, וכן בקרב הארגון המעורב, כפי שאפשר לראות בפנייה הראשונית שלו לרשויות מקומיות בעניין נגישות בחופים להלן: "תמיד אנחנו בודקות בעצמנו את התקנות כי יש לנו מורשת נגישות ואנחנו לא באות סתם ומבקשות דברים. אנחנו מביאים את הדרישה, הצעקה שלנו, והעירייה צריכה לקבל או לא, בהתאם לחוקים והתקנות" (ט"ר, ארגון תושבים 3);

"אני בא, והדבר הראשון, קודם כל אני מנסה להבין את האירוע. ניח מדובר על מבנה, מדובר על מקום שהוא לא מבנה, מדובר על שטחים פתוחים. להבין איפה אתה נמצא ברגולציה, בשביל קודם כל להבין מה חובת הרשות, ואתה מהנקודה הזאתי מתחיל" (ל"ע, ארגון מקצועי);

"[הארגון] מפיץ בימים אלה מכתב לכל הרשויות בהן יש חופי רחצה, בבקשה לפעול ע"פ תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות למקום ציבורי שאינו בניין) - סעיף 13, ולהיערך ע"פ ההנחיות המפורטות טרם פתיחת עונת הרחצה" (פניה לרשויות, ארגון מעורב).

בשלושת הציטוטים האלה ניתן לראות שנעשה שימוש בחקיקה בשלבים ראשוניים ביותר של הקשר בין הארגונים לרשויות, בין אם זה בפנייה הראשונית של הארגון, בניסוח הדרישות שלו, או בתחילת העבודה בפועל מול הרשויות.

במקרים רבים אחרים החקיקה, ובעיקר התקנות, משמשות כהנחיות פרקטיות על ההתאמות נגישות והפעולות שהארגונים מבקשים לבצע בפועל מהרשויות המקומיות, הבאות לידי ביטוי לרוב כאל מה שהרשות "חייבת" לבצע. נציגה מרשות מקומית אשר עבדה במשך תקופה עם הארגון המקצועי הטיבה להסביר את זה: "הנושא של המחויבות החוקית, מה שנקרא, הוא מאוד ברור. זאת אומרת, יש תקנות, ובתקנות כתוב מה אני צריכה לעשות, והגישה הראשונית, מה שנקרא, של [הארגון המקצועי] הייתה: 'זה מה שאתם חייבים לעשות, בהצלחה, תעשו את זה פשוט'. זאת אומרת, עברו איתי על כל הרשימה, על כל הדברים שצריכים להיות נגישים מתו"ס, כל הדברים שהם מקום שאינו בניין ומה צריך להיות נגיש בו, כל נהלי השירות שחייבים להיות מוטמעים בארגון. זאת אומרת, יש רשימה מאוד מאוד ברורה למה צריך לעשות, ומבחינת [הארגון המקצועי] כיועץ, הוא אומר לי: 'תעשי את זה, פשוט ככה'" (ח"נ, נציגת רשות מקומית, ארגון מקצועי).

במקרים אחרים החקיקה משמשת את הארגונים כדי לשרטט את גבולות השיח מול הרשות, כאשר גבול זה יכול להיות מופעל הן על הארגונים והן על הרשויות. כלומר, מצד אחד לעתים הארגונים תוחמים את עשייתם ובקשותיהם מול הרשות למה שכתוב בחקיקה בלבד, כפי שהסבירה נ"ע מארגון תושבים: "הן [פעילות בארגון] קיבלו הרצאה על נושא נגישות מתו"ס כדי לדעת מה המשמעות של זה, וכדי להבין ולדעת, כאילו יש דברים שנורא בא לי שיהיו אבל הם לא שייכים, הם לא בתקן" (נ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 3).

מצד שני, הארגונים משתמשים בחקיקה כדרך להציב גבולות גם לרשויות המקומיות בנוגע לפעולות שהרשויות לא יכולות שלא לבצע. למשל, הדבר עולה בדבריה של ד"מ העוסקת בהדרכות לעובדי רשויות מקומיות המחויבות בתקנות נגישות השירות: "כשיש דברים שאי אפשר לוותר עליהם, למשל על תדירות מסוימת [של הדרכות], אני מסבירה להם שאין מה לעשות, זה מה שקבע המחוקק, אין לי פה אפשרות להתגמש מעבר למה שהוא כתב. אני יכולה להתגמש בתוך הגבולות של מה שהוא כתב. אני לא יכולה להתגמש מעבר לחוק" (ד"מ, ארגון מעורב).

גם ל"ע מארגון מקצועי מציג בדבריו כיצד החקיקה יכולה לשמש כגבול במהלך עבודתו עם נציגי הרשויות: "צריך, קודם כל, להיות מאוד מקצוען בתחום שלך, להבין את המגבלות, ומה מותר ואסור, איפה אתה יכול להיות גמיש, ואתה יכול להיות נוקשה, ולייצר איזה שהם יחסי אמון עם מי שאתה מתקשר אתו, כי בסופו של דבר הוא סומך עליך, ואם אתה בא ואומר לו: 'אין, זה מה שניתן לעשות ואי אפשר לעשות מעבר'. פעם אחת, פעם שנייה גם אתה בא ואומר לו: 'תשמע, החוק מחייב אותך, גם אם תהיה לך מחר תביעה לא שווה לך, לא כדאי לך'" (ל"ע, ארגון מקצועי).

ציטוט אחרון זה מוביל לשימוש הנפוץ האחרון שנעשה בחקיקה על ידי הארגונים, והוא התייחסות למנגנוני אכיפה. לרוב הדבר נעשה בצורה של אזהרה בפני השלכות שעשויות להיות למי שלא יעמדו בדרישות החקיקה, כפי שהציג זאת ל"ע בציטוט לעיל או כפי שמציג זאת הארגון המעורב באתר שלו: "מבחינה חוקית והימנעות מסיכונים, כל ארגון שפועל לפי חוק נדרש להיערך לפעול להנגשה כי אחרת יאלץ להתמודד עם מהלכי תביעה ואכיפה". מנגד, לעתים השימוש הינו תקיף יותר ומוצג לרשויות בצורה של איום של ממש, כפי שעולה בצורה מפורשת מדבריה של פעילה בארגון תושבים: "כשאני דיברתי מול מחלקת התרבות של

[עירייה בעיר בצפון], אז אני אמרתי להם 'אתם חוקית צריכים 1, 2, 3, אתן לכם צ'ק ליסט, אם למופע הזה אין את הצ'ק ליסט הזה אני יכולה לתבוע אתכם'" (ר"ח, ארגון תושבים 2).

לפני שאציג את מגבלות התפיסה המשפטית בתת-פרק הבא, ברצוני לציין כי מדבריהם של המרואיינים עולה כי החקיקה, דרישות התקנות ומנגנוני האכיפה, כן מעודדים את הרשויות המקומיות לקדם נגישות הלכה למעשה. כפי שהוצג בתת הפרק המציג את הרשויות המקומיות ואת היחס שלהן כלפי נגישות, גם בקרב הרשויות ללא רצון לקדם את הנושא מיוזמתן, דרישות החקיקה ובעיקר מנגנוני האכיפה מובילים ליישום נגישות בפועל, כפי שעולה מהציטוטים הבאים: "חייבים יועץ [נגישות] בתוך התהליך כדי לאשר את התוכנית, לא מתוך רצון טוב. החוק מחייב אותם וברגע שיש פרויקטים חדשים, לא משנה מה, יועץ נגישות בפנים ואז הם מכניסים את הנגישות" (ל"ע, ארגון מקצועי);

"המסר שלהם [נציגי הרשות המקומית] הוא מאוד מסר של חוסר ברירה הרבה פעמים. שהם פה עושים את זה מחוסר ברירה ומפחד מתביעות נוספות וזה מאוד על השולחן. זאת אומרת אם יש איזשהו איום בתביעה הם ישר מטפלים בזה" (צ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 2).

חלק מהמרואיינים שיקפו התייחסות חיובית מפורשת ואף גאוה כלפי החקיקה הישראלית בתחום הנגישות, לא רק כיעילה אלא כמציבה את ישראל במקום ייחודי בעולם בתחום הזה. בפרט הם התייחסו לרכיבים בחקיקה שלתפיסתם הם יוצאי דופן בחקיקה העולמית, כגון הדרישה להנגיש מבנים קיימים ולא רק חדשים, לבצע הדרכות במגוון דרכים לנותני שירות, והגדרת התפקיד של מורשי נגישות בחוק. כך הציגה עובדת בכירה בארגון המעורב את דעתה על החקיקה הישראלית: "ישראל היא בין המובילות בחקיקה של נגישות, אנחנו late bloomers but fast runners, אנחנו מובילים בעולם" (כ"ר, ארגון מעורב), או נציגה במרכז השלטון המקומי במהלך כנס: "זה אתגר מאוד גדול אבל מדינת ישראל לא מפחדת מאתגרים. מדינה קטנה של 80 שנה, אבל שצועדת קדימה. ואני יכולה להגיד לכם שאני גאה, גאה להיות במדינה הזאת, שלא רק שמנגישה את המבנים שלה קדימה, היא לוקחת אחריות גם על המבנים שלה בעבר, אני גאה" (דוברת בכנס, מרכז השלטון המקומי).

לסיכום, ניכר שהארגונים והשחקנים המרכזיים בשדה עושים שימוש מירבי בתפיסה המשפטית ובטיעונים המבוססים בחקיקה על מנת לקדם את יישומן של דרישות החקיקה בפועל על ידי רשויות מקומיות. הם עושים זאת במגוון הקשרים: ראשית כדי להציג את הבסיס לבקשות ולדרישות שלהם כלפי הרשויות המקומיות ולפתוח עמן את הדיון בנושא; שנית כדי להתייחס ואף להנחות את הרשות בנוגע להתאמות והפעולות הספציפיות שיש לבצע על מנת להנגיש את המרחב העירוני; שלישית כדי לשרטט את גבולות השיח בנושא של נגישות עירונית, בין אם מדובר בגבולות שהארגונים שמים על עצמם באשר למה שהם יכולים לבקש מהרשות ובין אם מדובר בגבולות שהארגונים שמים על הרשויות באשר למה שלא ניתן לוותר עליו; לסיום, כדי להזהיר ואף לאיים על הרשויות המקומיות על ההשלכות של אי קידום הנגישות בעיר לאור מנגנוני אכיפה שונים המוגדרים בחוק.

מרכזיות השיח המשפטי בנושא של נגישות לאנשים עם מוגבלות אינה יוצאת דופן לישראל והוא נוכח ברוב המדינות המערביות אשר פועלות במסגרת חקיקת נגישות דומה (Kanter, 2003; Stein & Stein, 2007), בפרט כאשר זה נוגע לשימוש בשיח על מנגנוני אכיפה מגוונים כדי להבטיח את יישום החוק (Barnes & Imrie, 2003; Imrie & Hall, 2000; Imrie, 2000; Dorfman & Yabo, 2020; Burke, 2012). יחד עם זאת, בניגוד לקיים בספרות, מעניין לשים לב לכך שהשימוש בתפיסה המשפטית על ידי הארגונים אינה מבוססת על שיח של זכויות. רק שני מרואיינים בארגונים התייחסו ל"נגישות כזכות" בדבריהם ובאופן שולי. לעומת זאת,

מדבריהם של רוב המרואיינים ניתן להסיק שהשימוש בתפיסה זו נעשה מתוך גישה פרקטית לחקיקה, בעקבות הדעה שמדובר בחקיקה טובה ומקיפה אך בעיקר מאחר שהיא מצליחה לתפוס לגרום למקבלי החלטות ברשויות המקומיות לקדם נגישות, במידה רבה הודות למנגנוני האכיפה המגוונים בחקיקה הישראלית (אורן & דגן, 2007; מור, 2016; פלדמן, 2007).

6.3.2. מקרים בהם התפיסה המשפטית אינה מספקת

במקביל למרכזיות הרבה שיש לחקיקה בעבודתם של ארגונים מקדמי נגישות, כמעט בכל הראיונות עלו גם התייחסויות למצבים בהם החקיקה אינה מסייעת בקידום הנגישות מול הרשויות המקומיות, מה שמחייב את הארגונים לדבר לא רק במונחים משפטיים. בתת-פרק זה אתייחס למצבים המרכזיים שהוצגו על ידי המרואיינים בהם החקיקה לא הייתה מספקת ואף הזיקה לפעילותם וליישום של נגישות במרחב העירוני.

ראשית, כפי שהוצג בהקדמת פרק הממצאים על מצב הנגישות בערים בישראל, ישנם מקרים רבים מידי של היעדר נגישות במרחב העירוני. בחלק מהמקרים היעדר הנגישות מוסבר כתוצאה מאי-יישום של דרישות החקיקה. לפעמים הדבר נובע מכך שהגורמים המעורבים ביישום הנגישות לא עושים זאת. למשל, י"ז מארגון תושבים טוען שזה קורה בעיר בה הוא מתגורר: "בפרויקטים של קבלנים [שעובדים עם הרשות המקומית] אנחנו רואים שאיכות העבודה היא לא תמיד הכי טובה. גם בסלילות חדשות [של מדרכות], התוצאה לא תמיד נגישה. לא תמיד תואמת את התקן, ליתר דיוק" (י"ז, ארגון תושבים 1).

יחד עם זאת, בדרך כלל אי-היישום נובע מקשיים ליישם את דרישות החקיקה. הסיבה המרכזית שהועלתה על ידי המרואיינים היא היעדר תקציב לכך בקרב הרשויות המקומיות, סוגייה שכבר הוצגה בפרק הממצאים הקודם. הבעיה התקציבית גורמת לכך שהטעון המשפטי אינו גורם לרשויות המקומיות לבצע נגישות בפועל, כפי שהציג ל"ע, איש מקצוע שעבד מול רשות מקומית גדולה: "יש מה שהרשות צריכה לעשות מבחינת חוק, להנגיש את כל [מוסדות חינוך] הקיימים, שזה כבר היה, ב-2019 היו צריכים לעשות את זה. [עיר גדולה] התעלמה מזה. המנכ"ל, ראש העיר שהיה, גם מי שנמצאים היום לא עושים, פשוט לא עושים. הם אומרים: 'אנחנו לא קיבלנו כסף, יש חוק, והמדינה לא נתנה ואנחנו לא נעשה'" (ל"ע, ארגון מקצועי).

סיבה נוספת לאי-יישום החקיקה היא אי-הלימה בין הדרישות המפורטות בתקנות הנגישות לבין המציאות המרחבית בערים מסוימות. כלומר, לתפוסתם של חלק מהמרואיינים החקיקה לא ניתנת ליישום כפי שהיא בחלק מהמקומות, כמו שר"ט, פעילה וותיקה בתחום של נגישות, הסבירה: "הדרישות הן הרבה פעמים ברמת אוטופיה. כשאנחנו מגיעים לשטח אנחנו רואים שהשטח לא מאפשר את זה. יש פער מאוד גדול" (ר"ט, ארגון תושבים 1). הדוגמאות לטעון הזה ניתנו בהקשר של ערים עם מצב טופוגרפי שלא מאפשר את יישום החקיקה, למשל איש מקצוע הסביר דרך בדיחה שעל מנת להנגיש עיר הררית ועתיקה כמו זיכרון יעקב, חיפה או ירושלים "צריך לבוא וליישר את ירושלים, להוריד את כל המבנים הישנים, לבנות אותם מחדש" (ל"ע, ארגון מקצועי).

אחרים נתנו כדוגמא מרכזית ערים, יישובים ושכונות של החברה הערבית ככאלה בהם לא ניתן ליישם את החקיקה. הדברים עלו בעיקר מדבריהם של אנשי מקצוע שניסו לקדם נגישות במקומות אלה באמצעות ייעוץ מקצועי בהתאם לחוק. א"ד, איש מקצוע בעל ניסיון רב הממלא תפקיד מוביל בארגון המקצועי, סיפר על מקרה בו הוזמן לשימוע בפני הנציבות מאחר שבשכונה ערבית בעיר מעורבת הוא נתן אישור נגישות על רחבת היערכות של תחנת אוטובוס בעומק של 1.20 מטר, מאחר שהמדרכות בשכונה היו ברוחב הזה, ולא אפשרו ליצור רחבת היערכות בעומק של 2 מטר כפי שדורשות התקנות. לדבריו "הדילמה הייתה או לא לאשר את התחנה, כלומר, אי אפשר יהיה לנסוע, התושבים לא יכלו לנסוע בקו אוטובוס הזה, או לאשר

רחבת היערכות שהיא לא תקנית, שהיא לא לפי התקנות, אבל אפשר להשתמש בה!" (א"ד, ארגון מקצועי). גם י"ל מאותו הארגון הציגה קושי דומה: "ניסינו לעבוד עם רשויות מקומיות ערביות, היינו בקשר עם די הרבה. עכשיו, אם את הולכת ליישוב, אין מדרכות ברחובות, ואין תרבות של לשים מאחז יד במדרגות, בכלל, (...) ואין בכלל תחבורה ציבורית פנימית, בקו פנימי. אז מה, כאילו, מה את באה להם עכשיו עם החקיקה הזאת, שבאה מעולם אחר לגמרי? הם בכלל לא שם" (י"ל, ארגון מקצועי).

אחד הרכיבים בשימוש בתפיסה המשפטית של נגישות הוא, כפי שהוצג בתת הפרק הקודם, שימוש במנגנוני אכיפה כדרך להזהיר או לאיים על רשויות מקומיות, וכך לגרום להן לקדם נגישות במרחב העירוני. יחד עם זאת, חלק מהמרואיינים התייחסו למצבים בהם התייחסות לאכיפה לא מצליחה להשיג מטרה זו, בעיקר משתי סיבות: הראשונה היא שלדבריהם מנגנוני האכיפה בחוק לא "מאיימים" מספיק כדי להניע לפעולה, כפי שמסביר הפעיל הבא: "באיזשהו מקום יש לי הרגשה שחברי הכנסת רצו לחוקק חוק יפה. חוקקו חוק יפה, מאוד מתקדם, אבל "שכחו" במרכאות, שכחו את הקטע של האכיפה, ובמיוחד בישראל. יכול להיות שבמקומות אחרים זה עובד אחרת, אבל במיוחד בישראל, אם אין אכיפה בפועל אין ביצוע. פשוט ככה" (י"ז, ארגון תושבים 1).

הסיבה השנייה היא שהתייחסות לחקיקה ולמנגנוני האכיפה שלה עשויה לא רק לא להיות יעילה אלא אף להזיק, מאחר שאלה יכולים לעורר אנטגוניזם ורגשות שליליים כלפי נגישות בכלל או כלפי ארגונים מקדמי נגישות בפרט. להלן שתי דוגמאות לכך כפי שהציגו פעילים בארגונים שונים: "לא תמיד אנחנו נפנה לבתי משפט, לא תמיד זה הצעד הכי אופרטיבי, הנכון לעשות. כי לפעמים אתה יכול לפתור בעיה אחת וליצור אנטגוניזם בצד השני, כן? אנחנו רוצים ליצור מודעות ויותר הסברה ויותר הבנה ויותר אפשרות להיענות לבקשות שלנו בצורה חיובית ופחות זה, זה יותר נוח לי ויותר קל לי מאשר לפנות לבית משפט. כי בית משפט זה במרכאות "הפתרון הקל", אבל אז אתה יוצר לעצמך אנטגוניזם של אותה רשות וקשה לפעול מולה אחר כך, את מבינה?" (ג"א, ארגון תושבים 1);

"אני מתחילה איתם [עם נציגים מרשויות מקומיות] באמת בצד הרגשי יותר. אני מתחילה איתם בצד הרגשי ואז אני עוברת לחוק. הרי מה קרה כל הזמן? שאיימו, איימו, יש כאלה שהסתכלו על זה בצורת איום, 'אז שיתבעו!'. לא, אני רוצה להוציא אותם מהנושא הזה של החוק, שלא יהיו תפוסים בזה שהוא חייב, לא" (ד"מ, ארגון מעורב).

קושי נפוץ נוסף שהעלו המרואיינים לגבי החקיקה, הוא שגם כאשר היא מיושמת, הדבר אינו משיג נגישות הולמת עבור אנשים עם מוגבלות. החקיקה הוצגה במקרים רבים כפשרה לא מספקת, מינימום של פעולות והתאמות שמשאירות צורך לבקש יותר, "מעבר לחקיקה", על מנת להשיג מרחב שהוא באמת נגיש עבורם. בכיר בארגון המעורב הציג בפניי שמבחינת הארגון יש שלוש רמות של נגישות: הרמה הראשונה היא היעדר נגישות, הרמה השנייה היא נגישות לפי החקיקה, והרמה השלישית היא "באמת שילוב מלא או באמת האפשרות לעשות מעבר, שבאמת יש הכלה או שוויון, שילוב" (ב"נ, ארגון מעורב). אכן עובדת נוספת בארגון המעורב טענה כך: "אנחנו מנסים לעודד לעשות מעבר [לחקיקה]. אנחנו אף פעם לא אומרים 'בסדר, תעשה את המינימום הנדרש וסבבה'" (ד"מ, ארגון מעורב).

גם בארגונים אחרים עלו קולות שהציגו את התקנות כמינימום. למשל, א"כ מארגון תושבים אמרה "יש, את יודעת, פער בין החקיקה לבין הצרכים של האנשים עצמם. לא רק במקומות ייעודים לאנשים עם מוגבלות, אלא בכלל החקיקה היא פשרה. בדרך כלל ברמה הנמוכה ביותר" (א"כ, ארגון תושבים 2). ק"א, מארגון במגזר העסקי הפועלת מול רשויות מקומיות הציגה טיעון כזה גם היא: "בואי נתחיל מזה שיש

תקנות, להבין שהתקנות אומרות את המינימום. זה שעשיתם את הדברים לפי התקנות, או שמורשה הנגישות או מישהו עזר לך להתחמק מדברים מסוימים בתוך התקנות, זה לא אומר שאתה נגיש (...) וזה מה שצריך להוביל אותנו קדימה. כל הזמן לתמרץ אותם לעשות יותר. גם אם התקנות אומרות ככה וככה, לא להילחם בתקנות ולהסתכל מעבר לתקנות, להסתכל מה עוד" (ק"א, לא משויכת ארגון).

במקרים אחרים, ובפרט בראיונות עם אנשים עם מוגבלות, החקיקה הוצגה לעתים לא רק כמצומצמת מידי, אלא כזאת שלא מייצרת נגישות ולא מספקת מענה לצרכיהם של אנשים עם מוגבלות. תושבים פעילים העידו על מקרים בהם פנו לרשות המקומית במצבים בהם המרחב לא היה נגיש עבורם וקיבלו כתשובה את הטיעון "זה לפי התקנות". פעילה מארגון תושבים הגיבה לכך בתסכול: "זה מאוד מעצבן, בגלל שאם את מתלוננת אז הם באים אליך 'טוב, זה לפי מה שכתוב בספר'. לא! אני לא רוצה מה שכתוב בספר! מי שכתב את החוקים האלה, זה בן אדם שאין לו מוגבלות, הוא לא יודע מה זה" (מ"ח, ארגון תושבים 2).

פעיל בארגון תושבים סיפר על מקרה בו הרשות המקומית הטמיעה סימון מוביל במדרכות עבור עיוורים בהתאם לתקנות, אך עשו זאת בדרך לא נגישה בה היו מכשולים עבור עיוורים: "מה שקרה זה שעל פי חוק אמור להיות סימון לעיוורים, את יודעת, עם הנקודות או הפסים האלה לעיוורים על הרצפה, וזה אמור להיות מהמעבר חצייה עד לפתח של אותו מקום, לפי החוק שאומר 'בדרך הקצרה ביותר'. עכשיו תחשבי, מה יכולה להיות הבעיה? בהגדרה הזאת, 'הדרך הקצרה ביותר'? שאולי הם ישימו את זה במקום הלא נכון כי הוא הכי קצר. ואכן, מה שיש בדרך הקצרה, זו הייתה הבעיה. כי בדרך הכי קצרה היה שם גרם מדרגות של 20 מדרגות" (ג"א, ארגון תושבים 1).

כלומר, יישום דרישות התקנות כפי שהן, עשוי להוביל לייצור המרחב באופן לא נגיש עבור אנשים עם מוגבלות, ובדרך זו ליצור מצבים בהם החוק מיושם אבל מהות החוק לא. היבט זה מוביל לסוגיה בעייתית נוספת שהציגו המרואיינים כלפי חקיקת הנגישות, והיא שהיא נתפסת בעיני הרשויות המקומיות כעניין טכני בלבד, ללא סיבה ברורה מדוע חשוב ליישם אותה. התייחסות טכנית זו יכולה להוביל למצבים של יישום תקנות נגישות בדרך שלא מובילה לנגישות, כפי שהוצגו לעיל, או לכך שנגישות לא מיושמת כלל. ר"ה, פעילה בארגון המעורב, הסבירה מה קרה כשהחלה לעבוד מול הרשות המקומית בעיר מגוריה: "כשאני נכנסתי מבחינת הרשות לא כל כך הבינו מה אני רוצה. הבינו שיש חוק נגישות, הבינו שיש אנשים עם מוגבלות, הבינו שצריך לפעול ולהנגיש אבל לא הייתה דרך. הדבר הראשון שקפץ לי לראש והיה לי מאוד בולט ומורגש חזק, זה שהם אפילו לא מבינים למה. הם לא מבינים מה אנחנו רוצים מהם בכלל, הם לא מבינים. הם שומעים, מבינים שיש חוק (...) אז אני הבנתי דבר אחד מאוד פשוט: שכל הנושא של נגישות בלי ההסבר, בלי הרגישות, בלי להסביר למה ואיך ומה לבקש ולמה לבקש, שום דבר לא יזוז" (ר"ה, ארגון מעורב).

אשת מקצוע בתחום הנגישות הציגה היבט נוסף למצב בו הרשות לא מבינה את הסיבה המהותית לצורך בנגישות במהלך כנס בנושא של נגישות עירונית: "אני חושבת שיש לנו רצף. רשויות מקומיות שמתייחסות לנגישות רק כ'למלא מה שכתוב בתקנות' ומפרקות את הכול לאוסף של נקודות, לא מקבלות רצף. ואדם עם מוגבלות, במיוחד מוגבלות בניידות אבל לא רק, לא יכול לחיות בלי רצף, אם אין לו רצף הוא פשוט לא ייצא מהבית" (דוברת בכנס, לא משויכת לארגון).

א"ד מארגון מקצועי, אשר בין היתר גם מעביר הכשרות מקצועיות בתחום של נגישות, מתאר שנתק זה בין התקנות לבין הסיבות בגללן הן נחקקו קיים לא רק בקרב הרשויות המקומיות, אלא גם בגופים שאמורים לאכוף את החוק, כגון הנציבות: "אני מלמד שהשאלה הראשונה [שעליהם לשאול כשבאים להנגיש מקום]

היא מה קורה בבניין הזה, למה הוא משמש, מה עושים בו? כי אתה רוצה להנגיש משהו ש, לא רק את הבניין, אתה רוצה להנגיש את מה שקורה בפנים. אז אם במוזיאון אתה לא יכול לראות את המיצגים, מה זה משנה שבחוץ יהיה נגיש ותהיה לך מדרכה יפה ויהיה לך פס מוביל לשירותים ולמעלית? מה זה יעזור אם אי אפשר לראות את המיצגים? הנציבות היום נותנת לך הרגשה היום שלא חשוב, זה מה שכתוב בתקנות. וזאת בעיה, וזאת בעיה" (א"ד, ארגון מקצועי).

לסיום, סוגיה שעלתה בצורה מפורשת או משתמעת בדברי המרואיינים, היא שחקיקת הנגישות הובילה לכך שהתחום של נגישות בישראל לא מתפתח או מתחדש מספיק. י"ל, אשת מקצוע בתחום, מציגה את המצב בו תחום הנגישות לא מתפתח יותר, אפילו במקרים בהם יש בכך צורך, דרך דוגמא של נגישות בתחבורה הציבורית: "גם תחבורה ציבורית, הנגישו, אבל את לא רואה כמעט אנשים עם מוגבלות באוטובוסים, זאת אומרת שזה לא מתאים. אם זה היה מתאים, הם היו נוסעים בלי סוף. אבל זה לא פתר להם את הבעיה, ואין, אין מחקר ששואל מה כן היה פותר. אין מחקר, בעולם בכלל ובישראל בפרט. זאת בעיה. (...) אין, בישראל לא התפתחה למרבה הצער תורת נגישות שהיא מעבר לחקיקה" (י"ל, ארגון מקצועי).

מרואיינים אחרים הציגו את הצורך לפתח את התחום לעבר פתרונות חדשים, בעיקר בתחום הטכנולוגי, כאשר במקביל הם נתקלים בקושי לעשות זאת בגלל החקיקה: "לפעמים אנחנו צריכים לתת הנחיות שהן ישנות, שהן כבר לא רלוונטיות, אבל עדיין אנחנו צריכים אותן כי ככה זה כתוב בתקנות, זה התקן. והייתי רוצה שלפחות מבחינה טכנולוגית לא יחייבו אותנו בכל מיני דברים שהם כבר לא רלוונטיים (...). הטכנולוגיה היום מאפשרת כל כך הרבה דברים, וכאילו יש דברים בתקנות ש... כאילו כל הזמן עושים רביזיות, אבל יש ויכוחים, ולפעמים הם עושים יותר גרוע, אבל למשל שימוש בוואטסאפ [לטובת לקויי שמיעה], הוא קיים אז למה לא להשתמש בו?" (ו"ד, ארגון מקצועי).

לעתים גם חקיקה שעוד לא קיימת, אבל יש צפי שתתגבש בעתיד, עוצרת את הפיתוח של התחום ואת היישום של פתרונות נגישות בפועל במצבים חדשים במרחב, כגון הצבת חניות טעינה לרכבים חשמליים באופן נגיש מלכתחילה, כפי שמדגים ב"נ מהארגון המעורב: "כתבנו מדריך לסימון חניות נגישות לטעינה אלקטרונית, לטעינה חשמלית לרכבים חשמליים. עד שיבואו ייקח שלוש שנים, ועכשיו עושים את החניות, אז למה לעשות אותן לא נכון? לא. הם [הנציבות ומרכז השלטון המקומי] לא רוצים להפיץ את המדריך שלנו: 'מה יקרה אחר-כך? יהיו הוראות אחרות', כך הם אומרים. אז אחר-כך תתלוננו שאין לכם כסף לעשות את זה. זה המלחמות שיש, זה לפעמים מאוד מתסכל" (ב"נ, ארגון מעורב).

לסיכום, בתת-פרק הזה הצגתי את מגוון הדרכים בהן המרואיינים הציגו את החסרונות שיש בחקיקת הנגישות ובשימוש בה לקידום נגישות עירונית. חסרונות הנוגעים לביקורת על החקיקה הקיימת, כגון אי-יישום החקיקה ומנגנוני אכיפה לא יעילים, דרישות מינימליות בלבד שבחקיקה, ודרישות שלא מייצרות נגישות בפועל, אינה ייחודית לישראל וניתן למצוא טענות דומות בספרות ממדינות בעלות חקיקה דומה בעולם (Imrie & Hall, 2003; Worth et al., 2017). במקביל, חלק מהחסרונות והביקורת על החקיקה כן ממוקמים בהקשר המקומי הישראלי, בפרט היעדר הקצאת תקציב ייעודי ליישום פרק הנגישות בחוק השוויון המקשה על רשויות מקומיות ביישום החקיקה, ופער בין דרישות החוק לבין המציאות המרחבית בהקשרים מסוימים, כגון בחברה הערבית (Mizrachi, 2014; יאבו & ברלב, 2024).

כמו כן, המרואיינים התייחסו לחסרונות עקיפים של החקיקה ולהשלכות בלתי צפויות שלה. ראשית, החקיקה, ובעיקר תקנות הנגישות, נתפסות כטכניות בלבד, ללא הבנה או ניתוק בין לבין הסיבות בשלן יש ליישם אותן. שנית, החקיקה ומנגנוני האכיפה שלה עשויים לעורר אנטגוניזם ואף התנגדות בקרב הרשויות

המקומיות. שלישית, החקיקה מונעת את הפיתוח וההתחדשות של תחום הנגישות בישראל. מדבריהם של המרואיינים ניכר כי הצורך לבקש דברים שהם מעבר לדרישות החקיקה, יחד עם ההשלכות הבלתי צפויות אלו, מובילים אותם לכך שארגונים מתבקשים לפתח תפיסות, הצדקות והסברים אחרים על מנת לקדם נגישות בקרב רשויות מקומיות, אשר לא מסתמכים על כך שמדובר בדרישות החקיקה בלבד. תתי-הפרקים הבאים יציגו את התפיסות העיקריות שעלו מניתוח מקורות המידע במחקר.

6.3.3. "כי זה מה שאנשים עם מוגבלות צריכים" – נגישות כאמצעי לקדם השתתפות עצמאית

ושווה בעיר

הדרך הנפוצה ביותר בידי הארגונים להסביר מדוע הם מבקשים לקדם פתרונות נגישות במרחב העירוני, מעבר לכך שמדובר בדרישות החקיקה, היא על ידי התייחסות לחשיבות הרבה שיש לנגישות עבור אנשים עם מוגבלות בעיר. הדבר נעשה על ידי הצגת הצורך שיש לאנשים עם מוגבלות בנגישות על מנת לחיות חיים עצמאיים, להשתתף בכל תחומי החיים העירוניים, ולעשות את זה באופן שוויוני ומכובד. אמנם בתת-פרק זה אתייחס לכך כתפיסה אחת רחבה, אך המרואיינים הדגישו היבטים שונים בצורך זה בנגישות. למשל, היו כאלה שהדגישו את חשיבות ההשתתפות בחיי החברה העירוניים של אנשים עם מוגבלות, בעוד אחרים דווקא הדגישו את הצורך שלהם בעצמאות, כפי שאציג כעת.

רבים מהמרואיינים הדגישו את הצורך בנגישות על מנת להשתתף ולקחת חלק במגוון תחומי חיים בחברה. חלק מהארגונים התייחסו לרצון לקדם השתתפות כאל ערך העומד בבסיס הפעילות של הארגון. למשל, נציגה בארגון המקצועי ציינה: "הארגון תופס את הנגישות בעיר כשירות הכרחי וחיוני לקידום המטרות האחרות, כן? כי המטרה הראשית של [הארגון] היא חיים בקהילה [של אנשים עם מוגבלות], והתפיסה היא שאי אפשר לחיות בקהילה אם הקהילה לא נגישה" (י"ל, ארגון מקצועי).

גם הארגון המעורב התייחס לזה כך באתר האינטרנט שלו: "מטרת העמותה הינה לייצר מצב בו לכל אדם עם מוגבלות בישראל יתאפשר לחיות את חייו באופן נורמאלי בכל תחומי החיים: עבודה, השכלה, תיירות, תרבות ופנאי כל זאת בכבוד, שוויון ובעצמאות ועל ידי כך לשפר את איכות חייהם". הדבר הוצג כך גם באתר של הארגון הארצי המרכז את העשייה של ארגון התושבים 1: "מטרת התוכנית הינה הרחבת ההיקף, האיכות ורמת ההשתתפות של תושבים עם נכויות בפעילות פנאי, תרבות וחברה. התוכנית שואפת ליישם את עקרון השילוב והנורמליזציה על ידי שילובם של ילדים ובוגרים עם נכויות במרקם החיים הקהילתי".

כך הדבר גם מוצג בפני הרשויות המקומיות, לדבריהם של נציגי הארגונים. למשל, ג"א הסביר שכשהוא רוצה להסביר את הצד "הרגשי" של נגישות לדבריו, הוא מסביר כי: "באמת שיש פה ציבור שרוצה לנהל אורח חיים נורמטיבי, לצאת לעבודה, לצאת לבלות, לפגוש חברים או לצאת ללמוד, צריך את הנגישות הזאת" (ג"א, ארגון תושבים 1). גם ש"ל, הפעילה בדרך כלל באופן עצמאי אך משתפת פעולה מידי פעם עם התארגנויות שונות, סיפרה מה עמד בבסיס קמפיין שלקחה בו חלק יחד עם ארגון חברתי ארצי, בנושא נגישות בתחבורה הציבורית: "אנחנו הבנו שאוטובוס, פשוט אוטובוס ציבורי נגיש, יכול לפתור כל כך הרבה חסמים בנושא הזה של התניידות. אדם רוצה לצאת לבילוי, אדם רוצה לצאת לעבודה שלו, אדם רוצה לחזור מעבודה, לצאת לפאב. כאילו, זה משהו שהוא כל כך טריוויאלי ובסיסי לאנשים שחיים בעולם הזה, ולאנשים עם מגבלה הוא לא קיים" (ש"ל, לא משויכת לארגון). ניתן לראות בדוגמאות שהוצגו לעיל כי נגישות באה לידי ביטוי כחשובה במגוון תחומי חיים, כאשר הדבר מוצג ומודגש על ידי הארגונים על מנת להבהיר את הקשר בין נגישות לבין השתתפות בפעילויות חברתיות בהם אנשים עם מוגבלות לוקחים או רוצים לקחת חלק.

במצבים רבים אחרים המרואיינים התייחסו לנגישות **כתנאי מקדים לשוויון** במרחב, ובפרט שוויון הזדמנויות, בין אנשים עם מוגבלות לבין אנשים ללא מוגבלות, כפי שהיטיב להסביר נציג מרשות מקומית הפועל עם ארגון תושבים: "תפיסת הנגישות היא שלא האדם עצמו צריך להשתנות אלא המרחב הציבורי צריך להשתנות. המרחב הציבורי צריך להיות כזה שמאפשר לכל הקבוצות שבו לקחת חלק, להגיע למקסימום שוויון הזדמנויות שאפשר להגיע. אף פעם לא נגיע לשוויון כי כל אחד קיבל קלפים אחרים, אבל שנגיע למקסימום שוויון הזדמנויות שהמרחב הציבורי יכול להציע" (י"ש, נציג רשות מקומית, ארגון תושבים 1). ג"א, פעיל בארגון תושבים ואדם עיוור, התייחס גם הוא לנגישות כתנאי לשוויון הזדמנויות: "שרק יתנו את התנאים המותאמים כדי שנעמוד באותם קריטריונים, באותם סטנדרטים של כל אדם רגיל. אני לא מבקש פריבילגיה או העדפה מתקנת מעבר, אלא לנסות להשוות את התנאים לאדם רואה, לאדם אחר" (ארגון תושבים 1).

נציגה מרשות מקומית הציגה את תפיסת הנגישות שלה, שגם היא מדגישה את שוויון ההזדמנויות במרחב: "התחלתי לבנות איזושהי תפיסת עולם, אני קוראת לזה נגישות שוויונית או נגישות אוניברסלית, שבעצם מדברת על זה שבכלל לא יהיה שום יתרון לזה שאתה לא על כיסא גלגלים, לעומת מי שהוא כן על כיסא גלגלים, ובכלל לא יהיה שום יתרון לאף אחד, שבעצם לכולם תהיה יכולת השתתפות שווה במרחב. זה תמיד המשפט שאני אומרת: 'יכולת השתתפות שווה', אוקיי? (...) למשל, אם אנחנו עושים כניסה של מבנה ציבור, שכולה תהיה נגישה אם זה מתאפשר טופוגרפית. למה לעשות מדרגות ורמפה? זה סתם מייצר הפרדה שהיא לא הפרדה נכונה והיא פוגעת בשוויון" (מ"נ, נציגת רשות מקומית, לא משויכת לארגון).

מרואיינים אחרים, ובפרט מרואיינים עם מוגבלות, נטו להתייחס לנגישות **כמקדמת את העצמאות** שלהם במרחב ובחברה. הם עשו זאת על ידי הסברים ומתן דוגמאות שהדגישו כמה חשוב עבורם לא להיעזר או להיות תלויים באנשים אחרים על מנת לבצע פעולות שונות במרחב, וכיצד היעדר נגישות פוגע ביכולת שלהם לעשות זאת. פעיל הציג את ההסבר הזה בסרטון שעסק בחוסר נגישות במדרכות עקב היעדר הנמכות במעברי חצייה או רכבים החונים באופן לא חוקי וחוסמים את המעבר: "קשה להבין את המשמעות של חופש ועצמאות עד שאתה רואה איך זה להיות תלוי באחרים. להיות תלוי בבני משפחה ועוזרים, להיות תלוי בנהגי אוטובוס שיראו אותך מרחוק, להיות תלוי בפועלים או מהנדסים שלא חשבו עד הסוף (...) קשה להבין את המשמעות של חופש ועצמאות עד שאתה רואה איך זה להיות תלוי בפרשנות היצרנית של פקחי החניה לחוקים שהם אמורים לאכוף, ובחסידיהם של אנשים רגילים, שלא מודעים או שלא אכפת להם, שהם גוזלים מאחרים את הדבר היקר כל כך, את העצמאות" (סרטון של פעיל, לא משויך לארגון).

גם פעילה בארגון תושבים התייחסה לחשיבות שבעצמאות כשענתה לשאלה על מה היא הייתה רוצה שיקרה בעתיד הקרוב בעיר שלה: "שהכול יהיה נגיש בקלות ובאופן אוטומט. שאנשים יוכלו להגיע מהבית שלהם לכל מקום ולקבל את השירות שמגיע להם בלי צורך להרגיש מיוחדים או בלי צורך לבקש עזרה. שיוכלו להיות עצמאיים ולתפקד כאחד האדם, ששום מקום לא יהיה חסום ושאנשים יבינו למה הם גורמים" (י"נ, ארגון תושבים 3). או פעיל בארגון תושבים אחר הסביר: "קיימת אוכלוסייה של כמה עשרות אלפי אנשים, שכדי לנהל אורח חיים נורמלי, עצמאי ובלתי תלוי, בלי להסתייע באדם אחר, זקוקה לאותן הנגשות" (ג"א, ארגון תושבים 1).

היו מעט מרואיינים שהתייחסו ליתרונות נוספים שבנגישות לחייהם של אנשים עם מוגבלות, בהם: **בחירה ומימוש עצמי**, כפי שניסח את זה ב"נ מהארגון המעורב: "עוד זווית מעניינת שאנחנו שמים עליה דגש זה שנגישות זה לא המטרה, נגישות זה אמצעי להשיג את המטרה, והמטרה היא באמת יותר... נגישות חברתית,

או הכלה, או שוויון הזדמנויות, או מימוש פוטנציאל אישי, או יכולת מימוש פוטנציאל אישי, יכולת לעשות את מה שאתה אוהב" (ב"נ, ארגון מעורב); **שיפור איכות החיים**, כפי שהציגה נציגה מרשות מקומית העובדת עם ארגון מקצועי: "השיח הזה ומשהו במפגשים האלה [עם הארגון המקצועי], מאוד מאוד גרם לי להבין שאני במקום ובעמדה שאני יכולה לעשות טוב ולהשפיע לטובה, אני יכולה להפוך את החיים של משהו לטובים יותר" (ח"נ, נציגת רשות מקומית, ארגון מקצועי); **ובטיחות**, כפי שעולה למשל מסקירה על היעדר נגישות במדרכות ששלחו פעילים בארגון תושבים לרשות המקומית, בה צוין מספר פעמים כי: "המצב מהווה מפגע בטיחותי וקוטע את רצף הנגישות במדרכות, ומקשה על אנשים עם מוגבלויות להתנייד במדרכות" (פניה לרשות, ארגון תושבים 1).

כל ההיבטים האלה מאירים על צדדים שונים של תפיסה השמה דגש על השתתפותם בכבוד של אנשים עם מוגבלות בחברה, ועל נגישות כאמצעי לאפשר ואף לקדם זאת. מעניין לשים לב שחלק מהמראיינים התייחסו לקשר הזה בין השתתפות לנגישות לא רק ברמה הרעיונית, אלא כמציאות שניתן לראותה בשטח, כאשר הם התייחסו לנראות של אנשים עם מוגבלות במרחב העירוני כאל סממן לנגישות או לחוסר נגישות, לדוגמא שלילית: "למה אנחנו רואים כל כך מעט אנשים עם כיסאות גלגלים ברחוב, ואפילו פחות מזה עיוורים? למה אנחנו כמעט לא רואים אנשים כאלה באוטובוסים? כי אנחנו כולאים אותם. אנחנו ממש עושים צעדים אקטיביים כדי לכלוא אותם בבתיים" (סרטון של פעיל, לא משויך לארגון). מנגד, לדוגמא חיובית: "האנשים שקצת יותר ערניים אומרים לי: 'את יודעת? פתאום אני רואה יותר אנשים בכיסאות גלגלים במרחב, פתאום אני רואה יותר עיוורים'. עכשיו, זה טבעי, כי אם המרחב יהיה נגיש עבורם, אז יהיה פשוט הרבה יותר נוח להגיע" (ק"א, לא משויכת לארגון); או כפי שסיפרה ו"ד, אשת מקצוע, על מקרה שקרה לה עם קולגה במיקום בו בוצעו לאחרונה עבודות רחבות להנגשת חוף ים: "[הקולגה] אמר לי: 'יאללה אתם עם השטויות שלכם, אפשר לחשוב שנכים באים לים'. וירדנו מהאוטובוס, ואנחנו מסתכלים מלמעלה לכיוון החוף, ו-וואלה, יש שני נכים בכיסאות גלגלים, שיושבים להם בסככה הנגישה, ואז אמרתי לו: 'אתה רואה? יש, למה יש? כי יש להם את האפשרות להגיע. אתה לא ראית מקודם כי לא היה להם איך לבוא. עכשיו כשיש להם איך לבוא הם באים', וזה בדיוק זה" (ו"ד, ארגון מקצועי).

חשוב לזכור שנגישות כמאפשרת השתתפות של אנשים עם מוגבלות בחברה באופן שוויוני, עצמאי ומכובד, היא גם התפיסה המוצגת בפרק הנגישות בחוק השוויון הישראלי, שכן כפי שהוצג בפרק על נגישות בישראל, מדובר בחוק שמטרתו לקדם שוויון זכויות במגוון אופנים, כאשר נגישות היא אחת הדרכים המרכזיות להשיג מטרה זו. חלק מהארגונים אכן מזכירים לרשויות המקומיות שאלה הן מטרות החוק כאשר הם מתייחסים להיבטים השונים שהוצגו לאורך תת-פרק זה. למשל, במכתב שנשלח לרשות המקומית על ידי ארגון תושבים 3 בנוגע לרמזורים לא נגישים בעיר נכתב כך: "צמתים שאינם מרומזרים באופן נגיש מהווים סכנת חיים עבור אנשים עם מוגבלות ראייה, עבור אזרחים וותיקים ואנשים עם מוגבלות קוגניטיבית או קשיי התמצאות, ופוגעים בעצמאותם, באוטונומיה שלהם ובאפשרות להתנהל בחופשיות במרחב הציבורי ככל האדם. בכך נפגעת זכותם להשתתפות שוויונית ופעילה בחברה כלשון חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות אשר נחקק ב-1998". נ"ע, רכזת בארגון תושבים זה, הוסיפה בראיון עימי כשדיברה על אותה פנייה לרשות: "זה איזשהו מבוא, והמבוא הזה זה הרציונל הזה שאנחנו מדברים עליו. שהוא מובן מאליו אבל לפעמים צריך להזכיר אותו" (נ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 3). גם בפנייה של ארגון תושבים 2 לרשות המקומית נכתב: "אנשים עם מוגבלות מהווים כחמישית מאוכלוסיית [העיר]. השתתפות מלאה ושוויונית של אנשים עם מוגבלות היא אחד מעקרונות היסוד של חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח-1998".

מנגד, היו פעילים שהדגישו שתפיסה זו וההיבטים השונים בה חשובה גם ללא קשר לחקיקה, ולעתים אפילו לעומת החקיקה. דוגמא לכך הציגה פעילה בארגון תושבים, כשסיפרה על מקרה בו בעל מסעדה בעיר בה היא מתגוררת ביצע שיפוז והציב בכניסה מעלון, פתרון נגישות הנבחר בדרך כלל במקרים בהם אין אפשרות לפתרון אחר, אך שעומד בדרישות תקנות הנגישות. יחד עם זאת, על מנת להשתמש במעלון, יש צורך בסיוע של אדם אחר, וכך הפעילה הגיבה לכך: "הוא [בעל המסעדה] אומר לי 'טוב, לפני שאת מגיעה את צריכה להתקשר שבן אדם יעלה ו...'. אז אמרתי לו: 'אז איפה הנגישות פה? על איזה נגישות אתה מדבר? אתה עשית נגישות ליופי. אני לא צריכה אותך, אני לא צריכה להיות שונה מאנשים, אני צריכה להתקשר אליך שאתה תמתין לי בחוץ? שאתה תפתח לי? אני צריכה להיות עצמאית לגמרי, אני לא צריכה אותך איתיי' (מ"ח, ארגון תושבים 2).

לסיכום, תפיסה נפוצה ביותר בקרב ארגונים מקדמי נגישות היא זו של נגישות כמקדמת ומסייעת לאנשים עם מוגבלות להשתתף בחברה, כאשר הם מדגישים היבטים שונים בה ובפרט: קידום השתתפותם של אנשים עם מוגבלות במגוון תחומי חיים עירוניים, קידום העצמאות שלהם, וקידום השוויון ושוויון ההזדמנויות בינם לבין שאר התושבים בעיר. תפיסה זו עומדת בבסיס החקיקה בתחום הנגישות בישראל, השואפת למנוע אפליה ולקדם עקרונות של שוויון זכויות, הכלה והשתתפות לטובת אנשים עם מוגבלות, בדומה לחקיקות דומות בעולם (Jones, 2011; Mor, 2017; Rioux & Riddle, 2011; Rioux et al., 2011). יחד עם זאת, כפי שהוצג בתת-פרק הקודם, החסרונות המובנים בחקיקה גורמים לכך שנציגים ברשויות המקומיות אינם מבינים את הסיבות לקיומה ולעתים היא מיושמת בדרכים שאינן מיטיבות עם אנשים עם מוגבלות בפועל. לפיכך, תפקידם של ארגונים מקדמי נגישות להזכיר מחדש את הסיבות המהותיות לצורך בנגישות במרחב העירוני, הן כסיבות העומדות בבסיס לחקיקה והן ללא קשר אליה – כעקרונות שיש לשאוף אליהם ושמצדיקים את ההשקעה בקידום נגישות בעיר.

6.3.4. "כי זה טוב לכולם" – נגישות כמיטיבה לכלל תושבי העיר

תפיסה נוספת שהועלתה על ידי חלק מהנציגים בארגונים התייחסה לקידום של נגישות על ידי רשויות מקומיות כטובה לא רק לאנשים עם מוגבלות, אלא לכלל התושבים בעיר. על מנת להציג תפיסה זו אתמקד בשני הקשרים עיקריים בהם היא עלתה: הראשון הוא יישום נגישות כחלק משירות טוב ואיכותי שבאחריות הרשות המקומית לתת לכלל תושביה. השני הוא הצגת היתרונות שביישום נגישות עבור כלל האוכלוסייה או עבור קבוצות אוכלוסייה מסוימות ולא רק עבור אנשים עם מוגבלות.

כאמור, בהקשר הראשון המרואיינים הדגישו את הצד של הרשות המקומית ואת תפקידה כאחראית על המרחב הציבורי ועל מתן שירותים לתושביה. חלק מהמרואיינים הדגישו את "חובת העירייה" לעשות זאת, אבל אחרים השתמשו בתפיסה זו דווקא כדי להתרחק ממה שחובה על הרשות ולשכנע אותה לקדם פתרונות נגישות גם מעבר לכך, כפי שא"ד מתאר את עבודתו מול רשויות מקומיות: "יש דברים שמדברים ללוגיקה של מי שמקבל החלטות, ואנחנו אומרים להם שאיפה שאפשר אנחנו נעשה מעבר לתקנות כי אנחנו רוצים לתת. תמיד אני עושה את זה מול ראש העיר. אני אומר לו 'אתה ראש העיר בטח רוצה לתת את השירות הכי טוב לתושבים שלך, בשביל זה נבחרת!', שיעז להגיד לא, שיעז להגיד לא. תמיד אומרים 'ברור! אמרתי את זה בבחירות'. 'נכון, אמרתם, נכון, תעשה את זה, תעשה את זה'. וככה אנחנו מושכים אותם לכיוון נגישות" (א"ד, ארגון מקצועי).

בנוסף לכך, יש המדברים על נגישות כסוגייה שאמורה להיות חלק מהתכנון האסטרטגי של הרשות המקומית, בדומה למגוון סוגיות תכנוניות אחרות אשר מיועדות לכלל האוכלוסייה. נציגה העוסקת בנגישות

ברשות מקומית אמרה בכנס בנושא: "אני לא תופסת נגישות כמשהו מיוחד. אני חושבת שנגישות זה צריך להיות built-in בכל תוכנית שאנחנו מקדמים. אפשר לדבר באותה מידה על עירוניות, על הליכיות, כל הדברים האלה הם בדיוק אותו דבר. לא רואה איזה שהוא קונפליקט בין הרצון לעיר נגישה, לבין הרצון שכל מתכנן רוצה, עיר שוקקת חיים והומת אדם" (דוברת בכנס, רשות מקומית).

פעילה באחד מארגוני התושבים הציגה טענה דומה כשהתייחסה לנגישות כסוגיה שצריכה להיות משולבת בכל שאר היבטי ניהול העיר: "צריך לתפוס נגישות כחלק מתפיסה של עירוניות. למשל, נושא של תכנון תחבורה, תכנון של שכונות והשילוב בין עסקים למסחר, עסקים לדיור ותאורה, וזיהום אוויר וכל הדברים הללו. כל הדברים הללו הם קשורים לנגישות, הם מושפעים מנגישות והנגישות מושפעת מהם (...). כי נגישות היא לא רק נגישות. האופן שבה אני רואה נגישות הוא כחלק ממרקם שוקק חיים, מרקם עירוני שוקק חיים" (א"כ, ארגון תושבים 2).

במקביל לטיעונים על המקום המרכזי שנגישות אמורה לתפוס בתכנון וניהול העיר, נגישות הוצגה ככזאת המשפרת את שירותיה של הרשות לכל התושבים. נציגה מרשות מקומית הציגה זאת בבירור כאשר תיארה כיצד היא מדברת על נגישות עם גורמים שונים ברשות: "אני מדברת על איך אנחנו, בכלל כרשויות ציבוריות, איך אנחנו מייצרים שירות שהוא שירות שמדבר לכל האוכלוסייה, אוקיי? וגם בכלל על איזושהי תפיסת עולם של בכלל שירות, שנגישות זה שירות הרבה יותר איכותי" (מ"נ, נציגת רשות מקומית, לא משויכת לארגון). כמה מרואיינים נתנו דוגמאות למצבים שמדגישים את התפיסה של שירות נגיש ככזה שמיטיב עם כל התושבים. למשל, א"ב, פעילה בארגון תושבים, התייחסה ליתרונות שיש בשימוש בערוצים דיגיטליים על מנת לקבל שירותים עירוניים, כאשר לטענתה ערוצים אלה לא רק ייקלו על התושב עם מוגבלות שלא יכול להגיע פיזית למשרדי הרשות, אלא יהפכו את כלל השירות ליעיל יותר ועמוס פחות לטובת כל מקבלי השירות: "במידה והיו פחות אנשים שיעמדו בתור באותו יום והיו עומס על נציגי השירות, אז זה יחסוך את הזמן של אותו נציג שירות. הוא יקבל את הטפסים סרוקים באינטרנט, נכון? כי את שולחת את הטופס, הם לא יצטרכו לסרוק את זה פיזית מהמקום, זה יחסוך להם זמן. יש המון פעולות היום שהם דיגיטליות שהם יכולות לחסוך זמן לכולם, אז למה לא להשמיש אותם? זה כבר ישפר את השירות לכולם" (א"ב, ארגון תושבים 1).

מרואינת אחרת, נציגה ברשות המקומית, הפנתה אותי למדריך שירות שהכינה בשיתוף עם הארגון המקצועי לטובת עובדי הרשות הנותנים שירות לציבור. בחוברת נכתב כך: "איכות השירות נמדדת בנגישות אליו, בזמינות שלו ובשוויוניות שהוא מעניק לאלו הפונים לקבלו. [הרשות המקומית] רואה חשיבות עליונה במתן שירות שוויוני לכלל תושביה (...). יש לזכור כי אנו בתור נותני שירות לא צריכים "לזהות" אדם עם מוגבלות. אנו נותני השירות, צריכים לוודא כי השירות שאנו מספקים הינו נגיש באופן קבוע לכלל האוכלוסייה ומשום כך נוכל לספק שירות טוב לכולם".

בהמשך ישיר לכך, ההקשר השני בו הוצגה תפיסה זו התמקדה באופן בו שירות נגיש וטוב יותר של הרשות עשוי להטיב לא רק עם אנשים עם מוגבלות בעיר, אלא עם כל התושבים, או כפי שא"כ הטיבה להציג את זה: "איך אנחנו משכנעים את מקבלי ומקבלות ההחלטות ב-[רשות המקומית] שמדובר על אינטרס שהוא ציבורי בכלל, ולא רק לקהילה הקטנה שלנו" (א"כ, ארגון תושבים 2). חלק קטן מהמרואיינים דיברו על הציבור באופן כללי, למשל, בפנייה לרשות המקומית של אותו ארגון תושבים בעניין הצבת תחנות אוטובוס שייקלו על הגישה לחוף הים בעיר, נכתב כך: "אנחנו מבקשים להבין איפה הדברים עומדים כדי לקדם הצבת

שתי תחנות אלו בסמוך לכניסה לחופי הים ולהנגיש את הגישה לחופי הים עבור כולם" (פנייה לרשות, ארגון תושבים 2).

מרואיינת אחרת סיפרה על מקרה שנודע לה בו רשות מקומית שעבדה עם הארגון המעורב הרחיבה פתרון של הכוונה קולית לאנשים עם מוגבלות מתוך הבנה שהוא ישרת את כלל האוכלוסייה: "המערכת נותנת לא רק הכוונה אלא ממש מידע, כי לאורך הרחוב יש הרבה מאוד מבנים שהם היסטוריים. בצורה כזאת, הם יכולים לתת מידע לאנשים שהולכים לאורך הרחוב. והם [נציגי הרשות המקומית] באו ואמרו 'אנחנו, הגישה שלנו, זה לא בהקשר רק של נגישות, אנחנו לא רוצים נגישות רק לאנשים עם מוגבלויות, אנחנו רוצים נגישות לכולם. אנחנו רוצים שכשיגיעו אנשים, שלא יעברו בלי לדעת מה יש בצד ימין או בצד שמאל, שהמערכת תדבר גם אליהם'" (ק"א, לא משויכת לארגון).

לעומת זאת, רוב המרואיינים שהמשיגו נגישות ככזאת שטובה לא רק לאנשים עם מוגבלות, התייחסו לקבוצות אוכלוסייה ספציפיות שעשויות לתפסתם להנות גם הן מקידום הנגישות. הדוגמאות הבולטות ביותר, שחזרו בדבריהם של רוב המרואיינים שהציגו גישה זו, היו אנשים זקנים ואנשים עם עגלת תינוק. להלן חלק מהדוגמאות שעלו: "זה גם משהו שאני כל הזמן מדבר איתם [נציגי הרשויות המקומיות]. אם אתה בא היום ומנגיש כניסה, הכניסה הזאת משמשת את כולם. באים הורים עם עגלות, באים זקנים לאירוע... אם אתה עושה שירותים, אם אתה עושה כניסה, אם אתה עושה מעלית, זה משהו שהוא טוב לא רק למי שהיום בא ומוגבל בתנועה או לא יכול ללכת, זה משרת את כולם" (ל"ע, ארגון מקצועי);

"אני מנסה להפיץ את המשפט הזה, נגישות מוכללת זה אומר שלא משנה מי הולך ברחוב או נכנס ללמוד או הולך לעבוד. הנגישות תהיה נגישות כזו שתהיה טובה לכולם. גם אם זה סבא שקשה לו ללכת ואם זה מישו עם עגלת ילדים, ואם זה אדם עם מוגבלות. זאת אומרת שלא משנה מי, זה לכולם, ההנגשה תהיה ברמה כזאת שזה הנגשה לכולם" (א"ב, ארגון תושבים 1);

"בסופו של דבר זה לא רק אנשים עם מוגבלות, זה גם אימהות עם עגלה, זה ילדים, נגישות במרחב הציבורי זה לכל מיני אנשים. אז בגלל זה, זה חשוב" (ט"ר, ארגון תושבים 3).

מעטים התייחסו לקבוצות אוכלוסייה נוספות, למשל, אנשים שלא יכולים לקרוא עברית במרחב הציבורי: "יש עולים חדשים ויש המון אוכלוסיות שלא יודעות לקרוא, ואנשים בריאים לחלוטין, אבל בלי לקרוא אתה עם הרבה בעיות נגישות. ולכן היום, כשמדברים על נגישות מדברים על נגישות שהיא לא רק לאנשים עם מוגבלות אלא גם נגישות חברתית" (ב"נ, ארגון מעורב); או נשים: "אני גם כן כפמיניסטית חושבת איך נשים ומשפחות, נשים בכלל, איך הן יכולות לחיות בתוך העיר ולתפקד בה ולפעול בה ולהרגיש שהן חלק" (א"כ, ארגון תושבים 2).

חלק מצומצם מהמרואיינים התייחסו בדרכים אחרות בהן נגישות היא חשובה לא רק לאנשים עם מוגבלות אלא לחברה כולה, כאשר אלה הציגו את קידום הנגישות כחלק מערכים חברתיים רחבים. כך למשל חלקם התייחסו לנגישות כחלק ממתן מענה לגיוון בחברה, לדוגמא: "יש נגישות, שאנחנו קוראים לה נגישות חברתית, שזה להבין שיש אנשים ש... אחד כזה, ואחד הוא כזה, ואחד הוא כזה ובין היתר יש גם את המיעוט שקשור למוגבלויות" (ב"נ, ארגון מעורב). חלק אחר דיברו על כך במונחים מוסריים, לדוגמא: "נגישות זה משהו שלדעתי צריך להכניס לתודעה, גם בחינוך, גם בתוך בתי-הספר, כדי לייצר חברה יותר שוויונית, חברה נאורה, חברה שאכפת לה" (ל"ע, ארגון מקצועי). יחד עם זאת, התייחסויות אלו היו מעטות למדי ושוליות גם בקרב המרואיינים שהעלו אותם.

לסיכום, דרך נוספת שיש לארגונים מקדמי נגישות להציג את נושא הנגישות ולשכנע רשויות מקומיות ליישם אותו בפועל היא על ידי הצגתו כסוגיה שאינה רלוונטית רק לאנשים עם מוגבלות, אלא לכלל התושבים. הם עושים זאת על ידי המשגת הנגישות כחלק משירות טוב ואיכותי שעל הרשות להציע לתושביה, או כסוגיה שקשורה ושווה ערך לשאר הסוגיות התכנוניות החשובות לעיר, כגון הליכיות, תכנון שכונות, עירוב שימושים עוד. טיעונים אלה מתכתבים עם גישות המתייחסות לנגישות כחלק מפיתוח סביבתי וקהילתי נכון. למשל, ההתייחסות לנגישות כאל משאב קולקטיבי המקל על השתתפות מלאה ויעילה עבור כלל האוכלוסייה, כמרכיב מרכזי של מדיניות טובה להשגת הכלה ופיתוח אורבני ראוי ובר קיימא עבור אנשים עם וללא מוגבלות באופן שווה (United Nations, 2016; Pineda, 2020). רבים אחרים התייחסו באופן ישיר לקהלי יעד רחבים שנהנים לתפיסתם מקידום הנגישות במרחב ובשירותים, ובפרט אנשים זקנים ואנשים עם עגלות ילדים. גישה זו מתחברת לזרם המחקרי בגיאוגרפיה של מוגבלות אשר מתמקד בהשפעה של סוגיות בתחום המוגבלות בקרב אוכלוסיות נוספות (Chouinard et al., 2010; Imrie & Edwards, 2007; Worth et al., 2017), ולמודל הדיס-מודרני של מוגבלות, המציג את הקטגוריה של מוגבלות כנוזלה, משתנה ונוגעת לכל אדם ואדם (זיו ועמיתים, 2016). אמנם תפיסה זו לא הוצגה בדרך כלל כחלק מקידום הגישה של עיצוב אוניברסלי במרחב העירוני, גישה שכמעט ולא הוזכרה על ידי המרואיינים, אך היא מתכתבת עם הנחות היסוד שלה ומבקשת להציע פתרונות שיטיבו עם אוכלוסייה כמה שיותר גדולה של תושבים (Hamraie, 2017; Manley, 2001, 2011). בדרך זו הארגונים מבקשים להפוך את התחום לרחב יותר, ככזה שאינו קשור רק לחקיקה או לקבוצת אוכלוסייה שעשויה להיתפס כמצומצמת, ועל ידי כך לקדם את יישום הנגישות בפועל בהקשרים עירוניים מגוונים.

6.3.5. "כי זה כדאי" – נגישות כיעילה וכלכלית לרשות המקומית

התפיסה האחרונה שברצוני להתמקד בה, אשר חלק מהארגונים מקדמי הנגישות עשו בה שימוש, היא תפיסה של קידום נגישות במרחב העירוני מסיבות הנוגעות ליעילות וכדאיות כלכלית. תפיסה זו הייתה נדירה במקורות המידע יחסית לשאר התפיסות שהוצגו בתתי-הפרקים הקודמים, והיא הוצגה בפרט על ידי נציגים מהארגון המעורב, אנשי מקצוע ואנשים שלא שייכים לאחד הארגונים הכלולים במחקר זה. יחד עם זאת, מעניין להתעכב עליה, שכן היא מציגה את החשיבות של יישום הנגישות על ידי הרשויות המקומיות לא באמצעות טיעונים הנוגעים לחובת הרשויות כלפי תושביה, אלא מאחר שהנגישות תביא תועלת לרשויות עצמן.

התפיסה המציגה נגישות ככדאית כלכלית נמצאת בשימוש בעיקר בנוגע לגופים במגזר העסקי, לא רק בישראל אלא גם בעולם (Pineda, 2020). גישה זו מבוססת על ההנחה שעל ידי הנגשת שירותיו ומוצריה הארגון ירחיב את קהל הלקוחות שלו כך שיכלול גם אנשים עם מוגבלות (ולרוב גם אנשים זקנים), ולכן יש לו אינטרס כלכלי לעשות זאת. לארגון המעורב, למשל, יש מודל המתמקד בדיוק בגישה זו, שמטרתו לעודד ארגונים עסקיים לקדם נגישות. כך המודל מתואר באתר של הארגון: "צוות [הארגון המעורב] מנחה, מייצג, מוביל ומלווה את החברות בדרך לנגישות מלאה לפי התפיסה של 'עסק נגיש שווה עסק מרוויח' ובמטרה לגרום לארגונים לכך שכל פעילותם תהיה נגישה וכל מוצריהם ושירותיהם יהיו זמינים ונגישים ל-100% מהלקוחות ובכלל זה לקוחות עם מוגבלות. זו החלטה עסקית וחברתית (...) מבחינה עסקית מדובר בקהל מטרה גדול ביותר – כאמור כ-18% מכלל האוכלוסייה ועוד כ-11% קשישים. בתחומים מסוימים – קמעונאיים מסחריים, כגון: תיירות, תרבות, מסעדות וכדומה, גודל קהל המטרה הינו כפול ומכופל מאחר ולמקומות אלה האדם עם המוגבלות מגיע עם בני משפחה וחברים. כך שההכנסה מוכפלת רק בגין העדפת

מקום נגיש על פני האופציה שאינה נגישה. לכן ניתן לציין שעסק נגיש יגדיל את היקף הלקוחות ואף את הרווחיות ומומלץ להתייחס לתקציב הנדרש כהשקעה ולא כהוצאה".

במילים אחרות, שימוש בגישה זו מבוסס על הגיון עסקי של הרחבת קהל הלקוחות באמצעות נגישות במטרה להגדיל את הכנסות ורווחי הארגון. על פניו, לרשויות מקומיות אין את אותו אינטרס רווחי כמו שיש לארגונים העסקיים. יחד עם זאת, לרשויות מקומיות יש עניין בהגדלת ההכנסות המגיעות אליה ממגוון ערוצים וכן בהרחבת קהלי היעד למגוון הפעילויות שהיא יוזמת, וחלק מהמראיינים זיהו זאת כהזדמנות לתרגם את התפיסה הכלכלית כך שתתאים גם לקידום נגישות מול רשויות מקומיות. ש"ל, פעילה עצמאית, מתייחסת למודל של הארגון המעורב שהוצג לעיל והטמעתו על רשויות: "אז אותה פרדיגמה אפשר לקחת לרשות מקומית, כאילו אותו דבר. כי אתה רוצה שיבואו הרבה תיירים, גם תיירי חוץ וגם תושבים, אתה משקיע כל כך הרבה בפעילות ואם אנשים לא באים אז מה עשית בזה? אם האירוע נגיש זה משנה לגמרי את התמונה, אתה מזמין אנשים שקודם ישבו בבית, כביכול צרכנים פוטנציאלים שמבזבזים, אבל עכשיו הבאת אותם, לכן הם צרכנים אמיתיים, רק בגלל שעשית נגישות" (ש"ל, לא משויכת לארגון).

גם ד"מ מהארגון המעורב מתייחסת לנקודה זו: "יש הרבה היגיון במקומות עסקיים, יש היגיון עסקי כי זה עוד לקוחות. בעריות ומועצות מקומיות כמובן שזה פחות, אבל גם, אתם רוצים שאנשים יבואו לגור דווקא פה, ולא דווקא שם, יבואו לקנות פה ולא שם" (ד"מ, ארגון מעורב).

סיבה נוספת להשתמש בגישה הכלכלית בקרב רשויות מקומיות נוגעת לתפקידה של הרשות כגורם רגולטורי על העסקים בתחומה, ולכן ניתן באמצעות טיעונים כלכליים לקדם באופן עקיף את הנגישות בעסקים בעיר, כפי שמציגה זאת כ"ר, עובדת בכירה בארגון המעורב: "רשויות מקומיות אחראיות גם על הפיקוח של עסקים בתחום שלהן, אז אנחנו מנסים לקדם גם תוכנית לקידום נגישות בעסקים קטנים באמצעות הרשויות. למשל באזור [עיר בצפון], עשינו פרויקט של כמה רשויות מקומיות באזור כדי לקדם נגישות בתיירות, וזה בעצם היה מכוון לעסקים באזור שעוסקים בתיירות כדי שינגישו את השירותים שלהם" (כ"ר, ארגון מעורב).

ניכר שאנשי הארגון המעורב עושים שימוש בשפה עסקית ובמונחים מעולם העסקים כאשר הם מדברים על נגישות מול הרשויות. למשל, ג"ל מהארגון המעורב ציינה שלדעתה: "רכז הנגישות צריך להיות מישו מעולמות התוכן של שירות. היום מדברים במגזר העסקי על חוויית לקוח. אני מאמינה שגם ברשויות המקומיות מתחילים לדבר את השפה, בגדולות לפחות, ברמת השירות לתושב, ומתחילים לדבר על חוויית תושב" (ג"ל, ארגון מעורב). ב"נ מארגון זה התייחס לקידום נגישות כחלק מיעוץ ארגוני: "במודל שלנו אנחנו לא רק יועצי נגישות, אנחנו מנסים לבנות עם הרשות את התהליך הזה שהוא יהיה תהליך בסוף אפקטיבי, יעיל, חסכוני, מהיר, שייצר מה שנקרא 'win-win-win', כלומר win לנו, win לרשות ו-win לתושבים. אבל זה דורש השקעה. אני תמיד אומר, ייעוץ על נגישות זה אולי עשרה אחוז, עשרים אחוז מהעבודה. רוב העבודה זה ייעוץ ארגוני" (ב"נ, ארגון מעורב).

גם חלק מהמראיינים בארגונים אחרים או כאלה שלא היו שייכים לארגון שנחקר במחקר הסבירו שלעתים הם עושים שימוש בגישה המציגה את יישום הנגישות ככדאית לרשות המקומית על מנת לקדם את הנגישות מולה. לדוגמא, הציגה זאת ק"א: "בצורה כזאת אנחנו מדברים על כלכלה, ממש תוך כדי ביטוי של... כאילו ערך כלכלי לנגישות. אם אני עכשיו משקיע בעיר, מבחינה כלכלית זה נותן אופציה של ערך לאנשים עם מוגבלות לבוא ולבקר, ואז זה אומר שייכנס כסף לעיר, זאת אומרת הרווחתי משני הכיוונים. גם עבור המבקר עם מוגבלות, 'אני מגיע למקום שלא הייתי קודם'. והנה שני הכיוונים הרווחי. מה שזה אומר,

שרשות מקומית חושבת כמו עסק (...). ההבנה היא שאתה עושה נגישות לא רק כי אתה חייב, אלא כי אתה עושה ערך מוסף לעיר, אני חושבת שזה המתכון המנצח" (ק"א, לא משויכת לארגון).

גם ל"ע מהארגון המקצועי סיפר על השימוש בגישה זו עם רשויות מקומיות: "אתה צריך לבוא באיזושהי גישה חיובית, שהרשות תבין שזה אינטרס גם שלה, זה משהו שבאמת היא צריכה להבין שאם היא עושה נגישות או אם היא מתאימה את המבני ציבור, אם העסקים בתוך הרשות שלה יהיו מונגשים, אז זה גם יגדיל את קהל המגיעים אליה, זה גם יכול לשים אותה במקום שהם יכולים להתפאר בו ולדבר עליו, שכל פוליטיקאי רוצה להגיד איזה הישגים יש לו" (ל"ע, ארגון מקצועי).

בציטוט אחרון זה, ל"ע התייחס לכדאיות של הרשות להנגיש את העיר גם מהבחינה של תועלת פוליטית, כאפשרות לתרגם את יישום הנגישות להון פוליטי עבור הרשות ועבור נציגיה. גם פעילה בארגון תושבים התייחסה לכך בהקשר לפרסום פעילות הארגון על ידי הרשות המקומית במטרה "להתגאות" בקידום הנגישות בעיר: "אפילו זה פורסם בעיתון, זה פורסם בעירייה בכל הלוחות מודעות והעיתון גם... זאת אומרת, הם משתמשים בנו ואנחנו מנגנים על זה שהם יפרסמו את זה ברחבי הארץ, שזה יאדיר את שמם כל הנושאים האלה. אז אנחנו מנגנים על זה והם משתמשים בזה וזה לגיטימי וטוב לכולנו" (י"נ, ארגון תושבים 3).

יחד עם זאת, עיקר השימוש בתפיסה זו, המציגה את נגישות ככדאית לרשות המקומית, הוצגה בהקשר של הגברת התיירות לעיר, כפי שניתן לראות בחלק מהציטוטים לעיל ובדוגמאות הבאות: "היום יש גם מגמה שרשויות מקומיות מבצעות נגישות כי הן רוצות להביא יותר תיירות. תיירות פנים, תיירות חוץ. נכון שבגלל קורונה יש פחות תיירות חוץ. אבל הרעיון הכללי הוא להביא יותר אנשים, לבצע נגישות כי הם רוצים יותר אנשים שיבואו למרחב שלהם. שווה להם שהרבה מאוד אנשים, מבוגרים, אנשים שהם בזמן פנוי, יש להם יותר זמן לטייל... וכשהם מטיילים הם גם קונים, משקיעים, זה כסף שחוזר בחזרה לרשות המקומית (...). לכן גם [עיר בצפון] הבינו שאם אתה משקיע בנגישות, אתה תביא יותר תיירים, תכניס יותר כסף לעיר" (ק"א, לא משויכת לארגון);

"ואני מעודדת אותם דווקא ב... בדרך כלל במקומות תיירות הקטנים והרחוקים האלה, אנחנו מעודדים אותם לחשיבה שזה מקום תיירותי, שאתה תוכל למשוך אליך גם אנשים מבחוץ, לא להתעסק רק באוכלוסייה הקטנה שלך" (ע"ר, מרכז השלטון המקומי);

"החלום שלנו היה להנגיש את העיר, שתהיה העיר התיירותית הראשונה שהיא הכי מונגשת. ש-[עיר בדרום] תהיה אור לגויים, שתהיה עיר תיירות מונגשת לגמרי" (ש"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון מעורב).

לסיכום, חלק מהמרוויינים, בעיקרם אלה בארגון המעורב, מדגישים היבטים כדאיים עבור הרשות בקידום הנגישות במרחב העירוני. הם עושים זאת בעיקר על ידי שימוש בהנחות יסוד ומונחים עסקיים תוך התאמתם להקשרים שונים של הרשות המקומית. התייחסות זו לערך הכלכלי שבנגישות אינה ייחודית לישראל והיא מפותחת גם במקומות שונים בעולם, בפרט בפרט בפרט העסקי או התיירותי (Darcy & Dickson, 2009; De La Fuente-Robles et al., 2020; Stumbo & Pegg, 2008). ניכר שמרוויינים שונים משתמשים בתפיסה זו על מנת לטשטש את חובת הרשויות המקומיות ליישם נגישות וכן להתגבר על התנגדויות להשקיע משאבים רבים לשם כך, זאת על ידי התייחסות לנגישות כאל השקעה אשר תישא פרי ותועיל בסופו של דבר לרשות עצמה. כלומר, הם מציגים את יישום הנגישות כהשקעה שתחזיר את ערכה לעיר, בעיקר דרך הרחבת קהל המבקרים והקונים בה.

6.3.6. שימוש בתפיסות שונות וסיכום

לאורך פרק זה הוצגו דרכים בהן ארגונים מקדמי נגישות מדברים על נגישות ומסבירים את חשיבות יישומה בפני רשויות מקומיות. בין אם אלה מוצגות באופן מוסדר ושיטתי ובין אם לא, ניתן להתייחס אליהן כאל תפיסות שונות של נגישות עירונית. בניתוח ממצאי המחקר אני מזהה ארבע תפיסות עיקריות בהן עושים הארגונים שימוש: התפיסה המשפטית, המבוססת על כלי החקיקה בתחום הנגישות, ובפרט תקנות ומנגנוני אכיפה; התפיסה של נגישות כמקדמת השתתפות של אנשים עם מוגבלות בחברה, המדגישה ערכים כגון השתתפות במגוון תחומי חיים, עצמאות, שוויון ועוד לטובת אנשים עם מוגבלות בעיר; התפיסה של נגישות כמיטיבה לכולם, השמה זרקור על חובת הרשות המקומית לספק מרחבים ציבוריים ושירותים טובים לכלל תושביה ועל נגישות כדרך להשיג זאת; והתפיסה הכלכלית של נגישות, המציגה את קידום הנגישות כהשקעה כדאית עבור הרשות המקומית.

מדבריהם של המרואיינים ומהתכנים הכתובים עולה כי רוב הארגונים עושים שימוש משולב בתפיסות שונות של נגישות כאשר הם עובדים מול הרשויות המקומיות. בדרך כלל, השילוב הוא של התפיסה המשפטית עם תפיסה אחרת. הדבר נובע לרוב מהחסרונות של התפיסה המשפטית צוינו בפרק זה, כגון חוסר יעילות שבחקיקה ובמנגנוני האכיפה שלה, צורך בפתרונות נגישות שהם מעבר לדרישות החקיקה, ההתנגדות שמעוררת החקיקה מצד נציגים ברשויות המקומיות או העובדה שהיא נתפסת כטכנית בלבד. למשל, צ"ע מתייחסת לתכנים שהארגון אותו היא מרכזת מציג בסדנאות להעלאת מודעות לנושא של נגישות בעיר: "גם בסדנאות שלנו אנחנו בכוונה לא מדגישים את החוק, ולא מדגישים את זה כי אנחנו לא רוצים שזאת תהיה המוטיבציה. אנחנו רוצים שהמוטיבציה תהיה מוטיבציה מוסרית, של היכרות עם האנשים, של חוויה של התנסות, של באמת הבנה יותר מעמיקה למה הצורך הוא כל כך חשוב" (צ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 2).

מ"נ, נציגה מרשות מקומית הפועלת עם מספר ארגונים ונוטה לדבר על נגישות כמאפשרת השתתפות שוויונית במרחב העירוני, התייחסה לכך שנציגים ברשות המקומית עמם היא מדברת אינם מבינים לעתים קרובות את הסיבות המהותיות לחקיקה בתחום הנגישות, ולכן היא רואה חשיבות גבוהה בקידום תפיסה אחרת, אשר תסייע להם לחשוב על נגישות אחרת, כפי שהיא הציגה זאת: "הרבה פעמים אנשים אומרים לי: 'וואי, את יודעת? אף פעם לא חשבתי על זה ככה, תמיד כשאמרו לי נגישות אמרתי, טוב, יש פה תקנות, יש את החוק, לא חשבתי על זה ככה!'" (מ"נ, נציגת רשות מקומית, לא משויכת לארגון). ג"א הסביר שבמקרים רבים ההחלטה לגבי השימוש ב"טיעון המשפטי" או ב"טיעון הרגשי" לדבריו, תלויה בהקשר הספציפי של ההתנהלות מול הרשות המקומית, הקשר שגם עשוי להשתנות עם הזמן: "אני בדרך כלל משתמש בשניהם [הטיעון המשפטי והטיעון הרגשי], כי אני רוצה שינסו כאילו להזדהות איתי או... תראי, השאלה היא אם זה מכתב ראשון-שני, כי אם זה מכתב שלישי אני כבר זהו, זה כבר לא רגשי זה כבר הופך להיות אסרטיבי" (ג"א, ארגון תושבים 1).

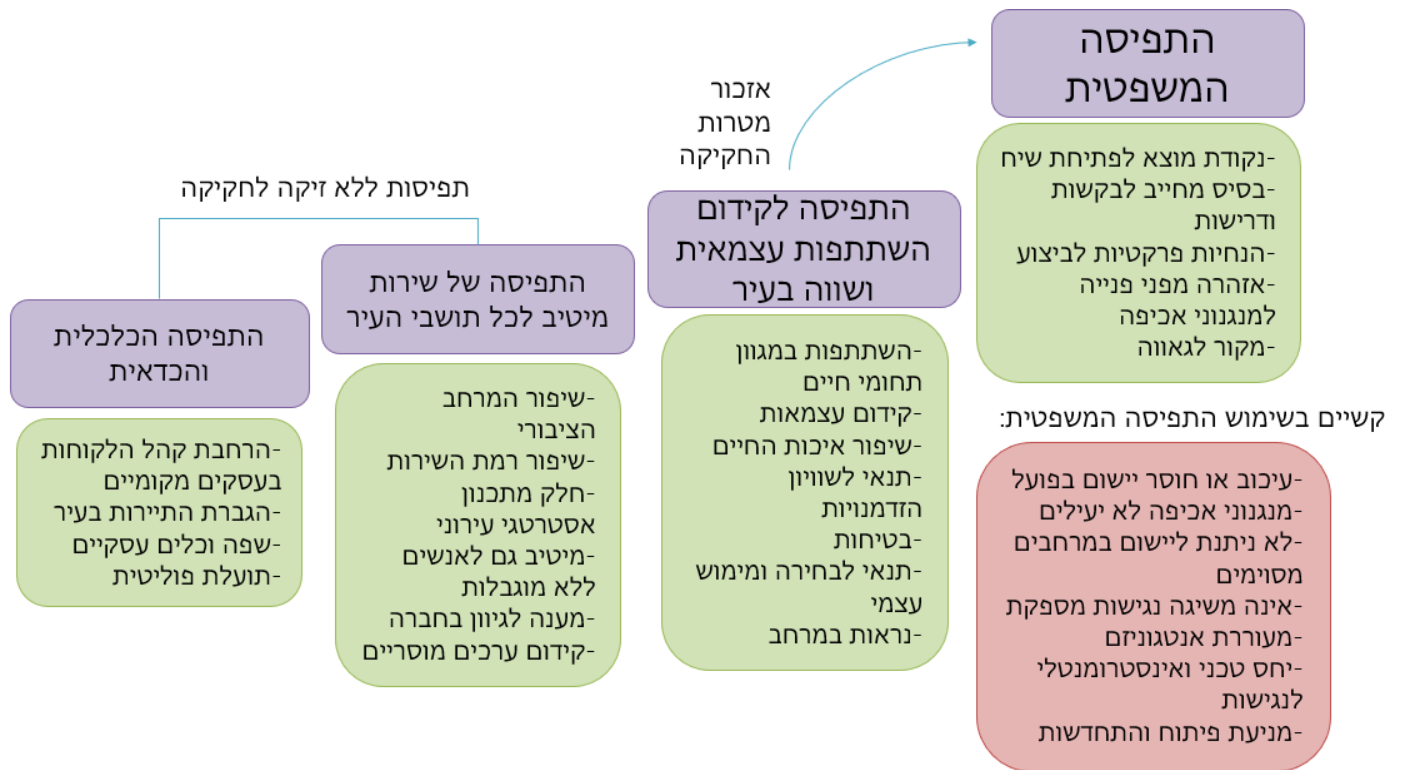
בחלק מהמקרים המרואיינים הסבירו שהם בוחרים כיצד לדבר על הנושא בהתאם לגורמים השונים עמם הם מדברים. כך, למשל, ר"ח הסבירה את ההבדל בין הרצאה על נגישות מול מחלקה בעירייה לעומת מול מתנדבים במתנ"ס עירוני: "כשאני דיברתי מול נייח מחלקת התרבות של [הרשות המקומית], אז אני התייחסתי בעיקר לחוק ולתביעות, עכשיו אם אני מדברת... אני אתן לך דוגמה, נתתי הרצאה מול מתנדבי מתנ"ס גדול [בעיר מגוריה], אז אני לא אדבר איתם על חוקים, כי החוק לא משמעותי עבורם, אבל נתתי להם להבין מה זה ההרגשה שמגיע משהו שלא יכול להיות כמו כל אחד אחר" (ר"ח, ארגון תושבים 2).

גם ע"ר ממרכז השלטון המקומי מסבירה שהיא בוחרת באיזה אופן לדבר על נגישות בהתאם למה ש"תופס" את אותו נציג רשות מקומית הנמצא מולה, כאשר הגישה המשפטית היא תפיסה שהיא מעדיפה לא להתחיל איתה: "אני מדברת איתם על הכול, באמת, על החשיבות ועל הרצון, את החוק אני משאירה לסוף, אבל ממש מדברת איתם על הכול, גם על איך, איך להתחיל תהליך. בסוף אני מגיעה איתם גם לחוק, כן? אבל אני מנסה באמת לגרום להם מבפנים שזה יבוא, כל אחד עם השיח אתו, כל אחד מתחבר לזה בצורה אחרת (...). אז אני מתחילה איתם בצד הרגשי ואז אני עוברת לחוק, אני רוצה שזה יבוא להם כחלק מתפיסת עולם לרשות שלהם" (ע"ר, מרכז השלטון המקומי).

ניתן לזהות אם כך שהשימוש בתפיסות השונות של נגישות על ידי המרואיינים הוא מורכב ומשתנה בהתאם למקרה, לגורם מולם הם פועלים ולאמונות שלהם לגבי הדרך הנכונה והיעילה ביותר להציג את הצורך בהנגשת המרחב העירוני. התפיסה המשפטית של נגישות הינה מרכזית ביותר בשדה של נגישות עירונית, ואכן רבים מהארגונים עושים בה שימוש בשלבים שונים על מנת לקדם נגישות מול הרשויות המקומיות. יחד עם זאת, ניכר כי לא תמיד היא מספיקה כדי להביא לנגישות עירונית בפועל, ועל כן הם מתייחסים לנגישות בדרכים אחרות ומגוונות. ניתן להתייחס לתפיסות האחרות גם ביחס לחקיקת הנגישות, כאשר התפיסה של נגישות כמקדמת השתתפות של אנשים עם מוגבלות מבקשת להזכיר לרשויות המקומיות את הסיבה המהותית בגללה יש צורך בחקיקה ואת מטרותיה, שהן הסרת מכשולים להשתתפות עצמאית ומכבדת במגוון תחומי חיים וכן הבטחת שוויון זכויות לאוכלוסייה של אנשים עם מוגבלות בישראל.

לעומת התפיסה של נגישות כמקדמת השתתפות, שתי התפיסות האחרונות שהוצגו בפרק זה מתרחקות מהחקיקה ומהסיבות העומדות מאחוריה, ומרחיבות את הטיעונים מעבר לה. לפיכך, התפיסה של נגישות כמייטיבה לכולם מבקשת להאיר את היתרונות שבנגישות עבור אוכלוסיות אחרות, אליהן החקיקה כלל לא מתייחסת. תפיסה זו עדיין מתייחסת לחובות שיש על הרשות המקומית, אך היא עושה זאת לא מתוקף חקיקת הנגישות העוסקת באנשים עם מוגבלות בלבד, אלא מתוקף האחריות של רשויות מקומיות על המרחב הציבורי בעיר ועל מתן שירותים לכלל תושביה. לפי תפיסה זו, נגישות מוצגת כחלק אינטגרלי מאחריות זו וכאמצעי להטיב עם כלל התושבים. התפיסה הכלכלית של נגישות מתרחקת גם היא מהחקיקה הנוגעת לאנשים עם מוגבלות ואף מחובותיהן השונות של רשויות מקומיות כלפי התושבים שלהן, כאשר היא מבקשת להציג את תחום הנגישות ככדאי וכמביא תועלת לרשויות המקומיות עצמן. במילים אחרות, תפיסות אלו מתרחקות מהחקיקה ומרחיבות באופנים שונים את הקהלים שעשויים להנות מיישום של פתרונות נגישות במרחב העירוני (ראו להלן איור 2).

איור 2: תפיסות של נגישות ועיקר ההקשרים לשימוש בהן

לסיום פרק זה, ברצוני לטעון כי למרות החקיקה המקיפה הקיימת בתחום הנגישות ולהתקדמות הרבה שהתרחשה בתחום בזכותה, התפיסה המשפטית אינה ממצה את השיח בשדה של נגישות בכלל, ובשדה של נגישות עירונית בפרט. ארגונים מקדמי נגישות משקיעים משאבים רבים בפיתוח תפיסות, הסברים והצדקות שיתגברו על חסרונותיה של החקיקה, ובעיקר יאפשרו להציע תשובות לשאלה 'למה להשקיע בנגישות עירונית?' מצד הרשויות המקומיות. הם עושים זאת על ידי ניסוח תשובות מגוונות ומתאימות יותר להקשרים ולשחקנים השונים בהם ומולם הם פועלים. חשוב להדגיש כי לפיתוח תפיסות שונות לגבי נגישות יש חשיבות לא רק ברמת השיח או ברמה התיאורטית. תפקידן המרכזי בעיני הארגונים, הוא לשכנע ולהביא את הגורמים הרלוונטיים ברשויות המקומיות לבצע את הנדרש על מנת ליישם נגישות במרחב העירוני הלכה למעשה.

6.4. איך? פרקטיקות, דרכי פעולה וכלים לקידום נגישות עירונית

פרק הממצאים האחרון יעסוק בדרכים בהן פועלים ארגונים מקדמי נגישות על מנת לקדם נגישות עירונית ובכלים בהם הם עושים שימוש. מטרת פרק זה היא להציג תמונה מקיפה של פעילות הארגונים תוך חלוקה לשלושה תתי-פרקים המציגים מספר פרקטיקות עיקריות, דוגמאות ליישום שלהן וסוגיות הנוגעות לכך ככל שאלו עלו ממקורות המידע של המחקר. שני תתי-הפרקים הראשונים עוסקים בפרקטיקות המתמקדות בעולמות תוכן שונים: הראשון מתמקד ביצירה, הפצה ופיתוח של ידע ומידע על נגישות על ידי הארגונים, והשני בפעולות שנועדו להעלות את המודעות לצורך בנגישות בקרב קהלי יעד מגוונים. לעומתם, תת הפרק השלישי מתמקד בדרכים בהן הארגונים יוצרים קשרים ופועלים על מנת להשפיע על הרשויות המקומיות לקדם נגישות. החלוקה לתתי-פרקים הינה לצורך הצגה אנליטית של הפרקטיקות המרכזיות, שכן הן

קשורות אחת לשנייה וניתן יהיה לזהות פרקטיקות משני תתי-הפרקים הראשונים בחלק מהדוגמאות בתת-פרק השלישי. לסיום, תת הפרק הרביעי יעסוק בדרכים בהן הארגונים משלבים בין פרקטיקות שונות בפעילות שלהם, בהקשרים הנלקחים בחשבון בעת מימוש הפרקטיקות וכן בבחירת אופי ההתנהלות שלהם עם הרשויות המקומיות.

6.4.1. יצירה, הפצה ופיתוח ידע ומידע על נגישות

ארגונים מקדמי נגישות עוסקים בצורה משמעותית ביצירת ידע עבור הרשויות המקומיות וכן עבור כלל השחקנים בשדה. כפי שהוצג בפרקים הקודמים, עם התפתחות חקיקת הנגישות הידע המקצועי הולך ותופס מקום מרכזי יותר בשדה. הדבר בא לידי ביטוי בקרב חלק מהארגונים מקדמי נגישות – הארגון המקצועי והארגון המעורב – אשר חלק משמעותי מעשייתם מתבטאת במתן **שירותים מקצועיים** לרשויות המקומיות. מתוך הדוגמאות שהציגו המרואיינים והמידע המפורסם באתרי האינטרנט, שירותים אלה עשויים לכלול: ייעוץ מקצועי של מורשי נגישות לפרויקטים קצרי וארוכי טווח, ליווי ארגוני להטמעת נגישות ברשות, הדרכות על מתן שירות נגיש לעובדי הרשות הנותנים שירות ישיר לציבור, סיוע בהליכים משפטיים, ליווי בהתאמה פרטנית לתלמידים עם מוגבלות בבתי ספר, ניסוח נהלי נגישות למחלקות השונות ברשות, הנגשת אתרי האינטרנט של הרשות, הנגשת מידע בפורמטים שונים ועוד. למשל, ל"ע מתאר את אופי השירות שלו כיועץ נגישות: "אתה צריך קודם כל להבין באיזה שטח אתה נמצא ומה החוק אומר, מה חובה. אחר-כך היכרות עם המקום, לראות מה קורה שם, מה המצב הקיים בתוך המקום או נניח שטח פתוח. אז מה החובה והתקנות אומרות באותו מקום, ומה הפערים שיש. פה זה התפקיד שלי, לבוא לצמצם" (ל"ע, ארגון מקצועי).

כפי שמשמע מדבריו של ל"ע, חלק עיקרי מהשירותים המקצועיים נובעים באופן ישיר מהחקיקה ודרישותיה בתקנות. למשל, באתר האינטרנט של הארגון המעורב נכתב כך: "הליך הטמעת הנגישות בארגונים הינו מורכב ודורש יועצים מקצועיים לליווי. הטמעת נגישות בארגונים הינה מתוקף חקיקת הנגישות (חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות), המגדירה בדיוק מה נדרש לבצע בכל נושא ובאיזה לוח זמנים, החקיקה אף מגדירה הקלות ופטורים ואת נושא האכיפה"; וכך באתר של הארגון המקצועי בנוגע להדרכות: "בהתאם לתקנות נגישות השירות, חובה על כל ארגון המעסיק מעל 25 עובדים להעביר לכל נותני השירות, המנהלים הישירים ושדרת ההנהלה הדרכה בנושא נגישות השירות, וכן לבצע ריענון מדי שנה לעובדים נותני השירות בארגון. [הארגון המקצועי] עורך הדרכות למוסדות וגופים להכשרת עובדי הארגון למתן שירות נגיש, כולל התנסות חווייתית, וכן הדרכות ריענון, על פי דרישות החוק". החיבור הזה לחקיקה עלה גם בראיונות, למשל בדבריה של ד"מ: "אני מורשת נגישות שירות, ואני נותנת יעוץ נגישות לארגונים. ספציפית אני קצת יותר עוסקת בכל מיני פרויקטים קטנים כולל לייצר תוכניות הדרכה, כי כל ארגון חייב שיהיה לו תוכנית הדרכה שחתומה על ידי מורשה נגישות שירות. אז אני עושה את זה בשביל הרבה ארגונים שאנחנו לא עובדים איתם באופן שוטף, אלא רק משהו נקודתי, ובין היתר גם יצא לי כמה מועצות מקומיות" (ד"מ, ארגון מעורב).

יחד עם זאת, שני הארגונים התייחסו גם לשילוב רכיבים או תכנים שהם מעבר לנדרש בחקיקה אותם הם מקדמים במסגרת מתן שירותים מקצועיים. למשל, א"ד מדגים את הניסיון שלו להוביל את הרשות לעשות מעבר לדרישות התקנות: "הדבר השני שאני מנסה איתם, וזה לא תמיד מצליח, אני מודה, זה להגיד להם: 'תראו, במקום שאפשר, בואו נעשה מעבר למה שהחוק, התקן והתקנות דורשים', ואומרים לי 'לא! מה פתאום! מה אתה...?!' ואני אומר להם 'רגע חבר'ה להירגע, לא אמרתי שבמקום מעלית נשים שתי מעליות, לא אמרתי את זה. אבל אמרתי שאם אפשר במקום מסוים שאנחנו יודעים שפנסיונרים באים לאיזה גן,

אנחנו יכולים במקום שהאותיות על השלט יהיו, סתם אני זורק עכשיו, 10 ס"מ, אנחנו יכולים לעשות 12 ס"מ והשלט לא עולה לך יותר, למה לא תעשה שיראו יותר טוב? והם 'אהה אני מבין, זה בא בחשבון'. (...) דברים הגיוניים, אני מושך אותם פנימה עם דברים שלא עולים הרבה כסף. אני גם מסביר להם, למשל למהנדס העיר, אני מסביר לו שאף פעם תקנות לא יכולות לחשוב על כל המצבים בחיים. זה לשני הכיוונים. ולכן כשיגיע להם פטור או כשנחשוב שבאיזה שהוא מקום לא חייב לעמוד בתקנות אנחנו נעבוד מול הנציבות ונשיג לכם פטור. מצד שני, אם אפשר לעשות יותר מזה תעשו גם את היותר מזה" (א"ד, ארגון מקצועי).

גם בארגון המעורב התייחסו לרכיבים שהם מעבר לחקיקה, למשל במסגרת "מודל ארגוני" שהם פיתחו להטעמת נגישות בארגונים, הכולל לא רק מינוי של רכז נגישות כפי שדורשות התקנות, אלא גם של וועדת נגישות ביצועית בתוך הארגון המיישם את המודל שתלווה את התהליך. גם ד"מ התייחסה למצב כזה בנוגע להמלצות שהם נותנים במסגרת הדרכות לעובדים נותני שירות ברשויות, המלצות שהן מעבר להנחיות הכתובות בתקנות: "חניות, למשל. אנחנו מאוד משתדלים להסביר לפקחים, למשל, שהתפקיד שלהם הוא לא רק לגבות קנסות. הם גם צריכים לשמור על החניות הנגישות פנויות, כדי שהם יהיו זמינות למי שצריך אותם. אי אפשר לנתק את זה מהעבודה שלהם, ואנשים עם מוגבלויות תכל'ס סומכים עליהם שלא יתנו לאנשים שלא צריכים לחנות שם לחנות שם, כי אז להם לא יהיה (...). כשאנחנו ממליצים על דברים שהם מעבר, אז זה תמיד עם הסבר. בהדרכות עצמן המטרה היא לתת לאנשים טיפים איך להתנהג, והם אף פעם לא מבקשים שאני אתן להם סימוכין איפה זה כתוב" (ד"מ, ארגון מעורב).

בהקשר זה, מעניין להצביע על יתרונות שיש לארגונים חברתיים המציעים שירותים מקצועיים לעומת מומחי נגישות העובדים באופן עצמאי. חלק מהמראיינים בארגונים אלה התייחסו לכך שהם יכולים לבקש דברים שהם בנוסף או אחרים מדרישות החקיקה בזכות שיוכם לארגון הנותן להם "גב" לעשות זאת. דוגמאות נוספות ליתרונות הארגונים עלו גם בנוגע להתנהלות מומחי הנגישות מול הנציבות, כפי שסיפר א"ד, עובד בכיר בארגון המקצועי: "לפעמים אני מקבל מהצוות שלי מיילים או טלפונים שאומרים 'בוא תיקח את זה עליך כי אתה מעז לעשות מול הנציבות מה שאנחנו כמורשים יחסית חדשים לא מעיזים', ואני עושה את זה" (א"ד, ארגון מקצועי). יתרונות אלה עלו גם במקרים של התמודדות מול התנגדויות של הרשויות, כפי שמתאר ל"ע מקרים בהם פנה לגורם בכיר בארגון בו הוא עובד: "אם במידה ויש צורך כלשהו במעורבות שלו [ראש הצוות] בתהליך, אם דברים לא עובדים, אם יש איזה משהו שהוא לא קשור להסכם, אם יש לוחות זמנים שלא תואמים, זומים ודברים כאלה שהם ברמה גבוהה" (ל"ע, ארגון מקצועי); או סביב סוגיות הנוגעות לתשלום ואף הפסקת העבודה עם הלקוח, כפי שהציג א"ד בדוגמא נוספת: "אם אתה אדם פרטי שמתפרנס מפרויקט קטן פה ושם אתה אוכל את הלב, כי 1,000 שקל זה 1,000 שקל, הכנסה אישית שלו, אבל אני עובד בארגון שההיקף שלנו זה רחב מאוד, אז יכול לסבול מקרי אי נעימות" (א"ד, ארגון מקצועי).

התרחבות מקומו של הידע המקצועי בשדה בכלל ובמסגרת פרקטיקות לקידום נגישות עירונית בפרט באו לידי ביטוי גם בפעילותן של התארגנויות המקומיות של הארגון המעורב ושל ארגוני התושבים. ראשית, כל הארגונים האלו התייחסו לתהליכים שונים של **הכשרת חברי הארגון על תכנים מקצועיים** בנושאי פתרונות נגישות, חקיקת הנגישות, מנגנונים מקצועיים ברשויות מקומיות, גישות וכלים לקדם מדיניות ועוד. להלן דוגמאות על הכשרות, קורסים, הרצאות וכדומה שעברו חברי הארגונים: "במרכז היו המון המון כנסים, ולמדנו משם המון המון. ה-highlight היה ששלחו אותנו, היינו שלוש נשים, שתיים חברות [בארגון התושבים 1] ואחת אמא, נסענו ל-[עיר בצפון] למקום שמיועד לחיילים שהיו נכים וכולי, ולמדנו שם 5 ימים, מהבוקר עד הלילה, מלא מלא מקורסים, המון ידע, ועם זה המשכנו הלאה" (ש"מ, ארגון תושבים 1);

"מקדמי נגישות ב-[עיר בצפון] – בהתהוות. לפני חודש וחצי נפתח ב-[ארגון תושבים 2] קורס מקדמי נגישות - 20 תושבים שחולמים להנהיג שינוי ולקדם את הנגישות בעיר! בקורס לומדים המשתתפים על היבטים שונים של הנגשה, מתנסים בעצמם בבדיקת מקומות ציבוריים וחולמים יחד על עתיד טוב ונגיש יותר. כשייגמר הקורס - יתחילו לפעול! כל הכבוד לתושבים שרוצים ללמוד, לפעול יחד ולשנות, והכל בהתנדבות מלאה" (פוסט ברשת חברתית, ארגון תושבים 2);

"למשתתפים יינתנו 7 מפגשי הכשרה בתחומי נגישות, שינוי חברתי ויזמות הקהילתית להקניית כלים לפעילות עבור קידום הנגישות בעיר, התנסות אישית, וקבוצתית, והמשך מפגשי עבודה מונחים לשיפור השירותים האישיים, החברתיים והפיזיים ב-[עיר בצפון]" (פוסט ברשת חברתית, ארגון תושבים 3);

"המודל שאני בנית זה מודל של למידה, יחידת לימוד, הבאתי מרצים אורחים, או כל מיני, הבאתי את הדובר של העירייה שסיפר מה קורה אצלו ואנחנו נדבר אתו, מרצים אורחים, ואחר-כך גם איזשהו דיון או התעסקות באיזושהי משימה. הדגש היה מאוד על מקצועיות, וזה גם העצים אותם, כי הם הבינו שהם מדברים בשפה מקצועית, וגם הראיתי להם תקנות והראיתי להם חוקים. הם עברו אתי הרבה הכשרות, גם בנושא של החוק, של התקנות, של חוק שוויון, של 'בזכות ולא בחסד', על מהפכת הנגישות, על מה שהיה פעם, הם גם היו מביאים את הסיפורים האישיים שלהם, גם למדנו storytelling" (ג"ל, ארגון מעורב).

שנית, חלק מהמראיינים התייחסו ל**למידה לא פורמלית של תכנים מקצועיים**, כגון למידה עצמית, התייעצות עם ארגונים אחרים או למידה מחבר בארגון שהוא גם איש מקצוע ומסייע לשאר החברים להכיר את דרישות החקיקה, כפי שהציגה י"נ: "יש לנו בקבוצה מורשת נגישות, משהי שהייתה של הטכניון אפילו, זאת אומרת היא שולטת טוב מאוד בחומר, אז היא גם מלמדת אותנו את התקנים ואת הדברים, ואנחנו גם פותחים את ה... את יודעת, את האינטרנט וקוראים ויודעים. אז אנחנו יודעים מה זה אומר הנקודות הבולטות, מה אומרים הקווים, מה זה רוחב תקין, מה זה שיפוע מתאים לכיסא גלגלים, הכול אנחנו לומדים ואז אנחנו עושים מיפוי. וגם לומדים תוך כדי, לאט לאט אנחנו לומדים עוד ועוד דברים. אנחנו גם פונים לכל מיני גורמים ומתייעצים" (י"נ, ארגון תושבים 2).

שלישית, ארגונים אלה עשו שימוש בכלים מקצועיים במסגרת הפעילות שלהם על מנת להנפיק מידע וידע על נגישות במרחב העירוני לרשויות המקומיות. בהקשר זה הפרקטיקה הנפוצה ביותר היא ביצוע **סקירות נגישות**, שיטת עבודה שעושים בה שימוש גורמים מקצועיים ומטרתה לבצע בחינה ומיפוי של מצב הנגישות הקיים במרחב מסוים, זאת על מנת לזהות פערים מדרישות החקיקה. במקרה של ביצוע של סקירות נגישות על ידי תושבים, כפי שמבצעים ארגוני התושבים, הסקירות מתבצעות לרוב במדרכות או במרחבים ציבוריים אחרים והן בוחנות לא רק את היעדר העמידה בחקיקה אלא גם את החסמים שהתושבים מזהים על בסיס הידע והניסיון שלהם. מטרת הסקירות היא מיפוי המצב הקיים על מנת להעביר את המידע על כך לגורמים הרלוונטיים ברשות המקומית. ס"ק מתארת את ביצוע הסקירות בארגון התושבים בו היא ובן זוגה פעילים: "בשנים האחרונות [בן זוגה] מתעמק יותר בתחום של הסקירות ב-[עיר מגוריהם]. לראות אזורים מבחינת נגישות, מעברי חצייה, סלילת כבישים בעיקר, גם חניות נכים לראות את הנגישות בהן גם, בהתאמה שלהן. אם יש מקומות למשל שהם לא נגישים או שאין את החניית נכים כמו שצריך אז הם מעדכנים, הם מעבירים הלאה למהנדס העיר" (ס"ק, ארגון תושבים 1).

י"ז, שמרכז את ביצוע הסקירות בארגון תושבים בו הוא פעיל, מתאר גם הוא את איסוף המידע והעברתו לרשות: "יוצאים לאיזשהו קטע של רחובות, רחוב או רחובות, ופשוט הולכים לאורך המדרכה ורואים איפה יש פגמים. איפה יש בורות, בליטות כתוצאה משורשים של עצים, הנמכות מדרכה לא תקינות או לא קיימות

(...) אנחנו לאורך משהו כמו 14-15 שנים, משהו כזה, כיסינו את רוב העיר. ואז... קודם כל דוח ראשוני, לפעמים אפילו באותו ערב, הולך לראש העיר, מהנדס העיר, רכז הנגישות של העירייה ועוד בעלי תפקידים. זה נוסח כמעט קבוע, ככה זה יוצא כן? שולח מיד, אפילו ב-12 בלילה, שיהיה. אחר כך בדרך כלל אני כותב דוח מפורט יותר עם תמונות ותיאורים מפורטים ממש, מקום-מקום" ("יז", ארגון תושבים 1). בדוח מפורט לדוגמא ש"יז שלח לי אפשר לראות טבלה מפורטת עם פרטי הרחוב שנסקר (בהם שיפוע, הנמכת מדרכה, הנגשה חזותית ועוד), סימון 'לא תקין' על פרטים של קטעי רחוב שונים וכן תמונות של החסמים מאורגנות על פני מפה המציג את הרחוב.

גם בארגון תושבים 3 תיארו שימוש בפרקטיקות מקצועיות, כמו סקירה, מיפוי ועוד על מנת להעביר את המידע לרשות המקומית: "הם [הפעילים] עשו לא מזמן מיפוי של הרמזורים בעיר. כל נושא הרמזורים, התקינה לא מחייבת להנגיש רמזורים ישנים לעיוורים וכבדי ראייה. הרמזורים החדשים הם כן נגישים. בעצם הם עשו מיפוי של הרמזורים הוותיקים, הישנים, כדי באמת להגיד 'בואו תראו, יש פה סך הכול 9 רמזורים כאלה בעיר'. מיפו את הרמזורים, בדקו עלויות, יצרו נייר עמדה, ישבו עם מנהל מחלקת שפ"ע כדי לקדם גם את הדבר הזה, כדי להנגיש את העיר באופן רציף לגמרי מבחינת הרמזורים (...) ואנחנו יודעים שהנייר הזה, המיפוי הזה, נמצא על השולחן בהנדסת העיר ומהווה כלי עבור מחלקת הנדסה לשינוי הדרגתי" ("נ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 3).

בנוסף ליצירת ידע לרשויות המקומיות אודות מצב הנגישות בעיר, ארגונים מסוימים הציעו גם **כלים שיטתיים לריכוז מידע** לשימוש הרשויות. למשל, ב"נ מהארגון המעורב סיפר על מדריך שהם הציעו לרשויות: "אנחנו הרבה פעמים מכינים חומרים, לדוגמא, תראי, אפילו דבר פשוט, דיברנו על חופים, אוקיי? עכשיו חופים, לא מפרסמים מידע על הנגישות שלהם, וגם אם הם מפרסמים הם מפרסמים מידע מאוד שטחי, אז אנחנו הכנו חומר איך מפרסמים מידע בצורה טובה ואיכותית על חופים נגישים. מתנה. לא אמרתי 'תבואי ותיני לי כסף, רק מי שמשלם'. אנחנו אפילו שולחים את זה" (ב"נ, ארגון מעורב). גם י"ש מארגון התושבים סיפר על אמנה עליה ארגון התושבים עובד: "עוד משהו שאנחנו עובדים עליו עכשיו ב-[ארגון תושבים 1] זה לייצר אמנה של איך נראה אירוע נגיש ב-[עיר], אירוע תרבות, למחלקת קשרי קהילה ותרבות (...) אני נפגשתי עם מינהל קשרי קהילה בעירייה והם אמרו לי 'תשמע, חסר לנו, לפני כל אירוע אנחנו שוברים את הראש ואין לנו איזה דיפולט שסביבו אנחנו פועלים'" ("י"ש, נציג רשות מקומית, ארגון תושבים 1).

במקביל להפקת ידע מקצועי או שימוש בכלים מקצועיים ושיטתיים, הארגונים משתמשים בפרקטיקות המבוססות על ניסיונם וחוויותיהם האישיות של הפעילים, על מנת לדווח על היעדר נגישות לרשויות המקומיות או לגורמים נוספים החייבים בהנגשה, לבחון אם פתרון נגישות שיושם אכן מספק מענה או להעלות מודעות על חוסר נגישות במרחבים שונים. מתוך פרקטיקות אלה ניתן להדגיש את השימוש בכלים של **לקוח סמוי, ביקורת פתע, בדיקת חוויית משתמש** וכדומה, במסגרתם תושבים עם מוגבלות מגיעים למקומות ולשירותים שונים בכדי להתנסות בעצמם. פ"כ הסבירה את היתרון של שימוש בפרקטיקות כאלה על ידי פעילים בארגוני תושבים, אשר הינם בעלי היכרות לא רק עם חוויית המוגבלות אלא גם עם המרחב המקומי: "בגלל שאנחנו חיים פה, אז אנחנו יודעים איפה יש יותר קשיי נגישות ואיפה לא. אז עושים, הולכים לבדוק אם נעשה משהו... זה לא איזה רחוב חדש, זה דברים שידועים לנו" (פ"כ, ארגון תושבים 1). אכן, ארגוני התושבים והזרוע המקומית של הארגון המעורב העלו דוגמאות לשימוש בכלים אלה. לדוגמא: "אני ועוד חברה בקבוצה עושות את זה לפעמים. פעם בחודש, פעמיים בחודש, אני יוצאת ואני לא הולכת לעבודה שלי ברכב, אני עולה ל-[חברת תחב"צ], ואם יש משהו שלא מוצא חן בעיני, אני ישר שולחת. יש לי את הטלפון של המורשה, של הרכז נגישות ב-[חברת תחב"צ], אז כל פעם שאני עולה, אני לא שומעת כריזה,

אני לא רואה את המסך, המקום של הנכה תפוס, הזה של הכרטיסים לא עובד, אני מודיעה" (מ"ח, ארגון תושבים 2).

גם במקומון בעיר בדרום דווח על פעילות של התארגנות מקומית של הארגון המעורב שהתבססה על כלי של לקוח סמוי: "אנשים עם מוגבלות נראית ולא נראית, אנשים עיוורים, חירשים, מתניידים בכיסאות גלגלים ועוד, הזמינו מוניות כלקוחות סמויים ובסוף הנסיעה העניקו תעודת 'יצאת נגיש' למי שנתן שירות כראוי". בנוסף, ובהמשך לנאמר לעיל בנוגע ליכולתם של ארגונים לקדם נגישות מעבר לדרישות התקנות, עלו דוגמאות של שימוש בכלים אלה גם בזרוע המקצועית של הארגון המעורב ובארגון המקצועי. למשל, בחלק המציג את המחלקה לשירותי ייעוץ נגישות מקצועיים באתר האינטרנט של ארגון המעורב נכתב כך: "המחלקה מציעה מגוון שירותים מקדמי נגישות כגון: בדיקות משתמש הנערכות ע"י אנשים עם מוגבלות, דו"חות נגישות להנהלה ולציבור..."; ובארגון המקצועי, א"ד התייחס לשיתוף פעולה עם אקטיביסטים וחברי ארגונים אחרים עם מוגבלות כדי לשלב כלים אלה בעבודה המקצועית שלו: "יש אקטיביסטים, כמו [ארגון חברתי במרכז הארץ], שאני משתמש בהם גם כמבקר סמוי, כלומר אני אומר להם 'חבר'ה תעלו לאוטובוס קו 29, עלי, התשלום עלי', 'לא צריכים אותך' הם אומרים, 'אנחנו יכולים לשלם אוטובוס', ואני מבקש 'תשלחו לי דיווח איך הייתה הנסיעה, שמעתם את הכריזה, לא שמעתם את הכריזה...' (א"ד, ארגון מקצועי).

כפי שנאמר לעיל, לאחר הביקורות רוב התושבים מעבירים את המידע האישי שהפיקו לגורמים האחראיים על כך. רובם עושים זאת בכתב, חלקם פונים באופן טלפוני ואחרים מתעדים את חוויותיהם גם באמצעות מדיות חזותיות. למשל, ג"א תיעד באמצעות סרטון מצולם רחוב בו היה חסר פס מוביל ללקויי ראייה במדרכה: "אנחנו שלחנו להם [לנציגי הרשות המקומית] צילום. עשינו הדמיה, אני הלכתי שמה ועוד מישוהו צילם, ותיעדנו בצילום והסרטה איפה הפס הזה אמור להיות, ממש עשינו את המסלול, כן? מהציאה לכיוון הכביש, ותחנות האוטובוסים, תיעדנו איפה הפס הזה היה אמור להיות ואיפה החוסר שלו" (ג"א, ארגון תושבים 1).

היבט נוסף הנוגע לעיסוק בידע ומידע מצד הארגונים הוא פעילויותיהם לפיתוח והפצה של ידע על נגישות. בהקשר זה זיהיתי שלוש דרכי פעולה בולטות: הראשונה היא **ריכוז ופרסום של מידע וידע מקצועיים** על מגוון נושאים בתחום הנגישות. דוגמא לכך היא כתב עת מקצועי אותו עורך הארגון המקצועי מזה מספר שנים. כך נכתב בדבר המערכת של הגיליון הראשון, שעסק בנושא נגישות במרחב העירוני (הגיליון הראשון מתוך ארבעה גיליונות שיצאו עד כה בנושא הקשור לנגישות עירונית): "במסגרת קידום הידע והמודעות, החליט [הארגון המקצועי] להוציא לאור כתב-עת מקצועי בנושא הנגישות. כתב-עת זה, הראשון מסוגו בישראל, ישמש כאמצעי מרכזי וחשוב בהפצת ידע חדש ומעודכן ובמה לאומית להצגת פרויקטים, דילמות וסוגיות מקצועיות בתחום הנגישות".

גם הארגון המעורב מרכז ומפרסם באתר האינטרנט שלו מידע מגוון ורחב על נגישות, המיועד הן לאנשי מקצוע והן לאנשים עם מוגבלות. כפי שנכתב באתר: "פורטל מידע אינטרנטי לאנשים עם מוגבלות ולעוסקים בנגישות, ראשון מסוגו בעולם, המספק חינוך מידע חיוני וקריטי בכל תחומי החיים לאנשים עם מוגבלות, לבני משפחותיהם ולציבור (...). שימוש במידע מאפשר לאנשים עם המוגבלות לצאת מהבית ולבצע פעילויות יומיומיות שעד כה נמנע מהם לעשותן. האתר נחלק לשלושה חלקים: מגוון, מקצועי, ועל [הארגון המעורב]". דוגמא למידע כזה המיועד לרשויות מקומיות מתוך האתר של הארגון המעורב: "מידע לרשויות מקומיות בנושא נגישות: לקראת עונות האביב והקיץ, זה הזמן להיערך להנגשת החופים, בריכות השחייה, טכסי יום

השואה, הזיכרון ויום העצמאות, חגיגות יום העצמאות, פסטיבלי ואירועי פסח והקיץ הרבים המתוכננים לטובת אנשים עם מוגבלות כנדרש בתקנות הנגישות. צוות [הארגון המעורב] ריכז עבורכם מידע שיסייע לכם כיצד להנגיש".

דרך פעולה שנייה היא **למידה מגורמים ומקורות ידע בינלאומיים**, בעיקר במטרה לזהות פתרונות נגישות שלא מוכרים או לא מיושמים בישראל. הארגון שעוסק בכך בצורה משמעותית יחסית הוא הארגון המעורב, אשר חבר במגוון רשתות בינלאומיות ובוועדות בארגונים כמו האו"ם, וכן מארגן בעצמו כנסים בינלאומיים בישראל, כפי שתואר באתר האינטרנט שלהם: "ועידה בינלאומית שמטרתה: העלאת מודעות לחשיבות שבקידום נגישות בארגונים, רשויות, עסקים ומשרדי ממשלה ולהוות פלטפורמה מקצועית לימודית ומעשירה לנושאי נגישות ושילוב וכבמה לחשיפת חידושים מעולם הנגישות הגלובאלית". ב"נ מסביר את הקשרים האלה כך: "אנחנו יכולים ללמוד הרבה מחוץ לארץ, ובעצם אנחנו עושים פעילות של גם ללמד וגם ללמוד. ומכיוון שישראל היא יחסית מאוד מתקדמת, אז יש לנו, אנחנו נמצאים בתוך מועדון של חברות, של אנשי נגישות, של אנשים מובילים מכל ה... אנחנו באים לכנסים והם באים לכנסים שלנו. זה כאילו מין איזה תן וקח כזה" (ב"נ, ארגון מעורב).

למידה מחו"ל יכולה להתבצע גם באופן עצמאי. למשל ש"ל, פעילה עצמאית שגם חוברת לארגונים לטובת פרויקטים ספציפיים, סיפרה על קמפיין שלקחה בו חלק לקידום נגישות בתחבורה הציבורית: "גם ניסינו להוציא איזה שהוא קול קורא של פתרון. זאת אומרת, לא אמרנו רק 'נו נו נו' אלא אנחנו באים ואומרים 'הנה יש פה נייר עמדה שלמדנו גם מהעולם וממה שהם עושים' והגשנו את זה לכנסת" (ש"ל, לא משויכת לארגון). גם ק"א סיפרה שבמסגרת השתתפות בכנס בינלאומי בתאילנד נחשפה לתפיסה של נגישות בתיירות: "אנחנו היינו בכנס לפני הרבה הרבה שנים. הזמינו אותנו מטעם משרד התיירות של תאילנד, בהקשר של נגישות לתיירות. בכנס הם סיפרו שהם עשו בדיקה וראו שבין היתר המאסה הגדולה של המטיילים שכן משאירים כסף זה דווקא המבוגרים יותר, לא הצעירים, הצעירים ממשיכים הלאה. המבוגרים יותר הם בשלב אחר, הם רוצים לנוח, הם רוצים לטעום את הכל, לעשות את הכל. ואז אמרו 'אם אנחנו נעשה נגישות עבורם זה אומר שיבואו יותר, יבחרו את תאילנד ולא מדינה אחרת'" (ק"א, לא משויכת לארגון).

הדרך השלישית והאחרונה שזיהיתי היא **יצירת פלטפורמות ורשתות להעברת מידע וללמידה הדדית** בין פעילים ושחקנים בשדה. הדוגמא המרכזית לכך עלתה מארגון התושבים 1, שכזכור מורכב מהתארגנויות מקומיות רבות המרוכזות על ידי ארגון חברתי ארצי אחד. לפני כמה שנים, חברי ההתארגנויות המקומיות יזמו הקמה של קבוצה ארצית המורכבת מפעילים ורכזים בהתארגנויות בכל הארץ. א"ב סיפרה על הקמת הקבוצה הארצית ועל פעילותה: "הייתה לנו פגישת זום בין [ההתארגנויות המקומיות] שלנו ב-[עיר במרכז] ושל [עיר בדרום]. ודיברנו, והיה מאוד מעניין. הם נחשפו לדברים שאנחנו פעלנו בנושא ואנחנו נחשפנו לדברים שהם עשו. ואמרתי לרכזת שלי, וגם הרבה אנשים העלו את זה בעבר, זאת לא פעם ראשונה שאנשים העלו את הצורך הזה, שאין העברת מידע מסודרת בין [ההתארגנויות המקומיות של ארגון תושבים 1]. יש פעם בשנה, היו עושים כנסים של כל [ההתארגנויות] מהארץ. היו מעלים שם דברים שהיו עושים ומציגים דברים. אבל העברת מידע לא הייתה שוטפת. ואז אמרתי את זה לרכזת שלי, אמרתי לה: 'למה לא פותחים משהו ארצי? כאילו למה אין העברת מידע?'. אז היא צירפה לי סטודנט ופתחנו קבוצה, זאת אומרת ממש פתחנו קבוצה. בהתחלה זה התחיל עם העברת מידע, קבוצה ארצית של ווטסאפ. זה התחיל מזה, ולאט לאט התחלנו לצרף אנשים. בהתחלה זה התחיל מהעברת מידע, ואז התחלנו לעשות פגישות בזום פעם בחודש.

המטרה היא כמובן להעביר מידע בין [ההתארגנויות], שפעילים יספרו כל אחד מה הוא עובר ואז יוכלו להעביר את המידע לעיר שלהם" (א"ב, ארגון תושבים 1).

לסיכום, בתת-פרק זה הוצגו הפרקטיקות ודרכי הפעולה בהן הארגונים עוסקים בידע ומידע על נגישות. כפי שהוצג בפרקים הקודמים, ניתן לראות שגם בהקשר זה החקיקה משפיעה ומקדמת שיח מקצועי על נגישות, בדומה למתרחש במדינות אחרות עם חקיקת נגישות דומה (Dorfman & Yabo, 2020; Imrie & Hall, 2003). שיח זה מצריך מהרשויות המקומיות להיעזר בצורה משמעותית בשירותים מקצועיים, אותם מספקים הארגון המקצועי והארגון המעורב. בדומה לעולה בספרות על עבודתם המרחבית והתכנונית של ארגונים חברתיים בסוגיות מרחבות שונות (Baxter, 2017; Elwood, 2006; Jasanoff, 1997), גם במקרה זה עלו יתרונות בפעילות של אנשי מקצוע בארגון חברתי, אשר יכולים לקדם פתרונות שמעבר לדרישות החקיקה, להתמודד טוב יותר עם התנגדויות וכן לשלב אנשים עם מוגבלות ואת הידע מניסיון שלהם במסגרת עבודתם. מעבר לכך, השיח המקצועי על נגישות מוביל גם לתהליכי פרופסיונליזציה של כל הארגונים, הבאים לידי ביטוי במתן הכשרות לחברי הארגון, בהתייעצות שוטפת עם אנשי מקצוע, וביצירה של ידע וכלים מקצועיים במסגרת פעילותם. כמו כן, חלק מהארגונים עסקו בריכוז ופרסום של מידע וידע מקצועיים על נגישות.

יחד עם זאת, חלק מהפרקטיקות של הארגונים ביקשו לאתגר, להשלים ולהרחיב את הידע המקצועי, זאת על ידי יישום דרכי פעולה כמו לקוח סמוי, ביקורות פתע וכדומה, המבוססות על הידע האישי וניסיון החיים של אנשים עם מוגבלות, החשובים ביותר להשגת נגישות מיטיבה (Hamraie, 2017; Lid & Solvang, 2016). גם למידה ממקורות ידע בינלאומיים ויצירת פלטפורמות ורשתות להעברת מידע ולמידה הדדית של פעילים הן דרכים המאפשרות העברת משאבי ידע, בדומה לקיים בקרב ארגונים חברתיים-מרחביים אחרים בעולם (Betsill & Corell, 2001; Nicholls, 2009).

6.4.2. העלאת המודעות לנגישות

ארגונים מקדמי נגישות משקיעים משאבים רבים בפעילויות שמטרתן היא העלאת המודעות באשר לצורך בנגישות לאנשים עם מוגבלות. בחלק מהארגונים העלאת מודעות היא חלק מהותי מפעילותם השוטפת והיא אף מוסדרת ב"מחלקת הדרכה", כמו במקרה של הארגון המעורב, או ב"צוות הסברה", כמו במקרה של התארגנויות מסוימות בארגון תושבים 1. במקרים אחרים, פעולות להעלאת מודעות מתרחשות כפרויקטים חד פעמיים ביוזמת הפעילים בארגון. מרואיינים רבים הסבירו את העיסוק הרב שלהם בנושא זה כפועל יוצא מהיעדר מודעות לצרכיהם של אנשים עם מוגבלות בקרב הציבור הרחב, כפי שעולה לדוגמה מדבריהם של המרואיינים הבאים: "צריך לעשות הסברה ומודעות מה המורכבויות של המוגבלויות, למה יש צורך בנגישות. אנשים לא ממש מודעים לזה מאחר ואין להם את המוגבלויות האלה, אז הם לא מודעים אליהן. מי שיש לו קרובים או משפחה או שהוא באיזושהי צורה נחשף לזה, מחבר או משהו אחר, אז הוא מודע יותר. אבל למי שאין בכלל את החשיפה הזאת, אז הוא לא מודע לזה" (א"ב, ארגון תושבים 1);

"זה משהו שעדיין מבחינת המודעות שלנו, אנחנו כאילו, רק מי שבאמת יש לו נגיעה אישית מבין מה זה. כל עוד אתה חי טוב, יש לך ילדים בריאים, שלמים, אתה לא שם בכלל" (ל"ע, ארגון מקצועי);

"אנחנו מדינה של מלא נכים! זה נכים ממלחמות, זה נכים מפעולות פיגוע, נכים ממה לא? והמודעות היא כל כך עלובה! לא מעניין. זה לא מעניין, מדפדפים הלאה כשמופיע משהו עם נכים" (ש"מ, ארגון תושבים 1).

רובם הדגישו את הקשר בין היעדר מודעות לבין היעדר נגישות בפועל במרחב, כפי שמתארת כ"ר באמצעות מקרה ספציפי: "אני מאמינה שבלי המודעות והנכונות להנגיש אי אפשר להתקדם. למשל בתחנת דלק עשו הכל כמו שצריך, יש שירותי נכים והכל. יום אחד המנקה ניקתה ממש טוב והזיזה מכונה שהייתה שם, החזירה אותה כמעט למקום. כמעט היא מילת המפתח, כי היא השאירה אותה כך שאי אפשר היה לפתוח את הדלת של השירותים עד הסוף, אז אדם עם מוגבלות לא יכול היה להיכנס. לכן לא מספיק רק לעשות צ'ק ליסט לעמוד על החוק. צריך גם את המודעות של כל העובדים בארגון" (כ"ר, ארגון מעורב).

דבריה של כ"ר מהדהדים גם את החיבור בין הצורך בהעלאת מודעות לבין מגבלות החקיקה, כפי שתוארו בפרק הממצאים הקודם. למשל, ני"ע דיברה על הרצון שלה שבעלי תפקידים ברשות המקומית יעברו פעולות להעלאת המודעות מאחר שהם לא מבינים את הסיבות לחקיקה: "אם הקודקודים היו מבינים למה נגישות ומה זה נגישות, והדרגות היותר נמוכות היו לומדות איך נגישות, זה היה מקפץ את העיר למקום אחר לגמרי. לא הכול אפשרי, עדיין נצטרך להתריע על נקודה זו או על נקודה אחרת, אבל ברגע שנתריע על הנקודה הזאת, אנשים יבינו למה, ולא נצטרך לנדנד" (ני"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 3). פ"כ רמזה על מגבלות יישום החקיקה בתשובה לשאלה שלי מדוע הם עוסקים בפעולות להעלאת המודעות בקרב עובדי הרשות המקומית: "כי בסופו של דבר אני חושבת שאת לא יכולה לכפות שינגישו, את צריכה שאנשים יבינו את החשיבות של זה. זאת אומרת, זה הכול מתחיל ונגמר במודעות ובחשיבות" (פ"כ, ארגון תושבים 1).

לפני שאפרט את הפרקטיקות השונות להעלאת מודעות על ידי הארגונים, חשוב להתייחס להבדלים בין קהלי יעד שונים שלהן. כפי שתואר בתת-פרק הקודם, בחלק מהמקרים פעולות אלו מחויבות בחקיקה, כפי שזה קורה במקרה של הדרכה אותה מחויבים לעבור עובדים נותני שירות ישיר לציבור. לפיכך, הארגון המקצועי והארגון המעורב מעבירים הדרכות לעובדים ברשויות מקומיות שמטרתן להעלות את המודעות של העובדים באשר למתן שירות נגיש וכן לעמוד בדרישות החוק, כפי שמפורט בין השירותים המקצועיים המוצעים על ידי הארגון המקצועי באתר האינטרנט שלהם, פירוט המתייחס ל"הדרכות עובדים" ו"להדרכות ריענון", רכיבים שונים הנדרשים בתקנות נגישות השירות: "ההדרכות מבוצעות בפריסה ארצית במיקום בהתאם לבקשת הלקוח (...). הדרכת ריענון מבוצעת בהתאם לצרכי הארגון, בשילוב דוגמאות מן השטח. במסגרת ההדרכה המשתתפים חווים התנסויות בהלימה לתחומי מוגבלות שונים, המאפשרים להם להכיר טוב יותר את דרכי ההתמודדות של אנשים עם מוגבלויות וכך להבין כיצד הם יכולים להתאים את השירות של הארגון לרווחת לקוחותיהם".

יחד עם זאת, הארגונים מקדמים בהיקף רחב ביותר פרקטיקות המיועדות לקהלים שאינם מחויבים לעבור הדרכות או פעולות מודעות על פי החוק. קהל היעד הראשון הוא בעלי תפקידים ברשויות המקומיות שאינם נותני שירות ישיר לציבור, אלא מקבלי החלטות ומבצעים בשטח. העלאת מודעות בקרב בעלי תפקידים חשובה בעיני הפעילים, מפני שלדבריהם היא מקדמת בצורה משמעותית את רמת הנגישות בעיר וכן את פעילותם מול הרשויות, כפי שעולה משתי הדוגמאות הבאות: "ברמה של הקשרים עם מנהלי אגפים, בהתחלה היה הרבה יותר קשה, הרבה פחות מודעות. עשינו הרבה פעילות, מיזמים להנהלת העירייה כולל ארוחת נגישות, ונתנו להם להתנסות, כולל ראש העיר. זה עשה המון. אני יכולה להגיד שהיום הדלת הרבה יותר פתוחה, ומקבלת ומכניסה, לכל בקשה שלי" (ר"ט, ארגון תושבים 1);

"אני זוכרת באמת, גם שינויים פיזיים שקרו תוך כדי, ממש בימים אחרי התערוכה [להעלאת מודעות], וגם את סגן ראש העיר שמחזיק תיק שפ"ע, שזה הבן אדם הבכיר בעירייה שזה התפקיד שלו, מסתכל על התמונה הזאת של המעבר חצייה, אני חייבת להראות לך את זה (...). הנה פה רואים מעבר חצייה תקין, ופה רואים

מעבר חצייה שלוקח לכאן [בתמונה רואים פס מוביל במדרכה לעבר פינת הרחוב ולא למעבר החצייה]. סגן ראש העיר, הם הסבירו לו והוא אמר 'וואלה, לא ידעתי'. זה היה איזה משהו נורא מהותי במודעות. וכשאני אומרת יצירת מודעות, זה זה. כי ברגע שנפל לאדם האסימון הזה, אני יודעת שמעתה והלאה כשיבנו מעברי חצייה חדשים בעיר הדבר הזה יהיה על העין של הבן אדם" (נ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 3).

קהל יעד נוסף לפעולות להעלאת מודעות של הארגונים הוא הציבור הרחב, ובמסגרתו תלמידים בבתי ספר. למשל ר"ט מפרטת את הקהלים מולם הם פעלו להעלאת מודעות: "אנחנו עושים את זה מתלמידי... גני חובה בני 5, עד י"ב, ועד סטודנטים. אנחנו מרצים, מעבירים מיזמים, לאנשי מקצוע כמו עובדים סוציאליים, מרפאים בעיסוק, אנשי שיקום, מרצים, סגל, יש לי ביום חמישי הרצאה לסגל אקדמי" (ר"ט, ארגון תושבים 1). בפעולות בקרב ציבור זה המטרות העיקריות הן לרוב העלאת המודעות לסוגיות נגישות התלויות בציבור, כגון שימוש לא חוקי בחניות נכים, וכן גיוס חלקים מהציבור לקידום הנגישות בעיר. למשל ר"ח מספרת על הניסיון שלה לממש מטרות אלה באמצעות הרצאות שהיא מעבירה בבתי ספר בעיר שלה: "באוטובוסים יש את הזה של הרמקול [הכרזה קולית המודיעה על התחנות]. לא תמיד הנהגים פותחים את הרמקול. עכשיו בבתי ספר אני אומרת לילדים 'אם אתם נוסעים עם ההורים באוטובוס, אתם יכולים לשאול את הנהג למה הוא לא הפעיל את הרמקול?' אני מנסה לגייס אותם, 'ואתם יודעים מה? אתם מבינים למה צריכים חניות נכים, כשאתם הולכים הביתה, תספרו להורים. אני בטוחה שההורים שלכם לא חונים בחניית נכים, אבל הם יספרו לחברים שלהם, שאולי הם לא יודעים שזה לא טוב לחנות בחניית נכים'" (ר"ח, ארגון תושבים 2).

דוגמא בולטת נוספת היא תוכניות של הארגון המעורב המתוארות כך באתר האינטרנט של הארגון: "[הארגון המעורב] מיישם תוכניות חינוך לשינוי עמדות וידע התלמידים בכל הקשור לאנשים עם מוגבלות ונגישות (...). בהמשך מפיצים בני הנוער את המודעות לבני משפחתם ומחתימים את תושבי העיר על עצומה של "לא חונים בחניית נכים". התלמידים מבצעים פרויקטים ולבסוף מבוצע הפנינג גדול בקהילה".

שתי הפרקטיקות הנפוצות ביותר להעלאת מודעות כפי שעלו ממקורות המידע הן: הרצאות אישיות על ידי אנשים עם מוגבלות, והתנסות חווייתית של מוגבלות לאנשים ללא מוגבלות. לעתים קרובות שתי הפרקטיקות מתרחשות יחד במסגרת אותו מפגש להעלאת מודעות. **הרצאות אישיות** הן הרצאות המועברות על ידי תושבים עם מוגבלות או בני משפחה של תושבים עם מוגבלות, במסגרת היותם פעילים מתנדבים, במקרה של ארגוני התושבים, או עובדים בשכר, במקרה של הארגון המעורב. בהרצאות אלו המרצים מציגים את תחום הנגישות תוך שהם מחברים את הנושא לסיפור החיים שלהם ולחוויותיהם היומיומיות, כפי שמוסבר באתר האינטרנט של הארגון המעורב: "'מרגישים נגישות ברשות' זה אירוע עירוני שהמטרה שלו היא לחשוף את הילדים, את הנוער ואת התושבים שביישוב לעולם הנגישות. באירוע הם פוגשים אנשים עם מוגבלות שונות, נחשפים לעולם האישי שלהם, לסיפור שלהם, מה האתגרים שמלווים אותם ואיך הם יכולים לעזור"; או כפי שתיארה א"ב, פעילה עם לקות ראייה בארגון תושבים: "אז למשל הסברנו על אם יש מכשול מסוים, סתם לדוגמה ברכבת, אצלו פה ברכבת עשו מדרכה, וטענו שזה לעיוורים אבל שמו שם מין עמודים כאלה במרכז המעבר. אז זה ממש לא נגיש כי אז אנחנו נתקעים בעמודים האלה, כן? אז מסבירים מה זה נגיש ומה זה לא נגיש. יש כאלה שחושבים שזה בסדר, את מבינה? הם לא מבינים שזה לא נגיש. אני חושבת שהרבה מההרצאה היא דוגמאות, כן? להראות מה נגיש ומה לא נגיש" (א"ב, ארגון תושבים 1).

מדבריהם של המרואיינים, תוכן ההרצאות האישיות משתנה בהתאם למרצה ולנושאים המעניינים אותו, כפי שמסבירה פ"כ, חוקרת בתחום לימודי מוגבלות באקדמיה ומתנדבת בארגון תושבים: "תראי, כל אחת

לוקחת את ההסברה לסיפור שהיא תתחבר אליו יותר. (...) אני נניח מספרת בסיפור שלי כאילו על לימודי מוגבלות, ואני אומרת קצת מה זה לימודי מוגבלות וקצת התפיסות, זה לא הרצאה אקדמית. אבל אני כן שוזרת את זה כי זה חלק מהשפה שלי. אחרים, נגיד אמא לילדה עם מוגבלות, אז היא מדברת על איזה קשיים במדרכה שלא חושבים שיש לה כשהיא מתניידת עם כיסא גלגלים, ומה צריך לעשות כדי שהיא תוכל להשתתף כמו שאר התלמידים בבית ספר" (פ"כ, ארגון תושבים 1). גם ס"ק, אמא לילד עם מוגבלות ופעילה בארגון תושבים, הציגה את זה כך: "אני מדברת על ההצלחות, על הקשיים, על הדרך שלנו, על המסע שלנו (...) כל אחד בתחום שלו. יש גם בהסברה של [ארגון תושבים 1] לא רק מוגבלות פיזית, יש גם מוגבלות נפשית וגם תקשורתית, אז כל אחד בתחום שלו. יש אחת מהאימהות, שבאמת מכוונת בהרצאה שלה אם אני לא טועה לנושא של החניות, אני מכוונת יותר בנושא של שילוב" (ס"ק, ארגון מעורב).

תוכן ההרצאה יכול להשתנות גם בהתאם לקהל אליו היא מועברת, למשל ר"ח מדגימה איך היא מציגה לקהלים שונים הרצאה שונה: "עם ילדים אני לא מדברת על החוק. כי בתי הספר הם בתי ספר יסודיים, כיתה ד', אז אני אדבר איתם על ילדים עם שונות, אני אדבר איתם על דברים שכאלה. אבל אם אני מדברת עם אנשים מבוגרים, אני מדברת יותר על נגישות הסביבה ויותר על נגישות השירות. תלוי מי הקהל. אצלי ההרצאה משתנה מאוד בין קהל לקהל" (ר"ח, ארגון תושבים 2). בהרצאות שמיועדות לבעלי תפקידים ברשויות מקומיות, הרצאות האישיות לרוב משולבות עם הסברים על החקיקה. לדוגמא, כך הוצגה במקומון פעילות שהועברה על ידי הארגון המעורב לבעלי תפקידים בכירים במועצה מקומית: "במסגרת היום עברו המשתתפים הרצאה שכללה היכרות עם מושגי היסוד מתוך עולם הנגישות, היכרות עם אנשים עם מוגבלויות שונות ומשמעותן (ראייה, שמיעה, ניידות וקוגניציה), העמקה בדרכי נגישות השירות והיכרות מעמיקה עם תקנות וחוקי הנגישות הנוגעים למחלקות המועצה השונות- וכיצד אנו יכולים לקיים את התקנות, החוקים וערכי הנגישות באופן עצמאי".

אחת הסיבות לביצוע הרצאות אישיות לצורך העלאת מודעות היא יצירת היכרות בין-אישית בין אנשים עם מוגבלות לבין הקהל, על מנת לצמצם את הסטיגמה כלפי אנשים עם מוגבלות בחברה. באמצעות ההרצאות יש פניה לרגש והאנשה של המרצים בדרך שממריצה את הקהל לפעולה. למשל, כך פ"כ מסבירה את מטרת ההרצאות בארגון בו היא מתנדבת: "מאחורי כל סיפור יש מסרים. אם זה סטיגמה, אם זה נגישות, אז את מדברת גם על נגישות דרך הסיפור, את מספרת את הסיפור האישי כדי ליצור את ה... כדי שאנשים יתחברו לרגש, מהמקום הזה. אבל כמובן שהמסרים הם כאילו בכוונה לצמצם את הסטיגמות, להבין את חשיבות הנגישות, להיות סבלנים יותר (...) מילת המפתח זה מודעות. מודעות ותפיסה, איך אני רואה אדם עם מוגבלות. זאת אומרת הנגישות זו התוצאה, זה ה-outcome. אבל השאלה איך אני תופסת את האדם עם מוגבלות, וזה סטיגמה, וזה מודעות וזה תפיסות וזה שפה, טרמינולוגיה. כל זה מייצר את הנגישות. כי הנגישות היא לא רק פיזית, הנגישות היא גם חברתית" (פ"כ, ארגון תושבים 1).

יחד עם זאת, עלו מעט הסתייגויות ממידת ההשפעה של הרצאות אישיות על קידום נגישות בפועל. למשל: "אולי קצת הם [ארגונים שמעבירים הרצאות] כן משפיעים על העמדות, מהבחינה הזאת שיכול להיות שהם כן מסירים חלק מהסטיגמות, יכול להיות. אבל זה לא מספיק כדי לגרום לרשות המקומית לשנות את ספר התקציב שלה" (י"ל, ארגון מקצועי). גם פ"כ, שכפי שהוצג לעיל לוקחת חלק פעיל בהרצאות מסוג זה, העבירה ביקורת מסוימת על המתכונת בה ההרצאות מועברות בבתי ספר: "אני אמרתי 'אני לא מתחברת להרצאות החד פעמיות האלה. אני חושבת שזה צריך להיות תוכנית לאורך השנה. אולי פעם בחודש, אבל שיהיו כמה מפגשים'. סתם לדוגמה כמו שיש חינוך מיני, שיש תוכנית ולא הרצאה חד פעמית. כשבאים ומספרים, 'וואו איזה יופי', כאילו מודל להשראה, לא יודעת כמה זה ייצור שינוי" (פ"כ, ארגון תושבים 1).

כאמור הפרקטיקה הנפוצה השנייה היא **התנסות חווייתית** של מוגבלות עבור אנשים ללא מוגבלות. הכוונה היא לאירועים ומפגשים במהלכם אנשים ללא מוגבלות מתנסים ולוקחים חלק בפעילויות שאמורות לדמות את החוויה של אנשים עם מוגבלות. למשל, שימוש בכיסא גלגלים כדי לדמות מוגבלות פיזית ברגליים, שימוש בכפפות כדי לדמות מוגבלות פיזית בידיים, כיסוי עיניים כדי לדמות עיוורון וכדומה. לדוגמא, אירוע מודעות שאורגן על ידי הארון המעורב במועצה מקומית וכלל התנסות חווייתית תואר במקומון כך: "בהמשך היום התחלקו המשתתפים לקבוצות ועברו בין ארבע תחנות שונות כאשר כל תחנה מייצגת מוגבלות שונה. בתחנות התנסו המשתתפים במהות המוגבלות – החל מהתמודדות עם מסלול מכשולים על כסאות גלגלים, טעימה עיוורת של שוקולדים, התניידות והתמצאות בשטח המועצה בעיניים מכוסות, היכרות והתנסות בעולם שפת הסימנים וכבדי השמיעה".

פרקטיקה זו מיושמת בעיקר על ידי הארגון המעורב והיא דורשת משאבים רבים, לרבות מרחב גדול מספיק כדי לבצע את ההתנסויות, ציוד רב, כוח אדם שינחה את ההתנסויות ועוד. כך מציג זאת ב"נ: "העיסוק שלנו בתוך הרשויות... יותר מצליחים בתחום של החינוך, ששם יש לנו אותה מחלקת הדרכה. בחינוך היא עושה פעילות מאוד אינטנסיבית ולצד יקרה. אנחנו לא באים להרצאות של אדם עם מוגבלות שבא ואמור לדבר שעה עם הילדים, אנחנו עושים יום פעילות. מביאים כמה אנשים עם כמה סוגים של מוגבלויות שידברו עם הילדים בגובה העיניים, וישאלו שאלות וירגישו חופשי לתקשר, ואחר-כך עושים התנסויות חווייתיות במוגבלויות שונות, ואחר-כך גם נותנים כלים יותר פרקטיים, ונותנים להם פרויקטים. היא מאוד יקרה, אז לא כולם עושים את זה, אבל כל גוף שעושה לא מפסיק" (ב"נ, ארגון מעורב).

גם ארגוני התושבים מקיימים פרקטיקה זו באמצעים שברשותם, כפי שמתאר א"ח: "אני עושה להם בתחום העיוורון למשל. מה אני עשיתי? לקחתי את המסכות של הקורונה, ומקל לעיוורים. סגרתי להם את העיניים עם המסכה של הקורונה ונתתי להם מקל עיוורים שילכו אותו בתוך הכיתה איפה שאנחנו נפגשים" (א"ח, ארגון תושבים 2). פעילה נוספת מהארגון מספרת גם היא על פעילויות התנסות שהם קיימו: "ההרצאה שלי כללית על נגישות ומה זה אומר. אחר כך אנחנו מחלקים, לא משנה מי, בין אם זה תלמידים או מבוגרים, אנחנו מחלקים אותם לקבוצות. כלומר לכל כיתה, נותנים מרחב. אז הם עוברים בין הקבוצות. יש לנו קבוצת שמיעה, קבוצת ראייה וקבוצה עם משתמשים בכיסאות גלגלים. וגם אנחנו נותנים להם להתנסות עם כפפות על הידיים, כפפות עבות שמדמות מישהו שיש לו בעיות עם הידיים. ואנחנו מביאים כיסאות גלגלים ואנחנו מביאים כיסויי עיניים" (ר"ח, ארגון תושבים 2).

גם במקרה של התנסויות אלו המטרה היא לשנות עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות ולהמחיש את הקשיים עימם הם מתמודדים באמצעות חיבור לרגש ולחוויה אישית. כ"ר מסבירה מה עומד מאחורי ההתנסויות שהם מארגנים: "קודם צריך לדעת. הרבה אנשים לא מודעים בכלל לנושא. אבל ידע לבד זה לא מספיק. זה צריך להיכנס לקישקע, לכן הם עושים את ההתנסות. כמובן שאדם שיישב כמה דקות בכיסא גלגלים לא יבין מה זה אומר, אבל זה פותח את הנושא לשיחה, זה הופך לחוויה ומשהו לדבר עליו" (כ"ר, ארגון מעורב). גם ר"ט הציגה את הצורך לא להסתפק בהרצאות: "אנחנו עושים את זה על ידי האמירה 'עד שלא תחוה לא תבין', כי חוץ מההרצאה אנחנו נותנים להם להתנסות במוגבלויות השונות, כדי שהם יבינו" (ר"ט, ארגון תושבים 1).

ר"ה, פעילה בהתארגנות מקומיות של הארגון המעורב, התייחסה להשפעה שעשויה להיות להתנסות חווייתית על יישום נגישות כאשר תיארה מקרה בו התנסות הובילה להבנה של רכז נגישות: "זה לא יעזור לנו שאני אסביר ולא תהיה דוגמה פיזית מהשטח איך זה נראה ואיך זה מרגיש (...). היינו פעם באיזשהו מלון

ונתתי למנהל האחזקה לעלות מחדר ההדרכה למעלה לבר בחוף בברכה. והוא אמר לי 'אני שנתיים וחצי עוסק פה בנגישות, אני רכז נגישות של המלון, עושה הכול בכדי להנגיש, בחיים לא עברתי חוויה כזאת מזעזעת'. הוא עלה במעלית על כיסא גלגלים, ויצא מהמעלית, פילס את דרכו בקושי בין כל הכיסאות שבלובי כדי להגיע לדלת החיצונית. בדלת לא הייתה ידית בכלל, הוא ניסה לדחוף אותה עם הכיסא גלגלים ועם הידיים והוא לא הצליח לצאת. ואז באה אורחת אמריקאית ואמרה לו באנגלית 'היי אדוני, אני יכולה לעזור לך?' ועניתי לה 'לא, לא, אל תעזרי לי' ואז הוא יצא בכוחות עצמו אחרי שהוא בעט בעצמו את הדלת והגיע לבר, שהבר פה [מסמנת עם היד למעלה], והוא בכלל פה [מסמנת עם היד למטה]. הוא קם מהכיסא ואמר לי 'תקשיבי, אני מבין אותך אחרת, זהו הבנתו' (ר"ה, ארגון מעורב).

יחד עם זאת, כמה מהמראיינים העלו ביקורת על השימוש בהתנסות חווייתית לקידום הנגישות. מעבר להסתייגויות על יעילותן, שעלו גם בנוגע להוצאות אישיות, נשמעו טיעונים באשר להשפעה השלילית שעשויות להיות להתנסויות, כפי שעולה מהדוגמאות הבאות: "זה שאת לוקחת בנאדם בריא ומתפקד ושמה אותו בכיסא גלגלים ושיעלה על רמפה, הוא לא מבין מזה כלום. הוא פשוט לא מבין מזה כלום. קרקס גמדים אני קוראת לזה, זה דבר נורא בעיניי. זה זילות מוחלטת של ה... של מהות החיים של בן אדם שהוא... נגיד, לא שומע אף פעם, אז מה? תשימו צמר גפן באוזניים ואתה מבין את החוויה שלו? (...) אני, כשרוצים ממני לעשות דבר כזה אני אומרת שאני מוכנה בתנאי שאני אעשה סדנה לגברים איך זה להיות נשים ואני אלביש אותם בחזיות וגרביונים" (י"ל, ארגון מקצועי);

"אני לא חושבת שהדמיות משנות סטיגמות. להפך, הן מחזקות סטיגמות. בדרך שהן נעשות, רוב הפעמים נותנים לילדים לשבת על כיסא גלגלים או לשים כפפות ונותנים להם לטעום אוכל, והרבה יוצאים עם תחושה של 'וואי איזה קשה זה, איזה מסכנים הנכים'. למרות שאולי לא אומרים את זה, אבל זו מחשבה שבטח עוברת בראש" (פ"כ, ארגון תושבים 1).

דרך פעולה נוספת להעלאת המודעות היא פרסום והפצה של **אמצעים חזותיים**, כגון תמונות, סרטונים, עלונים, תערוכות וכדומה. מראיינים מארגון תושבים 3 הציגו בפניי שתי דוגמאות לשימוש באמצעים חזותיים שביצעו בעבר. הדוגמא הראשונה היא פרויקט המבוסס על השיטה של photovoice, אותה הסבירה ני"ע: "photovoice זו דרך להביע מחאה חברתית דרך תמונות. לא יודעת אם מחאה, אבל באמת להביע איזה דעה חברתית, איזושהי סוגייה חברתית דרך תמונות. אז הם החליטו שהנושא יהיה נגישות במרחב הציבורי והם צילמו כל מיני ליקויים, ליקויי נגישות במרחב הציבורי" (ני"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 3). ט"ר הרחיבה על התערוכה שנוצרה במסגרת הפרויקט: "המסר הוא בעצם ללמוד על מה זה אומר מרחב ציבורי נגיש. בתערוכה יש תמונות של חניית נכים ומישהו חונה ליד חניית נכים והנכה לא יכול לפתוח את הרמפה, והוא [הצופה] לא בהכרח ידע שלחנות ככה על הכביש, בחניות נכים רחבות, שאסור לחנות שם, לא כולם מודעים לזה ושה מפריע. אז אומרים ורואים וזה מעלה להם את המודעות. או שיש פטריות, הדבר הזה כחצי כיפה, האבנים האלה. אז צילמנו את זה במקום מסוים והארנו את תשומת הלב שזה מפריע לאדם עם לקות ראייה, ואז בזכות התמונה הזאת הורידו את אותן אבנים" (ט"ר, ארגון תושבים 3).

התערוכה סייעה לארגון תושבים 3 בשני ערוצים שונים, הראשון היה השקת התערוכה באירוע מרכזי אליו הוזמנו בעלי תפקידים בעירייה וגורמים נוספים הפעילים בשדה של נגישות, והשני הוא במסגרת הרצאות שפעילי הארגון מעבירים בבתי הספר בשילוב התערוכה, כפי שמפרטת י"נ: "עשינו תערוכה של צילומים, הזמנו את כל ה-who and who של העירייה, את [הארגון המעורב], כל מי שיכלנו, היה גם הופעה של תרבות,

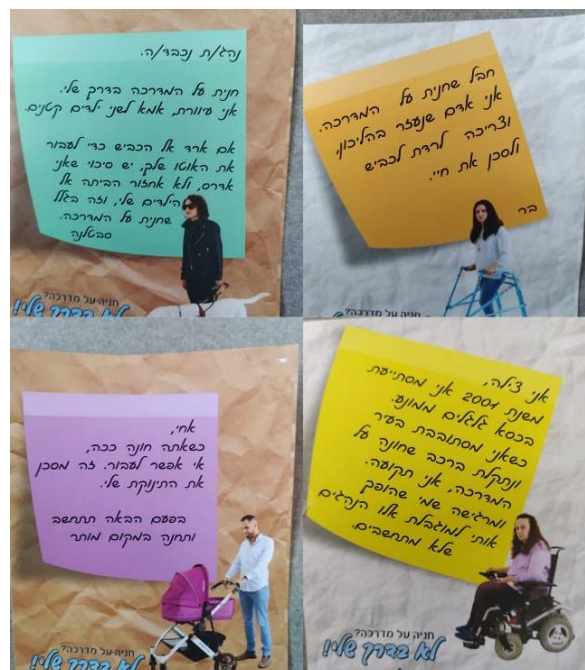
היה שם הנגשה קולית של התמונות לעיוורים, היה שפת הסימנים, זאת אומרת עשינו אירוע נגיש מאוד והתמונות כל כך דיברו ש... הם הבינו למשל מה זה מעבר חצייה תקני. עכשיו התערוכה הזאת עוברת בין בתי הספר. התחלנו בתיכון ועכשיו היא עברה לחטיבה ואנחנו עושים מדי פעם ימים כזה, בוקר שלם עם קבוצות שמדברים, [פעילה בארגון] שמסבירה מה זה להיות עיוור, ואנחנו עוברים איתם על התערוכה" (י"נ, ארגון תושבים 3).

הדוגמא השנייה עליה סיפרו המרואיינים מארגון תושבים 3 היא הפקת עלונים עם תמונות של חברי הארגון ומסר אישי בנושא חנייה על מדרכות. תחת הכותרת 'חנית על המדרכה? לא בדרך שלי' הם הדפיסו ופרסמו עלונים שונים (ראו להלן איור 3) במטרה להעלות את המודעות לסוגיה הזו בקרב תושבי העיר, כפי שמספרת י"נ: "עשינו יום צילומים ועשינו ברושורים אישיים, זאת אומרת יש לנו בקבוצה בחורה בכיסא גלגלים, יש לנו בחורה עיוורת עם כלב נחייה, בזמנו היה בחור שהיה אב לתינוקת חדשה אז גם צילמנו אותו עם עגלת תינוק. כל אחד עשה ברושור אישי, גם פרסמנו את זה, זאת אומרת העירייה פרסמה את זה בחוצות העיר על איגולדים כאלה, על עמודי החשמל, וגם יש לנו ברושורים וכל פעם שמנו על מכוניות שחונות, שאולי המסר האישי ידבר אליהם, שהם יבינו מה הם גורמים למעשה. לא רק קנס, אלא למה זה לא טוב. למשל [פעילה] מצולמת עם הכלב נחייה והיא כותבת 'אני עיוורת נעזרת בזה, כשאתה חונה על המדרכה אתה מונע ממני לעבור וגורם לי לקשיים', זאת אומרת מין נוסח ממש ממש אישי, 'אני מבקשת ממך' (י"נ, ארגון תושבים 3).

דרך נוספת בה פעלו הארגונים היא **קמפיינים נקודתיים** שמטרתם להעלות את המודעות בקרב הציבור הרחב על הצורך בנגישות בעיר באופן כללי או על סוגיה ספציפית בתחום של נגישות. כך לדוגמא, התארגנות מקומית של הארגון המעורב הובילה יום מודעות למניעת חנייה לא חוקית בחניות נכים על ידי חסימת כל החניות ברחוב מרכזי בעיר באמצעות כיסאות גלגלים שעליהם שלטים עם "התירוצים" הנפוצים שנשמעים מאנשים החונים בחניות נכים שלא כחוק (ראו להלן איור 4). כך האירוע תועד במקומון: "כל התירוצים תפוסים – לא נכה אל תחנה! (... ביום שני האחרון התקיים ב-[עיר בדרום] מיזם כמותו עוד לא נראה ברחבי [העיר], במהלכו נתפסו לאורך שדרות [שם השדרה] מקומות חניית הרכבים על ידי כסאות גלגלים עליהם כרזות של התירוצים השונים בהם משתמשים הנהגים כשהם תופסים בדרך כלל את חניית הנכים. למרות החום, הבלגאן והפקקים שנוצרו, הנהגים התחשבו והאירוע הוכתר בהצלחה".

איור 3: עלונים להעלאת המודעות, ארגון תושבים **איור 4: קמפיין להעלאת המודעות, התארגנות מקומית של הארגון המעורב**

3

גם במקרה של פרקטיקה זו הארגון הבולט הוא הארגון המעורב, זאת לאור העלויות הגבוהות שעשויות להיות להובלת ופרסום קמפיינים מסוג זה. יחד עם זאת, ארגוני תושבים תיארו מקרים בהם גם הם קידמו קמפיינים, גם אם בסדר גודל קטן יותר, למשל נ"ע סיפרה על קמפיינים אותם הם עושים בשיתוף הרשות המקומית פעם בשנה בחודש דצמבר, המוכר בשנים האחרונות כחודש המודעות לשוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות: "נגיד דצמבר חודש המודעות, הקבוצה מגויסת לטובת הדוברות של העירייה לעשות קמפיין. יש להן... שנה שעברה הן עשו סרטון, השנה צבעו את המעברי חצייה בעיר בסגול ועשו תמונה כמו של הביטלס, של Abbey Road, כל פעם איזה גימיק אחר" (נ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 3).

פרקטיקה אחרונה שברצוני להציג בתת-פרק זה היא מה שניתן לכוונת **נראות ונוכחות** של אנשים עם מוגבלות במרחב העירוני במטרה להעלות מודעות להימצאותם של אנשים עם מוגבלות בקהילה ולקשיים בהם הם נתקלים. ר"ה, המרכזת התארגנות מקומית של הארגון המעורב, הייתה הבולטת ביותר בהצגת פרקטיקה זו, כאשר היא מיישמת אותה במסגרת פרויקטים ספציפיים וכן בפעילות השוטפת, כפי שעולה בדוגמאות הבאות שהיא הציגה: "הקמתי בתקופת הקורונה את פרויקט 'הולכים ביחד', הוצאתי אנשים החוצה מהבית, הוצאתי אותם לספורט אבל מה שעשיתי באמת זה שהוצאתי אנשים החוצה שכל מי שצריך לראות יראה. שאנחנו פה קיימים, נוכחים, חלק בלתי נפרד מהנוף"; "הוצאתי 350 אנשים החוצה לרחובות ועברנו עסק-עסק ואמרנו לו 'היי, מה העניינים, מה קורה? אנחנו [ארגון מעורב], אנחנו לא יכולים להיכנס אליך, אתה יודע את זה?' והתחלנו ככה ממש לשים זרקורים על כל מיני עסקים שנחנקו, ממש נחנקו כשהם ראו אותנו. כאילו הפתענו אותם. אבל באנו בקטע טוב, לא באנו כשוטרים רעים. אז זה גרם להם להתחיל לבדוק, 'רגע, איך אני אנגיש?' 'רגע לא נעים ליי'; 'עשיתי ישיבת צוות ספציפית במקום שמראש ידעתי שהוא לא נגיש, השירותים שלו לא היו נגישים, ו-[פעילה] מהסירת שלנו נכנסה לשירותים, ובאזור לא היו עוד מסעדות

או עוד שירותים, וקראנו לבעל העסק ואמרנו לו 'תשמע, אין לה איך להיכנס לשירותים'. הוא הרגיש כל כך לא בנוח. וזה בדיוק הקטע, למחרת הכול היה נגיש" (ר"ה, ארגון מעורב).

למרות שדוגמאות ליישום פרקטיקה זו לא עלתה בארגונים אחרים בצורה מפורשת, מרואיינים אחרים כן התייחסו לחשיבות שבנראות ובנוכחות של אנשים עם מוגבלות במרחב ככלי לקידום נגישות, למשל: "הדרך היחידה לקדם שינוי עמדות זה פשוט לראות יותר אנשים עם מוגבלות בכל מקום. לאפשר, לפתוח מקומות עבודה, פנאי, חוגים משותפים... לכלול בנוף, בטבע, אנשים עם מוגבלות בעמדות מפתח שונות וכוונותי שירותים" (פ"כ, ארגון תושבים 1).

לסיכום, הארגונים עוסקים בדרכים רבות ומגוונות בהעלאת המודעות לצורך בנגישות לאנשים עם מוגבלות. קהלי היעד של פעולות אלו נעים בין בעלי תפקידים ברשויות מקומיות, תלמידים בבתי ספר, תושבים בעיר והציבור הרחב. שתי הפרקטיקות המרכזיות דרכן הארגונים מעלים מודעות הן הרצאות אישיות של אנשים עם מוגבלות והתנסות חווייתית של מוגבלות לאנשים ללא מוגבלות. פרקטיקות נוספות כוללות שימוש באמצעים חזותיים כגון סרטונים, תמונות וכדומה, הובלה ופרסום של קמפיילים נקודתיים לציבור הרחב, וכן נראות ונוכחות של אנשים עם מוגבלות במרחב העירוני. מטרות הפעולות האלו הן במידה מועטה ליידע על דרישות החקיקה ובמידה רבה לפנות לרגש ולתפיסות האישיות של קהלי היעד כדי להביא להבנה עמוקה יותר על צרכיהם של אנשים עם מוגבלות. בדומה לעולה בספרות העוסקת בפרקטיקות אלו ודומות להן (Burgstahler & Doe, 2014; Wiesel & Bigby, 2014), ובמקביל להסתייגויות ואף ביקורת על להשפעתן בפועל (Hamraie, 2017; Nario-Redmond et al., 2017), ניכר כי הנחת היסוד בקרב רוב המרואיינים במחקר היא כי פרקטיקות להעלאת מודעות מובילות בסופו של דבר לשיפור הנגישות העירונית.

6.4.3. דרכים להשפיע ולהניע לפעולה את הרשויות המקומיות

חלק מרכזי ביותר בעשייתם של ארגונים מקדמי נגישות ברמה העירונית הוא יצירת קשרים עם הרשויות המקומיות, אשר אחראיות ליישם נגישות במרחב העירוני בפועל, במטרה להתחבר לבעלי תפקידים ברשות, לקחת חלק בתהליכי קבלת החלטות ולהשפיע עליהן לפעול בנושא. הארגונים עושים זאת במגוון אופנים שאפשר לרכזם לחמישה דרכי פעולה עיקריות. הדרך הראשונה היא **פנייה לטיפול בבעיה נקודתית** בנוגע לנגישות בעיר, הנפוצה ביותר בקרב ארגוני תושבים והתארגנויות מקומיות של הארגון המעורב. הכוונה היא לפנייה, בכתב או בעל הפה, של הפעילים בנוגע למכשול או מצב לא נגיש מסוים במרחב, במטרה שהגורם המתאים ברשות המקומית תדאג לתיקונו.

ברוב המקרים הפנייה נעשית למוקד הפניות של הרשות המקומית, בדרך כלל לאחר שהארגונים תיאמו עם הרשות דרכי פנייה ושיטות עבודה מועדפות. למשל, א"ב מספרת מה נקבע מול הרשות המקומית במקום מגוריה: "אם יש בעיות של נגישות מסוימות באזורים מסוימים אז אנחנו מדווחים עליהם ומנסים ביחד עם העירייה שיתקנו את המפגעים או את האזורים הבעייתיים. זה מתחיל מ-106. אנחנו עשינו איזשהו סיכום כזה שצריך לדווח ל-106 ואז מקבלים מספר קריאה ועשינו גם סיכום שזה יהיה, לפחות אצלנו בעיר אני לא יודעת איך זה בערים אחרות, ביקשנו שברגע שאת אומרת שזה קשור לנגישות אז יפנו את הקריאה למחלקה של נגישות" (א"ב, ארגון תושבים 1). כמו כן, במקרים רבים הארגונים פונים גם לגורמים נוספים ברשויות, כפי שמתארת ט"ר: "כל הזמן בעצם יש לנו קשר עם המוקד העירוני כדי ליצור קריאה ראשונה ואם המוקד לא עוזר אנחנו יודעות לפנות לגורמים בכירים בעירייה" (ט"ר, ארגון תושבים 3).

למרות שהעיסוק של הארגונים בפניות מסוג זה אינו בלעדי והוא תמיד מקביל לעשייה אחרת שלהם לקידום הנגישות, מהראיונות עלה שהפעילים כן משקיעים משאבי זמן רבים בפניות אלו ובניסיון למצוא להן מענה.

נ"ע למשל מתייחסת לפעילים שעוסקים בפניות אלו בעשייה השוטפת של הארגון: "תראי, קודם כל בשוטף, בשוטף הם שומרי סף. יש נקודה, הם מעלים אותה למוקד העירוני, עוקבים אחריה, לא מרפים" (נ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 3). מ"ח מספרת על צורך לפנות לרשות מספר רב של פעמים: "מתי עובד? ברגע שהם רואים שאני מנדנדת. בחודש אני שולחת פעמיים-שלוש, 'למה לא עונים?' אז מחזירים לי תשובה. אם אני שולחת עכשיו והם רואים שאני שותקת איזה חודש-חודשיים, אז הם לא עונים" (מ"ח, ארגון תושבים 2). גם י"נ סיפרה על מקרה שדרש השקעת זמן רבה: "זה נושא שלקח לי כמה חודשים עד שקידמו אותו, פנייה למוקד, ואחרי שכל פעם קיבלתי תשובות זה... אז פניתי לראש המוקד. ראש המוקד מעביר את זה למחלקה, המחלקה פונה אלי להבין למה אני כל הזמן מנדנדת. אז נפגשתי איתו באופן אישי והראתי לו את המקום וסיפרתי לו את הסיפור (...). זה הרבה עבודה, זה לא זורם כל כך יפה כמו שאני מספרת לך אבל זה זורם, וזה מתקדם" (י"נ, ארגון תושבים 3).

בנוסף לצורך להשקיע זמן, עלו כמה קשיים בנוגע לדרך פעולה זו. אחד מהם הוא שוני רב בין רשויות מקומיות באשר לרמת המענה שלהן לפניות, כפי שהסבירה כ"ר: "משהו שחסר ברשויות מקומיות זה החלק של פניות ציבור. גם אחרי שעושים הכל תמיד יכולים להיות בעיות, אז צריכה להיות דרך קלה לפנות לעירייה, ואז השאלה היא גם איך העירייה מגיבה לפניות האלה. האם היא מתייחסת בזלזול, או מתעלמת, או טוענת שהכל בסדר, או שהיא מתייחסת ונותנת מענה במהירות. כל רשות עושה את זה אחרת" (כ"ר, ארגון מעורב). חיסרון נוסף הוא האופי הנקודתי של פניות אלה, אשר מקדמות כל פעם פתרון במקום אחד בלבד, כפי שהציגה צ"ע: "הפעילים נפגשים עם הנדסה על דברים ספציפיים, ואז חלק מהדברים השתפרו וחלק נשארו כמו שהם היו, כאילו על נגישות ספציפית. אבל התחושה שלי שזה תמיד פאצ' על פאצ'. פה פלסטר ושם פלסטר ואין איזשהי תוכנית אב לנגישות, שזה מה שהייתי רוצה לקדם אם העירייה הייתה במצב שהיא מסוגלת באמת להכיל את זה ולקדם את זה" (צ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 2).

יחד עם זאת, רבים מהמרואיינים התייחסו דווקא להצלחה להשיג פתרון לבעיות כאשר הם פונים לגבי נושאים ספציפיים. למשל, כך ס"ק ענתה לשאלתי האם היו מקרים בהם העירייה לא טיפלה בפנייה: "לא, אף פעם לא נענינו בסירוב" (ס"ק, ארגון תושבים 1). גם א"ב התייחסה למענים שהם קיבלו בעקבות פניות נקודתיות: "חלק מהדברים, אני לא אומרת את כולם, אבל חלק מהדברים הם בהחלט באו לקראת כי הייתה קריאה של האנשים מהשטח. כי [ארגון תושבים 1] למעשה מייצגת את האזרחים, את האנשים עם המוגבלות מהשטח, והם אמרו 'אנחנו רוצים להגיע לאירוע מסוים וזה בעייתי', היו כל מיני נושאים עם חניות שהיו במקום לא כל כך נגיש וכאלה, והם הזיזו אותן, הם הזיזו" (א"ב, ארגון תושבים 1).

ניתן לזהות מספר יתרונות שיש לארגונים מקדמי נגישות בדרך פעולה זו. ראשית, מאחר שמדובר בפניות על ידי ארגון אחד, יש ביכולתם לזהות בעיות חוזרות ולהסיק מסקנות באשר לצורך בפתרון רחב יותר או באשר לנושאים חשובים במיוחד. למשל, ג"א הסביר שעבור תושבים לקויי ראייה הם מתמקדים בנגישות בתחנות אוטובוס, ברמזורים ובמדרכות על ידי פס מוביל, בעקבות ריבוי פניות בנושא: "זה מניסיון מצטבר. אני פה 7 שנים, זה מניסיון של עשרות פניות. אני יודע לומר לך מה הנושאים, נושאי הליכה, שבגינם רוב הפניות נעשות" (ג"א, ארגון תושבים 1). י"נ תיארה מצב שהוביל לפתרון רחב: "סוכם שאנחנו למשל מיידיעים את המוקד כל פעם שמישהו חונה [על מדרכה], שולחים צילום ומיקום למוקד והם שולחים את הפיקוח ומתריעים, ואחר כך גם קנסות. מקומות שהיו בעייתיים, למשל מקומות שחנו הרבה וכל פעם היינו צריכים להזמין את הפיקוח, אז התחלנו לדבר עם המחלקות השונות בעירייה: 'אוקיי, בואו נחשוב על פתרון קבוע ולא כל פעם לשגע את המוקד'. ולאט לאט כל מיני פניות אנחנו... סגרו אותן עם כל מיני דברים שאי אפשר יהיה לעלות על מדרכה" (י"נ, ארגון תושבים 3).

שנית, בעקבות העבודה השוטפת שלהם עם הרשות ומיקומם בשדה העירוני, יש באפשרות הארגונים לקדם פתרונות על ידי חיבור בין גורמים עירוניים שונים, כפי שעולה בדוגמא שהעלתה ר"ה מהתארגנות מקומית של ארגון המעורב: "יש לי משהי שיש לה מספר [חניה השמורה למספר הרכב הפרטי שלה] ליד הבית, מספר שלה, היא מגיעה, חונים לה במספר. מי חונה לה? אדם נכה. עד לא מזמן לא יכלו לאכוף את זה, המשטרה מבחינתה לא יכלה לתת קנס. אי אפשר. אז עשינו מפגש אכיפת חניות נכים, הבאנו את כל הגורמים הרלוונטיים, של העירייה ובכלל, כל מי שקשור לדבר הזה בדרך כלשהי, מפקד משטרת התנועה, כולם, ואמרנו 'תקשיב, אתה חייב להבין שצריך למצוא פה איזשהו פתרון כי תחשוב שהיא עכשיו רוצה להגיע ולהיכנס לשירותים בבית שלה, היא לא יכולה, היא מחכה שאתם לא מגיעים לאתר את הרכב, היא צריכה להתקשר 106, 106 שובר את הראש מתקשר חזרה אליכם, סרט'. ואז הגענו לפתרון ש-106 והמשטרה משתפים פעולה, המשטרה מגלה מי זה הבן אדם, מוסרת ל-106, 106 מוציא פקח. הוא לא יכול לתת קנס אבל הוא יכול לתת לי מענה אחר" (ר"ה, ארגון מעורב).

שלישית, הארגונים יכולים לסייע לתושבים שאינם מסוגלים, מסיבות שונות, לפנות לרשות בכוחות עצמם וכן לבצע את המעקב הרב הדרוש על מנת לקבל מענה לפנייה. למשל, נ"ע סיפרה על מקרה בו הארגון שהיא מרכזת סייע למשפחה בפנייה נקודתית: "פנתה אלי משפחה שיש להם ילד בוגר, מעל 18 עם מוגבלות פיזית, והילד מאוד קשה לו לצאת מהבית כי הגישה שם היא, יש ירידה מהבית לכביש אבל אז הוא צריך לעשות דרך מאוד ארוכה על הכביש, אז באמת חוברתי בין אותו נער והמשפחה שלו, שלא הייתה ככה משפחה שדוחפת ועושה שינוי, לבין אחת הפעילות בקבוצה. והיא באמת ליוותה את המשפחה כדי לקדם את הנקודה הספציפית הזאת ליד הבית" (נ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 3). גם מ"ח מתארת חלק מהפעילות של הארגון בו היא פעילה כמתייחסת לפניות של תושבים: "בפעילות שלנו ב-[ארגון תושבים 2] זה לשמוע הרבה מאנשים מה קשה להם, איפה קשה ואיפה לא מונגש, ואם אנחנו יכולים לסייע או לבקש שינגישו את המקום, אז אנחנו עושים כמו ישיבה, בודקים, עושים סיור אם יש מקום להנגיש, אם אין מקום להנגיש. ואנחנו שולחים מכתבים ומחכים לתשובה. אם אין תשובה, אז שולחים עוד פעם ועוד פעם עד שאנחנו נגיע לאדם הנכון שהוא יכול לתת לנו סיוע בדבר הזה" (מ"ח, ארגון תושבים 2).

הדרך השנייה ליצור קשרים עם הרשות על מנת לקדם נגישות עירונית היא באמצעות **פרויקטים בשיתוף העירייה**. מרבית הפרויקטים הם חד פעמיים ומטרתם לעסוק בנושא נגישות רחב יחסית, בדרך כלל בהקשר של העלאת מודעות לנגישות. הקמפיין למניעת חנייה לא חוקית בחניות נכים שאורגן על ידי התארגנות מקומית של הארגון המעורב וכלל חסימת רחובות והצבת כיסאות גלגלים בחניות, כפי שהוצג בתת-הפרק הקודם, בוצע בשיתוף הרשות המקומית בעיר. כך סיפרה ג"ל: "באמת הפקנו את זה יחד עם עיריית [עיר בדרום]. סגרנו את כל שדרות [שדרה מרכזית בעיר], באמת ביחד לגמרי" (ג"ל, ארגון מעורב). גם ר"ה סיפרה שהיא פונה לרשות כדי לקדם שיתופי פעולה שונים, למשל לקראת סרטון להעלאת מודעות על מוגבלות בלתי נראית, שהתארגנות אותה היא מרכזת מעוניינת לקדם: "אני פונה למשל כי אני צריכה, סתם לדוגמה, עזרה עם הסרטון עכשיו על המוגבלות השקופה. אז האם לשתף פעולה, האם אתם משתפים פעולה או לא משתפים פעולה?" (ר"ה, ארגון מעורב). דוגמא נוספת היא של ארגון תושבים 2 אשר קיים מפגש ייחודי עם בעלי תפקידים בכירים ברשות המקומית, כפי שפורסם במקומו: "במפגש שהתקיים הבוקר ב-[עיר בצפון] תחת הכותרת 'תודה על התשובה', העלו המשתתפים בעזרת קלפי משחק שאלות שנועדו להקל על המבוכה ולעורר שיח פתוח סביב נושאים הקשורים בהתמודדות עם מוגבלויות, ניפוץ סטיגמות, העמקת הקירבה ותחושת האחריות של אנשים בעלי עמדות השפעה בכל הקשור לנגישות ושילוב אנשים עם מוגבלות בקהילה".

דרך שלישית לקשרים בין הארגונים לבין הרשויות המקומיות היא **התקשרות חוזית**, דרך התקשרות הנפוצה ביותר בקרב הארגון המקצועי והזרוע המקצועית של הארגון המעורב. ההתקשרויות יכולות להיות רחבות וארוכות טווח או חד פעמיות סביב פרויקט מסוים. באשר להתקשרויות ארוכות טווח, שני הארגונים מציעים מעטפת מקיפה של ליווי מקצועי לטובת הרשויות. כך היא מוצגת באתר האינטרנט של הארגון המקצועי: "[הארגון המקצועי] עוסק, בין השאר, בהכנת תוכניות אב לגישות לערים בישראל. עד כה הכנו כ-35 תוכניות אב לרשויות מקומיות בישראל (...) תכנית אב כוללת: בדיקת נגישות המבנים של הרשות, בדיקת נגישות סביבת הרחוב, אומדנים כספיים, הכנת תוכניות עבודה רב שנתיות, כתיבת הנחיות נגישות לפעילות השוטפת של הרשות, הדרכת צוותי הרשויות למתן שירות מקצועי נגיש, התייחסות להיבטים החוקיים והמשפטיים, מתן הנחיות ליישום הנגישות ברשות (...) חלק מהרשויות מבקשות שנמשיך לתת להן שירות גם בשלב היישום וכיום אנחנו מלווים כ-10 רשויות"; וכך היא מוצגת באתר הארגון המעורב: "מודל ההטמעה של [הארגון המעורב] - יצירת DNA נגיש. התהליך מורכב מהשלבים הבאים: הצגת התהליך, מצב החקיקה והמודל להנהלת החברה; מינוי מוביל ארגוני (ברמת סמנכ"ל) לתהליך הנגישות בארגון; מינוי רכז נגישות והכשרתו; הקמת ועדת נגישות, שתכלול נציגים מכל מחלקות הארגון; תהליך אבחון ומיפוי פערי נגישות בארגון; יצירת מודעות ארגונית לנושא הנגישות; בניית תכנית רב-שנתית להטמעת הנגישות בארגון; ביצוע שיפורי נגישות לפי תכנית העבודה; מעקב ודיווח חצי שנתי על סטטוס ההתקדמות/ביצוע ההנגשה/פיתוח נושא הנגישות בארגון..."

ניכר כי במקרים אלה הקשר בין הארגון לבין הרשות הוא הדוק ולעתים חורג ממסגרות החוזה, כפי שמציג זאת א"ד: "יש ערים שאנחנו עובדים איתם הרבה מאוד זמן ואז אנחנו כבר נחשבים ל... זה מעבר לעבודה הסטנדרטית, כלומר מתייעצים בנו לכל מיני דברים, באים לראש העיר, עם [עיר במרכז] אנחנו עובדים כבר כמעט 20 שנה. ב-[עיר אחרת במרכז] גם משהו כזה. ב-[עיר בדרום] למשל אנחנו כבר עובדים 6-7 שנים ואנחנו כבר, זה כבר לקוח קבוע שלנו פחות או יותר (...) ובמקרים אלה אנחנו לא פעם נותנים את השירות הזה של הגנה מפני תביעות, לא את העבודה [המקצועית] בשטח אלא את המעורבות המשפטית שלנו, ללא תשלום. אנחנו אומרים זה שירות ללקוח. אם הלקוח שלנו בצרה, אנחנו נעשה את העבודה המקצועית, אבל להתווכח עם העורך דין שלהם או להתווכח עם הנציבות זה לא פשוט, אנחנו נעשה ללא תשלום" (א"ד, ארגון מקצועי). גם ח"נ, נציגה מרשות מקומית העובדת עם הארגון המקצועי הציגה את היחסים ביניהם כמבוססים חוזה אך כוללים מעבר לזה: "במסגרת ההתקשרות בעצם עם [הארגון המקצועי] אנחנו הרי, כמו שאת יודעת, ברשויות יש את חובת המכרזים, ובמהלך התקופה שאני עובדת איתם הייתי צריכה, יצאתי להליך מכרזי, כי אני מחויבת על פי חוק, והייתי צריכה לבחור שוב מי יהיה היועץ שילווה אותי בדבר הזה, ומה שהיה לי חשוב זה שיהיה לי מישור שהוא יהיה שותף שלי לדרך, היה לי חשוב מישור שיוכל לבוא וביחד איתי ניקח את זה לשלב הבא, זאת אומרת, לא רק את מה שחייב, אלא גם מה שאנחנו רוצים, אקסטרה" (ח"נ, נציגת רשות מקומית, ארגון מקצועי).

במקביל, הארגונים מקיימים התקשרויות מצומצמות יותר סביב פרויקטים ספציפיים או סוגיות נקודתיות על פי בקשת הרשות. למשל, ל"ע מהארגון המקצועי סיפר על מקרים אלה: "בדרך כלל זה מנהל פרויקט, שהוא גם מנהל את התכנון ואת הביצוע. הוא שולח לנו בקשה להצעת מחיר, אנחנו מגישים הצעת מחיר ו... או שזוכים או שלא זוכים" (ל"ע, ארגון מקצועי). גם ד"מ מהארגון המעורב הציגה את קשריה עם רשויות כך: "ספציפית אני קצת יותר עוסקת בכל מיני פרויקטים קטנים, כולל לייצר תוכניות הדרכה (...) אני עושה את זה בשביל הרבה ארגונים שאנחנו לא עובדים איתם באופן שוטף, אלא רק משהו נקודתי, ובין היתר גם יצא לי כמה מועצות מקומיות. יש ארגונים שבאמת רוצים ליווי מתמשך, שממש ככה לאורך תקופות

ארוכות אנחנו עושים להם הכול, ויש ארגונים שאומרים 'אוקיי אנחנו רוצים רק תוכנית הדרכה', 'אנחנו רוצים רק בדיקה כזאת וכזאת'" (ד"מ, ארגון מעורב).

אמנם עיקר הקשרים בדרך זו מבוססים על מתן ייעוץ ושירות מקצועיים, אך במקרה של הארגון המעורב עלה שגם חלק מפעולות העלאת המודעות שלו מבוססות על התקשרות חוזית על פי הזמנת הרשות המקומית. כך למשל במקרה של התוכנית 'מרגישים נגישות ברשות' אשר הוצגה בתת-פרק הקודם ומשווקת בסרטון תדמית באתר הארגון לראשי ערים כאירוע מודעות שהרשויות המקומיות יכולות לקיים תמורת תשלום: "גברתי ראשת העיר – אדוני ראש העיר! הכל מתחיל בחינוך. את האירוע הזה התושבים לא ישכחו. מרגישים נגישות ברשות המקומית – הפנינג חוויתי, ערכי וחינוכי של [הארגון המעורב] לקידום המודעות לנגישות, ספורט לאנשים עם מוגבלות, והפוטנציאל הגלום בהם. בבתי הספר, תנועות הנוער והקהל הרחב".

מעניין לציין כי הארגון המעורב העלה חוסר שביעות רצון בנוגע להתקשרויות הנקודתיות עם הרשויות ואת הקושי לממש קשרים מקיפים וארוכי טווח עמן. כך למשל תיארה זאת כ"ר: "ברמה האידיאלית היינו עושים את כל התוכנית [הליווי] על הרשות המקומית. כלומר, באים מלמעלה ומלמטה ומהצדדים. בפועל זה תלוי בצורך של הרשות ובתקציב שלה" (כ"ר, ארגון מעורב); או כפי שהציג זאת בתסכול מסוים ב"נ: "הרשויות בארץ, זה סיפור. מכיוון שיש רמות שונות של רשויות, גם מבחינת יכולת מימונית, גם מבחינת יכולת של מודעות, ואנחנו פעילים אבל בעיקר כדוחפים ופחות מבחינת העשייה [המקצועית]. זה פה עשייה, פה הדרכות, שם הדרכות, שם בחינוך [העלאת מודעות], שם בזה, שם בפה, ואין לנו פה שליטה. אם בעסקים אני יכול להגיד לך שרוב העסקים הגדולים אנחנו מלווים אותם, פה זה לא המצב" (ב"נ, ארגון מעורב).

דרך רביעית בה הארגונים יוצרים קשרים ומשפיעים על הרשויות המקומיות היא באמצעות **מעורבות מוסדרת** של הארגונים מול בעלי תפקידים ברשות. במסגרת זו ניתן למצוא מגוון רחב של קשרים וכן שונות רבה בין הרשויות המקומיות, כאשר בכל אחת מהן הדבר מתבצע בדרך אחרת ואף נקרא בשמות שונים. המשותף לכל צורות המעורבות המוסדרות שאציג כעת הוא יצירת קשרים של הארגונים, בפרט ארגוני התושבים, עם בעלי תפקידים ברשות. הקשרים הם בעלי אופי קבוע יחסי ומטרתם לשמוע על פעילות הרשות המקומית בתחום ולהשמיע את צרכיהם של תושבים עם מוגבלות בעיר. לא אחת, הקשרים הללו מאפשרים לארגונים להיות מעורבים בתהליכי קבלת החלטות בנושא קידום הנגישות בעיר.

דוגמא ראשונה למעורבות עלתה דרך מפגשים שאורגנו על בסיס קבוע בין חברי הארגונים לבין בעלי תפקידים שונים ברשות. לעתים הפגישות התקיימו עם מחלקה אחת לאורך זמן במטרה לעסוק בסוגייה מסוימת. כדוגמא לכך הוצגו סקירות הנגישות שמבצע ארגון התושבים 1, במסגרתן קיים קשר רציף יחסית בין פעילים בארגון לבין יחידת הנדסה בעירייה; או כמו המקרה של ארגון תושבים 3 אשר קידם מפגשים מרובים עם בעלי תפקידים במחלקת תרבות ברשות המקומית על מנת להנגיש אירועים עירוניים, כפי שמספרת נ"ע: "סביב נושא האירועים הם פגשו את מנהלת התרבות העירונית, אמרו לה מה מצופה מאירוע שיהיה נגיש. זה היה תהליך מעניין, כי האירועים עברו איזשהו תהליך. מאירוע לאירוע הייתה למידה. היה אירוע שבו חברת ההפקה לקחה את זה למקום כל כך מדויק (...) עכשיו לא תמיד לוקחים את אותה חברת הפקה, אז אמרו להם [לנציגי מחלקת תרבות] 'תקשיבו, חברת ההפקה הזאת עשתה כך וכך וכך וזה המצב האידיאלי', למנהלת התרבות, 'עכשיו גם כשאת לא לוקחת את חברת ההפקה הזאת, קחי בחשבון דבר כזה וכזה'. ממש לומדים מאירוע לאירוע, מוציאים איזה מכתב, נפגשים שוב, ויש למידה, יש למידה" (נ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 3).

במקרים אחרים מדובר במפגשים חד פעמיים, בכל פעם עם בעל תפקיד אחר ברשות המקומית. כפי שמספרת ג"ל, מהתארגנות מקומית של הארגון המעורב: "תמיד מפגש חד-פעמי. היה למשל דובר העירייה, העלה אתר חדש והזמין אותנו לראות את האתר ולהגיד מה דעתנו. אז אחת הבנות שהיא כבדת ראייה הציפה בפניו את העניין של הקונטרסטיות, למשל. פגישה נוספת הייתה עם צוות המצילים של העירייה, שהגיע אלינו לפגישה (...). וישבנו גם בחדר של ראש העיר כמה פעמים, הוא הזמין אותנו" (ג"ל, ארגון מעורב). גם מ"נ, נציגה מרשות מקומית, סיפרה על "פורום נגישות" עם תושבים עם מוגבלות בעיר שהיא הובילה מספר חודשים: "[אקטיביסט מהעיר] ואני אמרנו שנעשה איזשהו פורום מיינץ לעירייה בנושאים שקשורים לנגישות, ואז כאילו הזמנו כזה מלא חבר'ה וכל מיני אנשים. הרעיון היה שיהיה כאילו, שתהיה קבוצה של אנשים עם מוגבלות שיבואו ויציפו את הבעיות שלהם לפני הגורמים העירוניים. שיהיה כאילו, לפעמים יש את התקנות ויש את הזה אבל אנחנו לא באמת יודעים איך בנאדם חווה את זה" (מ"נ, נציגת רשות מקומית, לא משויכת לארגון). בשני מפגשים של פורום זה בהם השתתפתי היו נוכחים בעלי תפקידים שונים, כגון נציגים מטעם המוקד העירוני 106 ומפניות הציבור, הממונה על הנגישות העירונית, עובדת סוציאלית ממחלקת שירותים חברתיים ועוד. במפגשים אלה הנציגים הציגו את הנעשה לקידום הנגישות בשירותים שתחת סמכותם, תושבים עם וללא מוגבלות העלו צרכים וקשיי נגישות בעיר ולאחר מכן התנהלו דיונים בין המשתתפים. בסוף אחד המפגשים, נציגי העירייה טענו שהם למדו הרבה מהשיח שהיה במפגש, ונציגת הרשות המארגנת את הפורום הציעה שהם "ישתמשו בפורום" לכל דבר שהם צריכים¹⁹.

דוגמא אחרת למעורבות של הארגונים ברשויות מתבצעת בוועדות נגישות בהובלת הרשות המקומית, בהן נציגים מהארגונים לוקחים חלק כחברי וועדה. במקרה של ארגון תושבים 3 חברי ההתארגנות אף פעלו להקמת הוועדה בעיר שלהם וחלקם חברים בה באופן קבוע, כפי שמסבירה י"נ: "לחצנו על הרעיון שמישהו צריך לטפל בנושא [הנגישות], אז הקימו וועדת נגישות שחלק מ-[ארגון תושבים 3], הקבוצה שלנו, חברים בה. זה אחד הדרכים להעביר את המסרים הלאה. היא לא מה שנקרא סטטוטורית, זאת אומרת היא לא יכולה לתבוע, אבל העירייה מינתה יושב ראש וועדה וחלק מאיתנו ועוד כל מיני תושבים אחרים חברים בוועדה ומעלים נושאים. זאת אומרת הוא [יו"ר הוועדה] שופר למעשה לעירייה לאג'נדות שלנו. זה לא שהוא יכול להגיד 'אני עכשיו קובע שעושים ככה וככה', זה המלצות. אבל עצם הקמת הוועדה והתייחסות לנושא זה כבר הישג. היושב ראש הוא קצת אנמי אז אנחנו צריכים טיפה לדחוף אותו, אבל אנחנו דוחפים דרכו כל מיני אג'נדות" (י"נ, ארגון תושבים 3).

בהקשר זה, תפקיד שהתגלה כמשמעותי הוא תפקידם של הרכזים בארגוני התושבים הכפופים לרשויות המקומיות. לעתים קרובות הרכזים משמשים כנציגים של הארגון בתוך וועדות, פורומים או צוותי עבודה ברשות המקומית ודרכם הארגונים מנסים לקדם סוגיות שחשובות להם. כפי שסיפרה צ"ע, רכזת התארגנות תושבים: "אני לפני שלוש שנים נכנסתי לפורום של מנהל הנדסה בנושא של נגישות. זה היה גם בעקבות סדנה שעשינו להם. זאת אומרת פעילים יצרו איתם קשר ועשו להם סדנת נגישות ואני הגעתי לשם ודרך זה יצרתי את הקשרים ונכנסתי לפורום נגישות" (צ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 2). י"ש, גם הוא רכז של התארגנות תושבים, לוקח תפקיד משמעותי יותר ומרכז את וועדת הנגישות העירונית, כפי שהוא מתאר: "אנחנו עכשיו עובדים על וועדת נגישות העירונית שמתכנסת עוד שבועיים. אני אמור לרכז ולהביא את סדר היום לוועדה. מי שמרכז את הוועדה זו סגנית ראש העיר שמחזיקה את תיק ה... את הפונקציה הזו, ואני. הדבר הראשון, עוד לפני שהתחלתי לכתוב נושאים, זה ניגשתי ל-[ארגון תושבים 1] במפגש שלנו

¹⁹ כפי שהוסבר בהערת שוליים 13, פורום זה הפסיק את פעילותו זמן מועט לאחר השתתפותי במפגשים אלו ולכן הוא לא נכלל במחקר כהתארגנות בפני עצמה. רשמים מהתצפיות במפגשים מהוות חלק ממקורות המידע שלא משויכים לארגון, כפי שמפורט בפרק המתודולוגיה.

ואמרתי להם 'מה הנושאים שאתם... שנראה לכם?', ואחר כך אני בתור הגורם המקשר הזה עושה את התרגום לשפה הביצועית. כי לא כל הפעילים יודעים לעשות שפה ביצועית" (י"ש, נציג רשות מקומית, ארגון תושבים 1). גם א"כ התייחסה למעורבותה של רכזת הארגון בפעילות הרשות: "אני חושבת שאחד הדברים החשובים במערך עם [הרכזת] הוא שהשילוב של אנשי ונשות מקצוע ושל מתנדבים ומתנדבות בתחום האנשים עם מוגבלות הוא לדעתי חיוני. אם אחד מאנשי או נשות מקצוע מתוך העירייה אז אפשר לראות גם מבפנים וגם מבחוץ" (א"כ, ארגון תושבים 2).

מרואיינים רבים התייחסו ליתרונות שיש לקשרים ולמעורבות של תושבים עם מוגבלות ברשויות המקומיות, כאשר הם ציינו יתרונות כגון חשיפת בעלי התפקידים בעירייה לצרכים של תושבים עם מוגבלות והיכרות בין אישית ביניהם, שיתוף התושבים בתהליכי קבלת החלטות, אפשרות העלאת סוגיות נגישות חשובות עבורם, ושיפור היחסים ומניעת התנגדויות בין תושבים לרשות. להלן מספר דוגמאות שמציגות יתרונות אלו: "הפורום שאנחנו עושים, אז אני מרגישה שזה גם ממש תורם כי מגיעים אנשי מקצוע מהעירייה, והם ממש מקשיבים לצורך של אנשים. הם הרי לא כזה יודעים. הם רק יודעים מה החוק, מה התקנות, ולא מדברים עם אנשים שמסתובבים בפועל במקומות שהם בונים אותם" (מ"נ, נציגת רשות מקומית, לא משויכת לארגון);

"זה לא בכל הרשויות המקומיות, אבל איפה שהיו [התארגנויות של ארגון תושבים 1] פעילות ומוצלחות, היו ועודות נגישות עירוניות שהשתתף בהן הציבור, פעילים שהם נציגי ארגונים. לא סתם איזה מישהו, אלא מישהו שיש מאחוריו חשיבה ודרייב לטווח רחוק, בסדר? שיש לו מטרה ואסטרטגיה, ונוצר הקשר הזה, אז נוצרה מחויבות אישית. בסוף זה הכול בני אדם. נוצרה מחויבות אישית בין העובד של הרשות המקומית לתושב, שהוא מכיר אותו! זאת אומרת, ההוא ממחלקת דרכים, כשהוא החליף את המרצפות באיזה צומת או סימן איזה משהו או הקים גדר, הוא חשב על משהו, שהוא מכיר אותו! 'איך משהו יעבור פה?', ואם זה לא הצליח אז משהו דפק לו בדלת ואמר לו 'תראה, למה עשית ככה? בוא אני אראה לך איך לעשות'" (י"ל, ארגון מקצועי);

"זה כמו הורים מעורבים ולא מתערבים. את מכירה את זה בוועד הורים? כדי שההורים לא יהיו מתערבים, את הופכת אותם למעורבים בתהליך, ואז יש יותר שיתוף פעולה ופחות אנטגוניזם (...) התושבים שהם אנשים עם מוגבלות והעיר חשובה להם, ולרשות המקומית חשובים התושבים, ולכן יש רצון לעבוד בשיתוף פעולה מובנה בבסיס, ביסוד, במדיניות, בתהליכי קבלת ההחלטות, כדי שאחר-כך בביצוע יבינו למה הנגישו את הפארק הזה עכשיו ולא את הפארק ההוא, אוקיי? וברגע שאת מבינה את המניע אז יש פחות התנגדות, יש פחות אנטגוניזם, יש פחות כעס. כי את מבינה, היה לי עשרה מיליון שקלים, הייתי צריכה לקבל החלטות מה לעשות קודם. הבאנו את כל המידע על השולחן, ועדת ההיגוי יושבה, דנה. אנשים, אותם אנשים עם מוגבלות שהם נציגי ציבור ישבו בוועדה, הבינו עם מה הרשות המקומית הייתה צריכה להתמודד בקבלת ההחלטות שלה, ואז גם ההתנגדות לא קיימת. כי את מבינה למה פעלתי כמו שפעלתי. זה פשוט דיאלוג והידברות, כמו בזוגיות, כמו בכל דבר בחיים" (ת"ר, מרכז השלטון המקומי).

יחד עם זאת, מרואיינים רבים, בעיקר כאלה עם מוגבלות, הביעו גם רצון למעורבות רבה ומשמעותית יותר ברשויות והצביעו על היעדר יכולת השפעה מספקת. למשל א"ב ציינה: "היינו רוצים להיות יותר מעורבים בכל מיני דברים, דברים נגיד בתור הפעילים של [ארגון תושבים 1], כמו שבערים אחרות, לא הרבה ערים אבל הבנתי שיש חלק מהערים שיש יותר מעורבות, שיש יותר הקשבה לגבי זה" (א"ב, ארגון תושבים 1); א"כ ענתה לשאלתי לגבי מה הייתה רוצה שיקרה בתחום כך: "יש לנו כמה מטרות. אחת מהן היא להפעיל

מחדש את ועדת הנגישות של העיריה שיש לומר שהיא גוססת. שהעירייה תתפוס אותנו לא כנטל או כאבן נגף או רע הכרחי או כ-nice to have אלא כחיוניים לתהליך של, כל תהליך של קבלת ההחלטות (...). הייתי רוצה בשלב מסוים, וואו זה לא חשבתי קודם, בשלב מסוים כשהעירייה חושבת על משהו שקשור לאנשים עם מוגבלות הם יגידו 'בואו נפנה ל-[ארגון תושבים 2]' (א"כ, ארגון תושבים 2). טיעונים אלה מתחברים להיעדר מעורבותם המספקת של אנשים עם מוגבלות בכלל בשדה של קידום נגישות עירונית וכן בחשיבות שבידע מניסיון החיים שלהם לקידום התחום, כפי שהוצג בפרק הממצאים הראשון.

דרך השפעה חמישית ואחרונה אותה מיישמים חלק מהארגונים היא **הפעלת לחצים חיצוניים** על הרשות המקומית, בעיקר באמצעות פנייה למנגנוני אכיפה, פנייה לתקשורת או פרסום עצמאי ברשתות חברתיות. למשל, לפי אתר האינטרנט של הארגון המעורב, הארגון לקח חלק במספר עתירות לבג"צ בשנים האחרונות, אחת מהן מול רשות מקומית. ר"ט סיכמה את הדרכים בהן היא פועלת במקרים של חוסר נגישות: "מפניות מנומסות ועד ליציאה לתקשורת. היו כתבות מאוד קשות בנושא, רק לפני שבועיים, על עיריית [עיר בצפון]. אנחנו יצאנו עם כתבה ב-[מקומון] על נפגעי נגישות בעיר. העיריה אפילו לא הגיבה. גם עם זה אנחנו נתקלים, כן. זה טווח הפעולה, אני יכולה לשכנע ואני יכולה לצאת לתקשורת" (ר"ט, ארגון תושבים 1). גם ש"מ סיפרה על מקרה בו נתקלה בבעיית נגישות בחניות נכים בעירה בו פעלה כך: "אז כתבנו מכתב לעירייה, נאדה, שום תשובה, שום דבר. פנינו לעיתונאי, יש עיתונאי ב-[עיר בדרום] שאוהב את המקרים האלה והוא מטפל בהם יפה מאוד. אז באמת פנינו אליו, צילמנו, הבת שלי עזרה וצילמה, שלחה לו תמונות והכול, והעירייה אמרה שתטפל בזה" (ש"מ, ארגון תושבים 1). א"ח עשה שימוש ברשת חברתית כדי להפעיל לחץ על הרשות המקומית בו הוא מתגורר: "תשמעי אני כתבתי בפייסבוק פוסט על המדרכות שחונות עליהן מכוניות. זה בכל העיר, לא ברחוב אחד או שניים (...). כתבתי את זה באינטרנט, ודיברה איתי עליו חברת עירייה, קוראים לה... היא חברת מועצה, היא את יודעת רוצה להגיש מועמדות לבחירות אז דיברה איתי, את מבינה? היו לי 60 או 50 תגובות ומלא לייקים" (א"ח, ארגון תושבים 2).

פרקטיקות אלו היו מרכזיות ביותר בקרב פעילה עצמאית שרואיינה למחקר, הפועלת בעיקר באפיק המשפטי כתובעת ייצוגית נגד רשויות מקומיות וכן נעזרת בנוסף בכלי תקשורת וברשתות חברתיות, כפי שהיא הציגה: "הרשתות החברתיות הן מאוד מאוד חזקות, ואם יש איזה שהוא מקרה שהוא מקרה קיצוני אז כן להציף את זה, כן לכתוב את זה, כן לצלם את זה, כן לתייג את האנשים הנכונים, ולנסות גם בדרך הזאת לשנות" (ש"ל, לא משויכת לארגון). לעומתה, בקרב המרואיינים הפעילים בארגונים דרך פעולה זו עלתה כנדירה יחסית, וחלקם אף העלו הסתייגות והימנעות לפעול כך, כפי שא"כ סיפרה על מקרה בו הם לא קיבלו תשובה על מכתב ששלחו לגורמים בכירים ברשות: "אז עלה רעיון להגיב ב... לכתוב פוסט, אני אמרתי בואו ניתן להם הזדמנות לענות שוב כדי למצות את מרחב האפשרויות לפני שמגיעים לפוסט ואז לא ליצור תגובה לעומתית" (א"כ, ארגון תושבים 2). גם ר"ה הביעה יחס דומה לשימוש ברשתות החברתיות: "אני פחות בעד לצלם ולהעלות סטטוסים בפייסבוק ולגמור על הבן אדם. אני חושבת שיש דרך. הדרך הזו הוכיחה את עצמה, גם אם היא לא פשוטה והיא לוקחת יותר זמן, היא הוכיחה את עצמה" (ר"ה, ארגון מעורב).

גם במקרים של פנייה למנגנוני אכיפה עלה יחס מסתייג. למשל ג"א סיפר על התלבטות שלו להשתמש בדרך פעולה זו: "תמיד בכל דיון שאני נמצא בו אני במחלוקת אם ללכת להיבט המשפטי, למקל מה שנקרא, לעתירה לבג"צ או מה שיישאר מבג"צ, כן? או עתירה מנהלית או לא משנה מה, או ללכת לאפשרות של הסברה ומודעות. כי זה דילמה. כי אם אני אדבר על בית משפט ואלך על זה אני איצור אנטגוניזם גדול ולוקח כמה שנים הדיונים וזה סיפור. מצד שני עם הסברה ומודעות יותר כאילו מכבדים אותך או יותר מנסים

להזדהות איתך, ולאורך זמן החינוך הזה, ההיבט החינוכי של העלאת מודעות והסברה היא אפקטיבית. אז אנחנו משתדלים לא להגיע לשם מהר, אנחנו מנהלים משא ומתן לאורך זמן ארוך מאוד כדי למצות את כל ההליכים האפשריים, להעלות את המודעות ואת האמפתיה ואת ההזדהות" (ג"א, ארגון תושבים 1). גם ר"ח הציגה הימנעות מלפנות למערכת המשפט: "זה הכלי האחרון, ואני לא רוצה אף פעם, כי כמו שאני אמרתי לך אני לא רוצה כסף בעניין. צריך עורך דין פרטי, אני לא אשלם את הכסף אבל משהו יעשה שם כסף. אני לא כל כך אוהבת את זה" (ר"ח, ארגון תושבים 2).

לסיכום, תת-פרק זה התמקד בדרכים בהן הארגונים מנסים ליצור קשרים עם רשויות מקומיות במטרה להשפיע עליהן לקדם פתרונות נגישות בעיר. ניתן לארגן את הקשרים האלה ברצף שבין ניסיון לפתור בעיות נגישות נקודתיות בעיר לבין קשר ארוך טווח העוסק באופן רחב בקידום נגישות בעיר. כך, בקצה אחד ישנן פניות לרשות לטיפול בסוגיות ספציפיות, התקשרויות חוזיות סביב פרויקטים נקודתיים וכן ניתן להציב בקצה זה הפעלה של לחצים חיצוניים על הרשות, אשר לרוב עוסקים בסוגיות נקודתיות. באמצע ניתן למצוא ניסיון לטפל בנושאים רחבים יותר יחסית, כגון פרויקטים בשיתוף הרשות וחלק מדרכי המעורבות המוסדרות כמו מפגשים קבועים עם בעלי תפקידים ברשות. בקצה השני ניתן למקם התקשרויות חוזיות לליווי מקצועי ארוך טווח ומעורבות קבועה של הארגונים בפורומים או בוועדות בהובלת הרשות, המאפשרות לעסוק במגוון רחב של נושאים באופן רציף.

רוב דרכי פעולה אלו ליצירת קשרים והשפעה על הרשות עלו בספרות העוסקת בארגונים חברתיים-מרחביים בכלל (Alfasi, 2003; Betsill & Corell, 2001; Bond & Thompson-Fawcett, 2007; Elwood, 2006; Luck, 2003) ובזו העוסקת בארגונים המתמקדים בנגישות ובמוגבלות בפרט (Berghs et al., 2020; Drum et al., 2009; Feldman, 2007; Gleeson, 2001; Imrie & Hall, 2003; Sépulchre & Lindberg, 2020). במקביל לחסרונות המוכרים בדרכי פעולה אלו ואשר עלו גם בממצאי מחקר זה, ובעיקרם עיסוק נקודתי בלבד והיעדר מעורבות משמעותית של הארגונים בתהליכי קבלת החלטות (Edwards, 2008; Imrie, 1999), ניתן לזהות גם את היתרונות שיש לארגונים מקדמי נגישות בעת ניסיונם להשפיע על הרשויות, בהם היכולת לזהות בעיות חוזרות ולפתח תפיסה רחבה של צרכי נגישות בעיר, האפשרות להציע ליווי מקצועי מקיף שאינו מוגבל למסגרת חוזית בלבד, וכן מתן סיוע לתושבים שאינם יכולים לפנות לרשות בכוחות עצמם.

6.4.4. בחירת ויישום הפרקטיקות וסיכום

לאורך הפרק הוצגו הפרקטיקות ודרכי הפעולה המרכזיות שעלו ממקורות המידע במחקר תוך חלוקה בין פרקטיקות העוסקות בייצור והפצה של ידע על נגישות, בהעלאת מודעות על הצורך בנגישות וביצירת קשרים והשפעה על הרשויות המקומיות לקדם נגישות. ארגונים מקדמי נגישות לא מתמקדים בפרקטיקה אחת אלא משלבים ביניהן באופנים שונים. הדוגמא הבולטת לכך היא הארגון המעורב, אשר לאור גודלו ומאפייניו המקצועיים והחברתיים, עושה שימוש ברוב הפרקטיקות שהוצגו בפרק. גם ארגוני התושבים והארגון המקצועי, שהינם ארגונים מצומצמים יותר, משלבים בין פרקטיקות שונות. למשל, אלו הפעילויות המפורטות באתר האינטרנט של הארגון המקצועי: "הדרכות לעובדים; קורס רכזי נגישות; השתלמות הנגשת מוזיאונים; פרסום כתב עת; תוכניות אב לנגישות לרשויות מקומיות"; וכך פורסם באתר של הארגון הארצי המרכז את ארגון תושבים 1: "הפעילות כוללת הסברות במערכת החינוך ולקהל הרחב, קידום הנגשה בישוב, הנגשת פעילויות תרבות ופנאי וסיוע לאנשים עם מוגבלות בזמן חירום".

בחלק מהמקרים ישנה הבחנה בין תוכנית עבודה שנתית או משימה ארוכת טווח לבין עשייה שוטפת וספונטנית. למשל, כך מספרת י"נ: "יש לנו גם אג'נדות גדולות, אנחנו תופסים פרויקט ורצים איתו איזה שנה, וגם כל מיני נקודות קטנות שצצות, שפונים אלינו או שמתוך הקבוצה בגלל שיש לנו אנשים עם מוגבלות אז הם נתקלים בקשיים ואנחנו פועלים" (י"נ, ארגון תושבים 3).

יישום הפרקטיקות השונות מתבצע על ידי מחלקות שונות במקרה של הארגון המעורב, בעלי תפקידים שונים במקרה של הארגון המקצועי, ובחלוקת תפקידים בין צוותים או מתנדבים בודדים במקרה של ארגוני תושבים. למשל, התארגנות מסוימת של ארגון תושבים 1 מתחלקת בין צוות סקירות, המבצע סקירות נגישות במדרכות העיר, לבין צוות הסברות, המבצע הרצאות אישיות ופעילויות להתנסות חווייתית לקהלים שונים. התארגנות מקומית של הארגון המעורב פועלת כך: "יש לנו אנשים ספציפיים שכל אחד יש לו את האחריות שלו. מינינו באמת כל אחד על מה הוא אחראי, סתם לדוגמה [פעילה] אחראית על הפייסבוק ועל המוניות, [פעילה] אחראית על תחבורה, [פעיל] אחראי על הרצאות, מחויבות מהעירייה וכל מיני דברים שהוא ככה מגבש את הצוות שלו. כל אחד מאיתנו יש לו תפקיד" (ר"ה, ארגון מעורב); וכך בארגון תושבים 2: "יש שלוש קבוצות: נגישות לחופים זה בעצם היה שלי, כי חופים ב-[עיר בצפון] לא נגישים; נגישות לכל מיני מקומות שלא מגיעה אליהם תחבורה ציבורית וגם כל מיני שאלות של נגישות בתוך אוטובוסים; ובכלל, נגישות בכל מיני מקומות תרבות, מסעדות כל מיני דברים כאלה. שלוש קבוצות" (א"ת, ארגון תושבים 2).

בחלק מארגוני התושבים משלבים גם פעילויות חברתיות ופנאי המיועדות לעתים לחברי הקבוצה בלבד ולעתים לכלל התושבים עם מוגבלות בעיר. הדבר אופייני בפרט לארגון תושבים 2 ולחלק מההתארגנויות של ארגון תושבים 1, כפי שהציג לדוגמא א"ח: "יש כל מיני חוגים ב-[ארגון תושבים 2]. בחוגים אנחנו נפגשים ויש קשר טוב בין האנשים, ממש קשר טוב" (א"ח, ארגון תושבים 2). "יש הסביר מה עומד בדרך כלל מאחורי פעילויות אלו: "הרעיון זה לייצר גם איזושהי קבוצה חברתית שמסוגלת להפיק מידע ולעבוד יחד. אז הפנאי הוא לא המטרה אבל הוא עוד אמצעי כדי לייצר קבוצה מגובשת שדוחפת אחד את השני ועוזרת לייצר שינוי, כי בן אדם אחד לבד לא מעז" (י"ש, נציג רשות מקומית, ארגון תושבים 1).

בעת בחירת דרכי הפעולה של הארגון, עלה מהראיונות כי לעתים קרובות חברי הארגון לוקחים בחשבון את יחסי הכוחות ואת הפוליטיקה המקומית. ההתחשבות ביחסי הכוחות והשפעתם על העשייה של הארגונים עלו בעיקר בשלושה הקשרים: הראשון הוא במקרה של ארגוני תושבים הכפופים לרשות. כאמור, מצד אחד רכז הארגון הינו עובד של הרשות המקומית אך מצד שני מתנדבי הארגון פועלים כקבוצת פעילים בפני עצמה. י"ז התייחס לחסרון העיקרי שבכך: "הבעיה היחידה היא שאי אפשר לבקר בעוצמה חזקה מדי או לפנות לאופוזיציה, לחמם את האופוזיציה שתעשה משהו" (י"ז, ארגון תושבים 1). א"כ לעומת זאת התייחסה ליתרונות שבמצב: "יש כאן, אנחנו בפנים אנחנו בחוץ. יש לנו [הפעילים] יותר אפשרויות פעולה מאשר לה [רכזת הארגון] בהרבה מאוד מקרים. יש כל מיני דברים ש-[רכזת הארגון] אומרת 'אני לא יכולה לעשות את זה אבל אתם יכולים', וזה יוצר מנעד פעולה מצוין, ושוב גם כדי לדעת היכן לא לפעול והיכן כן לפעול זה גם חשוב" (א"כ, ארגון תושבים 2).

ההקשר השני בא לידי ביטוי ברגישות שצריכים להפגין הארגונים באשר למאבקי כוחות בתוך הרשות המקומית. הארגון שהתייחס לאתגר זה היה בעיקר הארגון המקצועי, אשר מדברי המרואיינים עלה שנקלעו לאורך השנים למגוון מצבים בהם בעלי תפקידים ברשות "משכו לכיוונים שונים", מצב שלדבריהם מאוד מאפיין רשויות מקומיות. כך מתאר זאת א"ד, באחת מהדוגמאות שנתן: "לפעמים זה פשוט ולפעמים זה מאוד מאוד מורכב כי יש יחסי כוחות בתוך הרשות. מהנדס העיר רוצה יועץ נגישות שהוא מכיר כי הוא שכן

שלו. זה קיים בכל תחום וקיים גם בנגישות. רכזת הנגישות רוצה דווקא אותנו כי יש לה ניסיון איתנו, יודעת מה אנחנו עושים. אז יש לפעמים מאבקים כאלה. אני משתדל מאוד לא להיות בתוכם כי כל נושא הפוליטיקה הוא לא חלק מהעבודה שלנו. אז יהיה לנו פחות פרויקט, זה בסדר גמור, אבל לא נתלכלך ב... בטח לא ברמה של רשויות מקומיות, שם זה באמת פוליטיקה פנימית מאוד מאוד קשה, מאוד אגרסיבית, מאוד עם יצרים. והיו לנו רשויות שאנחנו בסוף ביקשנו סליחה ואמרנו שאנחנו רוצים להמשיך עם מישו אחר, כי היינו בפינג-פונג בין כל מיני רכזים ועם כל מיני מנהלי אגפים" (א"ד, ארגון מקצועי).

ההקשר השלישי שעלה כבעל משמעות בפעילות של חלק מהארגונים הוא המערך הפוליטי במועצות הערים. ג"א הסביר איך יחסי הכוחות במועצה יכולים להיות שימושיים לקידום נגישות: "תראי, ברשויות מקומיות יש לנו הרבה אמצעי לחץ. בואי אני אלמד אותך על הפוליטיקה, כי העבודה שלנו היא עבודה שהיא במרכאות 'פוליטית'. אני לא מתכוון ימין-שמאל, פוליטית מבחינת ההשפעות והלחצים שאתה יכול להפעיל. למשל, יש חברי מועצה, נכון? יש אופוזיציה, יש קואליציה, יש חברי מועצה, יש מחזיק תיק. יש תמיד חבר מועצה כזה, תמיד מישו מהאופוזיציה ירצה [להפוך ל]ראש עיר. עכשיו זה גם תקופת בחירות ברשויות אז אפשר להשפיע יותר (...) ב-[עיר בדרום] למשל, בנושא תחבורה אני פונה... יש לנו אופוזיציה שעוזרת לנו, שהיא ביקורתית או לעומתית לראש העיר. ראש העיר הוא טוב, פשוט בדברים מסוימים כשאנחנו פונים אז יש לנו אופוזיציה שעוזרת כדי לקדם דברים. הרי בסופו של דבר יש אספת מועצה, זה כמו ממשלה קטנה. אפשר לדחוף נושאים, לקדם את הנושאים שאנחנו רוצים להשפיע עליהם" (ג"א, ארגון תושבים 1). נ"ע לעומתו הדגישה יותר את הצורך להיזהר בהקשר זה: "בבחירות הקודמות רוב הסיכוי היה שייבחר ראש עיר חדש, כך שזה היה לבוא לכולם במין גישה של 'בואו תהיו איתנו'. היום רוב הסיכויים שראש העיר הנוכחי ימשיך, וצריך לחשוב אחרת איך פונים אליו ובאים אליו, כי צריך גם לשים על השולחן את ההצלחות ולא רק קיטורים, ואיך באים למתחרים שלו. ואיך גם עושים את זה בלי לייצר איזושהי תפיסה של 'אני איתך' או 'לא איתך'. להיות ניטרליים" (נ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 3).

כמה מרואיינים התייחסו לכך שנושא של נגישות הוא א-פוליטי או א-מפלגתי, כך שניתן לדבריהם לפנות לנציגים בכל המפה הפוליטית בעיר על מנת לקדם אותו. לדוגמא ד"מ מהארגון המעורב התייחסה לנושא כך: "דבר אחד זה כן לקוות שכל מי שמגיע לתפקיד כזה [תפקיד ראש העיר] יבין את החשיבות ויבין שזה משהו באיזשהו מקום חוצה פוליטיקה. זה לא שיש פה מקום להגיד 'אני תומך בשמאל ולכן צריך להנגיש', 'אני תומך בימין ולכן אני צריך להנגיש'. לכולם יש מצביעים עם מוגבלות. אני לא חושבת שאנשים עם מוגבלות הם מוגבלים לאיזשהו צד של המפה, או לאיזושהי מפלגה ספציפית" (ד"מ, ארגון מעורב). גם נ"ע העלתה עמדה דומה כאשר התייחסה לתגובות שקיבלו הפעילים בארגון כאשר פנו למועמדים לבחירות מוניציפליות: "אני חייבת לומר שבאמת נושא המוגבלות הוא חוצה גבולות פוליטיים, חוצה גבולות חברתיים. מאוד קל לעבוד עם הנושא הזה מבחינה חברתית כי מעורר הרבה אמפתיה" (נ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 3).

סוגייה אחרונה שברצוני להתייחס אליה נוגעת לגישה החיובית או השלילית בה בוחרים הארגונים לפעול לקידום נגישות עירונית. כפי שהוצג בתת-פרק הקודם, הארגונים נוטים להימנע משימוש בפרקטיקות שיפעילו לחץ חיצוני על הרשות המקומית. בפרק הקודם, שעסק בתפיסות נגישות, נאמר כי אחד החסרונות של התפיסה המשפטית של נגישות הוא יצירת אנטגוניזם בקרב הרשויות, חסרון עליו הארגונים מנסים להתגבר על ידי פיתוח תפיסות נוספות. לפיכך, כל הארגונים התייחסו לכך שהם נוטים לפעול מתוך גישה חיובית ולהימנע מיצירת קונפליקטים עם הרשויות המקומיות. נראה כי גם זה הינו תוצר של השינויים בשדה, בהם קידום החקיקה ותהליכי הטמעה של ארגונים ברשויות, כפי שמציגות שתי הדוגמאות הבאות:

"האנשים שהיום חברים ב-[התארגנויות של ארגון תושבים 1] האלה, זה הפך להיות מארגון לוחמני לארגון... מן מועדון כזה, מהרבה בחינות. זאת אומרת, הם מסבירים כמה קשה להם בעצם. הם לא מתעמתים עם מה ש... הסיבה שבגללה הקימו אותם, שידריכו את הרשות המקומית ויתעמתו איתה. הם עוסקים המון בהסברה, ב'תראו אותי ותבינו אותי', נקרא לזה הסברה כזאת, 'תקבלו אותי', אבל הם לא מנסים לשנות את המרחב שלתוכו הם שייכים" ("ל, ארגון מקצועי);

"והרבה מהמקומות הופכים להיות באיזשהו מקום קצת מקבילים למתנ"ס, שזאת לא כוונת המשורר. מכל מיני סיבות. סיבות של המנהל [מטעם הרשות] שרוצה לשווק את עצמו, שיראו אותו יותר, וכל מיני שיקולים פוליטיים לפעמים, לא להתעמת, כי נגישות הרבה פעמים תלויה בתקציבים, תלויה במודעות של אנשים, במיוחד כשאתה פועל בזירה המקומית בתוך רשות מקומית. אז קל יותר ללכת למקום הזה של 'עכשיו נעשה לכם ערב היכרויות ונעשה לכם חוג כזה וחוג כזה'" (צ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 2).

לפיכך, ולמרות הביקורת המועטה שהושמעה לעיל, רוב הארגונים אכן פועלים מתוך גישה חיובית ותוך הימנעות מיצירת קונפליקט בינם לבין הרשויות וגורמים עירוניים שונים. כך הציגה זאת ר"ה: "אני הבנתי מהר מאוד שב-[עיר בדרום] ספציפית אני צריכה להיות השוטר הטוב, לא השוטר הרע" (ר"ה, ארגון מעורב). גם ל"ע מהארגון המקצועי הציג גישה דומה: "אתה צריך כאילו להסביר להם [לנציגי הרשות] שאתה לא בא להכשיל את המערכת, אתה לא בא ממקום כדי להעמיס וכדי לחפש דברים שבסופו של דבר יפילו את הפרויקט, לא" (ל"ע, ארגון מקצועי).

ארגון תושבים 3 מממש את כל הפעילות שלו על בסיס תקשורת חיובית עם הרשות המקומית באופן מכוון, כאשר הפעילים קיבלו כלים לעשות זאת: "בעצם למדנו קורס, הוכשרנו כדי להיות פעילות חברתיות, למי פונים, איך לדבר עם גורמים בתוך העיריה באופן רשמי, למנוע התנגדויות, לא להיות קבוצה נגד העיריה, אלא לעזור לה" (ט"ר, ארגון תושבים 3). "נ"ע הרחיבה על כלים אלה: "מדי פעם הייתה להם סדנה על שיתוף פעולה, הייתה להם סדנה על גישור, הייתה להם סדנה על תקשורת מקרבת. גם בסשן הקרוב לקראת הבחירות, אני רוצה להכניס איזושהי סדנה, הרצאה סביב הנושא של תקשורת מקרבת, שיח גישורי, באמת כדי לחבר. יש כאלה שקולטים את זה וזהו, זה נהיה השפה שלהם, יש כאלה שצריך להסביר להם 'תקשיבו, זאת אסטרטגיה, כשאת תדברי באופן מחבר, יתחברו אליך. כשאת תהפכי שולחנות, אנשים יעשו לך טובה במקרה הטוב. קחי את זה כאסטרטגיה, כמשהו שהוא אינטרס שלך לדבר יפה'" (נ"ע, נציגת רשות מקומית, ארגון תושבים 3). "י"נ הפעילה בארגון הדגימה כיצד הם מיישמים את הגישה הזו בפעילותם: "אנחנו לא צועקים, לא דורשים, לא מאיימים, לא כלום. אבל אנחנו כבר לא מוותרים כל כך בקלות. אז שילוב של מוכנות מצד העירייה ותקשורת טובה. אנחנו מדברים, התקשורת שלנו היא חיובית עם העירייה. אנחנו מתעקשים, אנחנו מנדנדים, אנחנו לא מוותרים אבל אנחנו לא תוקפים ולא מעליבים ולא פוגעים. אנחנו כל הזמן הולכים בכיוון טוב (...). אז למשל כשדיברנו איתם על אירועים, אז הסברנו להם מהן בעיות הנגישות 'אוקיי, אז עשיתם שורה מיוחדת שאנשים עם כיסא גלגלים יכולים להגיע, אבל אם אתם מאפשרים לקהל לעמוד לפניכם, אז הם לא רואים כלום'. זאת אומרת לאט לאט, כל אירוע שקרה אמרנו 'אוקיי, הייתה לכם כוונה טובה? ניסיתם? אבל הייתה פה בעיה כזו וכזו', את מבינה? לא 'אוי עשיתם נורא ואיום'. זה 'אוי זה נפלא, אבל...' ("י"נ, ארגון תושבים 3).

מעט ארגונים הציגו יישום של גישה דואלית שהינה חיובית לרוב אך גם מוכנה להתעמת במקרה הצורך, כפי שהציגה זאת ג"ל מהתארגנות מקומית של הארגון המעורב: "כל העבודה שנעשתה שם כמובן בקשרים טובים עם העירייה ומצד שני גם ביקרנו את העיריה (...). זה יחסים מאוד, זה יחסים מעורבים כזה. מצד

אחד כשהיה צריך נאמרו דברים, מצד שני גם היה הרבה פירגון כשנעשו דברים טובים" (ג"ל, ארגון מעורב). גם א"ד מהארגון המקצועי הציג מצבים חריגים בהם כן התעמתו עם הרשויות: "יש לא מעט וויכוחים, ואנחנו לא מוותרים ולא נותנים לעגל פינות יותר מידי" (א"ד, ארגון מקצועי). לעומת זאת, ברוב המקרים הארגונים העידו שהגישה החיובית נשמרה גם כאשר היו צריכים להתמודד עם התנגדויות או לעמוד על נושאים שחשובים להם. לדוגמא, ר"ט סיפרה על הגישה שלה כאשר היא נתקלת בסירוב מצד בעלי תפקידים בעירייה: "תראי תקופת קורונה קיצצו תקציבים. אני נלחמת עכשיו לציוד משרדי למיזם של הסברה... זה ברמה שאני צריכה להיות מאוד מצויה בפרטים ולהילחם על כל דבר כזה בנחמדות תקיפה, אפשר להגיד את זה ככה. אני לא גורם כוחני, אבל אני די משתדלת לא לוותר על מה שהנושא צריך" (ר"ט, ארגון תושבים). (1)

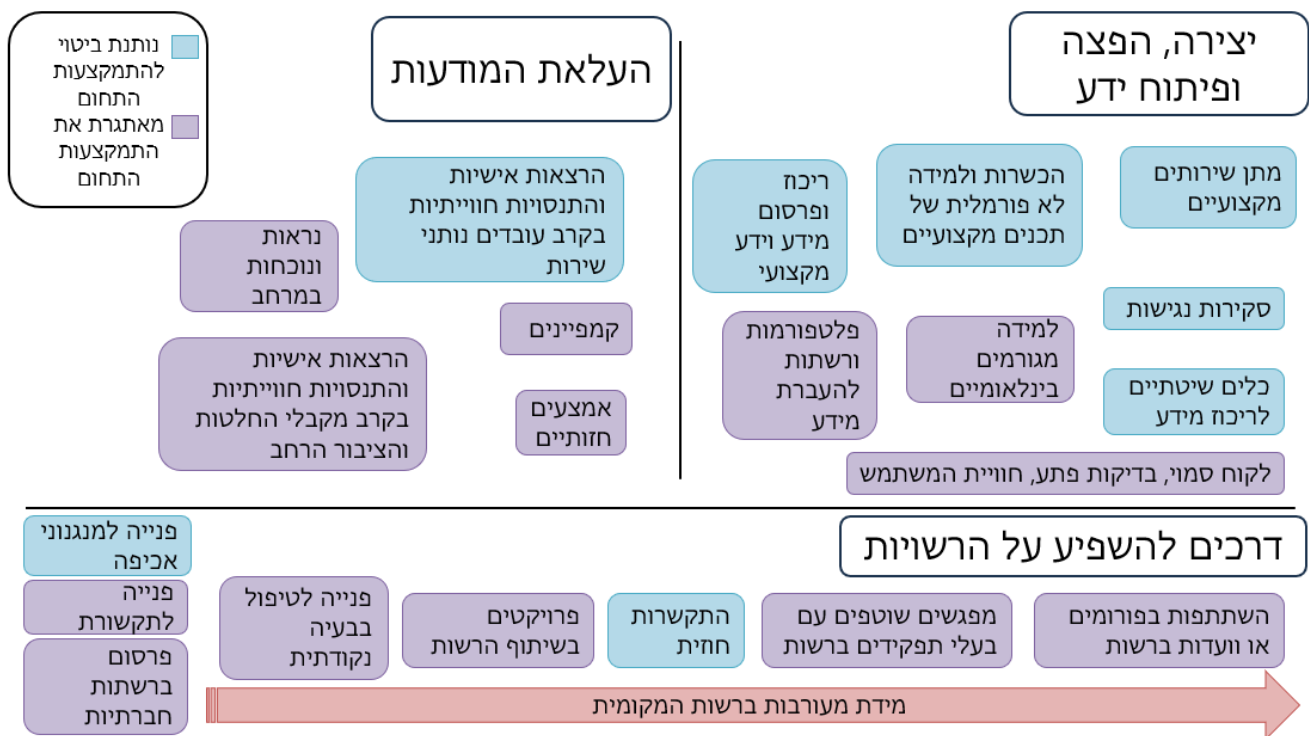
לסיכום, פרק זה הציג את המגוון הרחב של פרקטיקות ודרכי פעולה באמצעותן ארגונים מקדמי נגישות פועלים על מנת לממש את מטרותם לקידום נגישות עירונית. כפי שהוצג, בניגוד לשימוש בפרקטיקות המבוססות על פעולות תקיפות, מחאתיות או פעולות עקיפות להפעלת לחץ חיצוני, הנפוצות בישראל ובעולם (Berghs et al., 2020; Feldman, 2007; Hamraie, 2017; Rimón-Greenspan, 2007; Sépulchre & Lindberg, 2020), ניכר שבמקרה של ארגונים מקדמי נגישות יש הימנעות משימוש בשיטות אלו. לפיכך, פנייה למנגנוני אכיפה או פרסום ביקורתי בתקשורת או ברשתות חברתיות עלו כנדירים, וכן פרקטיקות מחאתיות יותר, כגון הפגנות או מחאות שונות נגד הרשויות, לא עלו כלל במקורות המידע של המחקר.

לעומת זאת, ברצוני לטעון שעיקר המניע מאחורי הפרקטיקות המיושמות כיום לקידום נגישות עירונית על ידי ארגונים מקדמי נגישות בישראל הוא תהליכי ההתמקצעות בשדה הנגישות, אשר מושפעים בעיקר מחקיקת הנגישות (Dorfman & Yabo, 2020; Imrie & Hall, 2003) ובמידה מסוימת גם מהתמקצעות של ארגונים חברתיים-מרחביים (Baxter, 2017; Hwang & Powell, 2009; Yacobi, 2007). מצד אחד, חלק ניכר מהפרקטיקות נותנות ביטוי להתמקצעות זו, בהן אלו הבאות ליישם הלכה למעשה את דרישות החקיקה באופן ישיר – מתן שירותים מקצועיים לרשויות מקומיות והעברת הרצאות אישיות והתנסויות חווייתיות לבעלי תפקידים נותני שירות ברשויות. כך עושות גם פרקטיקות שהן תוצאה עקיפה של החקיקה, אשר מעידות על התמקצעות השדה ואף תורמות לה, בהן הכשרת חברי הארגונים ולמידה לא פורמלית של תכנים מקצועיים, ביצוע סקירות במרחבים עירוניים, וכן ריכוז ופרסום של ידע מקצועי על נגישות. כמו כן, חלק מהן נובעות כאמור מהתמקצעות כללית של ארגונים חברתיים-מרחביים, כפי שאפשר לראות בשימוש בכלים שיטתיים לריכוז מידע ובהתקשרויות של ארגונים בכפוף לחוזים עם הרשויות המקומיות.

מצד שני, רוב הפרקטיקות שהוצגו בפרק מבקשות לאתגר את תהליכי ההתמקצעות בשדה במספר דרכים. ראשית, חלקן מאתגרות את הידע המקצועי המבוסס על החקיקה באמצעות שימוש בכלים של לקוח סמוי או חוויית המשתמש, המבוססים על ניסיון של תושבים עם מוגבלות, לצד למידה ממגוון ערוצים כגון גורמים בינלאומיים, יצירת פלטפורמות והעברת מידע על נגישות באופן חופשי. שנית, מתן דגש רב להעלאת מודעות על הצורך בנגישות בקרב קהלי יעד רחבים, כפי שזה נעשה באמצעות הרצאות אישיות, התנסויות חווייתיות, אמצעים חזותיים, קמפיינים נקודתיים ופרויקטים בשיתוף העירייה. בכל הערוצים האלה, הדגש אינו דרישות החקיקה או הידע המקצועי של מומחי נגישות אלא פנייה לרגש, יצירת היכרות בין אישית ועבודה לשינוי תפיסות אישיות על אנשים עם מוגבלות בקרב הציבור. שלישית, ניסיונות להנכיח תושבים עם מוגבלות בעיר ולערב אותם בתהליכי קבלת החלטות, באמצעות נראות ונוכחות במרחבים לא נגישים, פנייה לרשות לטיפול בבעיות נקודתיות, ומעורבות מוסדרת על ידי מפגשים עם בעלי מקצוע והשתתפות בוועדות ובפורומים. כל אלה, בשילוב הנטייה הרווחת בקרב הארגונים לקבל את התפיסה הא-פוליטית כלפי נגישות

ולפעול בשדה מתוך גישה חיובית בעיקרה, מעידים על הרצון להתגבר על האופי המחייב של החקיקה ושל הידע המקצועי בתחום. במקום זאת, הארגונים מבקשים לקדם את יישום הנגישות העירונית בדרכים הנשענות בעיקרן על יצירת קשרים חיוביים של למידה הדדית, שינוי תפיסות ומעורבות בין התושבים עם מוגבלות לבין הרשויות המקומיות. להלן איור 5 המציג את חלוקת הפרקטיקות לפי סוגים ויחסן לתהליכי התמקצעות התחום של נגישות.

איור 5: פרקטיקות לקידום נגישות עירונית ויחסן להתמקצעות התחום

7. סיכום ודיון

עבודת מחקר זו מבקשת להעמיק את הידע האמפירי והתיאורטי הקיים על השדה של נגישות עירונית בישראל דרך התמקדות בארגונים חברתיים מסוגים שונים המקדמים נגישות עירונית בישראל, אותם כיניתי ארגונים מקדמי נגישות. בהשראתה של טיטצ'קוסקי (Titchkosky, 2011) נעזרתי בטכניקה של שאילת שאלות פשוטות – מי? למה? איך? – על מנת להציע מסגרת להצגת עיקר הממצאים שעלו מניתוח מקורות המידע ולתת מענה לשאלות המחקר העיקריות והמשניות. שאלות המחקר שעסקו בשדה הנגישות העירונית, במקומם של ארגונים מקדמי נגישות ושל אנשים עם מוגבלות בשדה קיבלו מענה בפרק הממצאים הראשון העונה על שאלת 'מי?'. כפי שהוצג לאורך העבודה, המחקר מתמקד בחמישה ארגונים חברתיים מקדמי נגישות עירונית – ארגון מקצועי ארצי, שלושה ארגוני תושבים מקומיים וארגון מעורב ארצי המפעיל גם זרוע מקצועית וגם התארגנויות מקומיות. לארגונים אלה הרכב, גודל, מידת מיסוד ואופי ייחודיים והם מייצגים את סוגי ההתארגנויות העיקריים הקיימים בשדה, כאשר חשוב להדגיש שמספר הארגונים החברתיים העוסקים בנגישות בישראל הצטמצם בעשורים האחרונים בצורה משמעותית, בעיקר בעקבות התרחבות חקיקת הנגישות והתמקצעות תחום הנגישות. ההתמקצעות השפיעה גם על צמצום מקומם של

אנשים עם מוגבלות בשדה, שכן ידע מקצועי המבוסס על החקיקה נתפס כרלוונטי יותר מהידע המבוסס על ניסיון החיים של אנשים עם מוגבלות ככל שהחקיקה והאכיפה עליה הולכת ומתרחבת.

השדה של קידום נגישות עירונית בישראל הינו מצומצם יחסית אך מבוסס על מגוון רחב של שחקנים, מרמת המדינה ועד לרמת התושב, כאשר המרכזי בהם הוא, מטבע הדברים, הרשויות המקומיות. כפי שעולה מממצאי המחקר, ארגונים מקדמי נגישות פועלים בהקשר מרחבי-חברתי-פוליטי דיאלקטי: מצד אחד, התחום כולו התקדם בצורה משמעותית בשנים האחרונות ומוסדר באמצעות חקיקת נגישות רחבה וגורמים ייעודיים, שמטרתם לממש נגישות בפועל (כגון רכזי נגישות ברשויות מקומיות, הנציבות ומומחי נגישות); מצד שני, המרחב העירוני מאופיין בהיעדר נגישות מספקת, באנשי מקצוע שאינם בקיאים בנושא או שאינם מבצעים עבודה טובה מספיק ליישומו, וביחס מורכב, לעתים מתעלם או מתנגד, מצד הרשויות המקומיות כלפי יישום נגישות. לאור הקשר זה, הארגונים מפתחים אסטרטגיות שונות על מנת לפעול לקידום נגישות עירונית.

אסטרטגיות הפעולה של ארגונים מקדמי נגישות באו לידי ביטוי בשני פרקי הממצאים הנוספים. הפרק השני, המתמקד בשאלת 'למה?', הציג את התפיסות באמצעותן הארגונים מציגים את מטרת פעילותם ואת הצורך בקידום נגישות, או מתמודדים עם התנגדויות. התפיסות שעלו במחקר – התפיסה המשפטית, התפיסה של קידום השתתפות עצמאית ושווה בעיר, התפיסה של נגישות כשירות עירוני המיטיב לכלל התושבים, והתפיסה הכלכלית – מתכתבות במידות שונות עם תפיסות וערכים סביב נגישות הקיימים בתחום ובספרות העולמית, כגון עיצוב אוניברסלי (Dolmage, 2017; Hamraie, 2017; Manley, 2011), נגישות כחלק מפיתוח סביבתי וקהילתי (Malloy, 2015; Pineda, 2020; United Nations, 2016), נגישות כאמצעי להשגת זכויות (Lord & Brown, 2011; Mor, 2017; Waterstone, 2011; זיו, 2004) ונגישות בתיירות (Darcy & Dickson, 2009; De La Fuente-Robles et al., 2020; Domínguez et al., 2013; Stumbo & Pegg, 2008). עם זאת, במחקר זה הראיתי כי היחס לנגישות בישראל מצד הארגונים מקדמי נגישות הינו פרגמטי במהותו, ללא תפיסת עולם כוללת ובלעדית. השימוש בתפיסות אלו לרוב משולב ומותאם לגורם מולו הארגונים פועלים ולהשערות באשר לדרך היעילה ביותר להתגבר על מגבלות החקיקה ולהצליח להביא למימוש נגישות בפועל.

פרק הממצאים השלישי מתמקד בשאלת 'איך?' ומתאר את מגוון הפרקטיקות ודרכי הפעולה בהן משתמשים הארגונים כדי לקדם נגישות. בהתאם לפעילות בתחום שעבר תהליך של מיסוד בעקבות חקיקת נגישות (Imrie, 1999), נמצא כי גם הארגונים הנחקרים פועלים תוך שמירה על התפיסה הא-פוליטית של נגישות בשדה הישראלי ולעתים תוך חיזוק תפיסה זו, כאשר הם משלבים בין פרקטיקות שונות ליצירת ופיתוח ידע, העלאת המודעות והשפעה על הרשויות המקומיות, תוך הימנעות מיצירת קונפליקטים ומאמץ ליצור קשרים חיוביים עם שחקנים שונים בשדה, בעיקר עם בעלי תפקידים ברשויות. לאורך פרק זה הצגתי כי גם אם עולות הסתייגות באשר ליעילותן של חלק מהפרקטיקות המיושמות על ידי הארגונים, ניכר כי הנחת היסוד שלהם היא כי הבאת ידע רלוונטי לרשויות ולגורמי מפתח שונים, קידום פעולות לשינוי עמדות על נגישות ועל מוגבלות (בפרט על ידי פנייה לרגש ולתפיסות אישיות), והגברת המעורבות בתהליכי קבלת החלטות יובילו בסופו של דבר ליישום טוב יותר של פתרונות נגישות במרחב העירוני.

לאחר הפירוק התמטי שבוצע לאורך פרקי הממצאים, ניתן כעת לחבר מחדש בין הנושאים על מנת להבחין בין הארגונים בהם מתמקד המחקר, התפיסות המרכזיות שהם מקדמים ודרכי הפעולה העיקריות שהם מיישמים על מנת לעשות זאת. הארגון המקצועי הינו דוגמא לארגון חברתי המורכב מאנשי מקצוע (Hwang

(Powell, 2009). בהתאם להיותו מורכב בעיקר ממורשי נגישות, אשר תפקידם העיקרי הוא להביא ליישום דרישות חקיקת הנגישות, התפיסה המרכזית אותה הארגון מקדם היא התפיסה המשפטית. הוא עושה זאת על ידי הצעת מגוון שירותים מקצועיים לרשויות המקומיות באמצעות התקשרויות חוזיות בפרויקטים קצרי טווח, ליווי מקצועי ארוך טווח, סיוע בהליכים משפטיים וכדומה. לעתים הארגון מנסה גם להביא ליישום פתרונות נגישות שהם מעבר לדרישות המינימום שבחקיקה, על ידי שימוש בתפיסה של נגישות כמקדמת השתתפות עצמאית ושווה של תושבים עם מוגבלות ובתפיסה של נגישות כשירות עירוני טוב. ניסיון זה אפשרי הודות לקשרים ארוכי הטווח ולהתחשבות ביחסי הכוחות עם ובין בעלי תפקידים ברשויות. אמצעי אחר הוא שילוב של ארגונים חברתיים אחרים של אנשים עם מוגבלות לביצוע ביקורת ובדיקת חוויית משתמש כדי שאלה יעלו את צרכיהם. כמו כן, הארגון ממשיך לפעול לפיתוח המקצועי של תחום הנגישות בישראל על ידי פרסום ידע מקצועי בכתב עת והעברת הכשרות ייעודיות לאנשי מקצוע, פעילות שבעבר הייתה המרכזית עבורו ועם החקיקה בתחום הפכה לשולית יותר.

גם ארגוני התושבים עושים שימוש בפרקטיקות מקצועיות מגוונות כגון הכשרת חברי הארגון ולמידה לא פורמלית של תכנים מקצועיים, שימוש בכלים כמו סקירות נגישות, מיפוי מרחבים ציבוריים וכלים שיטתיים נוספים. חלקם גם לוקחים חלק ברשתות להעברת מידע ולמידה הדדית. במקביל לכך, הם מיישמים פרקטיקות נוספות להעלאת המודעות בנוגע לנגישות, כגון העברת הרצאות אישיות ופעילויות להתנסות חווייתית, שימוש באמצעים חזותיים כמו תמונות, עלונים או סרטונים, נראות ונוכחות בעיר ועוד. בכל הפרקטיקות האלו, ניתן דגש רב לידע המבוסס על ניסיון החיים של התושבים לצורך קידום פתרונות נגישות יעילים וטובים, בדומה לתפיסה הקיימת בספרות ובארגונים דומים בעולם (Drum et al., 2009; Hamraie, 2017; Imrie, 1999; Imrie & Hall, 2003; Lid & Solvang, 2016). על ידי מתן דגש זה, ארגוני התושבים מקדמים לא רק את התפיסה המשפטית אלא בעיקר את התפיסה המציגה את הצורך בנגישות להשתתפותם העצמאית והשווה בעיר, ולעתים גם התפיסה של נגישות כטובה לאוכלוסיות נוספות כמו אנשים עם עגלת תינוק או אנשים זקנים. בפרט, ארגוני התושבים משתמשים בשתי תפיסות אלו כבסיס למגוון הדרכים בהן הם מנסים להשפיע על הרשות המקומית במקום מגוריהם, בהן פנייה לטיפול נקודתי, קיום פרויקטים בשיתוף הרשות להעלאת מודעות של בעלי תפקידים, מעורבות מוסדרת יותר על ידי מפגשים והעברת ידע מהשטח לבעלי תפקידים והשתתפות בוועדות או פורומים העוסקים בנגישות ברשות. אלה מהם שאינם כפופים לרשויות המקומיות, עושים שימוש לעתים רחוקות גם בפנייה לגורמי לחץ חיצוניים כמו מנגנוני אכיפה או התקשורת.

לבסוף, הארגון המעורב, אשר הינו הארגון הגדול ביותר מבין הנכללים במחקר וכולל זרוע מקצועית וזרוע מקומית, מיישם בפועל את כל הפרקטיקות ליצירת ופיתוח ידע על נגישות ובעיקר אלו שנועדו להעלות את המודעות לצורך בנגישות בקרב מגוון קהלים. הארגון הינו יוצא דופן בכך שהוא עושה שימוש בכל התפיסות שהוצגו במחקר זה לצורך קידום נגישות. כך למשל, הוא מציע שירותים מקצועיים כמו הדרכות לעובדים הנדרשות בחקיקה על ידי שימוש בתפיסה המשפטית; מקיים מגוון רחב של פעולות להעלאת מודעות, בעיקר הרצאות אישיות והתנסות חווייתית, וכן מרכז התארגנויות מקומיות של תושבים, פעולות המדגישות בדרכים שונות את התפיסה של נגישות כמקדמת השתתפות עצמאית ושווה של אנשים עם מוגבלות בעיר; מוביל קמפיינים מקומיים וארציים המדגישים את התפיסה של נגישות כטובה לכולם; וכן במסגרת המודל לליווי ארגוני שהוא מציע גם לרשויות מקומיות הוא עושה שימוש בתפיסה הכלכלית על מנת להציג את הכדאיות והתועלת שבנגישות עבור הרשויות.

במחקר הנוכחי ביקשתי לגשר על הפער הקיים באשר לעיסוק החברתי והמרחבי בתחום הנגישות. ברצוני להצביע על התרומות המרכזיות שלו בשני מוקדים מרכזיים – ההשלכות החברתיות והמרחביות הרחבות של מגבלות חקיקת הנגישות בישראל על תהליכי יישום נגישות עירונית, ומקומם של ארגונים מקדמי נגישות בשדה כדוגמא רלוונטית לתפקידם של ארגונים חברתיים בייצור המרחב העירוני. המוקד הראשון מהווה תרומה לשדה של גיאוגרפיה של מוגבלות העוסק במדיניות מרחבית (Imrie & Edwards, 2010; Edwards, 2010; Imrie & Hall, 2003; Imrie & Hall, 2007). המחקר מעלה בצורה מקיפה את ההשפעות הרבות שיכולות להיות לחקיקת נגישות על יישומה ברמה המקומית ואת ההשלכות החיוביות לצד המגבלות שלה. חקיקת הנגישות בישראל הינה חלק מחקיקת זכויות אדם לאנשים עם מוגבלות, היא מקיפה ונתפסת כמתקדמת ביותר (Ziv, 1998; אורן & דגן, 2007; מור, 2016; פלדמן, 2007). החקיקה הביאה כלים רבים שהובילו הלכה למעשה לקידום מצב הנגישות במרחב, בהם הקמת הנציבות במשרד המשפטים בעלת הסמכויות לאכוף את יישום החקיקה וכן קביעת מנגנוני אכיפה משפטיים נוספים, ניסוח תקנות נגישות המפרטות את התאמות הנגישות שיש לבצע במגוון סוגי מרחבים ושירותים ציבוריים, יצירת תפקידים חדשים שיבטיחו את יישום החקיקה ועוד (אדמון, 2016; אורן & דגן, 2007; חיימוביץ, 2017; פלדמן, 2007). כלים אלה עלו לאורך כל המחקר כמשמעותיים ביותר ונראה כי הם שינו לטובה את מצב הנגישות העירונית בשנים האחרונות. בפרט, המחקר הראה כיצד הארגונים תופסים את יתרונות החקיקה ועושים שימוש בכלים השונים שלה. הם הצביעו בעיקר על מעורבותם של מורשי נגישות בשדה וכן על השימוש בתפיסה המשפטית של נגישות כמסייעים לשמור על גבולות השדה. ביכולתם של אלה גם להצביע על מה שהרשויות המקומיות "חייבות" ליישם וכן להניע את הרשויות, גם אלו מתוכן שאינן בהכרח מעוניינות לקדם את הנושא מיוזמתן, ליישם נגישות בפועל.

במקביל עלתה מהמחקר גם ביקורת רבה והתייחסות להשלכות הבלתי צפויות של החקיקה על השדה. חלקה, בדומה לביקורת המגיעה מהגישה המשפטית הביקורתית של מוגבלות, התמקדה בתוכן החקיקה ובכלים שהיא מספקת ליישומה (Bezmez, 2013; Davidson, 2006; Imrie & Hall, 2003; Worth et al., 2017). כגון, תקנות נגישות המציגות דרישות מינימום בלבד או שלא משיגות נגישות טובה מספיק, תקנות שלא ניתנות ליישום במרחבים מסוימים ומנגנוני אכיפה שאינם יעילים מספיק ולא מביאים ליישום החקיקה בפועל. לצד אלה, עלתה ביקורת גם על השלכות מסוימות של החקיקה. בין השאר, נטען שהיא מעוררת אנטגוניזם ורגשות שליליים כלפי נגישות, שהיא משמרת את הגישה התכנונית הקיימת המתייחסת לנגישות כהתאמות שמתווספות בדיעבד, וכן שהיא מקבעת את תחום הנגישות ומונעת ממנו להמשיך להתפתח ולהתחדש. גם טענות אלו מוכרות בספרות הביקורתית על מוגבלות (Broyer, 2019; Dolmage, 2017; Dorfman, 2019; Hamraie, 2017; Young & Quibell, 2000). בנוסף, הארגונים העלו טיעונים שנתפסו עבורם כייחודיים להקשר הישראלי ובהם היעדר הקצאת תקציבים ייעודיים מצד המדינה למימוש החקיקה על ידי הרשויות, וכן מתן הסמכות לפיקוח על הנושא למשרד המשפטים בלבד, ללא התייחסות לניהול ברמה הלאומית על ידי גורם תכנוני ומתכלל, מצב המוביל לחוסר אחידות וחוסר יעילות ביישום התקנות ברמה המקומית, ביקורות שהושמעו בעבר על ידי שחקנים שונים בישראל (דניאלי-להב, 2016; וגנר, 2016). בהקשר אחרון זה אפשר להצביע על מרכז השלטון המקומי כגורם המנסה למלא תפקיד מתכלל ולגשר בין הרשויות המקומיות לבין המדינה. יש מקום לביצוע מחקר המשך על ייחודו של גוף זה ותפקידו בקידום נגישות עירונית בישראל, בעיקר בשנים האחרונות.

לצד המשמעויות והביקורות שעלו מהמחקר ותואמות ברובן את מה שמוכר בספרות הקיימת על חקיקת נגישות בישראל ובעולם, מחקר זה מחדש בכך שהוא מאיר על השלכות חקיקת הנגישות ומגבולותיה הרחבות יותר, כפי שאלה משפיעות לא רק ברמה המשפטית אלא גם ברמה החברתית-מרחבית על תהליכי יישום של

נגישות עירונית. על מנת להראות זאת, אתמקד בשני מאפיינים עליהם מצביעים ההוגים מתחום הגיאוגרפיה של מוגבלות אימרי והל (Imrie & Hall, 2003), והם השפעת חקיקת הנגישות על הפיכת התחום לטכני ומבוסס על דרישות מפורטות ומורכבות, ומעורבותם של אנשי מקצוע המתמחים בתחום. ברצוני לטעון שלמאפיינים אלה ישנם השלכות משמעותיות ורחבות על כלל השדה והשחקנים הלוקחים חלק ביישום נגישות עירונית, בהם ארגונים מקדמי נגישות. ראשית, בעקבות הפיכת התחום לטכני, המחקר הראה כי נוצר נתק מסוים בין דרישות החקיקה לבין מטרות החקיקה, שמהותן היא השגת שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות ומתן האפשרות להשתתף באופן עצמאי ומכובד בחברה. הנתק גורם למגוון מצבים המונעים את יישום הנגישות במרחב בצורה מיטבית, כפי שהוצגו בפרקי הממצאים, בהם: בעלי תפקידים ברשויות מקומיות אשר לא מבינים את הצורך החברתי להשקיע משאבים ביישום נגישות, או יישום של דרישות החקיקה באופן מילולי וצר שלא מביא למרחב עירוני נגיש בפועל. נתק זה גורם לארגונים לפעול בדרכים שיסייעו להם להתגבר עליו ולהזכיר לגורמים השונים את מטרות החוק ואף מעבר לכך, את הערכים שיש לשאוף אליהם ומצדיקים את ההשקעה בקידום הנושא. המחקר חושף כי הארגונים משתמשים בתפיסות נגישות שונות, בעיקרן התפיסה של נגישות כמקדמת השתתפות עצמאית ושווה בעיר, וכן בהשקעה רבה ומגוונת בפעולות להעלאת המודעות באשר לצורך והמשמעות של נגישות עבור אנשים עם מוגבלות.

שנית, כאמור, מאפיין זה הופך להכרחי את מעורבותם של אנשי מקצוע. בישראל התפתח במסגרת החקיקה מקצוע חדש של מורשי נגישות (אורן & דגן, 2007; זימנבוכה, 2022). השפעת ההתמקצעות על התחום באה לידי ביטוי גם בקרב ארגונים מקדמי נגישות בשדה. למרות הספרות בתחום, המצביעה על חשיבות מעורבותם של אנשים עם מוגבלות בכלל (Drum et al., 2009; Hamraie, 2017; Nijs & Heylighen, 2015) ושל ארגונים חברתיים והחברה האזרחית בפרט (Prince, 2008; Gleeson, 1999, 2001; זיו, 2004) בכל שלבי ניסוח, יישום ואכיפת החקיקה, המחקר הנוכחי הראה כי מקומם של ארגונים מקדמי נגישות נדחק לשוליים ותפקידם הושפע משמעותית מהחקיקה. כך, הארגון המקצועי והיבטים מסוימים בארגון המעורב, אשר לפני החקיקה התמקדו בגיבוש תחום הנגישות וביציקת תוכן להתפתחותו, עברו להתמקד בעיקר ביישום דרישות החקיקה הקיימת. עיקר ההשפעה זוהתה בקרב ארגוני התושבים, כאשר מדברי המרואיינים עלה שמספרם בפרט ומספר הארגונים החברתיים העוסקים בנגישות מרחבית בכלל, ירד משמעותית. בעיקר ניכר שמקומם ואופי פעילותם של ארגוני התושבים הנותנים השתנו. בעבר, הם היו מעורבים בצורה משמעותית בקידום הנגישות בערים ונטו להפעיל לחצים רבים, לעתים לעומתיים, כדי להניע את הרשויות לפעולה. שינויים אלה מאפיינים את פעילותם של ארגונים בהקשרים של דה-פוליטיזציה ומיסוד מאבקים במגוון תחומים חברתיים (Fisher, 1997; Imrie, 1999). יחד עם זאת, אני טוענת כי צמצום תפקידם של ארגונים מקדמי נגישות בשדה פוגע בעיקרון מרכזי העומד בבסיס מהות החקיקה ובביקורת החברתית של תנועת אנשים עם מוגבלות, והוא הקריאה "שום דבר עלינו בלעדינו" (Charlton, 2000; Shakespeare, 1993). גם אם היא לא נוסחה באופן מפורש על ידי המרואיינים, קריאה זו עלתה מדבריהם דרך ביקורת כלפי אנשי מקצוע שאינם מיישמים כראוי פתרונות נגישות ודרך הבעת רצונם במעורבות רבה יותר של אנשים עם מוגבלות ושל ארגוני תושבים בתהליכי קבלת החלטות עירוניים. למרות מאמציהם הרבים של הארגונים, המעורבות במצב הקיים אינה מספקת ועלתה כסוגיה מרכזית באשר למה שהמרואיינים היו רוצים שישתנה בשדה.

התרומה המשמעותית השנייה של המחקר היא בתחום העוסק בארגונים חברתיים וייצור המרחב המתפתח בשדה של גיאוגרפיה ותכנון עירוני. תחום מחקר זה, כפי שהוצג בפרקים הראשונים, נוטה להתעלם מהיבטים של מוגבלות ונגישות. על כן, ברצוני לטעון כי ארגונים מקדמי נגישות מהווים דוגמא רלוונטית

ביותר לסוגיות הנוגעות לארגונים חברתיים והשפעתם על ייצור המרחב העירוני והם עשויים להאיר היבטים מעניינים עבור ארגונים חברתיים-מרחביים אחרים. בהתאם לדבריה של אלווד (Elwood, 2006), מחקר זה מראה שגם ארגונים מקדמי נגישות משתמשים ב"ידע מרחבי" ובניצול הזדמנויות בפוליטיקה העירונית על מנת לקדם את האג'נדה המרחבית-עירונית שלהם. על מנת להראות זאת אתמקד בשני היבטים מרכזיים שעלו במחקר.

ההיבט הראשון הוא סוגי הקשרים שהארגונים מייצרים בשדה וחלוקת התפקידים ביניהם. תהליכי הפרטה וקואופטיזציה המאפיינים את הארגונים החברתיים בעידן הניאו-ליברלי (Alfasi, 2003; Leontidou, 2006; Yacobi, 2007) לא פסחו על ארגונים מקדמי נגישות בישראל, שכן עיקר הקשרים בינם לבין רשויות מקומיות מבוססים על התקשרויות על בסיס חוזה להספקת שירותים מקצועיים, או לחלופין בהטמעתם לתוך הרשויות המקומיות ולפעילותם בכפוף לגורם עירוני. תהליכים אלה תואמים את השדה הא-פוליטי בו פועלים הארגונים בישראל, אך בדומה לארגונים חברתיים-מרחביים העוסקים בנושאים אחרים, למיקומם עשויות להיות משמעותיות דואליות (Alfasi, 2003; Elwood, 2006; Leontidou, 2006). מצד אחד, קשריהם עם הרשויות מאפשרים להם להעלות סוגיות החשובות עבורם לשיח העירוני ולהוביל לשינויים ממשיים. כך למשל, חלק מהארגונים במחקר משתמשים במעמדם כארגונים מבוססים יחסית ומנצלים קשרים חוזיים עם הרשויות כדי לקדם נושאים ופתרונות נגישות שהם מעבר לנדרש בחקיקה או לנקבע בחוזה ביניהם. ארגונים אחרים נעזרים בקשרים המקומיים שהם פיתחו על מנת ליצור חיבורים בין גורמים עירוניים שונים וכך לקדם פתרונות נגישות יצירתיים. קשרים קבועים עם בעלי תפקידים ברשויות משמשים את הפעילים בארגונים לצורך קידום פתרונות לבעיות נקודתיות או רחבות יותר, שהם מזהים במסגרת פעילותם. באמצעותם, ארגונים מקדמי נגישות משפיעים במגוון דרכים על המדיניות המרחבית העירונית, על ידי הבאת הרשויות המקומיות ליישם את דרישות החקיקה ומעבר לכך. מצד שני, אבדן האוטונומיה של רוב הארגונים מקדמי נגישות מול הרשויות באה לידי ביטוי בקשיים בעת יצירת קשרים עם שחקנים נוספים בשדה, בהימנעות מהעברת ביקורת העלולה לסכן את הקשרים ובמיעוט של שימוש בכלים להפעלת לחץ חיצוני כלפי הרשויות המקומיות. מצב זה מגביל את אפשרויות הפעולה של הארגונים בשדה ועשוי לעכב במקרים רבים את יישומם בפועל של פתרונות נגישות במרחב העירוני.

גם באשר לקשרים בינם לבין עצמם, ארגונים מקדמי נגישות יוצרים קשרים המזכירים את מה שניקולס מכנה רשת של תנועות חברתיות סביב סוגייה מרחבית (Nicholls, 2009). ניתן לזהות שברשת זו הארגונים ממלאים מגוון תפקידים, כאשר ההבחנה המרכזית היא בין ארגונים עם דגש מקצועי לבין ארגונים מקומיים העוסקים בהעלאת מודעות והעלאת סוגיות של נגישות מקומיות בפני גורמים ברשות המקומית. הארגון המעורב גדול דיו לבצע, על ידי אפיקים שונים בארגון, את שני התפקידים וכן לעסוק במקביל בסוגיות נוספות כגון קידום קמפיינים ארציים ועוד. בדומה למתואר על ידי ניקולס, גם בתחום הנגישות חלוקה זו מאפשרת לנהל באופן לא פורמלי את הארגונים כך שכל אחד מהם מתמקד בהיבטים שונים של נגישות עירונית, כפי שעולה למשל בחלוקת העבודה הלא רשמית בין הארגון המקצועי, המתמקד ביעוץ מקצועי ומשפטי לרשויות, לבין האפיק המקצועי של הארגון המעורב, המתמקד בהדרכות לעובדי הרשויות. במקביל, ברשת זו יכולים להיווצר גם חיבורים, לרוב זמניים, המאפשרים העברת משאבים. כך, הארגון המעורב משמש כתובת עבור ארגוני התושבים המבקשים פתרונות לסוגיות מורכבות, או ארגון תושבים 1 מקיים פלטפורמה ארצית להעברת מידע בין ההתארגנויות המקומיות השונות.

ההיבט השני בו מחקר זה תורם לספרות העוסקת בארגונים חברתיים וייצור המרחב נוגע לאחת הפרקטיקות המרכזיות של ארגונים אלה, והיא קידום ידע ושימוש בכלים תכנוניים באופנים אלטרנטיביים

על מנת לאתגר את המצב החברתי הקיים, לייצר נרטיבים מרחביים ובעיקר להציע פתרונות אחרים מאלו המקובלים בתכנון המסורתי (Baxter, 2017; Betsill & Corell, 2001; de Souza, 2006; Jasanoff, 1997; Yacobi, 2007). לעומת הנטייה המחקרית להתעלם מיצירת ידע ואלטרנטיבה תכנונית בתחום הנגישות לאנשים עם מוגבלות, ברצוני לטעון כי מחקר זה מראה שארגונים מקדמי נגישות מהווים דוגמא מעניינת ביותר לקיום פרקטיקות אלו, אשר משלימות ומאתגרות את הידע התכנוני המקובל בתחום הנגישות כיום, המבוסס על חקיקת הנגישות. הפעילות הענפה בייצור ובפיתוח של ידע באמצעות למידה מגורמים בינלאומיים, ריכוז ופרסום של ידע מקצועי ועוד היא ערוץ חשוב במסגרת זו.

בהקשר זה, אני מבקשת לחבר בין המושג "ידע מרחבי" של אלווד (Elwood, 2006) לבין המושג "ידע של נגישות" של האמרי (Hamraie, 2017) ולהצביע על כך שארגונים מקדמי נגישות מאתגרים את הידע הממוסד על נגישות. הדבר נעשה בעיקר על ידי שילוב בין הידע המקצועי הקיים בתחום לבין ידע מניסיון החיים של אנשים עם מוגבלות, באמצעות פרקטיקות כגון לקוח סמוי וביקורות פתע מצד אנשים עם מוגבלות במקומות לא נגישים, שיתופי פעולה והתייעצויות בין ארגונים מקצועיים לארגונים של אנשים עם מוגבלות, הכשרת פעילים מקומיים עם מוגבלות בתכנים מקצועיים על נגישות ושימוש בכלים מקצועיים שיטתיים כמו סקירות נגישות על ידי תושבים המביאים מן הידע האישי והמקומי שלהם. המחקר הנוכחי מראה כי הערוצים הללו מעשירים את הידע הפורמלי והמקצועי ומקדמים את המודעות של בעלי התפקידים ושל הציבור הרחב. הארגונים אף פעילים ביצירת חיבורים בין אנשי מקצוע ברשויות המקומיות לבין תושבים עם מוגבלות ופועלים לקדם אנשי מקצוע עם מוגבלות למילוי תפקידי מפתח. דרכי פעולה אלו מוכרות במידות שונות בשדה של לימודי מוגבלות וגיאוגרפיה של מוגבלות, שכאמור מייחסים חשיבות מרבית לידע המגולם בגוף והמבוסס על ניסיון אישי עם קשיים במרחב (Egard et al., 2022; Friedner & Osborne, 2013; Hamraie, 2017, 2018; Imrie, 1999; Lid & Solvang, 2016; Nijs & Heylighen, 2015; Pérez-Delhoyo et al., 2017). ברצוני להציע שדרכי פעולה מגוונות אלו בהן נוקטים ארגונים מקדמי נגישות יכולות להוות דוגמא עבור ארגונים חברתיים אחרים, העוסקים בסוגיות מרחביות ומבקשים לאתגר את הידע התכנוני העירוני הממוסד ולחבר בין הידע של התושב לידע של אנשי מקצוע בעת קידום פתרונות מרחביים-עירוניים.

מחקרי המשך בתחום זה יכולים להעמיק את הידע על השדה של נגישות עירונית והקשרים הקיימים בין השחקנים באמצעות התמקדות בשחקנים מרכזיים אחרים, כגון מומחי נגישות הפועלים באופן עצמאי מול הרשויות, אקטיביסטים, מערכת המשפט וכאמור מרכז השלטון המקומי. מעניין יהיה לבחון האם תפיסות הנגישות שעלו במחקר זה נמצאות בשימוש גם בקרב שחקנים אלה, וכן באילו כלים ודרכי פעולה מרכזיים הם נוקטים. שחקן נוסף שלא עלה כמרכזי במחקר זה אך עשוי להיות מעניין במחקר נפרד הם גופים עסקיים המציעים שירותי נגישות, לרבות ייעוץ מקצועי, אביזרי נגישות ופתרונות טכנולוגיים לנגישות. גופים כאלה הולכים ומתרבים ככל שתחום הנגישות מיושם ונאכף. כמו כן, לאור השונות הרבה שעלתה במחקר באשר ליחס כלפי נגישות בקרב רשויות מקומיות בישראל ולנכונות המשתנה שלהן ליישם נגישות בתחומן, מעניין יהיה לחקור לעומק את הגורמים המשפיעים על שונות זו, בהם כאלה שעלו במחקר הנוכחי, כגון הבדלים בהקצאת תקציבים, משקלו של "הגורם האנושי" בקרב בעלי תפקידי מפתח, מידת ההטמעה של נושא הנגישות במנגנוני הרשות וכן מעורבותם של תושבים עם מוגבלות (במסגרת ארגונים או כתושבים עצמאיים) בתהליכי קבלת החלטות עירוניים. מעבר לכך, מעניין יהיה לבחון כיצד הבדלים אלה בין יחס הרשויות לנושא משפיעים על מידת הנגישות בערים השונות בפועל, והאם ניתן לזהות הבדלים בין מרחבים גיאוגרפים עירוניים שונים, כגון ערי המרכז לעומת הפרפריה, ערים יהודיות לעומת ערביות, ערים חילוניות לעומת

חרדיות ועוד. אלה רק חלק מכיווני המשך למחקר חברתי-מרחבי-ביקורתי בתחום הנגישות העירונית שרצוי להמשיך ולהתעמק בו. כאמור, הנושא אינו מספיק בולט בשדות של גיאוגרפיה ותכנון עירוני (Chouinard et al., 2010; Imrie & Edwards, 2007) בעוד בשדה של גיאוגרפיה של מוגבלות אין מספיק עיסוק בסוגיות הנוגעות למדיניות ויישומה (Edwards, 2010; Imrie & Edwards, 2007).

לסיכום, המחקר הנוכחי הציג באמצעות פעילותם של ארגונים מקדמי נגישות את האופנים בהם חקיקת הנגישות המקיפה הקיימת בישראל מהווה כלי יעיל שקידם את הנגישות העירונית במידה רבה. יחד עם זאת, המחקר מראה כי החקיקה והתהליכים הנלווים לה לא הביאו לקידום הנגישות ברוב הרשויות המקומיות במידה מספקת, ואף גרמו להשלכות בלתי צפויות כגון יצירת אנטגוניזם כלפי החקיקה ומנגנוני האכיפה. תרומתו המרכזית של המחקר נוגעת להשלכות הרחבות של החקיקה ומגבלותיה על תהליכי יישום נגישות עירונית בישראל, בהם פרופסיונליזציה משמעותית בתחום הנגישות אשר הביאה לצמצום משמעותי במקומם של ארגונים מקדמי נגישות ושל תושבים עם מוגבלות בתהליכי קבלת החלטות ברמה המקומית; ותפיסת התחום כנושא מקצועי וטכני ביותר, תוך ניתוקו מהסיבות העומדות מאחורי הצורך בנגישות עירונית. לפיכך, ברצוני לטעון שהתפיסה המשפטית של נגישות אמנם מהווה כלי משמעותי ליישום נגישות, אך היא אינה ממצה את השיח בתחום, אשר ממשיך להתפתח לכיוונים נוספים על מנת להתגבר על חסרונות החקיקה ועל השלכותיה הרחבות על תהליכי היישום ברמה העירונית. עוד אני טוענת שארגונים מקדמי נגישות, למרות שמקומם בשדה צומצם בשנים האחרונות בעקבות תהליך ההתמקצעות שצוין לעיל וכן תהליכי הפרטה וקואופטיזציה של המגזר השלישי בישראל, ממלאים תפקיד משמעותי ביותר בייצור המרחב העירוני ובהמשך פיתוח התחום של נגישות עירונית, בדרכים המבקשות לאתגר את הידע התכנוני הממוסד בנושא ולשלב בין ידע מקצועי לידע של תושבים עם מוגבלות, בהשראת העיקרון "שום דבר עלינו בלעדינו".

לאור האמור, המחקר מאיר את העובדה שארגונים מקדמי נגישות בישראל משקיעים משאבים רבים לא רק במטרה להביא ליישום החקיקה כפי שהיא, דבר המצריך מאמץ ושכנוע כשלעצמו, אלא גם לפתח תפיסות נגישות נוספות ודרכי פעולה שיביאו ליישום נגישות מעבר לדרישות החקיקה – נגישות שמתאימה לצרכיהם של אנשים עם מוגבלות בערים בישראל. באמצעות שימוש בתפיסות המציגות את נושא הנגישות לא רק כחובת החוק אלא גם כטוב ואף כדאי לכל העיר, העלאת המודעות בקרב קהלים שונים ושינוי תפיסות כלפי מוגבלות, שילוב בין ידע מקצועי לידע מניסיון חיים, יצירת קשרים חיוביים עם גורמים ברשויות המקומיות וכן קידום מעורבותם של תושבים עם מוגבלות כמיטב יכולתם, ארגונים מקדמי נגישות מנסים להתגבר על התנגדויות בשדה ועל מגבלות החקיקה, ולהביא את הרשויות המקומיות לקדם נגישות במרחב העירוני הלכה למעשה, ובכך לשפר את חייהם של אנשים עם מוגבלות בעיר.

- Abbott, A. (1992). What do cases do? Some notes on activity in sociological analysis. In C. C. Ragin & H. S. Becker (Eds.), *What is a Case?* (pp. 53–82). Cambridge University Press.
- Alfasi, N. (2003). Is Public Participation Making Urban Planning More Democratic? The Israeli Experience. *Planning Theory & Practice*, 4(2), 185–202.
<https://doi.org/10.1080/1464935032000099816>
- Alfasi, N. (2021). Why public participation isn't a tool for democratizing planning. A comment. *Planning Theory*, 20(2), 175–178. <https://doi.org/10.1177/1473095221991487>
- Barnartt, S., & Rotman, R. (2007). Disability Policies and Protests in Israel. *Disability Studies Quarterly*, 27(4). <https://dsq-sds.org/index.php/dsq/article/view/48/48>
- Barnes, C., Mercer, G. (Geoffrey), & Shakespeare, T. (1999). *Exploring disability: a sociological introduction*. Polity Press.
- Barnes, J., & Burke, T. F. (2012). Making Way: Legal Mobilization, Organizational Response, and Wheelchair Access. *Law and Society Review*, 46(1), 167–198.
<https://doi.org/10.1111/j.1540-5893.2012.00476.x>
- Baxter, C. (2017). Nonprofits: new settings for city planners. In L. Rodwin & B. Sanyal (Eds.), *The Profession of City Planning: Changes, Images and Challenges* (2nd ed., pp. 90–99). Routledge.
- Belt, R., & Dorfman, D. (2020). Disability, Law, and the Humanities. *The Oxford Handbook of Law and Humanities*, January, 144–161.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190695620.013.10>
- Berger, R. J., & Lorenz, L. S. (2016). Disability and Qualitative Research. In R. J. Berger & L. S. Lorenz (Eds.), *Disability and Qualitative Inquiry: Methods for Rethinking an Ableist World*. Routledge.
- Berghs, M., Chataika, T., El-Lahib, Y., & Dube, K. (2020). The Routledge Handbook of Disability Activism. In M. Berghs, T. Chataika, Y. El-Lahib, & K. Dube (Eds.), *Routledge Handbook of Animal Ethics*. Routledge.
- Betsill, M. M., & Corell, E. (2001). NGO influence in international environmental negotiations: A framework for analysis. *Global Environmental Politics*, 1(4), 65–85.
<https://doi.org/10.1162/152638001317146372>
- Bezmez, D. (2013). Urban Citizenship, the Right to the City and Politics of Disability in Istanbul. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(1), 93–114.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2012.01190.x>

- Bitman, N., & John, N. A. (2019). Deaf and hard of hearing smartphone users: Intersectionality and the penetration of ableist communication norms. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 24(2), 56–72. <https://doi.org/10.1093/jcmc/zmy024>
- Bond, S., & Thompson-Fawcett, M. (2007). Public participation and new urbanism: A conflicting agenda? *Planning Theory and Practice*, 8(4), 449–472. <https://doi.org/10.1080/14649350701664689>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Bromley, R. D. F., Matthews, D. L., & Thomas, C. J. (2007). City centre accessibility for wheelchair users: The consumer perspective and the planning implications. *Cities*, 24(3), 229–241. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2007.01.009>
- Broyer, N. R. (2019). Through the restroom mirror: accessibility and visibility in public space. *Disability and Society*, 35(9), 1483–1504. <https://doi.org/10.1080/09687599.2019.1690978>
- Burgstahler, S., & Doe, T. (2014). Disability-related Simulations: If, When, and How to Use Them in Professional Development. *The Review of Disability Studies*, 1(2), 8–18. <http://www.rds.hawaii.edu/ojs/index.php/journal/article/view/385/1183>
- Butler, R., & Parr, H. (1999). *Mind and body spaces: geographies of illness, impairment and disability* (R. Butler & H. Parr (eds.)). Routledge.
- Charlton, J. I. (2000). *Nothing about us without us: Disability oppression and empowerment*. University of California Press.
- Chouinard, V., Hall, E., & Wilton, R. (2010). Introduction: Towards enabling geographies. In V. Chouinard, E. Hall, & R. Wilton (Eds.), *Towards Enabling Geographies: “Disabled” Bodies and Minds in Society and Space* (pp. 1–21). Ashgate Publishing Ltd.
- Cosgrove, P. B. (2018). Teaching an Elusive Phenomenon. *International Review of Qualitative Research*, 11(3), 318–333. <https://doi.org/10.1525/irqr.2018.11.3.318>
- Darcy, S., & Dickson, T. J. (2009). A whole-of-life approach to tourism: The case for accessible tourism experiences. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 16(1), 32–44. <https://doi.org/10.1375/jhtm.16.1.32>
- Davidson, M. (2006). Universal Design: The work of disability in an age of globalization. In L. J. Davis (Ed.), *Disability Studies Reader* (2nd ed.). Routledge Press.
- De La Fuente-Robles, Y. M., Muñoz-De-Dios, M. D., Mudarra-Fernández, A. B., & Ricoy-Cano, A. J. (2020). Understanding stakeholder attitudes, needs and trends in accessible tourism: A systematic review of qualitative studies. *Sustainability (Switzerland)*, 12(24), 1–23. <https://doi.org/10.3390/su122410507>

- de Souza, M. L. (2006). Together with the state, despite the state, against the state: Social movements as “critical urban planning” agents. *City*, 10(3), 327–342.
<https://doi.org/10.1080/13604810600982347>
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2008). The Discipline and Practice of Qualitative Research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The Landscape of Qualitative Research* (3rd ed., pp. 1–44). SAGE Publications.
- Dolmage, J. T. (2017). *Academic ableism: Disability and higher education*. University of Michigan Press.
- Domínguez, T., Fraiz, J. A., & Alén, E. (2013). Economic profitability of accessible tourism for the tourism sector in Spain. *Tourism Economics*, 19(6), 1385–1399.
<https://doi.org/10.5367/te.2013.0246>
- Dorfman, D. (2019). Fear of the Disability Con: Perceptions of Fraud and Special Rights Discourse. *Law and Society Review*, 53(4), 1051–1091. <https://doi.org/10.1111/lasr.12437>
- Dorfman, D., & Yabo, M. (2020). The Professionalization of Urban Accessibility. *SSRN Electronic Journal*, 47(5). <https://doi.org/10.2139/ssrn.3674101>
- Driedger, D. (1989). *The last civil rights movement : Disabled Peoples' International*. Hurst & Co.
- Drum, C. E., Krahn, G., Horner-Johnson, W., Ritacco, B., Berardinelli, M., Wasfi, R., & Pickett-Cooper, P. (2009). The Oregon Community Engagement Initiative: A Multi-Case Study of a Disability Coalition Development Process. *Community Development*, 40(1), 3–19. <https://doi.org/10.1080/15575330902918899>
- Edwards, C. (2008). Participative urban renewal? Disability, community, and partnership in New Labour’s urban policy. *Environment and Planning A*, 40(7), 1664–1680.
<https://doi.org/10.1068/a39199>
- Edwards, C. (2010). Evaluating workfare: Disability, policy and the role of geography. In V. Chouinard, E. Hall, & R. Wilton (Eds.), *Towards Enabling Geographies: “Disabled” Bodies and Minds in Society and Space* (pp. 165–182). Ashgate Publishing Ltd.
- Egard, H., Hansson, K., & Wästerfors, D. (2022). Accessibility Denied: Understanding Inaccessibility and Everyday Resistance to Inclusion for Persons with Disabilities. In *Accessibility Denied. Understanding Inaccessibility and Everyday Resistance to Inclusion for Persons with Disabilities*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003120452>
- Eisenberg, Y., Heider, A., Gould, R., & Jones, R. (2020). Are communities in the United States planning for pedestrians with disabilities? Findings from a systematic evaluation of local government barrier removal plans. *Cities*, 102(February 2019), 102720.

<https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.102720>

Eisenberg, Y., Heider, A., Labbe, D., Gould, R., & Jones, R. (2024). Planning accessible cities: Lessons from high quality barrier removal plans. *Cities*, 148(January), 104837. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.104837>

Elwood, S. (2006). Beyond cooptation or resistance: Urban spatial politics, community organizations, and GIS-based spatial narratives. *Annals of the Association of American Geographers*, 96(2), 323–341. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.2006.00480.x>

Feldman, D. (2007). Environmental Justice and Persons with Disabilities in Israel. *Disability Studies Quarterly*, 27(4).

Fisher, W. F. (1997). Doing Good? The Politics and Antipolitics of NGO Practices. *Annual Review of Anthropology*, 26, 439–464. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.26.1.439>

Foo, K. (2018). Examining the Role of NGOs in urban environmental governance. *Cities*, 77(February), 67–72. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2018.01.002>

French, S. (1992). Simulation Exercises in Disability Awareness Training: A critique. *Disability, Handicap & Society*, 7(3), 257–266. <https://doi.org/10.1080/02674649266780261>

Friedner, M., & Osborne, J. (2013). Audit Bodies: Embodied Participation, Disability Universalism, and Accessibility in India. *Antipode*, 45(1), 43–60. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2012.00990.x>

Garland-Thomson, R. (2011). Misfits: A feminist materialist disability concept. *Hypatia*, 26(3), 591–609. <https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.2011.01206.x>

Gleeson, B. (1997). The regulation of environmental accessibility in New Zealand. *International Planning Studies*, 2(3), 367–390. <https://doi.org/10.1080/13563479708721690>

Gleeson, B. (1999). *Geographies of Disability*. Routledge.

Gleeson, B. (2000). Disability, Geography and Ethics. *Philosophy & Geography*, 3(1), 65–70. <https://doi.org/10.1080/13668790008573695>

Gleeson, B. (2001). Disability and the Open City. *Urban Studies*, 38(2), 251–265. <https://doi.org/10.1080/00420980123531>

Gossett, A., Mirza, M., Barnds, A. K., & Feidt, D. (2009). Beyond access: A case study on the intersection between accessibility, sustainability, and universal design. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, 4(6), 439–450. <https://doi.org/10.3109/17483100903100301>

Hall, E., & Wilton, R. (2017). Towards a relational geography of disability. *Progress in Human Geography*, 41(6), 727–744. <https://doi.org/10.1177/0309132516659705>

- Hall, P., & Imrie, R. (1999). Architectural practices and disabling design in the built environment. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 26(3), 409–425. <https://doi.org/10.1068/b260409>
- Hamraie, A. (2017). *Building access: Universal design and the politics of disability*. University of Minnesota Press.
- Hamraie, A. (2018). Mapping access: Digital humanities, disability justice, and sociospatial practice. *American Quarterly*, 70(3), 455–482. <https://doi.org/10.1353/aq.2018.0031>
- Holler, R. (2019). “Rebuilding a Shattered Life and a Broken Body”: Social Work and Disability Discourses in Israel’s First Decades. *British Journal of Social Work*, 49(2), 448–465. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcy068>
- Hwang, H., & Powell, W. W. (2009). The Rationalization of Charity: The Influences of Professionalism in the Nonprofit Sector. *Administrative Science Quarterly*, 54, 268–298.
- Imrie, R. (1999). The Role of Access Groups in Facilitating Accessible Environments for Disabled People. *Disability and Society*, 14(4), 463–482. <https://doi.org/10.1080/09687599926073>
- Imrie, R. (2000). Disabling Environments and the Geography of Access Policies and Practices. *Disability and Society*, 15(1), 5–24. <https://doi.org/10.1080/09687590025748>
- Imrie, R. (2012). Universalism, universal design and equitable access to the built environment. *Disability and Rehabilitation*, 34(10), 873–882. <https://doi.org/10.3109/09638288.2011.624250>
- Imrie, R. (2013). Shared Space and the Post-politics of Environmental Change. *Urban Studies*, 50(16), 3446–3462. <https://doi.org/10.1177/0042098013482501>
- Imrie, R., & Edwards, C. (2007). The Geographies of Disability: Reflections on the Development of a Sub-Discipline. *Geography Compass*, 1(3), 623–640. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2007.00032.x>
- Imrie, R., & Hall, P. (2001). An Exploration of Disability and the Development Process. *Urban Studies*, 38(2), 333–350. <https://doi.org/10.1080/00420980124545>
- Imrie, R., & Hall, P. (2003). Inclusive design: Designing and developing accessible environments. In *Inclusive Design: Designing and Developing Accessible Environments*. Taylor and Francis Inc. <https://doi.org/10.4324/9780203362501>
- Iwarsson, S., & Ståhl, A. (2003). Accessibility, usability and universal design - Positioning and definition of concepts describing person-environment relationships. *Disability and Rehabilitation*, 25(2), 57–66. <https://doi.org/10.1080/dre.25.2.57.66>

- Jasanoff, S. (1997). NGOS and the environment: From knowledge to action. *Third World Quarterly*, 18(3), 579–594. <https://doi.org/10.1080/01436599714885>
- Jones, M. (2011). Inclusion, social inclusion and participation. In Marcia H. Rioux, L. A. Basser, & M. Jones (Eds.), *Critical perspectives on human rights and disability law*.
- Jones, M., & Basser, L. A. (1999). Law and the Social Construction of Disability. In M. Jones & L. A. Basser (Eds.), *Disability, Divers-ability and Legal Change*. Martinus Nijhoff.
- Kanter, A. S. (2003). The Globalization of Disability Rights Law. *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, 30(2), 241.
- Kastenholz, E., Eusébio, C., & Figueiredo, E. (2015). Contributions of tourism to social inclusion of persons with disability. *Disability and Society*, 30(8), 1259–1281. <https://doi.org/10.1080/09687599.2015.1075868>
- Kayess, R., & French, P. (2008). Out of darkness into light? Introducing the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *Human Rights Law Review*, 8(1), 1–34. <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngm044>
- Kempin Reuter, T. (2019). Human rights and the city: Including marginalized communities in urban development and smart cities. *Journal of Human Rights*, 18(4), 382–402. <https://doi.org/10.1080/14754835.2019.1629887>
- Kitchin, R. (1998). Out of place, Knowing one's place: Space, power and the exclusion of disabled people. *Disability & Society*, 13(3), 343–356.
- Köhler, B., & Wissen, M. (2003). Glocalizing protest: Urban conflicts and the global social movements. *International Journal of Urban and Regional Research*, 27(4), 942–951. <https://doi.org/10.1111/j.0309-1317.2003.00493.x>
- Lefebvre, H. (1991). *The production of Space*. Blackwell Publishing Ltd. https://doi.org/10.4324/9780203339367_chapter_9
- Leontidou, L. (2006). Urban social movements: From the “right to the city” to transnational spatialities and flaneur activists: Introduction. *City*, 10(3), 259–268. <https://doi.org/10.1080/13604810600980507>
- Lid, I. M., & Solvang, P. K. (2016). (Dis)ability and the experience of accessibility in the urban environment. *ALTER - European Journal of Disability Research*, 10(2), 181–194. <https://doi.org/10.1016/j.alter.2015.11.003>
- Lord, J. E., & Brown, R. (2011). The role of Reasonable Accommodation in securing substantive equality for persons with disabilities: The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. In M. H. Rioux, L. A. Basser, & M. Jones (Eds.), *Critical perspectives on human rights and disability law*.

- Luck, R. (2003). Dialogue in participatory design. *Design Studies*, 24(6), 523–535.
[https://doi.org/10.1016/S0142-694X\(03\)00040-1](https://doi.org/10.1016/S0142-694X(03)00040-1)
- Malloy, R. P. (2015). Inclusion by design: Thinking beyond a civil rights paradigm. In R. P. Malloy (Ed.), *Land Use Law and Disability: planning and zoning for accessible communities* (pp. 1–27). Cambridge University Press.
- Malloy, R. P. (2018). A Primer on Disability for Land Use and Zoning Law. *Journal of Law, Property, and Society*, 4(March).
- Manley, S. (2001). Creating an Accessible Public Realm. In W. F. E. Preiser & K. H. Smith (Eds.), *Universal Design Handbook* (pp. 58.3-58.22). Mc Graw Hill.
- Manley, S. (2011). Creating an accessible public realm. In W. F. E. Preiser & K. H. Smith (Eds.), *Universal Design Handbook* (2nd ed., pp. 17.5-17.12). Mc Graw Hill.
- Mason, P. (1992). The Representation of Disabled People: A Hampshire Centre for Independent Living Discussion Paper. *Disability, Handicap & Society*, 7(1), 79–84.
<https://doi.org/10.1080/02674649266780071>
- Mayer, M. (2009). The ‘Right to the City’ in the context of shifting mottos of urban social movements. *City*, 13(2), 362–374. <https://doi.org/10.1080/13604810902982755>.
- McPhedran, S. (2011). Disability and community life: Does regional living enhance social participation? *Journal of Disability Policy Studies*, 22(1), 40–54.
<https://doi.org/10.1177/1044207310394448>
- Misgav, C., & Hartal, G. (2019). Queer urban movements in Tel Aviv and Jerusalem: A comparative discussion. *Routledge Handbook on Middle East Cities*, 57–74.
- Mitlin, D. (2001). Civil society and urban poverty - examining complexity. *Environment & Urbanization*, 13(2), 151–173. <https://doi.org/10.1177/095624780101300213>
- Mizrachi, N. (2014). Translating Disability in a Muslim Community: A Case of Modular Translation. *Culture, Medicine, and Psychiatry*, 38(1), 133–159.
<https://doi.org/10.1007/s11013-013-9350-y>
- Mor, S. (2006). Between charity, welfare, and warfare: A disability legal studies analysis of privilege and neglect in Israeli disability policy. In *Yale Journal of Law and the Humanities* (Vol. 18, Issue 1). <http://works.bepress.com/sagitmor/1/>
- Mor, S. (2017). With access and justice for all. *Cardozo Law Review*, 39(2), 611–648.
- Nario-Redmond, M. R., Gospodinov, D., & Cobb, A. (2017). Crip for a day: The unintended negative consequences of disability simulations. *Rehabilitation Psychology*, 62(3), 324–333. <https://doi.org/10.1037/rep0000127>

- Nicholls, W. (2009). Place, networks, space: theorising the geographies of social movements. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 34(1), 78–93.
- Niewohner, J., Pierson, S., & Meyers, S. J. (2020). ‘Leave no one behind’? The exclusion of persons with disabilities by development NGOs. *Disability and Society*, 35(7), 1171–1176. <https://doi.org/10.1080/09687599.2019.1664053>
- Nijs, G., & Heylighen, A. (2015). Turning disability experience into expertise in assessing building accessibility: A contribution to articulating disability epistemology. *Alter*, 9(2), 144–156. <https://doi.org/10.1016/j.alter.2014.12.001>
- Oliver, M. (1990). *The politics of disablment: A sociological approach*. St. Martin’s Press.
- Oliver, M. (1992). Changing the Social Relations of Research Production? *Disability, Handicap & Society*, 7(2), 101–114. <https://doi.org/10.1080/02674649266780141>
- Oliver, M. (1999). Capitalism, disability and ideology: A materialist critique of the Normalization principle. *A Quarter-Century of Normalization and Social Role Valorization: Evolution and Impact*, 1(16), 1–16. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Onwuegbuzie, A. J., & Leech, N. L. (2007). A call for qualitative power analyses. *Quality and Quantity*, 41(1), 105–121. <https://doi.org/10.1007/s11135-005-1098-1>
- Ostroff, E. (2011). Universal Design: An Evolving Paradigm. In W. F. E. Preiser & K. H. Smith (Eds.), *Universal Design Handbook* (2nd ed., pp. 1.3-1.11). Mc Graw Hill.
- Peck, J., Theodore, N., & Brenner, N. (2009). Neoliberal urbanism: Models, moments, mutations. *SAIS Review*, 29(1), 49–66. <https://doi.org/10.1353/sais.0.0028>
- Pérez-Delhoyo, R., García-Mayor, C., Mora, H., Gilart-Iglesias, V., & Andújar-Montoya, M. D. (2017). Improving urban accessibility: A methodology for urban dynamics analysis in smart, sustainable and inclusive cities. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 12(3), 357–367. <https://doi.org/10.2495/SDP-V12-N3-357-367>
- Pineda, V. S. (2020). *Building the Inclusive City: Governance, Access, and the Urban Transformation of Dubai*. Springer Nature. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-32988-4>
- Portugali, J. (2000). *Self-organization and the city* (Springer). http://download.springer.com/static/pdf/185/bfm%253A978-3-642-56668-4%252F1.pdf?auth66=1401995374_4d363c462609ae19e3de18b0ee51ef07&ext=.pdf
- Prandi, C., Barricelli, B. R., Mirri, S., & Fogli, D. (2023). Accessible wayfinding and navigation: a systematic mapping study. *Universal Access in the Information Society*, 22(1), 185–212. <https://doi.org/10.1007/s10209-021-00843-x>

- Priestley, M., Waddington, L., & Bessozi, C. (2010). Towards an agenda for disability research in Europe: Learning from disabled people's organisations. *Disability and Society*, 25(6), 731–746. <https://doi.org/10.1080/09687599.2010.505749>
- Prince, M. J. (2008). Inclusive City Life: Persons with Disabilities and the Politics of Difference. *Disability Studies Quarterly*, 28(1). <https://doi.org/10.18061/dsq.v28i1.65>
- Rebernik, N., Szajczyk, M., Bahillo, A., & Marušić, B. G. (2020). Measuring disability inclusion performance in cities using disability inclusion evaluation tool (DIETool). *Sustainability*, 12(4), 1–25. <https://doi.org/10.3390/su12041378>
- Rimon-Greenspan, H. (2007). Disability Politics In Israel: Civil Society, Advocacy, And Contentious Politics. *Disability Studies Quarterly*, 27(4).
- Rioux, M. H., & Riddle, C. A. (2011). Values in disability policy and law: Equality. In Marcia H. Rioux, L. A. Basser, & M. Jones (Eds.), *Critical perspectives on human rights and disability law* (pp. 37–55). Martinus Nijhoff. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004189508.i-552.18>
- Rioux, Marcia H., Basser, L. A., & Jones, M. (2011). *Critical Perspectives on Human Rights and Disability Law* (Marcia H. Rioux, L. A. Basser, & M. Jones (eds.)). Martinus Nijhoff. <http://www.jacob.eblib.com/patron/FullRecord.aspx?p=737765>
- Robinson, O. C. (2014). Sampling in Interview-Based Qualitative Research: A Theoretical and Practical Guide. *Qualitative Research in Psychology*, 11(1), 25–41. <https://doi.org/10.1080/14780887.2013.801543>
- Rosen, G., & Razin, E. (2009). The rise of gated communities in Israel: Reflections on changing urban governance in a neo-liberal era. *Urban Studies*, 46(8), 1702–1722. <https://doi.org/10.1177/0042098009105508>
- Sánchez Criado, T., & Cereceda Otárola, M. (2016). Urban accessibility issues: Techno-scientific democratizations at the documentation interface. *City*, 20(4), 619–636. <https://doi.org/10.1080/13604813.2016.1194004>
- Sandercock, L. (1998). Framing insurgent historiographies for planning. In *Making the invisible visible: A multicultural planning history* (pp. 1–33).
- Schipper, S. (2015). Urban social movements and the struggle for affordable housing in the globalizing city of Tel Aviv–Jaffa. *Environment and Planning A*, 47(3), 521–536. <https://doi.org/10.1068/a140249p>
- Sépulchre, M., & Lindberg, L. (2020). Swedish Disability Activism: From welfare to human rights? In *The Routledge handbook of disability activism* (pp. 398–411). Routledge.
- Shakespeare, T. (1993). Disabled people's self-organisation: a new social movement?

- Disability, Handicap & Society*, 8(3), 249–264.
- Shakespeare, T. (2006). Disability rights and wrongs. In *Disability Rights and Wrongs*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203640098>
- Shakespeare, T. (2010). The Social Model of Disability. In L. J. Davis (Ed.), *The Disability Studies Reader* (3rd Editio, pp. 266–273). Routledge.
- Stafford, L., Vanik, L., & Bates, L. K. (2022). Disability Justice and Urban Planning. *Planning Theory & Practice*, 23(1), 101–142. <https://doi.org/10.1080/14649357.2022.2035545>
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. SAGE Publications.
- Stein, M. A., & Stein, P. J. S. (2007). Beyond Disability Civil Rights. *Hastings Law Journal*, 58, 1203–1240. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1552010>
- Stone, E., & Priestley, M. (1996). Parasites, pawns and partners: disability research and the role of non-disabled researchers. *British Journal of Sociology*, 47(4), 699–716. <https://doi.org/10.1145/1645953.1646241>
- Stumbo, N. J., & Pegg, S. (2008). Travelers and Tourists With Disabilities: a Matter of Priorities and Loyalties. *Tourism Review International*, 8(3), 195–209. <https://doi.org/10.3727/154427205774791537>
- Titchkosky, T. (2011). *The Question of Access: Disability, Space, Meaning*. University of Toronto Press.
- United Nations. (2016). *Good Practices of Accessible Urban Development*. http://www.un.org/disabilities/documents/desa/good_practices_in_accessible_urban_development_october2016.pdf
- Waterstone, M. (2011). Political participation for people with disabilities. In M. H. Rioux, L. A. Bassar, & M. Jones (Eds.), *Critical perspectives on human rights and disability law*.
- Wiesel, I., & Bigby, C. (2014). Being recognised and becoming known: Encounters between people with and without intellectual disability in the public realm. *Environment and Planning A*, 46(7), 1754–1769. <https://doi.org/10.1068/a46251>
- Worth, N., Simard-gagnon, L., & Chouinard, V. (2017). Disabling Cities. In L. Peake & A. L. Bain (Eds.), *Urbanization in a Global Context: A Canadian Perspective*. Oxford University Press.
- Yacobi, H. (2007). The NGOization of space: Dilemmas of social change, planning policy, and the Israeli public sphere. *Environment and Planning D: Society and Space*, 25(4), 745–758. <https://doi.org/10.1068/d459t>
- Yardimci, S., & Bezmez, D. (2018). Disabled Istanbulites' everyday life experiences as 'urban

citizens': accessibility and participation in decision-making. *Citizenship Studies*, 22(5), 475–490. <https://doi.org/10.1080/13621025.2018.1477917>

Yin, R. K. (2013). *Case Study Research: Design and Methods*. SAGE Publications.

Young, D. a., & Quibell, R. (2000). Why Rights are Never Enough: Rights, intellectual disability and understanding. *Disability & Society*, 15(5), 747–764. <https://doi.org/10.1080/713661998>

Ziv, N. (1998). Disability Law in Israel and the United States - A Comparative Perspective. *Israel Yearbook on Human Rights*, 28, 171–202.

אדמון, צ. (2016). לימודי מוגבלות במשפט הישראלי. בתוך ש. מור, נ. זיו, א. קנטר, א. איכנגרין, & נ. מזרחי (עורכים), *לימודי מוגבלות: מקראה*. (pp. 433–443) מכון ון ליר- הוצאת הקיבוץ המאוחד.

אורן, ד., & דגן, נ. (2007). המהפכה החקיקתית בתחום הנגישות. בתוך ד. פלדמן, י. דניאלי-להב, & ש. חיימוביץ' (עורכים), *נגישות החברה הישראלית לאנשים עם מוגבלות בפתח המחאה ה-21*. נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, משרד המשפטים.

אחד העם, ב. (2007). אידיאולוגיית הנגישות: הפצת וקליטת הנגישות בדמוקרטיה הישראלית. בתוך ד. פלדמן, י. דניאלי-להב, & ש. חיימוביץ' (עורכים). *נגישות החברה הישראלית לאנשים עם מוגבלות בפתח המחאה ה-21*. (pp. 109–133) נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, משרד המשפטים.

אלון, י., & גדרון, ב. (2007). מאפיינים ומגמות התפתחות של ארגוני המגזר השלישי בתחום אנשים עם מוגבלות-תמונת מקרו. בתוך ד. פלדמן, י. דניאלי-להב, & ש. חיימוביץ' (עורכים), *נגישות החברה הישראלית לאנשים עם מוגבלות בפתח המחאה ה-21*. נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, משרד המשפטים.

בנישתי, י. (2016). סקרי נגישות של משרד הפנים ברשויות מקומיות- תכנון וביצוע. עניין של גישה, 20, 5–9.

גרטל, ג., דניאלי-להב, י., חיימוביץ', ש., & ברג, ב. (2009). *עיר נגישה - נגישות לאנשים עם מוגבלות ברשויות המקומיות*.

<http://www.justice.gov.il/Units/NetzivutShivyon/Documents/HoveretIrNegisha.pdf>

גת, ע. (2015). *האתגרים איתם מתמודדים רכזי נגישות לאנשים עם מוגבלות ברשויות המקומיות בישראל*. אוניברסיטת חיפה.

דיין מדר, ר. (2017). פעילות מרכז השלטון המקומי בהנגשת המרחב הציבורי ברשויות המקומיות. עניין של גישה, 21, 17–22.

דניאלי-להב, י. (2007). עיריות ונגישות לאנשים עם מוגבלות, מחוזן למעשה. בתוך ד. פלדמן, י. דניאלי-להב, & ש. חיימוביץ' (עורכים), *נגישות החברה הישראלית לאנשים עם מוגבלות בפתח המחאה ה-21*. נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, משרד המשפטים.

דניאלי-להב, י. (2016). קריאה להקמת רשות נגישות ממלכתית. עניין של גישה, 19, 37–41.

- וגנר, י. (2016). רגע להסתכל לאחור ולתחקר. עניין של גישה, 21–25.
- זיו, נ. (2004). אנשים עם מוגבלות – בין זכויות חברתיות לצרכים קיומיים. בתוך י. רבין & י. שני (עורכים), *זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות בישראל*. (pp. 813–854) הוצאת רמות - אוניברסיטת תל אביב.
- <http://www.kotar.co.il/KotarApp/Viewer.aspx?nBookID=96262459%23815.987.4.fitwidth#815.987.6.default>
- זיו, נ., מור, ש., & איכנגרין, א. (2016). לימודי מוגבלות בעברית - שדה אקדמי בהתהוות. בתוך ש. מור, נ. זיו, א. קנטר, א. איכנגרין, & נ. מזרחי (עורכים), *לימודי מוגבלות: מקראה*. מכון ון ליר- הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- זימנבודה, ט. (2022). מורשי הנגישות מנקודת המבט של נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות. עניין של גישה, 25.
- חיימוביץ, ש. (2017). יישום דרישות ההנגשה ברשויות המקומיות ומקומה של נציבות השוויון לאנשים עם מוגבלות בתהליך. עניין של גישה, 21, 5–15.
- חסון, ש. (2015). בעידן של אי ודאות עיצוב המרחב בישראל. *הרשת הגאוגרפית*, 8, 15–39.
- יאבו, מ., & ברלב, ל. (2024). *מורשי נגישות: מאפיינים, אופי העבודה ופיתוח מקצועי*.
<https://brookdale.jdc.org.il/publication/licensed-accessibility-experts-their-characteristics-work-and-professional-development/>
- יפתחאל, א. (2006). סדקים באוטופיה: על “צדו האפל” של התכנון. *בלוק: ארכיטקטורה, מדיה, תיאוריה*, עיר, 3, 78–91.
- כהנר, ל., & גלעד, מ. (2023). *שנתון החברה החרדית בישראל 2023*.
- מור, ש. (2016). משפט נגיש לכל: הזכות לנגישות ונגישות למשפט - ביקורת מוגבלות. *חוקים, ח'*, 15–83.
- מור, ש. (2019). עשרים שנה לחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות- קווים לדמותה של מהפכה משפטית בהתהוות. *משפט וממשל*, 20, 267–301.
- נגר אידלמן, ר., קונסטנטינוב, וצ'סלב, & ברלב, ל. (2022). *אנשים עם מוגבלות בישראל 2022: נתונים סטטיסטיים נבחרים*.
- עבאס, ע. (2016). אתגרי הנגישות בחברה הערבית. עניין של גישה, 19, 53–58.
- פלדמן, ד. (2007). תרומתו של חוק שוויון לאנשים עם מוגבלות לקידום צדק סביבתי לאנשים עם מוגבלות בישראל. בתוך ד. פלדמן, י. דניאלי-להב, & ש. חיימוביץ (עורכים), *נגישות החברה הישראלית לאנשים עם מוגבלות בפתח המחאה ה-21*. נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, משרד המשפטים.
- פריגת, ד. (2004). מערכת נגישות עירונית לאנשים עם מוגבלות — מודלים בעולם ובארץ. עניין של גישה, 1, 52–58.

- צ'רצ'מן, א., & רמות, א. (2007). נגישות לאנשים עם מוגבלות בזירה העירונית. עניין של גישה, 6, 5–13.
- קסן, ל., & קרומר-נבו, מ. (2010). ניתוח נתונים במחקר איכותני. ל. קסן & מ. קרומר-נבו (עורכים), הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- שקדי, א. (2003). מילים המנסות לגעת : מחקר איכותני - תאוריה ויישום. רמות - אוניברסיטת תל אביב.

Abstract

Accessibility for people with disabilities is one of the main manifestations of the development of social concepts and discourses of disability. Accessibility involves either pre-planning or environmental adjustments to enable people with disabilities to participate fully and equally in society. Over the past few decades, comprehensive accessibility legislation has developed worldwide, based on principles of human rights, prevention of discrimination, and promotion of equality, which is usually translated into policy through detailed accessibility regulations. This kind of legislation began to operate in Israel following the approval of the accessibility chapter in the Equal Rights for People with Disabilities Law. The legislation, which for the first time defined the right to accessibility in Israel, created various enforcement mechanisms, introduced new professionals into the field, and led to the formulation of many accessibility regulations.

In Israel, as in other countries around the world, cities are required to implement accessibility under legislative requirements. Urban accessibility has indeed improved and is the best it has ever been. Cities invest significant resources to promote the field, sometimes even beyond what legislation requires. However, inaccessible or partially accessible urban spaces continue to be preserved and even created, thus excluding people with disabilities from urban activities and spaces. Consequently, various actors engage with or work alongside municipal authorities to promote urban accessibility. This study focuses on what has been defined as 'accessibility-promoting organizations', meaning local and social non-profit organizations operating to promote accessibility for people with disabilities as a spatial and urban issue.

The study aims to shed light on the field of urban accessibility in Israel by focusing on the activities of five accessibility-promoting organizations: one organization composed of professionals, three local organizations composed of residents with and without disabilities, and one that combines professional activity with coordinating local organizations. The study is based on qualitative research following the critical paradigm of disability and relies on 34 semi-structured interviews and dozens of written and visual contents collected between February 2021 and May 2023, dealing with the five accessibility-promoting organizations focused on in the research and with the field of urban accessibility in Israel. All the materials were coded and analyzed using the content analysis software Atlas 24 to conduct a thematic analysis aimed at addressing two main research focuses: first, deepening the understanding of urban perspectives of accessibility and the ways they are presented and explained; and second, examining the place and actions of accessibility-promoting organizations in developing and promoting these perspectives in the field of urban accessibility in Israel.

The research findings are divided into three main parts: the first presents the actors and the relationships of cooperation and power in the field of urban accessibility in Israel; the second deals with perspectives, reasons, and justifications for urban accessibility promoted by the

organizations; and the third delves into practices, actions, and tools used by the organizations to promote urban accessibility in practice. The findings portray the field as relatively small. Accessibility-promoting organizations are few but diverse in character, composition, position in the field, and the tools they employ. Alongside them operate national and local actors, as institutions or independents, who take part in promoting the issue with local authorities, which approach accessibility differently from one another. Accessibility legislation and cooptation processes of social organizations in local authorities have significantly influenced the field and increased the involvement of professional factors. This led to the marginalization of local accessibility-promoting organizations and people with disabilities in particular, as professional knowledge is perceived as more relevant and important than residents' knowledge and experience. Despite changes and difficulties in the field, accessibility-promoting organizations still play vital roles in promoting urban accessibility, whether institutionalized, national and professional, or small, local and based on personal experience. I argue that the decline in resident-led organizations and the professionalization of the field significantly hinder the ability of residents with disabilities to participate and take a substantial part in local decision-making processes and in promoting accessibility solutions.

The legal perspective of accessibility, based on accessibility legislation, emerged as the most dominant in the field of urban accessibility, and indeed, it seems to have succeeded in promoting the issue. However, the research shows that the legislation and its associated processes have not sufficiently advanced accessibility in most local authorities and have even caused unintended consequences, such as creating antagonism towards the legislation and enforcement mechanisms, as well as framing the issue as professional and technical, while disconnecting it from understanding the need for urban accessibility. Therefore, I argue that the legal perspective of accessibility does not fully encompass the discourse in the field, which continues to evolve through accessibility-promoting organizations toward additional perspectives of accessibility. In analyzing the findings, three additional perspectives of accessibility were identified: as a means to promote independent and equal participation of people with disabilities in the city, as a beneficial service for all city residents, and as worthwhile for the local authority. These perspectives emphasize the social reasons behind the legislation and offer more diverse and appropriate answers to the question 'why invest in urban accessibility?'. Meanwhile, the organizations employ a variety of practices to express, expand, challenge and complement professional knowledge of accessibility based on legislation, raise public awareness of the need for accessibility, and motivate local authorities to act while creating and maintaining positive relationships with them. The prominent practices are those that combine professional knowledge of accessibility with lived experience-based knowledge of people with disabilities and enhance their involvement in urban decision-making processes on the subject.

This study contributes to the field of disability studies, geography and space production, and particularly to the developing sub-discipline of the geography of disability, by deepening

knowledge about the promotion of urban accessibility in practice, the broader implications of accessibility legislation on the implementation process of urban accessibility, and the actions beyond it, and the role of accessibility-promoting organizations in the field as a relevant example of the role of social organizations in the production of urban space. These areas and actors have not received sufficient research attention, particularly in Israel's urban field. The study shows that accessibility-promoting organizations invest significant resources in developing relationships, perspectives and practices, through which they attempt to overcome field resistance and legislative implications and limitations on implementation processes, to bring local authorities to promote accessibility solutions in urban spaces that will improve the lives of people with disabilities in the city.

This work was carried out under the supervision of

Prof. Nurit Alfasi

**In the Department of Environmental, Geoinformatics and Urban Planning
Sciences**

Faculty of Humanities and Social Sciences

Urban Accessibility for People with Disabilities –
Organizations Promoting Accessibility, Perspectives and
Practice

Thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of
“DOCTOR OF PHILOSOPHY”

by
Mariela Yabo

Submitted to the Senate of Ben-Gurion University of the Negev

28 October 2024

Beer-Sheva